

PROBLEMI

LITERATURA

2-3

Č 194245

PROBLE

Malaž Kocbek
Zdal' ver - zdaj mavčasti

LITERATURA

li karkaga zena v jedru svoje
spolit, kaj velika skrivnost.
Ima velika skrivnost - skrivnost v človeku,
skrivnost v človeku ali skrivnost v človeku

Zemlja je naša vsa in naša skrivnost - zlate,
in - zlate!
Človeka popolnosti in popolnosti

Prebivalca vsa je naša skrivnost
skrivnost v človeku in
skrivnost v človeku,
skrivnost v človeku in skrivnost

Skrivnost človeka zlate in
skrivnost človeka in skrivnost človeka

Skrivnost človeka in skrivnost človeka

PROBLE

MI

LITERATURA

2-3

Pesmi

Matjaž Kocbek Zdaj zver – zdaj mavčasti možic

Iz tankega reza v jedru zemlje
spolzi, kot velika skrivnost,
kot večna svetloba v dogovoru s časom,
izpisana z bleščečimi liki davne mesečine!

Zemlja nosi svojo intimno skrivnost – zlato,
kot embrio!
Otroka popolnosti in poželenja!

Pozlačena ozadja starih ikon
odsevajo božansko luč,
zlato je sonce,
zlati so žrtvovanjski noži!

Božanstva imajo zlato telo,
sij tisočerih bliskov kot razsvetljenje žari!

Žlahtno vezivo nebesne luči in hotenja
drsi med dlanmi,
utihne blesk besedi,
samo popolna lepota drhti!

Iz srebrnih zvezdnih globočin,
z nežnim prhutanjem kril,
bleščeč metulj s predivom tankim,
veže sled stopinj!

V očeh neznanska žeja,
srce je sočen sad!
Gladina nežno vzvalovi,
srebrna mesečina za trenutek ali dva
obstane, onemi!

Kot da bi s konicami prstov
nežno drseli po otroški risbi,
med vrtovi zazibanimi v neznanski vrtinec,
po tenki srebrni sledi
v drget vesolja,
to omamno zadevo neskončnosti!

Svet je vodnjak,
ljubezen sijoča globočina!

Zdaj vem, kako se lomi rob sveta!
Kako žari kristal otroka, foto sestre, ilovnati oče,
modri jezik, ki kot bič ovije strahotno staro
sliko krajine in jo vihti
v bleščečo jasnino,
lepote svojino!

Zdaj vem, da slep, brez rok
vonjam dragulj, ki kotrkolika
odsev prave risbe!

Slutnja pada na sosednji breg
med tisočere ognje, v sredico zatišja!

Počasi se zasvetlika za vekami spomin,
 vonj objame barve, tišina zalije korak!
 Poniknem v materina čustva,
 telo brstenju razdam
 in glej v nežni plasti toplih
 dokumentov, nov gozd šine v presekajoči dan!

Imejva mero mati neskončen je ta dan
 in jabolka dehte padajo v gnezdo v kruhu!

Zunaj frizerji trebijo sonca in
 polirajo drogove zastav, kislji vonj
 klavirja vabi utrujenega pianista naj s
 šepanjem preseka ritem sanj!

Ilovnata vrata se odpirajo,
 treba bo letet čez vrelo zemljo
 in pasti v vulkan!
 V ta enkratni orgazem povrhnjice!

Vetrovi so se pritajili v ptice,
 groza brez vetrja brusi kamenje ob poti!
 Vse je znano,
 dišim kot otrok!

Odgrinjam mah s spoštovanjem,
 z ljubeznijo ližem staro semenje.
 Opazujem se v sapi prednikov –
 sem prava slika ali podoba brska
 po meni in me ovohava
 in me bo zdaj, zdaj pahnila ven
 v pokrajino
 med tweedaste prašiče?

Kaj naj storim s svojimi glagoli –
 jih hranim naprej ali jih zvijem
 v male hudobne klopčiče
 in jih naselim globoko v pljučih,
 da okrasijo zelen,
 iz fine preje stkan šal?

Počim s členki, nagnem glavo,
v slini jata labodov seda
na obla jajca zgodovine!
Šuštenje nagcev v orehih,
šumenje silnih vod na koži,
sam sebi tipam lasten gib!

Na obalah suhi vodnjaki polni pisem,
v voljnem tkivu zrkel privid dežja!

Škorpijoni lezejo svojo pot!
Počivajo v sapniku
in dremajo v moški slokosti.
Iznajdljivci se igrivo pretakajo po žilah!

Opazujem lastne poljube,
dotikam se jih,
drobim jih kot kruh,
ki se v belih kosmih nalaga v gluho zimo,
v to slutnjo obljubljene deže!

Škorpijoni praskajo svojo pot!
Dorečeni v svoji igri brizgnejo
temno strast v svetlobo,
v težnost,
v objem besed!

Hrustančasta telesca se mi bleščijo na jeziku,
vrela snov mi vznemirja ustnice!

Ponoči psi s čeljustmi
v mojem drobu
hreščijo svojo govoricu.
Z japonskim rezom zožene oči zevajo!

Razseljen od vroče krvi
ždim kot skrita zvezda,
ki jo tulijo bitja z istim drgetom
v duši!

Polarni sij,
ki veže krdelo v jato
in curek krvi
sta sledi v večnem ledu!

Pasje duše vseh svetov –
združite se v iste trope!
Z dolgimi skoki bomo vznemirjali temo in
si lizali tace, gobce in ude!

Rdečina zacvrči,
ko se jutro opoteče
med urbanizirane brloge in
vsak je na svojem štandu z bleščečo pozamenterijo
na ovratnici in nabrekli venami
v krempljih!

Voham njeno rdečo skrivnost,
ves slok naravnam se na neskončen skok!

Strahoten mraz je v knjigah
in toliko je stanjšanih stvari
in negotovost traja
in znoj je glina!

V zlatega jelena vlit kot bog
v nedotaknjen sneg.
V votlini ocean po senu razlit!

Blaznost mi zadostuje,
prilepljena v dlan mi kima
in me daruje!
Vsak ima svoj ključ
in v poševnem plesu
se sesedam v ris!

Blaznost mi zadostuje,
položi se vame – jabolko!
Po polju teče ptič brez dna,
nebeška brezozoba krila obračajo
zemljo v igrive okraske – ilnate
hierogliffe!
Debel trup kot šotast grič in
rep razpihnjen strga moker mah!

Mrzla Evropa bruha težke kose
steptanega vetra,
v čelo zarito mineralno kladivo žari,
le krik jo loči od telesa!

Pritrkavanje kontinetov se oddaljuje,
hroma maternica milo joče!

Demon – kot kuščar s polžjo glavo,
v daljavi mladiči – vreščeči glavonožci,
modri apostoli,
mešanci kopnega in pasje krvi,
lišajev in sluzaste svetlobe!

Zvezdice cepijo zrna vode v oceane,
vrele ribe v onemeli dlani sevajo belino!

Stol ima trebušaste oči,
blazne od višin in vodnih barv!

Prevrnjeni kmetje ihtijo,
smrekovina trohni,
seme prhni!
Letni čas zahteva poročilo,
tema stopa med volčje ljudi!

Alojz Ihan

ČAS JE

Čas je,
da si povemo
če si sploh lahko kaj povemo
in da si damo
če si sploh lahko kaj damo.
Čas je
in kmalu bomo ostali
tudi brez njega.

SREBRNIK

Nekemu sprehajalcu se je zazdelo, da je ob stezi za hip opazil svetlikajoč se predmet. Sklonil se je in se pazljivo zazrl v tla, kmalu pa presenečen ugotovil, kako natančno se spominja, da je bil predmet okrogel, pravzaprav velik srebrn kovanec z odtisom obraza nekega vojskovodje na hrupavi površini.

Opogumljen je pokleknil na tla in začel natančno iskati, obenem pa mu je spomin vedno jasneje obnavljal podobo na srebrniku; vsak trenutek se je vanjo vstavila nova prepričljiva podrobnost, iskanje pa se je vlekle. Prečesani šopi trave so se naglo razširjali na vse strani ter bili čedalje manj verjetni in ko je postalo iskanje dokončno brezupno, se je sprehajalec spominjal že drobnih napisov ob robu kovanca, nazadnje pa celo zlizane letnice, ki je bila tako starodavna, da se je brez moči zgrudil na tla in hlipal zaradi izgube dragocene zaklada.

VELIKA NEDOLŽNOST

Velika nedolžnost. Neko leto je bil odločen pravi zornik zgodovine in svoje dni je preživel v raziskavi o nekem vprašanju, ki ga je bilo težko rešiti.

VELIKA POTEGAVŠČINA

Vedno bolj jasno odkrivam veliko potegavščino, to, da se zbujam sklonjen nad papirji in zaradi svinčnika v roki pravim: »Glej, spet sem napisal pesem,« čeprav iz detektivk poznam ukano s krvavim nožem, ki ga potisnejo v roke nedolžnemu pijancu in čeprav vedno bolj slutim, zakaj balerine v glavnem govorijo le o višini svojih skokov in pisatelji o prodaji knjig, zakaj kmetje neradi omenjajo

zagnanost setve, hribolazci pa z naštevanjem osvojenih višin ubežijo bistvenemu vprašanju. Vsi so se namreč že prevečkrat zalotili višji od sebe in močnejši od svoje moči, besede so jim bile globlje od duše in pogled čistejši od oči; dano jim je bilo zaslutiti prevaro in se tesnobno spraševati, kakšen je njen namen, tako mrzlo je namreč v sebi čutiti tujo moč in tako utrudljivo čakati na razkritje velike potegavščine.

VOJAKI

Ko pridejo vojaki na dopust, se vedno hvalijo, kako mojstrsko se izogibajo delu, odkrivajo ukradene nogavice, se izmuznejo obveznemu gledanju TV-dnevnika, si preko zvez v kuhinji privoščijo dvojno malico, nategujejo desetarje, spijo na straži in ko jih poslušam, si ne morem kaj, da ne bi pomislil, kako čudovito je uspelo tudi iz teh ljudi narediti vojake, ki bodo v vsaki igri le bliskovito použili svoje porcije in poskušali še drugič priti v vrsto.

ZAČETEK IN KONEC

Vedno najprej preberem konec in nato predzadnjo stran, ker bi tudi živeti začel s smrtjo, da bi izginila nepotrebna teža, pa tudi rojstvo ni tako enostavno, da ne bi zaslužilo vsaj osemdeset pomladi za pripravo.

Sicer pa je mogoče to samo depresija, vsak večer lahko zaspíš in zjutraj začneš znova, nekateri pravijo, da je to sreča, čeprav je v resnici največja beda, mislim, začeti znova, prikorakati do istega mesta in potem spet zaspati.

VRVOHODEC

Zaneseni vrvohodec na niti življenja, s palico, na kateri z lekarniško natančnostjo določa ravnesje med srebrno kroglo in zamorsko lutko iz tankoglasnega porcelana; njegov brez-težni ples hromi besede, smrtni skok, okamenela groza, kako je mogoče, telo mu drgeta od zmagoslavnega opoja.

Mi spodaj ploskamo in mu potihem zavidamo, usojeno nam je loviti ravnotežje na zemlji in če omahnemo, nihče ne zastane ali se prestrašeno razmakne, neopazno se odigra drama našega razpada, opozarja samo kljuvanje v bobniču in ledene tipalke groze, ki metastazira v sleherno kapljo znoja, dokler se nam popolnoma ne raztopi vosek nad pekočim plamenom našega čudnega življenja.

VELIKA NEDOUMLJIVOST

Velika nedoumljivost: Naše rane, ki jih odpro stvari zaradi zajedanja in naše žile, ki se s slo korenin vrastejo v stvari; naša kri, ki nemirno utripa med različnimi telesi in naša bolečina, ki z mrhovinarskim kljuvanjem čaka na iztek agonije.

Čudna povezanost, ki ji nihče ne ve vzroka, niti ne ve, na kateri strani življenje usiha in na kateri se napaja; čudna usoda, ki na koncu razklene žile in z otroško zadoščenostjo razstavi palačo na prakocke. Potem zazvonijo zvonovi in se zbere nema procesija, mimoidoči povesijo poglede in spoštljivo zastanejo, otroci pa zrejo v nebo in čakajo, da se bo kaj spremenilo.

Pravijo, da je v Marianskem jarku največja globina, ker se pač še nihče ni potopil do konca zenic, čeprav zato ne rabiš batiskafa, maska pa je sploh neprimerna; ampak danes si upa v globino le, kdor ima jamarski tečaj ali vsaj planinsko šolo, ker med globino in višino menda ni bistvene razlike. Sicer pa pravijo pomorščaki podobno tudi o daljavi, zidarji o ravnini stene, kmetje o zorani brazdi in klovni o žongliranju z ognjenimi keglji, ampak, če je tako, je pa vseeno čudno, da še nihče ni razkril laži o Marianskem jarku.

LUNA

Z neba je naenkrat izginila luna, oblaki so slekli plašče in dokazali, da nimajo ničesar v rokah in ko se je tudi zemljina senca užaljeno presedla na drugo stran, je bilo jasno, da je vpletena večša tatinska tolpa in se lahko takoj skliče velikansko žalno zborovanje. Gledališča so spremenila programe, vsak teden izide nov ponatis Jules Vernovega potovanja, v Hollywoodu postavljajo ogromno maketo Altajskega gorovja in otroški bazeni imajo samo še obliko Morja deževij. Neutolažljivim čarovnicam so zagotovili invalidske pokojnine, pse vozijo na brezplačna kresovanja z večerjo, mesečniki plešejo pod kandelabri, pa tudi morje bo za plimo in oseko že našlo kakšno pretvezo.

Mart Lenardič

Lirike

trubi se v rogovi,
vrtoglav, lase po bledemah,
svet, kot svet,

trubi se v rogovi,
kaj se vrtoglav
trubi se,
vrtoglav, lase, črna,
in svetloba svetloba.

trubi se v rogovi,
da svetloba,
da se ne bo,
trubi se svetloba,
trubi se svetloba svetloba.

trubi se svetloba,
trubi se svetloba svetloba.

trubi se svetloba,
trubi se svetloba svetloba.

trubi se svetloba,
trubi se svetloba svetloba.

trubi se svetloba,
trubi se svetloba svetloba.

trobente, trobente!

kočna, brana, grintavec,
skuta, na planini, ko se
je mačo zastrupil z gobo,
ko je oglje z vinom vzal.

jeklenolasa, nedolžna pred
mano na vse strani svetlob.

odmaknjena, spočeta iz kromanjonca,
iz kanta, iz starega boljševeka.

živi pesniki, živa noč,
vanjo šteje še vse jutro, pa naprej.

predstava, prehitro, sam te pahne stran,
ves julij, sama.

poveča razpon, naslada zgolj možnosti,
jeklenolasa, trajna.

nikoli, po želji,
da rodi tople pse.

pravi, da ima toplo brado,
koplje, jamo, preusmeri strugo tare.

spontano, pokliče, vnaša nemire,
obljubi, zvedavo zre.

trobente!

ko sem nastopal,
ko me je izdala distonija,
kamor sem stopil, se lomi
pod nogami, nakovalo, pa one,
trobente.

trobente, trobente!
oče zavrže podgane, oprta
malho, odločnost mu seva
z obraza.
predno odide, mi
pokloni trobento,

odšteto spet,
brez edincev,
na robu napeta stvar.

samotno levo, samotno desno,
okrogla igra, pomoč.

troje,
zloži se brez omotov,
kimanje in papir.

za slano zmoto,
za same prikazni
se da hrbtnica.

odločitev na kaminu.
trobenta, skala, sol.
želja, smeh, za vsako hojo
en čas.

ilovik.

zahtevalo je,
da se odnesem,
postavim v kakšen
krog.

odtrgalo je valobran,
sidrno verigo,
mož vpije,
naj odnesem vrvi.

ona je zaljubljena
v aristotela,
ima keramičen nakit.

na, jej, jej, zver!,
snubi se s svojimi,
stresaj lase po blazinah.
umri, kot stvar.

žival je usodna,
ker se ne pusti
raziskati.
ostane barva, črna,
in značilna dikcija.

zahtevalo je,
da odidem,
da ne bo še
več otrok lačnih.

kdor se vrača k človeku
je izpil zelišče.

če takole pokima
se prevrneš za bežigrad.

medved na kolenih trčal
dela, otušnih na

odabi v zavetih ulicah
smejati v zaslužni srčbo

Jadni mišarovi, jantari so

diana, pijana,
odnesi med od tod.
vse je tvoje,
tebi v uporabo,
končujem zate,
da ne bo skrbi.
diana, prijazna,
ne zmenim se, če
sem prevaran.
črne škornje usnjene
ti zloščim,
da se boš ponašala.
obleke črne ti nadenem,
da boš volje
židane.
diana mi ukaži,
da si kožo oderem,
zaproši,
da ti prinesem grad.
vse je tvoje,
tebi v uporabo,
diana, pijana,
odnesi me od tod.

koker španjel je zahteven
za dresuro. lirik.

število dokazov je slabo.
odnesi strukture s pladnja.

če pišem, porabim tobak.

če bi le imela boljšo
barvo,
bi te pojedel:
prstke, dlani, lica;
to je, da pišem
samo lirsko poezijo.
s trdo roko zlagam stihe,
izražam bolečine.
z drugo roko pijem
buteljčna vina.
vse kaj počne, zdi se.
se zdi, se zdi.
tvoje strukture so
bolj velike,
jaz pa uporabljam besedico
bajè.
ko si pokazala,
sem zbežal.

še o goljadkinu.

v vodo so me vrgli
danes.
storil sem osemnajst krogov
po vodnjaku, na čemer mi
je marsikdo zaviden.
telo še kar dobro deluje.
odnašam ga živali, ki pa ga
praviloma zavrne.
ljubil jo je tri dni,
nakar so ga odvedli.
vi dobite zastonj stanovanje,
kurjavo, liht in postrežbo,
čeprav si niste zaslužili.

Jure Potokar

Samuraj

JEZIK

sesa nas kakor stenj svetilke žarko olje zadaj
v temnem kotu trgovine, vara; redkeje ljubkuje,
oster kakor vonj socvetja orhidej nam skoz pretine

sega do srca in še lučaj tja čez v nestanovitno bivanje
kameleona. **jezik:** jod na vzcvetele rane eksplozije,
relief zrezbarjen v trepetavi vonj avgustovskega mrča,

in še bolj trajen, bolj pretanjen in lokav, samotnost
ur, ko razvozlanje njegovih vozlov nam napenja žile
na razoranih čelih in lažna varnost nepremaganega labirinta.

rja nas žre in načenja, ko nam iz perišč meziš nazaj v vodnjak.

II.

izžejani in vrtoglavi smo od večera, ki ga jezik
ne pozna, kot mladi mesec, ki se ni nikdar dvignil
nad pregrado svojega obzorja, le bolj tesnobni,

pokriti z lapuhovimi listi, od katerih kakor voda
kaplja bisernato lesketavi zven pomena, vselej
navzoč v razlikah, bolečih do krvi, nobena senca ne

prekriva kupole jezika, kot trn osata se izmika
trdnemu prijemu, da mu na sinjem puhu ostaja zgolj
sled nežnega dotika, jezik vselej le odškrne vrata,

da zasije v lomu prizme barvni spekter melodije.

NOČ

do mehkega jedra izgledana belina in vsenaokrog razpeta
mreža viskoznega hrumenja, noč se v tankih pramenih spušča
mimo nas do tal in se zajeda vanje, tukaj smo, v trepetu

kril metuljev in v nežnem šelestenju travnih bilk na poti proti skrivališču. **noč**: v abecedi nikdar izpisan strah, in moč, ki nas pribija na razpelo lunine jasnine, na ta hlad.

tu smo že onkraj vrat, na pragu znova omahuje bolj svetla lisa, ločnica zrelosti, ki trepeta in se umika kakor tvoj korak, ki v dvomu niha: tu si mehak in ljubezniv in voljan

kot koža, onkraj se v ostrih gubah na lazuri trdi tvoj obraz!

BEG

nič drugega kot v prihuljeno plazečih stiskah porojen premik, razpenjen kakor slina rukajočega jelena in krhek kakor zlog laži, ki se odbija od slemena, nič

drugega, in vendar bridek kot pomen izklesanega napisa na nekem starem spomeniku, le mnogo bolj globok, boleč v globini, pa prav gotovo bolj dokončen. najbolj! nič

drugega kot strah, primrznjen na temni hlad granita, je okus poraza, ki ga popisuje anabaza, ko hrumi vzdolž migetavih ven in širi jutranjo grenkobo po strašni

pokrajini, ki ji je ime nerazumljivost.

KATORGA

največ grenkobe se tostran nas razlije, razpeni se, da zamižimo in le počasi jo odplavi sončev sij. a nemir ostaja. skrepeni v masko brez

izraza, v mraz v zenicah, ki jih razširja in pogloblja čas. sramota našega izgnanstva, samota vztrajanja, bolj bela kakor ivje na parobkih in bolj ledena!

celo preprostost ljubljenih glasov nas vara, ko s svojim skritim zvenom žvenketajo tujo, nam skrivnostno lepo govornico, da se iz nas kot iz raztopine izloči dvom.

največ grenkobe se tostran nas razliva!

IME

kako je gosta stena iz mrmranja zvezd, ko se skožnjo
v meglicah prebija ljubljeno ime in v kapljah pada
na jedko utrujenost večera! breztežna razpotegnjenost

zvenenja in vozli, zanke na odmevih! kakor mehko
redko tkanega muslina me ovija, da gre srh prav
do temena: zven imena v strmoglavem letu skozi

mrežo kakofonij. odvekomaj. razveseljeno blagostanje
čutov ob dotiku, in sredi las povito gnezdo toplih rok,
z lepljivim znojem por na škrlatno trepetavost sten,

na notranjost telesa, kot blisk nečesa ali zgolj ime ...

SAMURAJ

do bridkosti ostri in dišeči zrak snežnega večra!
način, kako se v režo spremeni pogled samuraja,
kako se zablešči prav tam na vrhu zamaha tenkost

jekla, da se raztaja zrak in brizgne v oči sladkobni
curek strahu, pripoveduje: začetek januarja, začetek
razdejanja! zunaj krhki svet beline brez stopinj,

znotraj še bolj belo lesketava stiska, venci ledenih
rož, ki jim ni kos oglasnost besedišča. kakor
dragoceni kamen lomí negibno oko svetlobni spekter,

ko se s konice meča skotali ledena solza.

II.

tako gol in sam, prepreden s pokajočo skorjo razdejanja!
z mislijo, ki ne razvnema, z lažjo, ki se odbija sama
od sebe, in z milostjo, ki sebi ne privošči vzdihla.

od krčev zavozlana dlan, ki oklepa ročaj rezila,
določenega za razkol sveta, za ostro mejo med
zaimki, med tistim znanim, kar venomer šepet

razblinja v melodično mrmranje brez najmanjšega pomena, in med tistim, kar je vselej neizrekljivo, izbrisano s strani spomina, kot v sistemu lečja

z lahkotno roko namerno prežgana fotografija.

III.

samuraj umira zlagoma kot čar večera!
pripet je kot relief na temni svod spomina,
ves bel in sam, z okusom romanja skozi kamen

na sklenini meča. njegov svet je svet uganke,
svet pasti, ki si jo je nastavil sam. nikjer nobenega
naročja zanj, nobenih ustnic; za njim ostaja razdejanje,

pred njim so v huronskem vpitju razpršene blazne sanje.
samuraj je dim nad pogoriščem, presunljivi krik
modrasa v blisku skozi prostor, v katerem čas stoji.

o samuraj, ves bel in sam, in vedno znova omamljen od časti!

Jaša L. Zlobec

Ledene rože

JESEN

m.

odhajate
drug za drugim
še roke ne dvignete v pozdrav
in ustnice se samo nemo premikajo

ledene rože so prekrite šipo
z mrzlo dlanjo drgnem ob steklo
z mrzlo sapo talim ledene rože

in zrem skoz
skoz temno zimsko noč

kje je hladneje
kje je temneje
sprašujem

in me je strah

KLIC

ko se luna naveliča svoje prijaznosti
in jezno obmolčne
ko zvezde pretrgajo svoje bele niti
in se obrnejo stran
ko noč zajame sapo
in se užaljeno namršči

vstanem moram vstati
črni pravokotnik vrat
mi strogo kaže pot
na vrt stopim med dolge jesenske trave
srebrno se pobliskavajo in gluho šušitijo
ob krtini počepnem
gorko dlan zarijem v mrzlo zemljo

krt mi zapiči sekalce v kožo
liže vročo kri
in me vpraša
si šel na vrt?
sem šel na vrt odgovorim
si videl smrt?
sem videl smrt odgovorim

SPATI MORDA SANJATI

vstani in pojdi je rekel glas
vstal sem in sem šel

ravna sipina kamorkoli seže pogled
nekje daleč slutnja morja
nekje visoko koprena sivega neba
v pesku plitve kotanje

moja je edina prazna
na robovih se kruši sipki pesek

od obzorja do obzorja vodi moja pot
in nazaj
od kotanje do kotanje
kdaj bo spet spregovoril glas
da si bom odpočil utrujeno telo
za zmerom

ROKA

razprem pest
v široko razbrazdano ravan
vseh pet ubogih prstov
se razširi
na pet strani sveta
pet ognjenih stebrov

kam boš stopil
katero pot boš izbral

kamorkoli grem
na pet strani sveta
vedno se vrnem
na to mehko dlan

sivi umirajoči plamen
jo prežgem

kot železni žebelj
na starodavnem križu

POLETNI VEČER

dve lastovičji gnezdi ždita
pod streho
nad vrati
nad desnim in levim podbojem
z materino slino spleteni
dom mi varujeta

vsak večer ju s prijaznim pogledom obletim
gnezdi
in vem da je vse dobro in prav

in potem
ko je noč najbolj visoka
najbolj topla in moja
grem na travnik za hišo
in se zlekнем

neverjetni ples kresnic zrem
ljubezensko igro malih lučic
zeleni ogorki ki nikoli nikogar ne ranijo

in lastovke prileté
moj pogled jih vodi
iz gnezd pod streho jih je moja toplota zvalila
s krili zatrepetajo
ko švistnejo mimo mojih oči

s svojimi ostrimi kljuni
v bliskavem letu
zobljejo kresnice

druga za drugo
ugašajo zelene lučice
bliskoma
in kar tako mimogrede

POLETNI VEČER
dve lastovičji gnezdi ždita
pod streho
nad vrati
nad desnim in levim podbojem
z materino slino spleteni
dom mi varujeta
vsak večer ju s prijaznim pogledom obletim
gnezdi
in vem da je vse dobro in prav
in potem
ko je noč najbolj visoka
najbolj topla in moja
grem na travnik za hišo
in se zlekнем
neverjetni ples kresnic zrem
ljubezensko igro malih lučic
zeleni ogorki ki nikoli nikogar ne ranijo

in lastovke prileté
moj pogled jih vodi
iz gnezd pod streho jih je moja toplota zvalila
s krili zatrepetajo
ko švistnejo mimo mojih oči

s svojimi ostrimi kljuni
v bliskavem letu
zobljejo kresnice

druga za drugo
ugašajo zelene lučice
bliskoma
in kar tako mimogrede

Milan Kleč
Stari del

MILAN
Tudi min
je bil na večer
kara vama hit preseneča
ko sem zagledal tvoja
ogovornu razgovornostka zbirava

TOLMUNI

gluho se drobi prst
na bregu
gluho drsi v vodo
ob bregu

nov tolmun se je rodil
tam sredi molčečega jelševja
teman in globok
da ni videti dna

spodsipa se breg
noč in dan
samo še tolmini so razsejani
vzdolž jelševih korenin

tihi in mračni
da ni videti dna
k sebi vabijo
vase vabijo

v mesečnih nočeh
se globoko spodaj
modro leskečejo
žalostni obrazi mladih ljudi.

KLEČ

Milan Kleč

Stari del

MLIN

Tisti mlin
je bil na veter,
zato nisem bil presenečen,
ko sem zagledal notri
ogromne magnetofonske trakove,

KLEČNI VETEK

več jezovitih korenin
pod steno
ih vse
dan
z
v

z
v

z
v

z
v

z
v

z
v

z
v

z
v

z
v

z
v

z
v

z
v

z
v

z
v

z
v

TAKRAT BI UMRLA OBA

Spotaknil sem se,
tako sem se ustrašil.
Z nožem se je pogнал po sobi
in hotel zamahniti
proti električni napeljavi.
Ne bom ga vprašal,
kdo je koga rešil,
temveč zakaj se je ustavil.
Z nožem bi razpolovil tudi mene,
ker sem ravno takrat
tekkel po žici.

ZLATAR

Zavil sem v zlatarno
in zagledal moškega,
ki bi moral biti zlatar.
Vljudno me je povabil,
naj vstopim.
Vrata so ostala odprta
in hotel sem se vrniti,
da bi jih zaprl,
a očitno jih nisem pustil jaz
odprta, ker je bil med njimi
zataknen zlatarjev rep.
Zmedel sem se
in čudno sva se pogledala,
ker sem začutil,
da mu repa ne smem omeniti.
Opravičil sem se
in stekel za prvi hišni vogal.

PODZEMNA ŽELEZNICA

Ko sem bil še otrok,
sem bil prepričan,
da se s podzemno železnico
voziš pod zemljo.
Potem sem se končno
znašel na takšnem vlaku,
a kmalu mi je postalo slabo.
Zavrli sem ga in izstopil.
Nikjer ni bilo nikogar,
zato sem se zgubljeno počutil.
Niti nisem vedel,
v katero smer naj se obrnem,
dokler nisem zagledal jaška
in splezal po njem.
Prišel sem na čudno planoto,
kjer sem zagledal moške
s temnimi obrazi.
Z jermeni so bili privezani
na velika kolesa.
Kot kakšni ujetniki
so vrteli zvrtno zemljo.

LADJEDELNICA

Tudi tega še ne vem:
Ali je odločilnejša
ladjedelnica
ali velika topla rjuha.
Če z veliko toplu rjuho
pokrijemo
ladjedelnico,
potem jo lahko priklopimo
na stikalo.
Velika topla rjuha
bo zagorela,
a tudi žarnice
v ladjedelnici
se bodo postavile na svoje noge.

Proza

Marjan Rožanc Legenda o Anki Moščanki

Anka Jevšnikova se je rodila v Ljubljani na nekdanjem Kranjskem malo pred drugo svetovno vojno in je preživljala svojo mladost v času, ko je to podeželsko mesteca, oddaljeno komaj dobrih dvesto petdeset kilometrov od Benetk in od Dunaja, v pičlih petih letih doživelo kar štiri vladavine: kraljevino Jugoslavijo, italijansko kraljestvo in nemški rajh in slednjič še jugoslovansko republiko. Vse te spremembe, ki jih je spremljal še pokol druge svetovne vojne, so v ljudeh načele vero v trdnost sveta in vzbudile dvom o poklicanosti posvetne oblasti, obenem pa so prav zaradi teh žalostnih okoliščin vzbudile v ljudeh tudi upor proti zavojevalcem, domovinsko ljubezen in vsa tista plemenita čustva in misli, ki gredo s tem skupaj. Poleg tega se je Anka rodila v delavskem predmestju Ljubljane, v Mostah, kjer so ljudje že od nekdaj veliko dali na skupno življenje in svoj dobri glas. Tu, v tem napol kmečkem in napol mestnem predelu med Šempetrom in Devico Marijo v Polju, so si tedaj postavljali hišice železničarji, tramvajarji, trgovski komiji in podobni, in so bile že na pogled vse enake. To so bile stanovanjske hišice z vrtom in dvoriščem, v katerih je bila vodovodna pipa še v hodniku, na pol poti med straniščem na štrbunk in kuhinjo, dvorišča pa so bila z ene strani zagrajena z drvarnicami, pralnicami in zajčniki. Med temi in podobnimi hišami so bile tedaj še njive in kolovozi, na katerih je poležaval spomladanski in jesenski hlevski gnoj, ki je prav toplo puhtel, poležavali so tudi veliki kupi repe in zeljnatih glav, ki so ostajali na njivah vse do zmrzali. Vmes so bile posejane kmetije s pojatami, seniki in hlevi, v katerih je pri jaslih rožljala z verigami domača žival, krave in konji. V teh letih, v letih tik pred drugo svetovno vojno, je bilo vsako količkaj strnjeno naselje od šempetrske cerkve do Device Marije v Polju še prav idiličen kraj, in tudi ljudje – Moščani – so bili še prav idilični, bogaboječi ljudje. Poleg karmeličanskega samostana ob Ljubljani, ki je stal tam že od nekdaj, so prav v teh letih zgradili še tri cerkve: Dom svetega Vincenca v Zeleni jami, kapelo Svete Terezije na Kodeljevem in cerkev Svete Družine na Selu, ki pa je že spominjala na popuščanje verske gorečnosti, saj so jo prestavili iz lesa. Res pa je tudi, da sta obenem delovala

v tem mestnem predelu tudi dva kina, kino Moste in kino Kodeljevo, ki sta dajala kar po tri predstave dnevno, in to z dvojnimi programom: s kriminalnim in kavbojskim filmom. In res je tudi, da ni bilo Ciganov ali Čehov, ki jih je prinesla njihova cirkusantska pot v Ljubljano, ki bi ne postavili svojega strelišča ali vrtiljaka prav v Mostah, kakor tudi ni bilo cirkusa, ki bi ne razpel svojega šotora ob Ljubljanci ali na vrhu klanca ob Pokopališki ulici. Tu, v Mostah, je imel pač največ hvaležnih gledalcev. To sejmarsko kulturo s filmskimi grozljivkami in vesterni, z repetirkami in pištolami na bobnič, s Tomom Mixom, Charliejem Chanom, Kenom Maynardom in njegovimi bistrimi konji, s kremšnitami in turškim medom v čakalnicah in po štantih, s krokodili, kamelami, opicami in kačami, ki so bile na ogled za mali denar v cirkuških vagonih in zabojih, s klovni, telovadci na trapezu in požiralci ognja – vse to so moščanski ljudje sprejemali odprtih src, morda še bolj kot cerkvene pridige. Navduševali so se celo nad Križarko Potemkin, ko se mestnim ljudem še sanjalo ni, da utegne biti tudi film umetnost. Bil je to pač dobrodušen, na stežaj odprt svet, v katerem se je lahko uveljavilo prav vse, kar so si izmislili ljudje po vsem širnem svetu in s čimer se je dalo zaslužiti ali vsaj manj zapraviti.

In v tem okolju je skupaj s svojimi starši in mlajšo sestro doraščala tudi Anka. Bila je suhceno, bolj fantovsko kot žensko dekletce, s poudarjenimi ličnicami in presenetljivo dovtetnimi očmi, ki so vpijale ta pisani svet na čisto poseben, poželjiv način. Vendar se v bistvu ni prav v ničemer razlikovala od svojih vrstnic in pubertetniki so jih tako kot drugim dekletcem na poti v šolo pomagali nositi aktovko in ji pisali ljubezenska pisma.

Te idilične razmere so se seveda v vojnem času bistveno spremenile. Že prvi za-vojevalci, italijanski vojaki, se niso zadovoljili s tem, da so to podeželsko mestece spravili podse, ampak so hoteli s svojo razpuščenostjo ljudi še ponižati in razžaliti v njih vse tisto, kar jim je bilo dotlej svetega. V mestu so odprli prve javne hiše, smreke v okoliških hribih, na Golovcu in na Šišenskem hribu, ki sta bila dotlej priljubljeni izletniški točki, pa so vsevprek navesili z rabljenimi preservativi, da so bile okičane kot božična drevesca. V vsem mestu in še v daljni okolici je začelo zaudarjati po briljantini in spolnosti. V parku na Kodeljevem se otroci niso mogli več igrati ravbarje in žandarje, ne da bi kar takoj ne stopili na kosmato rit kakega pohotnega Laha, v sotočju Ljubljance in Gruberjevega kanala pa si nobeno dekle, niti članica Marijine kongregacije, ni mogla nadeti kopalk, ne da bi se zbrala okrog nje cela četa vojakov. V tem in takem ozračju, ki je bilo sicer po svoje zapeljivo, obenem pa tudi smrtno grešno, je seveda med domačimi ljudmi zavladal kult čistosti in moralne strogosti: vsako dekle, ki se je pregrešilo z Italijanom, so za kazen in opomin pri priči ostrigli do golega.

Prav tedaj pa je tudi Anko, ki je imela komaj trinajst ali štirinajst let, obsedla njena ženskost. Začela si je izmišljati opravke v hiši in okrog hiše, ki jih kar na lepem ni mogla več opraviti brez moške pomoči; če nič drugega, ji je bilo treba nasekati drv in zakuriti pod bakrenim kotlom v pralnici ali nakositi travo za zajce. Ko pa je moški zanesel drva v pralnico ali s travo v naročju stopil pred zajčnik, ga je Anka s kolenom sunila med noge; sunila sicer narahlo, vendar naravnost v mednožje, pri čemer so ji oči izzivalno zažerele.

Moški v Mostah so začeli prepadeno spraševati drug drugega:

»Ali je sunila tudi tebe?«

In odgovor se je navadno glasil:

»Seveda me je sunila. Že trikrat.«

In moški so bili besni in užaljeni v dno svojih duš. Ne seveda samo zaradi tega, ker si je smrklja privoščila z njimi ta neokusni špas in jih telesno razburila, potem pa se jih prav spretno otresla, kot da se ni zgodilo prav nič – žalilo jih je to dekletovo poigravanje s spolnostjo nasploh, ko so vendar žalostne okoliščine od vseh Moščanov terjale povsem nekaj drugega in drugačnega od tistega, v kar so jih hoteli zapeljati zavojevalci.

Vendar se je tedaj zgodilo še nekaj, kar je ustvarilo okrog Anke čisto po nepotrebem še dodatno napetost in kar se je sčasoma sprevrglo v dramo, ki se je Moščani že zlepa niso otresli. Nihče izmed teh mož si ni namreč priznal, da je Anka vzbudila v njem meseno poželenje in da bi dal vse na svetu, da bi se lahko z njo pošteno povaljal. Nihče med temi možmi tudi ni priznal, da ob tem zgražanju nad Ankinim pohujšljivim vedenjem že vsi meščanski pubertetniki oninirajo kot obsedeni, kaj šele, da bi se kdo izmed njih Anke tudi dejansko lotil, preizkusil, koliko je v tej dekletovi igri tudi dejanskega mesenega ognja, zadovoljil tako svojo kot njeno obsedenost. Nasprotno: potlačili so rajši ta ogenj in se še naprej moralistično zgražali, najprej sami, potem pa še z žensko pomočjo, in ugotavljali, da Anka ni čisto taka, kakršno bi moralo biti dekle v teh žalostnih časih in kakršna so druga meščanska dekleta.

In to je bilo res: Anka ni šla za frizersko vajenko kot vsa druga meščanska dekleta, ki so se ob sobotah vračale domov z umazanimi delovnimi haljami in jih ob nedeljah prale in likale, da so bile v ponedeljek v frizeriji spet zgleodne, v zadovoljstvo žensk, ki so tako težka zbrale denar za vodno ondulacijo... Tudi se ni spreletavala z drugimi dekleti z dvorišča na dvorišče in omedlevala nad filmskimi igralci in igralkami v starih filmskih žurnalih, nad Alice Faye, Carol Lombard, Franchotom Tonom in Tyronom Powerjem... Tudi ni hodila k večernim šmarnicam v cerkev Svete Družine in pomagala materi pri delu, kaj šele, da bi se pridružila dejavnosti za osvoboditev izpod tujega jarma, pri kateri so sodelovala številna moščanska dekleta in opravljala celo najzaupnejša in najdrznejša dela. Ne, Anka se je zjutraj oblekla in se potepla v mesto, kjer je najbrž počenjala podobne nesramnosti kot v Mostah.

Zgražanje nad njenim vedenjem je nazadnje pripeljalo do tega, da so se moški zbrali na Jevšnikovem dvorišču in počakali na njenega očeta, ki se je slednjič le prikazal v oštevilčeni kapi mestnega postreščka in zaklenil svojo prevozniško cizo v drvarnico.

»Ali ne vidiš, da je tvoja Anka pocestnica!«

»Kaj morem,« jim je odvrnil stari Jevšnik, »saj jo tepem, kolikor le zmorem, pa nič ne pomaga. Izliže modrice in se spet potepe.«

Potem pa se je razjezil in moške odločno zavrnil:

»Mlajše hčere pa nihče ne vidi! Najboljša je v vsej šoli, v Mariniji kongregaciji pa sploh ne morejo brez nje!«

Toda to so bili še vedno razmeroma idilični časi.

Zadeva z Anko se je dodobra zakomplicirala šele tedaj, ko se je Ljubljana otresla vseh zavojevalcev in ko so ljudje zaživeli v svobodi in novem, zanosnem bratstvu. Tedaj se Anka ni pridružila temu splošnemu zanosu in je še kar naprej ubirala svoja sumljiva pota, s čimer ni izražala samo svoje posebnosti, temveč tudi nekakšen prezir. Medtem ko so se Moščani predajali skupnemu navdušenju in tokli naporno tlako družinskih, delovnih in drugih obveznosti, vstajali ob petih zjutraj in si po fabrikah služili svoj tenki kruh, vedno nenaspani in utrujeni, popoldne pa se požrtvovalno lotevali obnove napol razdejanega mesta in dela za skupni blagor –

Anke sploh ni bilo blizu. Nasprotno: ko so se oni ubijali s prostovoljnimi delom, se je ona lišpala in pohajala. Ko se celo najpremožnejše in najzaslužnejše ženske iz solidarnosti do revežev niso lišpale, si je ona izzivalno mazala ustne in obrvi. Ko so se vsi ogovarjali s tovariši in tovarišicami, je ona – če je sploh komu v Mostah privoščila pozdrav – obkladala ljudi z gospodi in gospodičnami; ko so se vsi mladi ljudje odpravljali k živinskim vagonom na železniški postaji, da se odpeljejo na deželo in z združenimi močmi pomorejo v vojni prizadetim krajem, je Anka sedela v kavarni Petriček in lizala sladoled.

Nazadnje je moškim, ki so se jim tokrat pridružile še ženske, spet prekipelo in so se spet zbrali na Jevšnikovem dvorišču. Tokrat so zagrozili:

»Tudi njo bo doletela zaslužena kazen.«

Vendar je bil tudi Jevšnik napadalen:

»Kdaj bi jo že morali kaznovati, pa nič ne naredite,« jih je zavnil. »Zaradi mene jo lahko celo ostrižete, kot ste nekdanj strigli najbolj zavržene ženske v Mostah! Zaradi mene pa ji lahko postavite tudi spomenik, saj se imate samo njeni izprijenosti zahvaliti, da ste tako hudičevo bojeviti in čistunski.«

To je moške zadelo v živo. In zdaj, ko so jim pritrjevale in jih vzpodbujale tudi ogorčene ženske, so pri priči sklenili, da Anko pokličejo v prostore krajevnega urada in da ji tam, med stebrovjem nekdanje kapele svetega Vincenta, temeljito posvetijo ali pa napravijo celo nasilen konec temu pohujšanju. Jeza in ogorčenje sta bila navsezadnje že tolikšna, da so se nekaterim ljudem lasje postavljali kar pokonci. Vse so torej pripravili za temeljit in dokončen obračun s to razuzdanko, sestavili obtožnico in jo zaklenili v pisalno mizo krajevnega urada, tedaj pa se je zgodilo nekaj nezaslišanega – Anica se je sredi noči pobrala od doma in iz Most in je nikdar več nihče ni videl v tem kraju. Pojdite k vrugu, je najbrž rekla, kot je bila nesramna in izprijena, in jo pobrisala v tujino, kamor so tedaj odhajali mnogi taki, ki jim domovina in domači ljudje nikoli niso bili pri srcu.

Jeza je bila sicer spet velika, vendar je bilo veliko tudi olajšanje: nazadnje je Anka le izginila iz njihove srede in je bilo enkrat za vselej konec spotike in njihove skupne sramote.

Toda naključje je hotelo, da je nekaj let pozneje mlad moščanski zakonski par, Herman in Pepino Turnšek po imenu, ki je slavil svojo tretjo obletnico poroke, v poznih nočnih urah zaneslo še v nočni lokal v središču Ljubljane. In prvo, kar je tam Hermana zbudilo v oči, je bila Anka Jevšnik, ki je sama samcata sedela na enem izmed tistih visokih stolčkov pri točilni mizi in (ki) je bila tudi za Hermanovo nestrokovno oko več kot očitno poklicna vlačuga. To ga je seveda presenetilo in naježilo, vendar si je kljub temu zaželel, da bi ga Anka prepoznala in pred vsemi temi pohotnimi ponočnjaki, zlasti pa še pred njegovo Pepino, potrdila njuno staro znanstvo. Anka pa se kot zanalašč s svojim zastrtim pogledom ni prav nikoli zazrla vanj, kvečjemu kdaj pa kdaj v Pepino, in to s tistim vlačugarskim pogledom, ki meri žensko samo po telesnem videzu in zraven že prešteva, koliko cvenka bi ji padlo v torbico s to postavo in zadnjico, koliko s tem obrazom in temi lasmi... Najbolj nepričakovano pa je bilo, da se je Pepina pod tem Ankinim vlačugarskim pogledom pri priči živela v vlogo kupljive ženske in da so ji oči radoživo pobilisile, po Hermanu in po drugih moških... In zgodilo se je, da se je Herman na vsem lepem silovito spolno razburil, skoraj tako, kot da se je v njem nenadoma prebudila dolgo zadrževana spolnost vseh moščanskih mož.

Nič ni vedel, kakšne sile se poigravajo z njim in kaj se pravzaprav z njim dogaja. Z Ankinimi – in morda tudi Pepinimi – pohlepni očmi je sprejemal vse moške,

ki so vstopali v lokal, Italijane z deklinškimi ročicami, azijske tipe s poševnimi očmi in olivno poltjo, sentimentalno grobe Nemce v karirastih srajcah, trgovske potnike in poslovne ljudi z naočniki, muslimane iz severne Afrike z mozoljastimi lici in natopiranimi lasmi, športnike v trenirkah, ki so se proti jutru izmuznili trenerjem in pokukali v lokal, zamorce in belce, velike in majhne, preklaste in debele, skratka vse moške, ki jih je ob tej pozni uri prineslo tu sem po Anko. In hkrati s temi moškimi so v njegovi domišljiji oživele tudi vsi spolni udi, ki jih je Anka že imela in ki jih je imela priložnost imeti, usločeni in ravni, prepredeni z nabrekli žilami in gladki kot strok banane, močni v koreninah in ušpičeni v lulek, ki visi od njih kot slonov trobec, zbiti in kratki, pokriti in razgaljeni, z nabreklo buncico semenčic pod razgaljenim vratom, na katerega je pripeta kožica kot netopir na podstrešnem tramu, pusti in spolzki, napeti in uplahnjeni – vsi spolni udi, ki jih je Anka že pospravila v svojo športno zadnjico, v katero na prvi pogled ne bi mogel vtakniti niti mezinca, in ki si jih je očitno želela pospraviti tudi njegova Pepina. Zapadel je skratka v takšne spolne blodnje, da se slednjič sploh ni več obvladal in je potegnil Pepino za sabo v najbližji skriti kotichek, v stranišče.

Tu se je hotel s Pepinino pomočjo osvoboditi najhujše napetosti, samo to in nič drugega, vendar se je že ob njenem prvem dotiku čisto do kraja spozabil. V neonski svetlobi so bile tudi Pepinine ustne in lica modra, kot so bili modri Anka, travestiti in striptizete, ki so jih v nočnem lokalu zasipali z vsemi mogočimi barvami. Jezik v njenih ustih je bil višnjeve, medtem ko si njenega mednožja ni upal niti pogledati – bilo je na svetu tako, kot da bi grgralo hipermangan. To je bila vznesenost in spozaba, o kakršni se najbrž Anki ni niti sanjalo, in telesna strast, kakršne na svetu še sploh ni bilo.

Tedaj so ljudje pobobnali po straniščnih vratih:

»Odprite!«

Najbolj razburjen in ogorčen je bil natak, ki je že poklical policijo. In medtem ko so ljudje vdrli na stranišče, da končno odložijo, kar so imeli v sebi odvečnega, so policaji prestregli Hermana in Pepino, ju naložili v marico in odpeljali na najbližjo policijsko postajo.

»Kaj se niste mogli strpeti do doma?« je vprašal dežurni policaj oba, Hermana in Pepino.

»Nisem,« je iskreno priznal Herman. »Ta ženska me je tako razburila, da nisem več mogel vzdržati niti hipa. In če tega ne bi storil prej, bi to naredil zdajle, kar tukaj pred vami.«

»Kaj pa je na njej tako zapeljivega?« se je zavzel dežurni policaj in radovedno premeril Pepino od nog do glave.

»Na kateri?« se je tedaj zdrznil Herman. »Na tej ali na Anki?«

Zadeva se je končala z razdorom med Hermanom in Pepino.

V Mostah pa je spet povzročila hujše pretrese. Že novica, da je Anka poklicna vlačuga v ljubljanskem nočnem lokalu, je povzročila veliko zgražanja in iskrenege sramu, še bolj dramatično pa je odmeval razdor med Hermanom in Pepino... Med ženskami je zavladalo splošno ogorčenje, ker ničvrednica še vedno posega v njihova življenja in razdira celo najtrdnjše ljubezenske vezi, ki so se mu pridružili tudi moški, čeprav na čisto poseben način: zgražali so se z ženami vred, a bolj kot so se zgražali, bolj sta v njih rasla tudi radovednost in spolno poželenje. In ni bilo dolgo, ko so začeli naskrivaj, a kar trumoma romati v nočni lokal v središču mesta, kjer so se razburjali še čisto drugače, prav nič moralistično. In kaj kmalu je maskirana moščanska žena, ki se je zaljubljeno podala svojemu možu, v resnici stregla

pohoti, ki jo je v njenem partnerju razdivjala Anka Jevšnikova. V komaj sproščeno ljubezensko življenje moščanskih mož in žena, ki se je sprostilo z nekoliko svobodnejšimi nazori, se je vtihotapilo nekaj nezdravega, če ne kar hinavskega, kar je grozilo razbiti marsikatero srečno zakonsko zvezo. In najbrž bi jih nemalo tudi razbilo, če ne bi Anka poskrbela za novo presenečenje – na vsem lepem je izginila iz Ljubljane in je ni bilo več na spregled.

To je prineslo v Moste ponovno sprostitev. Zdaj so se moški in ženske kar javno, nič več le v postelji in naskrivaj, razgovorili o Anki in začeli spletati o njej vse močče zgodbe. Nekateri so se zaklinjali, da je vlačuga pač vlačuga in da se je Anka odločila samo za boljšo ponudbo in povpraševanje, za spoštljiv bordel v italijanski Bologni; drugi so govorili, da se je zaljubil vanjo neki zamorski princ in jo odpeljal s seboj na Madagaskar, kjer je zdaj zamorska kraljica v zamorski vasi. Tretji so ponavljali zgodbo, ki je trenutno še najbolj ustrezala moščanski domišljiji, in sicer, da jo je ugrabil neki francoski bankir in jo odpeljal v Pariz, kjer je zdaj vsega spoštovanja vredna gospa milostljiva, ki ji številni služabniki strežejo spred in zad. Skratka: zdaj, ko je ni bilo več v Ljubljani in ni nikogar več ogrožala, se je odnos do nje spremenil v temelju. V vseh teh pripovedih, ki so jih z enakim ognjem širili moški in ženske, ni bilo več nikakršnega zgražanja, temveč samo navdušenje nad Ankinim svetovljanskim uspehom. In spogledovanje z mislijo, da je lahko tako izbrane usode deležno prav vsako preprosto dekle iz Most in da je brezskrbno bogastvo dostopno prav vsakemu izmed njih, če ima le majčkeno sreče.

Nekaj let pozneje pa se je zgodilo, da so se trije podjetni Moščani potegnili do Jadranskega morja, do Reke, da se tam z enim mestnih ladjarjev dogovorijo o izdelavi barke za poletno križarjenje in da znosijo skupaj vse potrebno. Po treh dneh dogovorov in opravkov so sklenili, da dobro opravljeno delo še zalijejo in se malo razvedrijo, in so v ta namen obiskali eno izmed razvpitih nočnih zabavišč, kakršnih je v vseh pristaniških mestih na pretek in jih tudi na Reki ne manjka.

Lokal, ki so si ga izbrali, je bil vreden svojega slovesa, toda njihove zabave je bilo konec, še preden se je sploh začela. Brž ko so namreč posedli in brž ko je orkester dvignil na noge prve plesalce, so zagledali v gneči na plesišču Anko. In to ni bila nikakršna milostljiva, ki ji služabniki strežejo spred in vzad, temveč nekoliko podhranjena vlačuga, ki jo je desetletno vlačuganje v tem pristaniškem mestu že kar precej zdelalo. Še vedno je bila sicer postavna, sloka, in tudi oblečena svojemu poklicu primerno, v tesno oprijeto srebrno obleko z visokim razporkom, skozi katerega se je njeno stegno pobliskovalo ob vsakem koraku skoraj do boka. Toda tisto, kar jo je povzdigovalo nad njeno zavrženost in kar je tudi njo samo navdajalo z objestnostjo, je bila prav njena zavrženost. Je bila njena opitost, je bila njena nesramnost in razuzdanost. Moške je med plesom sama klicala k sebi in jih kar pred vsemi otipavala med nogami.

Prav to in takšno vedenje, vedenje najnesramnejše cipe, je vzbujalo v lokalu vsesplošno poželenje in se je po prvem presenečenju polotilo tudi moščanskega omizja. Polotiti so se je hoteli kar vsi po vrsti, zlasti v trenutkih, ko se je zvijala na plesišču kar sama in izzivala, vendar nihče med njimi ni zbral dovolj poguma. Tako so še naprej pili in tehtali, ali ne bi morda to razuzdanko še najprej omeščali in privabili k mizi z dejstvom, da so njeni najbližji rojaki, toda ko so ujeli na ušesa nekaj njenih hrvaških besed, so spet obsedeli. Njihovo poželenje pa ni pojenjalo in njihove spolne blodnje so se še stopnjevale. In slednjič se je dvignil od mize Štefan – ne zaradi tega, ker je veljal med vsemi tremi za najpodjetnejšega in družčine tudi tokrat ni

smel razočarati, temveč zaradi tega, ker je spričo te nesramne vlačuge izgubil pamet.

Anka pa ga je na plesišču zavrnila, kot je zavrnila že mnoge moške pred njim: »Najprej mi pokaži, kaj imaš v hlačah. Ne zgubljam časa z moškimi, ki jih je mogoče izmeriti z enim sežnjem.«

Po tem debaklu so se moške hočeš nočeš odpravili, še vedno napeti in nepotešeni, če ne kar maščevalni. In najbolj prizadet med njimi, Štefan, je med vožnjo proti Ljubljani dejal:

»Kaj pravite, če bi jo naložili na našo barko in jo odpeljali na odprto morje. Tam, na odprtem morju, bi se hitro izkazalo, kaj ima kdo v hlačah.«

Ta njegov predlog sta ostala dva moža pozdravila z navdušenjem.

In rečeno – storjeno: kakor hitro jih je ladjedelec obvestil, da je barka gotova, so se spet vsi trije odpeljali na Reko, da se tam končno pomerijo z Anko iz oči v oči. Še preden pa so barko porinili v morje, se pravi sredi dela, ko so s kvantami preganjali napore in si dajali duška za svoj namen, jim je ladjedelec mimogrede povedal zgodbo:

»Pred dnevi je pet obsedencev v zgodnjih jutranjih urah, še v mraku, naložilo eno izmed tukajšnjih kurb, Anko Slovenko, na nekakšno barkačo in odplovalo z njo na morje. Sredi belega dne pa je barkača trčila v tanker, ki jo je potegnil v svojo brazdo, pod propeler, in jo dobessedno razsekal. Vseh pet obsedencev je bilo nampreč pod palubo, na Anki in okrog Anke, in ta jih je potegnila s sabo vred prav do dna morja.«

Ko so Moščani to slišali, so onemeli. In so še dolgo molčali: nehote so namreč prisluhnili ne samo usmiljenju, ki se je oglasilo v njihovih dušah, temveč tudi spokorniškemu in platoničnemu pritisku, ki jih je kar privzdigoval. Slednjič je eden izmed njih rekel.

»Bila je svetnica!«

To je rekel tako, kot da je spet Bog.

Vlado Žabot

Stari Pil

(Odlomek iz prve redakcije romana)

I.

Kalmana Fialo so odložili... in so odšli!

Skozi megleni somrak je na drobno pršilo in vsenaokrog je bilo nemo, in pustó – prilezlo je v dušo, zabuhlo in mrzlo, da ga je spreletaval srh.

Dvorišče z visokimi starimi jablanami obdane domačije, ki je polomljenih oken in odprtih vrat temno zevala vanj, je bilo ena sama velika mlakuža. Po rahlo skuštrani gladini so plavali mehurčki... Tik pred pragom in tudi sem pa tja po dvorišču so rasle visoke koprive. Streha je visela postrani, lopa se je bila sesedla, po kupu gnilih desk se je razraščal mah, nekoliko globlje v sadovnjaku je ždelo nekaj kurniku podobnega, na zveznjenem skednju so med razmetanim koljem ležali ostanki voza za seno... Od nekok iz megle je prihuljeno bučalo, med nekam zasmoljene misli je silil vonj po zemlji, po trohnobi, čez utrujeno listje se je zganilo kdaj pa kdaj in je hladno zarezalo skozi život... Kar stal je tam in skušal dojeti, kaj se je pravzaprav zgodilo, čemu neki so ga pripeljali v to pozabljeno in zavrženo samoto, kakšen greh je zakrivil... in tako neprijetno blizu je bilo, molelo in štrlelo je naravnost vanj, tiščalo ga je in se ga je oklenilo, da je zastajala sapa, da so se šibila kolena, nobenih daljav ni bilo več, kakor da bi ga bili povili in bi zapečatili pokrov – vzeli so mu jih bili, daljave, iztrgali so mu na silo, vso tisto neskončno ravnico, po kateri je bil hodil.

...Mrak se je gostil, piš je zarezal močnejše, premočena pražnja suknja, ki so mu jo bili v naglici in na silo navlekli, ni zadržala niti kapljice več – cedilo se je po laseh, po obrazu, zalivalo oči, gomazelo po hrbtu... in od nikoder ni bilo nikogar, oziral se je po okolici, toda videti je bilo, kot bi bil tam, le nekoliko dalje, konec sveta in vsega, kot bi bilo tam le še tisto temno bučanje in ničesar drugega.

Ko se je že docela stemnilo in je naslonjen ob deske na skednju še zmeraj čakal koga, ki bi mu vso stvar lepo pojasnil ali se nemara celo opravičil za pomoto, ga je na lepem prešinilo, da pravzaprav ni sam, da je pripeljal nekaj s seboj... Ne da bi vedel! Ne da bi hotel... začutil je, kako je zaplahutelo pred očmi, kako domače se je zasukalo med zidovjem, vse nasmejjano in urno.. kakor nevesta. In bilo je vse-naokrog, oprijelo se je zidovja, trohnobe, polzelo je po listju in po laseh, kukalo je skozi okna, slonelo je med vrati... in kamorkoli se je ozrl, povsod je bilo in se je smehljalo, široko, polno zvestobe, samo njegovo, pa vendar tako tuje in črno, da bi kričal, Skrivalo se je doslej ves čas, potuhnjeno in potrpežljivo, in se je zganilo le redkokdaj, v tistih težkih urah pod večer, v hudih sanjah, ko je zahlastalo s prstenimi usti...

»Kalman...« je poklicalo potihem... nekaj črnega, mehkega, pocastega je treščilo v opno in se je razplasiló v cedečo se packo... Zabrodil je po mlakuži, ničesar več

ni videl, cedilo se je in kapljalo, zatisnil si je ušesa, zamajalo ga je, zaneslo, zadel je ob kokošnjak...

»Kalman...« ...in tam so ždele črne kure in so ga gledale okroglih oči...

»Kalman, pridi... Kalman...« je zašepetalo v uho in se ga dotaknilo, mrzlo! gladko!... kakor rezilo.

»Pridi...« Pomislil je, da nekje morajo biti ljudje, da nekje mora biti pot... na domačijo se niti ozreti ni upal več, kajti tam je slonelo med vrati, temno in preklasto in je gledalo žalostno, in je hrepenelo razpokanih ust. Podvizal se je po sadovnjaku, med jablanami, rahlo se je nagibalo navzdol, tu in tam je završalo v vejevju, zaplahutalo, toda megla se ni zganila. Zmeraj gostejše se je grmadilo pred očmi. Sukljalo se je v kolobarjih, čepelo na tleh, ždelo med vejevjem in je nemo drselo mimo, sem in tja kakor nagrobnik, potem zopet kot tiha postava, čisto blizu, pritajeni koraki... Globoko v temi je menda zalajal pes, kot bi se bil utopil že davno tega in bi se med plivkanjem zazibalo nekaj bledega, zabuhlega in ni bilo mogoče ugotoviti, iz katere smeri, le za hip se je utrnilo iz bučanja in zakrožilo, kakor strah... In zmeraj bolj se mu je dozdevalo, da je tisto, kar je prinesel s seboj, belolasa mladenka... Ni vedel, zakaj naj bi bila belolasa in še mladenka povrh, od kod pravzaprav bi se vzela, saj čisto gotovo nikoli poprej ni bil srečal nobene podobne. Zmeraj je mislil, da ga bo nekoč v neki samoti počakala Lučka, sestra, ki je bila odplavala nekega julijskega popoldneva in so v mulju za mlinom ostale le drobcene stopinje... takrat se ga je oklenila, s tistimi stopinjicami vred, za vse življenje, in je ostala, tiha in majhna, nič ni jokala, le gledala je žalostno, okroglih in svetlih oči. Toda to, kar je bilo v temi in na domačiji, gotovo ni bila Lučka... Opohtekal se je in krilil, nagibalo se je vse bolj, med meglenimi vrtinci, kot bi se utapljal, hlatal je za zrakom in komaj kdaj ujel kakšen mehurček, noge so postale težke, kot bi se pogrezale v mulj, v životu je dremavo brlelo in ljubke ustnice belolase mladenke so se šobile, čisto blizu, dahnile bi nalahno in ljubeče, da bi ugasnilo, da bi se zabelile deviške prsi in bi se brez sramu razprlo v temi. Od kolovoza pod sadovnjakom je, kot je kazalo, ostal le kratek, zaraščen košček – nekaj korak v to in nekaj korakov v ono smer. Obstal je neodločen, ne da bi vedel, kam naj se obrne, kaj naj pomisli; zalajal bi najraje, kakor tisti pes nekoliko poprej, in bi razgrebel zapeljivo našobljene ustnice, globoko, vse do krvi in bi populil bele lase... Nič ni bilo videti, da bi kdo hodil tod, seča na drugi strani se je bila na široko razrasla in veje in robide so se stegovala križem kražem, toda treba je bilo stopiti, kamorkoli, pa čeprav le po enem samem kratkem koščku izgubljenega kolovoza, tistih nekaj korakov, kar jih je še preostalo do tja. Pomislil je na stopinje – morda je to tistih nekaj stopinj, ki ostanejo in jih ne zalije še dolgo potem... in spomnil se je, kako lahkotno in brez strahu je stopila drobcena Lučka, nič je ni bilo strah, nič ni oklevala, še nasmehnila se je; tik preden je zaplavala, in modro krilce se je napihnilo... Belolasa mladenka je iztegnila roko, izmed robidovja, iz gosto zaraščene seče, in se je smehljala široko, lahna tančica se je ovijala okrog vitkega života in se vablljivo gubala med stegni, kar stopil bi tja, toda ustnice bi dahnile v brljivko in bi ne bilo več tistega koščka kolovoza in seče in zamegljene noči... Morda bi zalajal, teman, medlo bi se utrnilo in ugasnilo še tisti hip, morda bi se nasmehnil – in valčki bi se tiho potuhnili v šas kot takrat... in on edini je vedel, kam se je bila skrila Lučka, celo pokazal jim je, ko so se pozibavali v čolnu in so grabljali, pa niso verjeli in ona je bila žalostna, ker niso verjeli, majhen listič je drhtel, tudi potem, ko so pograbljali in odšli, ko so se stopinjice zabrisale, čakala je tam in poklicala včasih potihem, toda on ni smel več k njej, mama je rekla in oče, zaman

je jokal in prosil, kar pustili so jo, samo, tudi zvečer in čez noč, ko je šumelo in strašilo tam spodaj. Šel je mimo nekaj podrtij, zelo so bile podobne tisti, pred katero so ga bili odložili in hladno je zavelo vsakokrat, kakor iz jame, da je pospešil korak. Zaman se je oziral za lučjo, zaman je prisluškoval... Pot je vodila navkreber, po blatnem, globoko zasekanem klanecu in iz megle so se na obeh straneh obilila debla. Šušljalo je in plivkalo, nekje pri dnu so žuboreli curki in včasih se je zaslišalo, kot bi šepetali, pod mastno ilovico, med debli... kot bi zacmokljalo in začofotalo, kot bi zavzdihnilo... Zdelo se mu je, da ne gre v pravo smer, zmeraj bolj, da se tod ne pride nikamor. Moral bi nemara proti bučanju, ki je bilo še vedno, pa čeprav je hodil že lep čas, nekje povsem blizu, pritajeno, zlovešče, zažiralo se je v dušo, kakor nekakšna zahrbtna gniloba, ki tiho razkraja in odnaša, delček za delčkom, ali kar počez, skozi goščavo... Težki, utrujeni so bili koraki in vlekel se je tisti kos poti, robidovje se je zapletalo, čevlji so se pogrezali v spolzko ilovico in belolaska se je ponujala, čeprav nevidna, čutil je vonj, ki je puhtel od nje, opojen in blag... kakor postelja.

Klanec se je končno prevesil na drugo stran. Debla so se redčila. Z grmičevjem porasel prostor se je širil in na lepem je skozi meglo zažarelo razsvetljeno okno, prepredeno s sencami v medlih pramenih... kolovoz se je v ozkem krogu na dvorišču končal. Teža v prsih se je v trenutku razblinila. Nekoliko ga je begalo, da je bilo vse tako zanemarjeno, da se je vse naokrog, kolikor se je pač dalo videti, razraščalo gosto grmičevje, celo po dvorišču, kot bi nikomur ne bilo mar. Vendar pa se ni kaj dosti obotavljal. Kljuka je grdo zaškrípala in le s težavo jo je potisnil navzdol... kot bi je že dolgo nihče ne premaknil. Tudi povešena vrata je komaj odrinil... v prostoru se je menda nekaj prevrnilo, nekakšen podpornik, ki je bržkone slonel ob podboju. Zaropotalo je in zažvenketalo... ponižno sklonjene glave je počakal nekaj trenutkov, da ga ozmerjajo... toda nobenega robantenja, nobene psovke ali žal besede ni bilo slišati. Ni se upal preveč ozirati po prostoru, opazil je le v naglici, da so mize vse do zadnje čisto zasedene, tudi pri točilni mizi so se drenjali, ženske in moški, stari, sključeni, prsteni v obraz... v pogledih, ki so ga bili oplazili, ni čutil nobene jeze, zazdelo se mu je celo, da so se ga razveselili. Zajel ga je težak, zatohel vzduh, zavrtelo se mu je pred očmi, nekaj blatnega, ilovnatega je prilezlo v pljuča, v glavi je zabučalo. Pri točilni mizi so mu naredili prostor, nekateri so vstajali s stolov in ga smehljaje vabili – nihče ni spregovoril niti besedice, vladala je nenavadna tišina, da je bilo slišati prasketanje plamenčka iz niše ob nekakšni temačni podobi pod jelenovim rogovjem. Naročil je vina. Debelušna in še kar mladostna točajka se je, malce zabuhla v obraz, sprijeno nasmihala. Postavila je predenj polno ročko, ki jo je imela najbrž že kar pripravljeno. Zelo dobro vino je bilo, kar nagibal bi... Tudi ostali so se nalivali iz zajetnih, trebušastih ročk in točajka je kar točila, ne da bi kogarkoli vprašala za plačilo. Ženice so se očitno vznemirjene pomaknile nekoliko na stran. Sramežljivo so povešale oči in le kadar so mislile, da ne vidi, na skrivaj in naglo srknile iz ročk. Zelo stare in slabotne so bile videti, sključene, orumenelih, razbrazdanih obrazov, z nizko na čela potegnjenimi rutami, v zmečkanih črnih oblekah in zdelo se je kot bi pričakovale nekaj vznemirjajočega, pretep ali kaj...

»Dajte, poskusite malo iz moje...« je plaho šepnil starec, ki je stal najbližje in se pohlevno nasmehnil. Pomolil mu je ročko k ustom. Ženice so radovedno iztegnile vratove. Ostali se niso zmenili, jeli so se pomenkovati potihem, nekaj jih je celo nazdravilo. Vino v ponujeni ročki je valovilo – kot olje, gosto in mehko, ob robu se je nabralo nekaj mehurčkov, kakor od sline...

»Ne, hvala!« je zavrnil malce osorno, a že naslednji hip mu je bilo žal, zazdelo se mu je, da ni storil prav, da je po nepotrebnem užalil človeka, pa tudi... gotovo bi vedel za pot...

»Na zdravje... jaz sem Kalman... Fijala... veste, prvič sem tukaj, pa...« Nasmehnil se je in skomignil z rameni. Dvignil je ročko, da bi trčila... vendar onemu očitno ni bilo do trkanja. Tisti pohleven nasmešek se je zabubil v nekaj žalostnega, trpečega... Ponujena ročka se je klavrno povescila, toda vodene oči so še zmeraj mledovale.

»Pa malo vsaj...«

»Ne bi, res, hvala, še skoraj polno imam in... saj ne, da bi imel kaj proti vinu, ne, resnično... zelo dobro je... a ko je preveč... A je domače, mislim... a raste tukaj, v teh krajih... pravi blagoslov, mislim...«

»Malce vam dolijem, ha...«

»Viktor!« se je zadržla točajka in starec se je zdrznil, kot bi ga oplazilo po hrbtu. Potem je odšel, brez besed, sklonjen, opotekajoč se med mizami k tisti temačni podobi ob niši. Tam je obstal. Nikamor se ni ozrl, kakor užaljen, trmast paglavec, in je buljil v steno. Nekdo mu je prinesel stol...

»Toda... saj nisem mislil...« je zajeceljal Kalman.

»Nič se ne zmenite zanj,« se je smehljala točajka, »nažlampa se ga in je tečen...«

»Toda...«

»Eh!« je zamahnila zaupljivo in po domače, češ, saj veva... Na dolgo in slinasto si je oblnizila zgornjo ustnico in se nagnila čez točilno mizo, da sta se obilni in mehki dojki razlezli kakor testo na razgretem loparju... prijetno je bilo pokukati v izrez na čipkasti bluzi, kar zaščemelo je. Malce nerodno mu je postalo, dolgi, razvneti pogledi pohotne točajke so ga vznemirjali. Pomislil je, da se morda hoče le ponorčevati iz njega. Vročica mu je zalila obraz, nemirno se je prestopal in strahoma pogledoval naokrog, kajti zazdelo se mu je, da se muzajo, vsaj ženice... Nekaj bi moral ziniti. Toda ničesar primernega se ni domislil. Ogledovala si ga je kakor mladeniča. Ročka v roki je zadržela. Kar vlil je v izsušeno grlo in je zlival, dokler je pač teklo, da je težko leglo v trebuh in se je curkoma pocedilo po bradi. »Še enkrat, prosim...« je zinil, še preden je dodobra požrl, kot bi se mu ne vem kako mudilo... točajka se je z dovoljno namuznila.

»Tako, tako je prav!« ga je nekoliko preglasno pohvalila, ko je zopet nalila do roba, kot bi hotela opozoriti še druge. »Kaj bi pa drugega... sprijaznit se je treba, pa je.« Kalmana je zbodlo pri srcu... kakor da bi bilo odločeno, za zmeraj.

»Kako... Kako to mislite?... Sprijaznit... s čim?« je zajeceljal in poskušal zaigrati začudenje. Toda točajka ga ni več poslušala.

Nihče več ni prišel, cel večer, pa tudi odšel ne – pritajeno so se pomenkovali in točajka je pridno nalivala. Tistemu bržkone malce prismuknjenemu Viktorju se jih je še nekaj pridružilo, kar tako, prinesli so stole in sedli pred steno. Ženice so druga za drugo počenile po tleh z ročkami v naročju, nekatere so stikale glave in se kakor punčare hihitale, druge pa so nekam otožno sključene vase menda zadremale.

Točajka se je vsakokrat, ko je prišla mimo, podrgnila obenj. Včasih le narahlo, kot bi bilo nehote, nekajkrat pa se je prav ustavila in se na široko prižela, celo šepnila mu je nekaj, vendar ni razumel. Godilo mu je to njeno dvorjenje, pa čeprav se je delal ves čas zaskrbljenega in se je, kot bi se mu mudilo, raztreseno oziral k vratom, toda že lep čas je v resnici prežal le nanjo, na dolge, obetajoče poglede, na bežne nasmeške, ni se mogel premagati, da bi se ne okrenil vsakokrat, da bi ne pogledal,

kako vabljivo zaobljeno se je zamajalo pod belimi čipkami, vse tja pod tesno oprjeto krilo, in v roki in skozi život je kar zaščemelo ob misli, da bi segel med tiste dobrote...

»Samo namignite ji in bo takoj za to.« se je pritajeno oglasil nekdo. Zmedel se je za trenutek kajti starčki pri točilni mizi so ga očitno že dlje časa opazovali. Niti opazil ni prej. Sedaj so ga gledali in se smehljali razumevajoče, tako da niti ni vedel, kdo pravzaprav je bil spregovoril. Zazdli so se mu kot postavljachi, ki bi mu na vsak način hoteli povedati, da vedo, kako se tej stvari streže.

»Nikoli ji ni treba dvakrat reči...« se je kremžil mišjezobi možic. Zbal se je, da si ga sedaj nameravajo privoščiti, da mu nameravajo vrniti milo za drago, ker je bil poprej užalil tistega Viktorja... Nemara pa tudi iz ljubosumja, kajti gotovo jim ni bilo vseeno, da jim kak tujec, ki se je ustavil le mimogrede in bo, če že ne prej, gotovo zarana odpotoval dalje, kar tako, pred nosovi, zapelje točajko.

»Da le še zmoreš kaj...« je zavzdihnil jetičnik na levi.

»Kaj bi ne zmožel, tak kar poglej si ga... Ti gotovo ne, ti, še svoje Barike ne zmoreš... on pa, gotovo je mlajši vsaj deset let od tebe in deset let se pozna... Ti sam dobro veš, kako...« mu je šepetaje in malce jezno ugovarjal tresoči se bradač, ki se je bil zrinal v ospredje. Kazalo je, kot bi se zavzemal za Kalmana in tudi drugi so se obnašali podobno. Kar obstopili so ga in pridružili so se jim še nekateri od omizij, tako da se točajka ni mogla več podrgniti obenj. Morala se jih je izogibati, hodila je kar med mizami in nenehno je natakala in odnašala in zopet natakala... kakor da bi zlivala na dvorišče in le tu in tam mu je še privoščila kakšen pogled. Modrovali in pletenčili so o tem, kako bi čisto za gotovo zmožel, pa čeprav je Lucija kobila in pol, drug čez drugega, neumnosti, pri čemer se niti malo niso menili za točajko, ki je gotovo vse slišala in bi jo marsikaj lahko hudo užalilo, toda kazalo je, da je vse skupaj niti malo ne moti, celo prijaznejša je bila do njih in se ni več mrgodila, ko se jih je preobložena z ročkami morala znova in znova izogibati.

»Lahko ji pa tudi mi rečemo... Kaj je pa to takega... Še vesela...«

»Kako?...« je bebasto zazijal Kalman, »zakaj bi ji pa vi kaj rekli?...«

»Ker gre tudi za nas.. za ves Zajez pravzaprav...«

»Gotovo že komaj čaka.«

»Kar poglejte, kako menca... in po moje ji že kar lepo zeva.«

»Zeva, hm, zeva ji tako ali tako...«

»Ne bo vam žal, boste videli.« ga je pokroviteljsko potrepljal sopeč debeluh. Kalman je zbegano pogledoval zdaj enega zdaj drugega... nagibal je ročko, se praskal, nasmihal, prikimaval, poskušal se je malce zbrati in se postaviti, kot je treba, po moško, toda izmuznilo se mu je zmeraj znova in se razblinilo v plaho ponižnost in zmedeno bebavost, kot bi bil paglavec in bi ga zalotili...

»Kako se pride od tod?...« se je proseče zazrl v debeluha, ki mu je pihal naravnost v obraz, »mislim, kako se pride v Gomilo?«

Vendar ga je debeluh meni nič tebi nič preslišal.

»Take prav gotovo še nisi imel... kot maslo, ha!« Kalmana je spreletelo za hip, da bi ga treščil po tistem obilnem gobcu, kar z ročko med prašičje oči.

»Kaj pa vam to mar!« je siknil, »če mi pač nočete pomagati, me pa pustite pri miru. Brigajo me te vaše svinjarije!« Debeluh je neumno izbuljil oči, umazana iver, ki jo je bil poprej ves čas prekladal med tolstimi ustnicami, je padla na tla, na zalitem obrazu je trzajoče zadrhtelo. Toda Kalman se ga niti malo ni ustrašil. Na ostale je za trenutek kar pozabil in zazdelo se mu je, da bi jih zmožel pet, takihle mehov. Grdo, čemerno se je namrgodil ter mu ostro pogledal v tiste okrogle oči...

»Saj to je.« je spravljivo povzel debeluh, »pomagati ti hočem, kaj pa drugega, mi vsi ti hočemo pomagati...«

»Ne potrebujem take pomoči. Babo si lahko tudi sam dobim, če mi je do tega.« Prisluhnili so tudi ostali. Hotel jim je reči, da naj mu dajo mir s to njihovo točajko, da mu ni mar zanjo, toda bal se je, da bi namara slišala tudi ona in potem mu gotovo ne bi privoščila niti trohice prijaznosti več.

»Saj ne, da bi samo mi tebi pomagali, to, da si lahko dobiš babnico, to itak vsi vemo...« je spregovoril bradač.

»Ti bi prav tako pomagal nam... in seveda samemu sebi...«

»Da pa ne potrebuješ pomoči, hm, hm...« je zmajeval grbavec.

»Ne vem... Ne razumem vas. Kaj pravzaprav hočete?« se je obregnil Kalman.

»Gledali bi...«

»Mi smo se trudili... sedaj ne moremo več.«

»Poglej... to smo vsi iz Zajeza... Vidva z Lucijo sta najmlajša.«

»Naše edino upanje...«

»In vi bi gledali...« se je posmehtil.

Malce v zadregi so povsili glave.

»Mi zmeraj gledamo...«

»Drugega ne moremo več.«

»Včasih kateri izmed nas še poskuša, toda Lucija je potem nekaj dni slabe volje... in nič, nikoli nič...«

»Kaj pa žene?« je zanimalo Kalmana.

»Tudi one...«

»Kaj bi pa drugega... sirote.«

»Gledajo... kot mi. Rade gledajo.«

Točajka je zopet prišla za točilno mizo. Prinesla je nekaj praznih ročk, vendar jih ni napolnila. Odložila jih je kar v škaf. Opazil je, da se jih pred tisto steno drenja že kar lepa gruča. Točajka se je naslonila na komolce in se zazrla vanj. Starčki ob točilni mizi so v nekakšnem napetem pričakovanju umolkneli.

»No, gospod, kako se kaj počutite med nami?« je zaupno vprašala.

»Dobro... dobro je... izvrstno vino imate...« je iztisnil skozi zadrego.

»Hm, pa tudi kaj boljšega se dobi pri nas...« se je našobila. Zopet se ga je lotevala tista bebavost. Kar molčal je. Praskal je z nohtom v ročko in zavzeto buljil v glinene koščke, ki so padali v lužico. Slišal jo je, kako je dihala, čisto blizu in čutil, kako brezobzirmo se naslaja v svoji nadmoči. Krepko ga je zapela, povsem, kot bi ga prijala s prsti in bi si ga ogledovala z vseh strani. Bal se je njenih oči, tako blizu so bile in tako globoko so segle, tudi ustnice... kot bi bila belolaska...

»Saj boste kar tukaj, mar ne?... Kaj bi pa sedaj v tisti puščobi, boste že kdaj čez dan pogledali, kako in kaj.«

»Ne razumem...« je zajeceljal, »kaj naj bi si ogledal...«

»Domačijo vendar!... Sicer pa, skoraj nihče več ne živi na domačijah... kar tukaj so...«

»Kako?... Kar tukaj?...«

Samo zasmejala se je z zvonkim glasom in v tistem smehu je bilo čutiti nekaj divjega, temačnega, lokavega... kakor da bi se bila zasmejala sama usoda. Tudi starci, ki so vse bolj tiščali vanj, so se nasmehnili in opazil je, da zelo pobožno zrejo v točajko, da ponižno prežijo na vsak njen pogled in da jih osreči že najmanjši znak njene pozornosti. Prepričan je bil, da so zaljubljeni, vsi po vrsti, do ušes, in trudili so se, da bi čimbolj pritegnili njeno pozornost...

»Tudi jaz, pravzaprav... mi vsi skupaj smo mu ravno prej predlagali, da bi kar ostal...« se je prav neokusno priliznjeno oglasil mišjezobi možic.

»In smo rekli, da bi vi, dražestna, nič proti ne imeli.«

»Saj ne, da bi kar tako brez vas, na svojo roko, ne, to nikakor... rekli smo, da boste itak vi povedali...«

»Mi pa bomo tako ali tako... kot boste pač vi, milostiva...« Spakovali so se in se slinili, kosali so se tako rekoč med sabo s ponižnostjo in prilizovanjem, kar ji je po vsem sodeč dokaj prijalo, saj se je veselo smehljala in celo pomežiknila tu in tam kakšnemu, ki se je še posebej potrudil. Kalmanu je bilo nerodno in poskušal se je prenarejati, kot bi ga vsa stvar komaj kaj zanimala, toda njeni pogledi so ga zmeraj znova povlekli za sabo, segli so globoko in kadar jih le za nekaj trenutkov ni bilo, je zazevalo prazno in zlovešče, tako od blizu...

»Saj je že tako ali tako rekel, da mu je prav...« ga je trepljal debeluh.

»Povedali smo mu, kako in kaj...«

»A res!?« je veselo vzkliknila točajka. »In vam je prav...«

»Kaj bi mu ne bilo prav... Komu bi pa ne bilo...«

»Ne vem...« je tiho zajecljal Kalman.

Kar obrnilo se mu je v želodcu, ko je pomislil, da bi ga vsa ta množica pohotnih starcev in stark gledala v zadnjico, da bi slišali vsako besedico, ko bi jo jemat... Saj, če bi bila sama, bi bilo čudovito, toda očitno je tudi ona hotela, da bi ju gledali. Rad bi ji šepnil, da jo počaka zunaj, za vogalom in da naj pride, brž ko bo lahko, zato je sklenil, da bo prežal na priložnost, ko starci ne bodo tako pozorni, prepričati pa bi se hotel tudi, če je točajki resnično kaj do njega, ali pa je morda vse skupaj le nesramna burka, s katero si na njegov račun krajšajo čas. Opazil je, da pri mizici v kotu, na drugem koncu točilnice, že skoraj čisto v temi, sedi en sam, očitno krepko čez mero nalit starec in pomislil je, da bi bilo tam najbolj primerno...

»Še enkrat mi nalijte, prosim.« je rekel. Točajka je naslonjena na točilno mizo počakala, da jo je pogledal in se ji nasmehnil, šele potem je vzela ročko ter se sklonila k sodu.

»Prinesite, prosim tja, k onile mizi v kotu...« Ni počakal, da bi se ozrla. Kar stopil je, med mizami in prijazno smehljajočimi se obrazi...

»Hej počakaj!« je zavpil, menda debeluh ali kdo, vendar pa se ni ozrl, na kratko in bolj zase kot za onega je zamahnil z roko in zamomljal, da naj gre v rit. Paziti je moral, da ne bi zadel ob mizo ali se ob kaj spotaknil, kajti krepko ga je vlekle v desno in po nogah se je razlezla drhtavica.

»Oprostite... malce bi prisedel, če dovolite...« je zamomljal in ne da bi čakal na odgovor kar sedel. Starec je počasi dvignil glavo in se na široko zazrl vanj. Zazdelo se je za hip, kot bi se čudil...

»Saj je prosto, mar ne?...« Narahlo je skomignil z rameni in zmajal z glavo, kot bi se ga ne tikalo, nato pa je počasi in nekam slovestno odpel suknjič ter izvlekel bisernico...

»Vidite, jaz pa imam tole...« je zaupljivo šepnil ter nalahno potegnil po strunah, da je tiho zazvenelo. Obraz je otrpnil v nekakšnem plahem pričakovanju, kot bi bilo zelo pomembno, kaj neki meni o tem.

»A, muzikant!« je veselo vzkliknil Kalman. »Zakaj pa ne zaigrate?... še zaplesali bi...«

»Ne, ko je ona...« Pomignil je proti točajki, ki je že hitela z ročko. Naglo je spraval bisernico pod suknjič...

»Izvolite, gospod...« se je smehljala. Stopila je tesno k njemu in se mu, ko je dajala

vino na mizo, naslonila na ramo, da je začutil toplo mednožje... Kar objel jo je, ni se mogel premagati, čez ritnici in ni se branila.

»Kaj, ko bi malce prisedli...« je zajecljal. Prižel jo je k sebi, da je tiho zaječala in naslonil glavo na mehki trebuh... nekaj je zažuborelo, zavzdihnilo, nič mu ni bilo mar muzikanta in tudi drugih ne... segel bi, v tisto toploto in bi jo razprl narahlo...

»Hotel sem vam... če bi seveda vi... veste, vsi ti ljudje... Počakal bi vas zunaj. Seveda potem...« Samo zahihitala se je ter se ozrla po ostalih... kot bi hotela, da vidijo, nato ga je narahlo odrinila in se mu izvila... niti pogledala ga ni... Še dolgo potem, pa čeprav je stregla pri bližnjih mizah in se je vrtela okrog in se je šalila in se je hihitala... zaman je prežal, kot bi ga na lepem pozabila, zaman si je dovedoval, da je čisto navadna vlačuga in da mu ni nič mar... toda tiste njene ustnice... Muzikant se je zaskrbljeno mrgodil in mu nepremično gledal v obraz...

»Pusti jo...« je rekel čez čas. »To je vendar ona... pozabi vse to... in pojdi z mano... boš videl, ... igral ti bom... in tudi tebe naučim... boš videl.«

Igor Zabel

Junaki

Zdaj naenkrat stojim, zdaj sem naenkrat postavljen v vežo, zelo ozko in visoko gor do vrha. Do debelih tramov in pobarvanih opek v praznih prostorih med njimi. Bi rekel, da je bila kdaj včasih obložena z marmornimi ploščami. Poliranih, zglanjanih, v ravnino porezanih barvastih žil. Gor do vrha, do tramov in pobarvanih opek.

Zdaj so jih sneli. Pobrali. Odpeljali. Najbrž jih drugje bolj potrebujejo. Zdaj je zid gor do vrha, do lin, iz krušljivega cementa. Vanj je sem pa tja vtisnjen kak kamen, kaka opeka, kaka kurja kost. Vanj je sem pa tja vrezan kak napis, kak izrek, kak podpis. Nekje je recimo lončena črepinja, tudi ta je zarita noter v zid, bela pena se okrog in okrog preliva prek ostrih rdečih robov in drži črepinjo v zidu. Črepinja je izbočena kakor majhen dežnik.

To je spomenik. Ali je vsaj bil spomenik. Zato je bila ta veža sploh postavljena. Zato so jo zgradili.

Nekdo sedi na leseni kladi v kotu. Momlja. Sivi lasje mu v tankih štrenah pozvnanjajo čez ovratnik. Čuva. Nadzoruje. Plošče in zastave (in drugo) so pobrali, tegale so pustili. V mraku se ne da razločiti njegovega obraza, kot ga sploh ne bi bilo, kot bi ga zataknil gor pod tramove, na line.

Že dolgo ni nikogar videl. Srečen je, če kdo pride sem.

Navadno se dolgočasi. Navadno po cele dneve ni nikogar.

Vstane. Zastoka. Se zravnna, si otepa koščke lesa s hlač. Hrbet vzravnna s težavo, sopiha in stoka.

Okrog pasu ima nekakšen trak. Nekakšno župansko prepasico. (Čeprav je samo čuvaj. Ni župan.) Prepasica je svilena. Ali iz kakega drugega zelo mehkega in težkega gladkega blaga. Najbrž je znak njegovega uradnega položaja. Njegove čuvajske funkcije. Prepasica je trobarvna. Modro-črno-bela.

To so te barve zdaj.

Gremo, fantje, gremo, v napad, juriš na jarke, naprej, da si boste zaslužili spomenik neznanemu junaku.

Rad pouči. Rad pove, kar ve. Naučil se je marsikako lekcijo (v šoli življenja) in jo more gladko, zlahka ponoviti. Kar ve, rad pove. Česar ne ve, tega pač ne more povedati. Navsezadnje ni zato tukaj. Ni kak profesor. Ne ukvarja se s spomenikopisjem. Star veteran je. Prekaljen v šoli življenja. Vseeno marsikaj ve, marsikaj si je zapomnil, na marsikaj je bil pozoren.

Recimo vrata. (Tako opozarja.) Vrata so še pustili. Zaenkrat.

So lesena, zunaj so obložena z bakrom, ki je čisto pozelenel, s črnimi lisami, naložen v plasteh, zakovan z vijugavimi črtami žebličkov. Lepo delo. Znotraj so pa kar tako, iz debelih, nepooblahanih desk. Les ni pokrit. Deske so sive od butanja ob steno, vetra in dežja. Kljuge ni več. Mogoče so jo odpeljali hkrati s tistimi marmornimi oblogami. Mogoče so jo drugje bolj potrebovali. Mogoče jo je kdo odvil, odnesel s sabo, za spomin, za okras. (Tudi taki ljudje so na svetu.) Kdaj, ko tale

ni bil pozoren. (Ampak to je zelo neverjetno. Prvič, malokdo zaide sem gor. Zaradi ene kljuka se ne izplača. Drugič pa, čuvaj je vedno pozoren. Nikogar ne spregleda. Izkušen je. Ves čas gleda, komu bi lahko kaj povedal. Vsakomur rad pove, kar ve.) Zdaj je tam, kjer je bila prej kljuka, samo luknja, skozi katero junaško prodirajo vse vrste zraka, vetrov, sopare, mraza, prebijajoč se drgnejo ostre robove, ki so tu še posebej nepopiljeni.

Nihče se ni spomnil, da bi ta vrata spravil kam na varno. Da bi jih obesil na steno, recimo, mogoče nad vratno odprtino. Tja gor bi spadala. Tako se pa namakajo ali pa sušijo. Ob vsakem močnejšem vetru treskajo ob steno v ritmu fantje juriš. Ne se držat ko polite kure. Ne stat ko bi mel drek v hlačah. Fantje ne gledat ko kreteni fantje juriš.

To. Zakrili z rokami. Zajame vse, celo vežo, zidove, tramove, vrata, vse. Tak spomenik. Zareži se. Poznal jih je usranete. On že ve. Zdaj pa tak spomenik.

Ampak služba je služba. Sploh če je uradna služba. Čeprav ni isto kot včasih. Včasih je bila uradna služba nekaj drugega, kot je danes. Vtakne palce za prepasico. Mora pogledat, a je vse v redu. Stopi ven, gre okrog in okrog, tam frčne kak star čik, tukaj poravna pesek, travo in plevel. Hujših težav ni. (Ampak človek mora biti pozoren. Najbrž ga je izučilo, ko mu je nekdo pred nosom odvil kljuko z vrat. Seveda, če niso kljuka odpeljali skupaj z marmorno oblogo, takrat. To je še bolj verjetno.)

Pride nazaj, vse je v redu, obriše si roke v temno sive hlače. Preden vstopi, si skrbno zdrgne čevlje in kar se da previdno korakne na pesek in prah, na okrogle kamenčke, ki se razlegajo po tleh.

Malo je v zadregi. Tako se mi zdi. Rad bi še kaj povedal. Zelo izkušen je, marsikaj ve. Marsikaj je doživel. Utrjen v hudi šoli življenja. Sprašuje se, kdo bo spet začel pogovor.

Jaz nimam česa reči. Tudi če bi hotel. Tako moram čakati.

Oni tehta, ampak ne dolgo, med »bi« in »ne bi«. Hitro spet začne, prej mu ni bilo dovolj, ne bo nehal, marsikaj zanimivega še ve, vztrajal bo. Zelo redko kdo zaide sem, ves je nabasan, kar razgnalo ga bo.

Zelo redko kdo pride sem, reče. Včasih po cele dneve ni nikogar. (Ampak jaz tako zmeraj kam zaidem, da lahko potem tam poslušam take tipe. Fina tolažba, ni kaj.) Zakaj bi pa navsezadnje morali, reče. Včasih koga zanima zgradba, to že, tudi take najdeš, na vsem svetu se vse dobi, vse sorte ljudi je za najt. Zakaj pa tak spomenik, ne? koga pa zanima, pametnih ljudi že ne.

Poznal jih je, usranete. Mi bo že povedal. Zdaj pa tak spomenik. He. A mogoče vi veste, zakaj? se mi zdi, ja, da mi ne morete povedat.

Ampak služba je služba. Sploh če je uradna. Čeprav to ni več isto. Kot včasih. Pokaže na svojo uradno prepasico. (Ne vem zakaj, ampak se mi zdi, da bi morala biti zraven tudi smaragdno zelena. Najbrž so štiri barve preveč za tako prepasico, prostora je premalo, učinek pa ne več pravi. Ampak smaragdno zelena vseeno spada zraven. Tovarniški zid, veliki, prašni sajasti zidovi, velika okna: kvadrati stekelc, vloženih v kletkasto leseno ogrodje, nekatera stekla razbita, druga prašna, odprtine zadelane s pajčevinami, tudi pajčevine vse zaprašene. Skozi ta okna se zelo medlo vidijo luči v dvoranah. Odstavni tir, tovorni vagoni, polni surovin, drugi tovorni vagoni, polni izdelkov. Sladkast dim v zraku. Med tiri in zidom precej široka pot, skoraj cesta, včasih so traktorji padali v luže in vbokline, poskakovali čez kamne, danes je tlakovana, razvoj gre naprej, pot se potem raztopi med ograje, tire, gore premoga, grmovje, kupe razne krame.)

Ti veliki padli junaki. Z dolgimi puškami in dolgimi bajoneti. Malo zavitimimi, ne preveč, prav priročno.

Vreme crknjeno pod sivimi oblaki. Ta del smo spucali včeraj, tistega pa dopoldne. Tega drugo leto ne bo več, drugačne načrte imajo, vse bodo prezidali. Ampak zaenkrat so še tu, v zlikanih vrstah, z jeklenim trakom nad glavami. Tako je raven, da se kar zvija. Da kar niha v vse smeri. S prihodnostjo na hrbtu, pod valovečimi zastavami. Vsepovsod polno ječmena in ječmenovega prahu. Zrak je kot prašen koc, naoljen, skoraj moder, z umazanimi rokami, poln masti in nekakšne sladkaste lepljive svinjarije. Svetloba preveč neodločno leze skozi motno rjavo steklo. Zgodovina hoče tako.

Dimnik spusti gradove v oblake, zelenkasti prah se poleže na ravne jeklene vrste. Ampak to jih ne moti.

Slaba vojska so bili, mi pove tisti s prepasico. Spominja se. Poznal jih je. Pravi usraneti. Navadne nule. Dve trdnjavi, našteva na prste, dve bedni, prazni, razpadajoči ničvredni trdnjavi. Dve trhli, gnili, trohneči razmajani trdnjavi so osvojili. Ja. Sploh ni bilo kaj osvajati. To so bili vsi njihovi uspehi. Pa so ju spet izgubili. E! zategne; s tem hoče reči – evo, vidiš, to je vse, to je vsa ta usrana beda. Pa smo jim, pezdetom, vseeno postavili ta spomenik (zakrili: taaak spomenik!), od ust smo si pritrkali, ure in ure prostovoljnega dela, žrtvovali smo se za njih. Vzvišeno. Tak lep spomenik.

Zakaj naj bi potem ljudje rinili sem gor? Razen če jim mogoče ni jasno, kaj je tole, komu je postavljeno. Dajmo tek naprej kreteni zmigite živali zgante riti hura naprej.

Kar naprej so padali v kaka močvirja, vsi zapacani gor do ušes, videl jih je, spominja se jih, vedno so kam zašli, izgubili sled, tavalii okrog, vedno so kam zagazili, se izgubljali po labirintih tovarniških dvorišč, ko so šli enkrat noter, niso znali več ven, potikali so se med tistimi halami, dimniki, žaklji, sami sebe so grizli v rep, ničesar niso opravili v redu, sami problemi so bili z njimi.

Stara stvar, reče strokovnjaško, na to se spozna, lahko mu verjamem, najlepši za parado, najslabši za spopad. Navadne ničle. Zmeraj so jih bili vsi koti polni, njihovih zlikanih flint in gobcanja. Grozno so bili pametni. So mislili, da so grozno pametni. Če je šlo pa zares, so se pa podelali v hlače, so odpovedali, ti otožni soldati, so se pustili razbiti, sesekljati, sfaširati.

No, zdaj so marmor odpeljali. Lepe obloge so bile. Res lepe. Še prejšnji mesec smo na streho obešali zastavico, vsako jutro gor, vsak večer dol, zdaj so onega premestili, zastavico je pa odnesel s seboj. Zaklepati ni kaj (pokaže s kretnjo), najbrž bodo tudi ta vrata prej ali slej odnesli, tukaj ne služijo ničemu, srečo da imam, da sem jih še videl, taka lepa vrata, čeprav brez kljuke. Prej ali slej jih bodo odpeljali, pa opeko in tramove. To se vedno kje rabi. Kleti tako ni. Da imam srečo, da sem še videl strešno opeko. Taka res lepa strešna opeka, pobarvana, okrašena s pisanimi vzorci.

V stenah podpisi, izreki, vtisnjeni kamenčki, kosti, črepinje, nekatere iz grobe lončevine, druge lepo polirane, češki porcelan, kosi stekla, kolesje stare ročne ure, spiralista vzmet raztegnjena visi ven, ventil starega litoželeznega radiatorja, podplat delavskega škrapeta, nekakšni zarostani fedri, odbiti vrat pivovske steklenice, koščki reči zatlačeni sem noter v penasti kamnasti cement, gor do vrha, do tramov in lin.

Ringlšpil. Pravi ringlšpil.

Sledovi, zatlačeni v blatno pot. Natiskani po prašnem uličnem asfaltu, drug čez

drugega, okrog križišča, okrog grma z usnjatimi listi. Po žebovih, po podstrešnih sobah (medla svetloba luči seva na strop), po škripajočih ograjah, mimo skladišč in opuščenih internatov.

Zdaj stoji ob vratih, opazuje valovito pokrajino in požvižgava. Žvižga potihem, bolj navznoter kot v prostor in pokrajino, bolj samemu sebi kot meni (ali komu drugemu). Po vsakem spopadu, po vsaki čisto enostavni praski so se umaknili. Tudi če so imeli premoč, vseeno. Bali so se. Petletni otroci bi jih menda brez težav nakurili. Ko je počilo, so se že podelali. In če je nekaj časa pokalo, so jo ucvrli. Pa tisto njihovo nesrečno marširanje po blatu.

Res nismo mogli biti zadovoljni z njimi.

Zmeraj jih je bilo vse polno, ki so jih granate scefrale kot kupe blaga, vse je frčalo po zraku. Oni pa nič, še vedno nič, nobene odločnosti, niso se vzeli v roke, nobenih ukrepov, nič, granate so treskale, oni pa kar nazaj. Celi kupi so jih bili, ko natrganih kocev.

Tiste so potem puščali kar v kakih zapuščenih sadovnjakih ali ob ognju. Kot je nanoslo. Odvisno od razpoloženja. Našli so jih pa zmeraj, sadovnjake in ognje, če so jih ravno potrebovali. Za to so pa bili mojstri. Da so tiste kupe crkovine spravili tja crkavat. In gledat oblake, ki so se v mesečni noči gnali po nebu.

In začne isto pesem z drugega konca.

Pesmice, otožne zategnjene pesmi oj moj dom, hladna rosa, rosna trava, oj moj dom kje si zdaj ne bo me več nazaj. Čudne sence je metal ogenj, kako pritajeno šumenje skrivnostno gori v vejah, čudni kriki kakih nočnih ptičev. Meglice čez srebrno luno, mrzli oblaki se pojajo po nebu, da gredo žarki mesečine komaj ven, in v temi in samotni, joj kako in solze pomešane v roso joj kako in noč joka z nami. Nesrečniki. Oddaljeno šumenje reke nesi moj pozdrav bližnje žuborenje potočka le teci mi potok le teci mi vodica le tecite mi solzice.

Pozorno prisluhne. Utihne. Stopi k vratom, gleda, pozorno posluša. Začne si odvezovati prepasico, sname jo, stopi ven, pred stavbo, pomaha nekemu na drugem griču. Nekako signalizira v preteklost ali iz nje. (Mogoče spada to v njegovo službo. Ali pa pozna koga tam na oni strani, kakega čuvaja pri kakem drugem spomeniku.)

Zravnani, z lepo zglanganimi puškami, z ravno jekleno črto bajonetov, s solznimi očmi, razparanih želodcev in preklanih glav, v pozdrav na desno, svetlih gumbov, zlikanih uniform, preden jih tema zakrije, pojejo otožno.

Potem si prepasico spet zaveže. Zaveže si jo s počasnimi, skrbnimi, slovesnimi gibi. Ves je zbran pri tem delu. Vozel je najbrž najpomembnejši, zelo natančno ga veže, pazi, da je enakomeren, lep, čist, pozoren je na gladke oblike, na simetrijo. Res je videti, da je tako zavezovanje zamotano. Prsti se mu zatikajo, malo okorni so, s težavo zateguje blago, ga uravnava, popravlja gube in robove. Ampak pomagati mu ne morem. To bo že moral sam opraviti.

Ko konča, globoko vzdihne. Si oddahne, po težkem delu, globoko vzdihne, od nekod z dna trebuha. Od prepone gor, malo hripavo. Še malo si popravi pas, ga naravnava, za milimeter sem, za milimeter tja. Ga pogladi, da označi konec procesa zavezovanja.

Vrne se, spet je tam, v vlažni travi, pod hruškami, ob tabornem ognju, ob otožnih pesmih. Kar prska, kar razgnalo ga bo, sploh ne najde besed za vso to ničevost, jeclja, ponavlja nekakšne nesmiselne, komaj razločne zloge. Pogledi! V nočno nebo! Rosa!

Na to so se pa spoznali. Ja. Na to pa!

To je bilo usrano umiranje v koščkih, v flikah, crkavanje raztrganega zasvinjanega žepnega robca, steptanega noter v shojeno blato.

Strese z glavo. Zapečati in okraši. Da se lahko čudim. Marsikaj ve. To lahko zdaj vidim. Videl jih je. Slišal jih je. Izkušen je, stari veteran. Rad pove, kar ve. Rad razgrne svoje izkušnje. Laufajte zajebanci naprej naprej kreteni zagonjeni usrani fantje ne se držat ko posrane mokre kure fantje juriš.

Drugi so po takih porazih tulili od nesreče ko psi v luno, rjuli, zavijali, jamrali iz črev ven proti nebu. Hodili od gostilne do gostilne, lazili, plazili so se, cmerali so se, mešali solze in riganje. Spali so po grmovju, po jarkih, po sekretih, cedeči pekočo slino skoz zobe po tleh. Razbijali so si glave na obcestnih kamnih, vogalih, na kakih stopnicah.

Na kratko in odsekano zamahne s stisnjeno pestjo.

(Prav lepo si jih lahko zamišljam, kako so sedeli, vsak v svojem kotu, na kaki klopi ob poscanem grmovju, zviti sami vase, in z obrazom v dlaneh gojili svojo bolečino kot domačo žival. Prav predstavljam si jih. Prav živo so mi pred očmi.)

Zunaj se je že ohladilo. Nekaj se je dvignilo, kot mrzle pare, in se zdaj zbira. Mračni se, junaško bomo padli v še eno noč.

Stojiva vsak na eni strani. In sva zdaj oba tiho. Ker jaz sem že ves čas tiho. Včasih mogoče malo pokimam ali rečem »mhm« (pritrdilno) ali »mmm« (odklonilno). Kot pač zahteva položaj. Zdaj ne ve, kaj bi. Naj še kaj pove, marsikaj še ve, marsikaj bi še mogel povedati. Ampak zdaj je pač tako, nič ga ne vprašam, ne ve, kaj bi rekel, bi sploh kaj rekel, ne ve, kaj bi, krči in širi prste, s pogledom bega sem pa tja iz kota v kot. Od nekod začne čez griče sem nabijati zvon. Sliši se votlo, malo počeno. Sliši se, kot bi kdo tolkel po cevi puške.

Kamenčki na tleh škripajo, če jih pohodiš.

Moram na večerni obhod, reče. In gre noter. Ko pride spet ven, ima ogrnjen črn kožuhočinast plašč, ki mu srši po hrbtu. Mrak, hlad. Na plašč so v dveh lepih ravnih vrstah prišiti svetli zlati gumbi. Na ovratnik in na rokave pa smaragdno zeleni našitki. (Se mi je kar zdelo, da spada ta barva zraven. Dopolodne je mračno, piha hladno, železo je mrzlo, treba si je natakniti rokavice, seveda, ker je februar ali mogoče marec, sonce je še brez moči, dimnik spušča sladek dim pod oblake, zrnje šumi, ko se spušča z vagonov.) V rokah ima debel kol, staro grčasto gorjačo, zglanjano od dolgoletne rabe, stara prijateljica mi je, zvest tovariš, po vetru in po dežju, v soncu in snegu. Pogleda po zdaj že zamračeni okolici in izgine za vogalom.

Zunaj je še bolj hladno. Vedno hladneje je, ko je hkrati vedno temneje. Notri ni dosti topleje. Ampak vsaj piha ne, to je že nekaj. Nobenih robov, konic. Nobenih obrisov. Stena razpuščena v zrak. Vrata škripajo, ko se počasi vozijo sem in tja na tečajih, nihajo enkrat malo proti »zaprto«, drugič proti »odprto«, nikoli se treskajoče ne zaprejo, nikoli ne zazijajo odprta v vseh škrbavosti.

Če bi se naslonil na zid. Če bi zdrsnil ob njem (blago utrjeno prasketa, ko se drgne ob ostrine grobega zidu, zelo majhne niti ostajajo na robovih, se mešajo z drugimi, če so kje kakšne), če bi se spustil do tal, v počep. Ali se sploh usedel. Že dolgo sem tu. Noge me bolijo. Nobene klopi nikjer. Najbrž so jih odpeljali skupaj z vsem drugim. Če so sploh kdaj bile.

Ostanem, kakor sem, stojim še kar naprej, pogledam gor v strop. Zrak se pretaka skoz line. Tam zgoraj je še vedno malo razpršene raztopljene modre svetlobe. Ki hlapi.

Majhen šop vžigalic v tinti.

Sploh nisem slišal njegovih korakov. Spustim se z lin in ga zagledam pred vrati.

V srščem črnem plašču. Z zlatimi odbleski po prsih, ne preveč ostrimi, ne preveč veselimi, bolj zatrtimi, crknjenimi. Stoji tam in je zelo podoben medvedu.

Prostor zalivajo potoki noči. Česar ne rečem na glas. Najbrž bi se mi smejali. Si ga kar predstavljam. Upravičeno bi se mi režal. Pozna on take. Raztegnil bi zobe, mi jih molen v obraz, v resnici ali samo v mislih. Kar je isto. Če bi rad kakšno zapel? Če bi rad gledal v luno? Če bi rad vzdihoval, si tešil srce v večernem vetru, spuščal sporočila po reki, dol proti morju, srčno jih pozdravi? Zvezde se prižigajo, Večernica njih najsvetlejša. Zato pač ne rečem, ampak si samo mislim, zveni vseeno še kar lepo. Prav poetično.

Iz odtočnega kanala, politega z vijoličnimi in modrimi lisami, se dvigajo goste vroče pare sladkasto kislega vonja. Bale starih kocov se prašijo v razmajani baraki. Prav zadovoljen sem, da ni zavohal mojih potokov noči. Lepo je, vendarle je lepo, če ima človek mir. Veliko ve. Izkušen je. Star spremljevalec polkov je. Nikoli ni bil kak železniški uradnik ali biljeter. Pravi veteran. On že ve.

A ni to smešno, reče. Tak spomenik. Zakaj neki? Če jaz to razumem, se mu kar zdi, da ne razumem.

Zaslužite si! Fantje, naprej! juriš na jarke. Taki usraneti, momlja sam sebi v temi, obrnjen stran. Sivi lasje mu v tankih štrenah pozvanjajo čez ovratnik.

Nikjer ni nobene nepričakovane salve.

Jani Virk

Preskok

Smrt me razveseli vsako jutro znova. Čeprav je vsak večer v moji postelji, me zjutraj zadene tako močno, da se možgani zmešajo med seboj, preden začnejo požirati stvari okrog sebe. Potem sem srečen, saj vem: umiram, umiram, spodmikajo se mi besede, umiram, spodmikajo se čevlji, umiram, postavljen na glavo, in spodmika se nebo, umiram s cigareto v ustih in spodmakne se cigareta. Umiram, spodmakne se sveto pismo, spodmaknejo se slike, na katerih se bratim z različnimi kraji in predmeti tega prav lepega sveta. Vse to in še kaj se vsako jutro v hipu spodmakne. V hipu, ki tiči med spanjem in hipom, ko se mi vse spodmakne, in v hipu, ki tiči med hipom, ko se mi vse spodmakne in hipom, v katerem se zavem, kaj to pomeni, tičita hipa, v katerih me smrt vsako jutro razveseli. Napolnjena sta s toplim občutkom domačnosti, zanesljiva sta in prijetna, saj pravita: »Viš, nekaj domačega bo spet prišlo, nekaj, kar ne pozablja nate in te pomirja, da si še vedno tu.« Potem pride v četrtem hipu smrt in res jo spoznam. Razširi se in z njo se raztegne hip, raztegne tako na široko, da se z besedami ne da povedati. Nato obvisi v zraku kot noseče jadro. Groza mi zažvižga po žilah in potem domače odmeva v ušesih. Hip mi prihaja naproti, prav počasi, da čutim, kako se čas drobi v kanalu med mojimi očmi in hipom. Kazalci časa se ukrivijo, upognejo v like in grejo v nebo. Hip se mi vedno bolj bliža, navajena sva drug drugega in ne ljubi se nama več ugibati, kdo je kdo. Pride groza, pa se da prenašati, čeprav je tam na meji človeškega, saj so živci napeti kot mišice pri ubogemu Matiji Gubcu, preden je šlo njegovo zmučeno telo na štiri dele. Človek potrebuje kar največjo mero obvladanja. Kajti, kdor zno-ri, čigar živci se razskropje po površini sveta, ta ni dobro opravil svoje naloge. Še drugače: ta ni dobro izkoristil svojega talenta, ki je na žalost tako redek. Komur se posreči vztrajati do konca, ki je kar grozen (pa se to že meša z ekstazo, kar je verjetno tako idiotsko prepletanje kot tisto pri obešenih, ko jim tik pred zadušitvijo otrdi tič in skoči v zrak – pa je po svoje podoben vrvi, po kateri nas Mama spušča v svet, spleteni iz bolečine v trebuhu in sreče v laseh), vendar vreden in oseben, temu se ta hip razleze čez oko in postane kontaktna leča.

Človek se na to navadi in prav imajo ljudje, ko rečejo, da se človek na vse navadi. Ker smrt prihaja tako pogosto, tudi nima pravega smisla zapirati oči pred njo in jo odganjati. Sama od sebe je prišla v ta svet in menda že ima svoje razloge. Njena stvar je, da se ljudem kaže našemljena v različne strahove, in ne rečem, da je najino razmerje njen edini obraz. Meni se pač sama po sebi ali po kakem vajencu iz globoke teme duše tako približa. Včasih se spomnim, da je lahko bela krvnička, ki je leta nazaj na poti skozi moje zenice občutila podlago sveta, pa zdaj brez pravega vzroka vztraja v mojem telesu in včasih obrne naokrog mojo Nevrtljivo točko, da potem čutim, kako se sami vase izgublajo delci mojega telesa in jih vleče narazen, v vrtenje okrog Potrth osi. Mogoče je smrt tudi laž kake hudobe, ki še po smrti vztraja v svoji koži in mi brez pametnega vzroka potiska prst v lažno razpoko. Vzroka ne vem, trdnost je preveč majava, da bi se človek nanjo usedel, in logika

preveč izsušena, da bi človek iz nje sesal prave odgovore, ki skačejo čez človeške Govore. Samo povedal bi rad, kaj se mi je zadnjič zgodilo, saj je res škoda, da še tistih nekaj ocvirkov, ki zacvrčijo v človekovem zelju, pomlati Pozaba, ki od tega prav nič nima.

oni dan se je smrt še močneje vsesala vame. že na poti proti postaji so mi stvari plesale pred očmi, pačile so se, ukrivljale in sesedale navznoter. skrbelo me je zanje v tej navidezni trdnosti, v tem prenarejanju prave prisotnosti. skušal sem se zadržati, upiral sem se nožu norosti, ki je rezal v tanko površino stvarnosti. podpiral sem stvari in držal z njimi. ko sem prišel do postaje, sem najbolj napete živce že ukrotil in lobanja se je rešila silovitega pritiska, ki jo je že razmikal po živih. cigareta, ki sem jo prižgal, me je s svojo prisotnostjo med mojimi ustnicami pomirjala. oba sva še tu, sem naju tolažil. ona se je z vsakim potegom manjšala, jaz pa sem spet začel polzeti mimo stvarnosti v temo. zavore avtobusa so zaškripale kot v kakem oddaljenem predoru, ki ta zvok počasi preobrača v sebi in nam potem pošlje za vzorec oddaljen odmev. počasi, s težavo sem obračal glavo in cel njen lok se je krivil po slikah. med njimi so se zarezovalle prazne ploskve, ne črne, ne bele. zgrozil sem se ob misli, da me vsaka teh zarez lahko potegne vase, da me bo zveržila, mi upognila hrbtenico, obrnila glavo naokrog, če se ne oprem na robove slik in ne vztrajam tam do zadnjega. ko sem se negotov bližal avtobusu, sem štel korake, da bi se nekako ujel v mrežo števil, torej abstrakcij, in pozabil na razbito stvarnost. dokaj srečno, skokoma iz slike v sliko, sem se bližal avtobusu. počasi sem se ga oprijel in začel lesti vanj. nasproti vrat je sedela punca in me debelo gledala. seveda, sem si rekel, če hodiš po slikah, kot slow motion v filmu. v naslednji sliki sem se prijel za zadnji rob sedeža, pa razpotegnil usta v nasmeh punc. je že tako, tudi take stvari se dogajajo. v naslednji sliki sem se potegnil na vrh stopnic in presekal dekle na pol poti njenega premikanja proti oknu. usedel sem se na njen spraznjeni sedež in se počutil, kot da je tam pozabila svojo toplo rit. ah, ti ljudje ne vejo, kaj se dogaja z mano. oprost, sem rekel sosedi, ker sem mislil, da sem ji to rekel. še ko sem to izgovarjal, sem se spomnil, da nisem nič rekel, že naslednji trenutek pa mi je bilo mučno; ko sem se zalotil, da ne vem, a sem ji zares rekel oprost in a sem navsezadnje sploh kaj rekel. da bi ne bilo problemov, sem sklenil, da se poberem nazaj. da bi moja soseda ne mislila, da je kaj narobe z njo, sem se po slikah obrnil proti njej, da bi se ji nasmehnil. ko so mi usta lezla v nasmeh, sem se neprijetno počutil, saj nisem čutil ust in ličnih mišic in sem se nasmehnil bolj na pamet, tako po zraku. bilo je neprijetno, saj bi lahko nastala grda grimasa na mojem obrazu, pa ne bi čutil, in tega seveda nisem hotel. kar sem ujel na začetku prve slike na obrazu sosede, je kazalo na to, da je bil moj nasmeh kar vzpodbuden. njene ustnice so se razlezele v nasmeh. pokazala je bele zobe. nato pa se je začelo počasi, čeprav v hipu časa, spreminjanje njenega obraza. dlesni so se začele počasi odmikati od zobovja, vzcvetele so in kriknile v prazno. belina kosti me je prestrašila. potem je njen koščeni gobec narastel, da mi je postalo hudo. poglej kosti, umiraš, punca, sem ji hotel reči. menda ji nisem res rekel tega? začutila je, da je nekaj narobe, pa se je obrnila stran. potem sem se prebil do zadnjih sedežev in mukoma gledal skozi okno. bežeča pokrajina je v svežih barvah, ki so ravnokar vzcvetele iz nič, plesala pred menoj. oja, varljiva je polnost in napetost tvojih listov. ko te ujamem v sliko, boš vzcvetela kot gnojna rana in izstisnila iz svoje navideznosti že pretekla in prihodnja brezna nič. majhni mravljinici so se začeli prebijati med celice in so jih potiskali narazen. odpiral sem se, z razrahljanimi vezmi v telesu sem bil kot atom, izpostavljen nevarnosti obstreljevanja z drugimi del-

ci, tu mora imeti človek hudičevo srečo, ali pa je morda to tako trdna zakonitost, da se gradniki telesa v svoji nenaravni razmaknjenosti, ko jih drugega na drugega že prav nič ne veže, potem ujamejo nazaj v svojo staro zgradbo, tu se človek vedno ustraši, da se v to razmaknjenost ne prikrade kak zlodej, ki potem naraste kot kvas in uniči človeka.

ko se je avtobus ustavil na vmesni postaji, sem se do konca ujel, med vožnjo so se slike še menjale, in čeprav so se odpirale, se niso razsule, tu pa sem se ujel, hiša z belim ometom se je začela ostriti, rjava ograja in rdeče rože na njej so očistili svoje barve, kar naenkrat med njimi ni bilo več nobene logične zveze, njihove barve so se vedno bolj napenjale in približevale mojim očem, nato se je slika ustavila, se na hitro izbočila, potem pa začela na sredini, kot bi omahnila, lesti počasi nazaj, na sredi barvnih ploskev so zavijugale razpoke, slika je počasi, počasi razpadala in tudi z robov so se začeli lepiti veliki kosi barve, prostor med njimi je bil krč, ki je mrtvil moje razmaknjene celice, počasi so kosi slike padali v njeno notranjost, megleno so se obračali v eno ali drugo stran in robovi barv so se kot roke utopljenca stegovali proti meni, konec je z nami, fantje, sem jim rekel, laž je večja kot naše srce, hiša, ograja, rože visijo v zraku kot okno, skozi katero gledamo, kaj je zunaj, brez podlage je ta svet, pa še mar mu ni, potem sem zaspal.

Na glavni ljubljanski postaji sem se prebudil. Lep, normalen dan z velikim soncem. Ljudje so tu, hiše so tu, ceste so tu. Moja sosedka iz avtobusa se je kar prilimala name, pa sem jo povabil na kavo. Ni se branila, z veseljem je sprejela. Med potjo sem ji razložil, da mi je v avtobusu pihalo, pa sem se presedel. Razumela je. Namesto kave sva spila marsikaj drugega. Zavrtelo me je, zavrtele me je njena mladost, polnost, in seveda me je začela navijati na prst. Počasi sem se opijal, govoreč vedno večje neumnosti in svet mi je začel drseti pod nogami. »Ugrabim te, peljem te na mojo lobanjo, prišla bova do razpoke in zletela vanjo, da bodo odtrgani kosi mesa žvižgali skozi zrak. Potem se bova kos z kosom, kos z kosom ljubila.« Smejala se je, vedno bolj oddaljen je bil njen nasmeh, zrak med nama se je gostil in je trepetal. Pogledal sem na mizo, kjer so bile prepletene najine roke. Slika se je začela počasi uokvirjati. Barve so se počasi izbočile, nato pa začele padati navznoter. Potegnili jih je vase in slišal sem, kako so po lijaku niča zaropotale prepletene kosti. Oddaljeno so rožljale v ušesih. Še kosti so šle po gobe, sem zamrmral, gledajoč pod strop, da ne bi spet zagledal njenega ubogega koščenege gobca. Hudo mi je postalo, zaradi nje, zaradi mene, zaradi nas vseh skupaj. Vstal sem, ne da bi kaj rekel, in odtaval iz gostilne. Medla, mlečna svetloba, ki me je sprejela zunaj, se mi je vsesala med kosti. Hiše, ljudje, nebo so se odpirali in sesuvali vase. Vsega tega ni, vsega tega nikoli ni bilo. Ni me, vas ni, igre, ki jo igramo, nikoli ni bilo. Na Tromostovju sem se zavihtel čez ograjo. V vodi se mi niti oči ni ljubilo zapirati. Potem sem treščil ob dno.

Z mostu sem gledal, kako je stvar potekala do konca. Nekoč se ja moramo odlepiti od sebe in potem iti svojo pot. Počasi sem zavil proti tržnici in s stojnice izmaknil lubenico.

Franjo Frančič

Junak

Dne, 21. februarja 1958 je Franjo Frančič starejši, zadet ko mamba, nabiral rože za štreko, da bi jih nesel svoji ženski, ki mu je povila prvorojenca. Ker pa ta neprijazni letni čas v svojih nedrjih ne rojeva rož, je F. F. senior za štreko nabral koprive.

In nato je pil naprej, kakor je pil že od svoje rane mladosti.

F. F. mlajši pa je premagoval strah, ki ga poznajo vsa živa bitja, zlasti pa še homo sapiens, to je strah pred svetlobo.

Prva leta je F. F. mlajši preživel v klimi, ki je tipična za našo deželico. Tu je bilo večno kričanje, batine, strah pred večerom, kajti proti večeru se je norija stopnjevala.

Še shodil ni, ko je dobil sestro Jelko, ki so jo po hitrem postopku odpeljali v Medžimurje, k japatu in babici.

Bil je peti otrok tretje partije, tako je imel že tri polbrate in eno polsestro, ki so se potikali po reji in zavetiščih.

Tri leta je tudi sam preživel v Moravčah v rejniški družini. Od spominov pa je ostal samo vonj po senu in lončen krožnik v mleku nadrobljenega kruha.

Socialna služba ga je iz neznanih razlogov spet dodelila staršem. Eden prvih spominov malega F. F. je črna skorja na očetovih ustnicah. To sled je puščalo obilno pitje merlota, ki je bil pretežna hrana F. F. seniorja. Zaradi pomanjkanja denarja (F. F. st. je namreč več pil, kot delal) je med koruznikom prihajalo do prepričevanj, prepirov, obtožb, jebanja, tepeža, fizičnega obdelovanja, ki se je velikokrat končalo z poškodbami tako matere kot očeta in sina, ki je bil šestleten sprejet na osnovno šolo dr. Jožeta Potrča.

Tako je mali F. F. mnogokrat pretekel razdaljo med Grablovičevo 38 in postajo Ljudske milice v Mostah.

Navadno so bile njegove besede:

– Ubil jo bo, čist je krvava, pejte hitr, lepo prosim...

Ker pa je prevečkrat prosil za pomoč može postave, so se ga ti sčasoma naveličali. Včasih so posredovali, včasih pa so samo zamahnili z roko, češ:

– Mali, mi imamo važnejše opravke.

Mali pa se je zleknil v bunker za štreko, jokal in opazoval zvezde. Včasih se je F. F. starejši odpravil na daljšo turnejo. To so bili srečni časi miru, vendar napetega miru.

Za blok F. na Grablovičevi 38 je bilo značilno, da je polovica mož popivala in kdaj pa kdaj premikastila svojo skvo.

Zanimiva in ilustrativna je izjava tedanje socialne delavke A. Čebulj:

– Ja, kaj bi se dalo tu narediti, dve kili dinamita pa vse v luft poslat!

Pogosti obiski policajev so v malem Franju ustvarili podobo o njihovi vsemočnosti.

Položaj družine se je poslabšal s prihodom novega državljana SFRJ. Denarja je

bilo še manj, scen pa vedno več. Na srečo je z njimi živela tudi babica Marija, ki je s svojo borno penzijo živela petčlansko družino. V šoli je mulček kmalu opazil razliko med sabo in drugimi. Čeprav je za kosilo in malico plačeval tristo petdeset dinarjev, tega denarja velikokrat ni imel. Pri telovadbi je imel umazane noge, zvezki pa so bili prepojeni z madeži merlota.

Tako je mali Franjo imel tri polbrate, eno polsestro, eno sestro, dva brata. Stanje je bilo seveda začasno.

Policaji so ga pozdravljali, poznali so ga, njemu pa je bilo neprijetno.

– Kako kaj stari, še kaj tepe mater? Če jo, ti kar pridi povedat, ga bomo že mi spravili k pameti.

Tako je v mislih mulca zrasla druga podoba o policajih.

Policaji so tisti, ki spravljajo ljudi k pameti.

Neprenehni tempo scen, vpitja, sranja, ponižanj, mučenja, nasilja se je kot neskončna veriga vlekel skozi čas.

Nekoč je bil sin priča malemu uporu Franja starejšega. Tedaj je videl, kako policaji spravljajo ljudi k pameti.

Iste ptice se družijo v isti jati. Mali Franjo je kmalu spoznal podobne Frančke, ki so rasli za garažami na Vodmatu.

To so bili časi malih tatvin po štacunah, časi prvih čikov, špricanja, časi obiskov kina Triglav, časi, ko je rasel obrambni zid med njimi in ljudmi.

Takrat je pankrt večkrat spal za streko kot pa doma. Prebiral je Tovarišijo Petra Grče, Jezdece škrlatne kadulje in Bratovščino sinjega galeba. Ker pa to njegovo vedenje ni ostalo neopaženo, so ga premestili v mladinski dom Malči Beličeve na Zavežiški 5/a, na Viču. Še prej si je nabral vse možne ukore in za vrhunec s štilom od metle udaril učiteljico zgodovine, tovarišico Pehto.

V domu, ki je bil napol sirotišnica, je poveljeval debeli upravnik, ki je dve leti preživel v koncentracijskem taborišču. Rad je pripovedoval izkušnje iz svojih lagerških let. Gojence je oblačil v plave gumijaste dežne plašče, tako da okolica ni imela težav z razpoznavanjem, kdo je domski.

To leto je mali Franjo več razmišljal, zakaj ne živi tako kot večina otrok. Ostal je pri zakaj.

Spoprijateljil se je s Stankotom, ki je bil večš kraje po samopostrežnicah. Rade volje ga je vpeljal v posel. Seveda so ju dobili in ju poskušali s par klofutami spraviti k pameti.

Fantje na Trdinovi nimajo časa za šale. Sprožili so sodni postopek proti mlajšima mladoletnikoma. Fotografirali ju niso.

F. je poskušal pozabiti na dom. Ob sobotah je redko hodil na obiske. Osmega je končal brez trojke in dobil je knjižno nagrado za prizadevnost pri učenju.

A učil se je tudi kaj drugega.

Kako spizditi moped, kako z diamantom vlomiti v trafiko, kako ožepariti kakega gospoda. Učiteljev ni manjkalo.

Njegovi stiki s policaji so postali pogosti. Po vlomu, skupaj z Marjanom, v trafiko na Aškerčevi pri Filozofski fakulteti so ju z marico odpeljali (zalotili so ju med vlomom) v sprejemališče na Trubarjevo. Ker pa je bilo sprejemališče polno, so ju transportirali na Povšetovo 5.

Rdecelični paznik se je malemu tatiču posvetil. Ščipal ga je in podučeval:

– A veš, kje bi moral biti? Ja, doma. Veš, kje se začne? Pri šivanki. Veš, kje se konča? Na vislicah.

F. je videl, da policaji spravljajo ljudi k pameti tudi s ščipanjem in svarečimi nasveti.

Naslednje jutro so ju peljali na Prešernovo. Tu so ju fotografirali od spredaj, z leve in z desne. Vzeli so jima prstne odtise, ju spraševali po posebnih znamenjih, imenih in še in še.

F. je prerasel okvire sirotišnice Malči Belič, premestili so ga v Prehodni mladinski dom v Jaršah.

Tu je F. spoznal, da so na svetu policaji v uniformah (kifeljci), policaji v civilu (kriminalisti) in policaji v čisto navadnih oblekah (ti sploh ne vedo, da so policaji). Sodnica Lulikova, prijetna ženica, mu je dejala:

– Kar naprej novi delikti, ne moreš počakati do glavne obravnave.

Stvar je v tem, da so bila potrebna zaslišanja za vsako kaznivo dejanje posebej. V PMD-ju je F. srečal policaje Frančka, Sejota in Mihata, ki so bili v privat življenju vzgojitelji.

F. si je izbojeval položaj mladostnega delinkventa, poboljševalnica mu ne bo ušla. Policaji Franček, Sejo in Miha so vladali s silo, hinavščino in intrigami. Batin ni manjkalo.

Franček se je posebej posvetil Franju. Po vsakem begu ga je po predpisih obdelal. V PMD-ju so bili še bolj izborni učitelji. Kamra na Prešernovi je postala znana, civilni inšpektor V. pa tudi. Najbolj pa se je F. bal policijske Katje. Ta mu je hotela vedno dodati še kak vlomček, dva.

Spisi so postajali zajetni.

Na begu z Zupanom sta zagrešila: dva vloma, tri velike tatvine, dve mali tatvini in dva roparska napada.

F. je bil tisti čas mlajši mladoletnik, kar je zelo zelo pomembno.

In od vseh svojih dejanj se F. sramuje in kesa zaradi roparskih napadov na nemočni ženski. Oči, ki jih je videl takrat, ga bodo preganjale leta in leta. To je bil njegov zadnji veliki zločin.

Trije tedni bivanja v jarški čorki na kamnitih posteljah, med garjami in picajzelni, so minili.

Zaslišanja so se vrstila. Zupana so premestili v celjski Pisker. Franjo pa je jokal od sreče, ko so mu na obravnavi dodelili Vzgojni zavod Gorenji Logatec namesto KPD Radeče.

Na sodniških hodnikih je srečeval vklenjene moške, ki so jih vodili uniformiranci. Tedaj je F. spoznal še eno resnico.

Policaji te nikoli ne morejo spraviti k pameti, če se ti nočeš ali ne moreš. V Gorenjem Logatcu pa je tiste čase potekal eksperiment o perimisivni naravnosti prevzgoje. Seveda ni šlo tako lepo, kot se sliši, važno pa je, da je precej ljudi naredilo doktorate in magisterije na to temo.

Tudi Katja.

Tu v gradu je bil Franjo skrit in to mu je prijalo. Začel se je učiti za galvanizerja, mnogo je bral in v letu dni končal poklicno kovinarsko šolo, z odliko.

Pobegnil je samo dvakrat.

Stika s policaji pa ni izgubil. Prihajali so na redne obiske, vodili so njegove sogojence na zaslišanja v Lj., preverjali so to in ono. Veliko je bilo tudi delegacij iz tujine, ki so si jih ogledovale. Najmočnejši spomin je spomin na upor v gradu. Boj za oblast med gojenci je bil krut. Sašo je prefukal Štandekerja, Sašota Hartman, in tako naprej. Nekega dne pa so se ga vsi glavni zapili in prišlo je do upora. Vsi gojenci so maširali z zastavo in maršalovo fotografijo na čelu, proti Doljnemu Lo-

gatcu. Službena hrošča sta jih poskušala ustaviti, ampak fantje so dvignili kolčke. Zabarikadirali so se v gradu in še prej razbili kombi, nekaj inventarja. Bila pa je sreča, da so se vzgojitelji, ki so stanovali v bližini, pojavili prej kot pa specialne enote za upore v institucijah posebnega družbenega pomena. Do spopada ni prišlo, ledermajstri so grad obkolili, vdrti pa niso, zaradi prepričevanja ravnatelja in tipov na višjih položajih, ki so ravno tedaj bojevali svoje boje za akademske titule. V Dobu in Radečah se takšni dogodki niso končevali brez mrtvih in krvi.

F. je takrat spoznal še eno resnico o policiji.

Plavi in civilisti so samo orodje višjih, ki domujejo v marmornih stavbah. Leta, ki so sledila, niso zanimiva za bralca. Srečanje z veliko ljubeznijo, sprejemni izpiti na Višji šoli za socialno delo, garanje prek Študentskega servisa v Javnih skladiščih, študij, poskusi zapolniti vrzeli v pričlem znanju.

Dogajale pa so se tragi-komične reči.

Od ponudbe za špiclja, do možnosti študija za UJV-jevca v Zagrebu.

Bilo je tudi več obiskov, preverjanja, po kateri poti se je napotil F.

F. pa se je spravljal k pameti in delno mu je uspelo.

Na Povšetovi 5, kjer naj bi opravljal prakso, so ga po dveh dneh nagnali. Rdečelični paznik ga ni spoznal, spoznali pa so ga kravatarji.

Leta 1979 je F. F. mlajši diplomiral na Višji socialni šoli na temo mladostni delinkventi v Vzgojnem domu Frana Miličinskega v Smledniku.

Istega leta se je vpisal na drugo stopnjo Filozofske fakultete (prav tiste, poleg katere je nekoč vlamljaj), specialna pedagogika, domska vzgoja, predstojnik dr. Vinko Skalar, eden tistih, ki so doktorirali na logaškem eksperimentu.

F. ni pozabil na stare prijatelje. Nekaj jih je bilo v kehi, nekaj se jih je zapilo, nekaj pa se jih je poskušalo ujeti.

Takrat je spoznal junaka.

Kern je ukradel fičota, Igor in F. sta samo statirala. Nacejali so se s konjakom. Ulice so bile prazne. Zaradi nepravilne vožnje jim je začela slediti kibla. Na dvorišču Bohoričeve so jih blokirali. F. in Igor sta skočila v odprto marico, tako da ju je pendrik samo oplazil. Kern je šel počasi, ne meneč se za policaje, in je fasal kar precej gumištrudla. Na Povšetovi so naslednji dan sledila rutinska zasliševanja. F. in I. sta priznala, saj ni bilo kaj tajiti, ker so jih zajeli v ukradenem fičaku.

Kern ni priznal.

Poklicali so civilne kriminaliste. F. in I. sta ponovno priznala.

Kern ni priznal.

Čokati kriminalist mu je zagrozil:

- Kern, če ne priznaš, te bom zbil!

- Kern je rekel ne.

- Pazi se, Kern!

Kern je rekel ne.

Udarec je Kerna sesul na tla. Kri se mu je pocedila po bradi.

Kern je rekel ne.

Kriminalist ga je zagrabil za lase:

- Priznal boš, priznal!

- Ne, ne, ne, ne, se je drl Kern, nikoli ne bom priznal, lahko me ubiješ, pa ne bom priznal!

In Kern ni nikoli priznal.

Tisti ne, ne, ne, odmeva v Franju.

Spor z dr. Vinkom Skalarjem je bil neizbežen.

– Kaj počnejo Franček, Miha in Sejo, ki je zdaj celo ravnatelj PMD, kot vzgojitelji? Vi pa nam nakladate o permisivnosti in podobne reči?

– Dane razmere v družbi so takšne, da resolucionalizacija...

Sranje!

Tudi dr. Vinko Skalar je neke vrste policaj.

Po polomu v JNA (uradna verzija) je sledil nov vpoklic, po štirih letih. F. so iskali policaji.

Sam se je javil na Trdinovo. Mali brkati polcaj ga je peljal na naborni oddelek v Kresijo. Grozili so z vojaškim arestom in še kaj.

Mali brkati policaj pa mu je dejal:

– Veš kaj, ti bi si zaslužil bunke, da bi te peljal kam na Golovec. Se mi zdi, da imaš ti še veliko na vesti.

In zdaj Frančič Franjo mlajši ve še eno resnico.

Ko misliš, da si našel svojo pamet, ti hočejo oskrbeti še eno.

A jaz slišim: Ne, ne, ne!

Tadej Zupančič

Umor v nedeljo

– Priporočite me, prosim, gospodu Rupertu in se mu zahvalite za izkazano mi zaupanje. In naklonjenost, seveda! Boste storili to? – je pravil gospod Tabb uživaško. To so bile običajne besede gospoda Tabba, ko je hotel vzbuditi pozornost. Misli je, da z leporečjem vedno napravi vtis. Pač, gospod Tabb je z leporečjem vedno napravil vtis.

Drugače pa se je zatekal k leporečju zgolj takrat, ko ni imel prav nič drugega početi. In to se mu je večkrat dogajalo.

Gospod Tabb je vsako svoje pisanje začel s kratko razpravo o tem, kako da so dežniki nepraktični in zopni. Samo predstavljajte si: ljudje so navsezadnje različnih števil in tako prav vsak nosi dežnik svoji številki primerno. No, ne ravno čisto vsak.

In če tisti z majhno številko dežnika niso dovolj uvidevni, lahko kakšni večji številki mimogrede iztaknejo oko ali pa ji ranijo nos.

Takšno razpravo je gospod Tabb napravil tudi v uvodu Umora v nedeljo.

Pred tem pa si je gospod Tabb pripravil vse za pisanje. Pri tem seveda ne gre za to, da si je pripravil pisalni stroj. To je bilo pri vsem skupaj še najmanj.

Pripravil si je tri kriminalne romane, iz katerih je »pobiral besede«, kot je sam pravil – in še dve pesniški zbirki manj znanih pesnikov. Lahko se reče, da je bil gospod Tabb najboljši poznavalec manj znanih pesnikov.

In kolikor je še razumljivo, zakaj je potreboval kriminalne romane, toliko bolj se zdi prav nejasna zveza med kriminalko in pesniško zbirko. V tem pravzaprav res ni nobene logike. Vendar se je gospodu Tabbu zdelo, da iz pesniških zbirk manj znanih pesnikov dobiva prav odlične navdihe. Te pesniške zbirke so prilično zanimive, a gospodu Tabbu so bile vseč prav zaradi tega. Šlo je pač za stvar navade in okusa. Ne vem sicer, kako bi to povedal gospod Tabb, a nekako bi že šlo. No ja, pri nekem manj znanem pesniku je odkril verz

V kotu mijavka spomin siamske mačke

v drugem namesto kamina stoji plinska peč za centralno

in potem napisal svoje dokaj znano delo Mačka na vroči peči. In zdaj je mrzlično brskal po neki zbirki, ki je nosila naslov Bukolika nuova (prav tako prostaško je pisalo, zagotovo da!). Tedaj pa je končno naletel na tisti dolgo pričakovani (klavrni) verz, ki je šel takole

Med temi zidovi kje je kak spomin

na knjižnice in prazne nje dvēri

in ga je čisto potrl. Kako le lahko kaj takega kdo napiše? Ampak - knjižnica! To! Sicer je to zadnje čase vse preveč izrabljen motiv – a vseeno. Kdo je že vse imel knjižnico za motiv? Oh, marsikdo.

Vsekakor pa je ta zbirka manj znanega pesnika izšla pred kakšnimi dvajsetimi leti. Kaj so morda celo danes popularni pisci zločinskih knjig, v katerih se dogajanje odvija v knjižnicah, poznali tega manj znanega pesnika? Saj skoraj vsaki drugi

znan pisec piše nekaj po motivih manj znanih avtorjev! Tako je pač to. In pri tem gre za to, da manj znan pesnik postane znan. Lepo, lepo.

pisec piše nekaj po motivih manj znanih avtorjev! Tako je pač to. In pri tem gre za to, da manj znan pesnik postane znan. Lepo, lepo.

Iz teh par verzov je gospod Tabb sestavil svoje delo Umor v nedeljo. Na hitro je poiskal še morilca. Imenoval ga je Poniglavi Purley. Ta je imel posilnega, ki ga je tudi imenoval. Imenoval ga je za Sinatro. Tako je to uredil gospod Tabb, pisatelj. Pred vsakim zločinom, ki se zgodi, imamo neskončno veliko število verjetnih storilcev. To so prav vsi ljudje. Potem pa, po storjenem zločinu, lahko preprosto izberemo določeno število osumljencev. Če gre, na primer, za umor na Divjem zahodu, lahko za osumljence štejemo vse, ki so bili na Divjem zahodu v času dotičnega zločina. In vse tiste, ki znajo jahati konje. In tiste, ki zahajajo v gostilne, ki jih imenujejo popularno saloon. In seveda tiste, ki znajo streljati s pištolo ali metati laso. Tako smo kljub vsemu prav precej zmanjšali število osumljencev. A ni to prijetno? No, seveda kasneje izvedenci še zožijo krog osumljencev. In ga ožijo in ožijo – dokler ne pridejo do krožka ljudi, ki imajo takšen ali drugačen, boljši ali slabši – a **skupen** razlog za umor. Vendar nam ta razlog postane jasen šele takrat, ko pravega morilca seveda odkrijemo. Odkrijemo ga pa prav v tem krožku, ki smo ga omenjali malo prej.

Saul in Sally sta šla lepega nedeljskega popoldneva v knjižnico Šterling. Ko sta se ravno pripravila, da bi začela brskati po zemljevidih, sta odkrila neko nogo, ki je bila človeška noga. Kmalu sta odkrila še drugo nogo in upravičeno je bilo pričakovati, da se nove noge ne bodo več pojavljale. Seveda – če je bilo le eno truplo! Kajti sedaj sta bila že prepričana, da bosta – ko bosta odgrnila še nekaj zemljevidov – odkrila truplo. Kmalu sta ga res odkrila. Saul je začel histerično vreščati: Na pomoč! Umor! Sally pa je, dosti treznejše, stopila k telefonu (ki je v vsakem nadstropju te knjižnice – in ne samo en, več jih je!) in poklicala vratarja.

Vratar sploh ni bil posebno presenečen. Izjavil je zgolj: »Spet!« In to je bilo vse. Vratarji so sploh bolj redkobesedni. Vendar je ta vratar, ki mu je bilo ime Poniglavi Purley, kasneje povedal gospodu Tabbu, da je bila mrtvohladna. Seveda je hotel reči, da je bila hladnokrvna, vendar pa nam mora biti jasno, da se vratarji ne znajo kaj preveč briljantno izražati. To pa zato, ker ne berejo kakšnih posebno učenih knjig – razen morda kriminalk gospoda Tabba in pesniških zbirk manj znanih pesnikov.

Gospod Tabb je izmed vseh piscev, ki so se ukvarjali s klepanjem zločinov, najraje prebiral Trouta in gospoda Tabba. Pri lastnih knjigah mu nikoli ni bilo jasno, kdo je morilec.

Če bi šlo za pravi umor – potem bi gospod Tabb šel po ulici zelo resno, uglajeno in nič leporečniško. Takrat namreč sploh ni odprl ust. Če pa je šlo za bolj navaden, ne čisto pravi umor, potem je gospod Tabb seveda besnel in divjal po ulici. Vsi ljudje so se ga kar ustrašili! Gospod Tabb si ni delal preglavic iz ljudmi – ni jih imel preveč v čisljih.

Danes pa je šlo za čisto poseben umor: umor iz strasti. Poniglavi Purley mu je rekel, da ga je strastno ubil. Truplu je bilo ime Sinatra in je bilo posilno Poniglavega Purleya. Pri tem pa je Poniglavi poročen in ima ženo in dvoje otrok.

Tega dne se je gospod Tabb peljal celo z avtobusom mestnega prometa. Tega si ni še nikoli privoščil, kajti tega načina prevoza ni prenašal. Mesto pa je bilo premajhno, da bi imelo podzemeljsko železnico – kali šele tramvaj.

Poleg njega je na avtobusu mestnega prometa stal Poniglavi Purley, za katerega

gospod Tabb še sploh vedel ni, da obstaja. Poniglavi se je pomenkoval s samim seboj – še huje – prepeval je poceni kuplete, ki se jih je naučil iz knjig gospoda Tabba. Gospod Tabb je namreč vedno vpletal v svoja dela verze manj znanih pesnikov – poleg razprav o nepraktičnosti dežnikov in o številkah ljudi. On, gospod Tabb, je bil številka ena.

Purley si je prepeval tisto zagovedno

Sonce pa zahaja za goró

in tema nóči bo prišla

iz znanega romana Črne nogavice bele gospodične. Avtor: gospod Tabb. Gospod Tabb je hotel Poniglavega Purleya ustaviti, hotel je, da že vendar neha prepevati te neumne pesmi, ki jih je vedno uglasbil Sir Fall-of-Down. Ta je bil pa sploh en pavliha! Kar pobral je pesmi manj znanih pesnikov iz knjig gospoda Tabba in napisal nanje melodijo. So bile preproste, res, a prijetne za uho. Samo besedila, seveda, so bila bolj tako-tako.

Vendar je gospod Tabb odločil, da se bo raje ukvarjal z umorom nekega Sinatre v knjižnici Šterling. Tako ni napadel ob njem stoječega Purleya s prošnjo, naj vendar že neha prepevati te kuplete.

Gotovo je šlo za umor iz strasti. O tem je bil gospod Tabb prepričan že od trenutka, ko je zvedel, da se je kaj takega sploh primerilo. Menil je, da je šlo za strast, ki je vodila k zemljepisu. Tisti umorjenec, posilni Sinatra, je imel rad zemljepis in tako je tudi bilo. Strastno je ljubil vse dogajanje okoli vsega skupaj, okoli zemljepisa in okoli naše zemeljske krogle tudi. Imel je rad človeštvo. A bil je le posilni in je zato povezoval zemljepis z ljubeznijo do ljudi. Oboje se mu je zdelo enako. No ja, saj je imel prav. Pravzaprav. Bil je preprost poba.

Posilni Sinatra je ljubil vse ljudi in tako je ljubil tudi Poniglavega. Prav globoka ljubezen to ni bila, vse skupaj je šlo bolj na hitro. V zemljepisnih globinah knjižnice Šterling, ki je za kaj takega dejansko zelo primerna. Dokler ni začela Poniglavega Purleya peči vest. Ja, to je pa hudo.

Začel je razmišljati o tem, a ni ta ljubezen do zemljepisa le preveč za lase privlečena. In bolj ko je o tem razmišljal, bolj je bil o tem prepričan. Zato je moral ubiti (prav tako je mislil: ubiti!) to ljubezen do zemljepisa, ki mu jo je vcepil posilni Sinatra.

Posilni Sinatra je bil pomočnik vratarja v knjižnici Šterling. Ker je vratarsko delo zelo odgovorno, so Poniglavemu Purleyu dodelili posilnega. In le-ta je bil zaljubljenec v zemljepis in v človeštvo nasploh. Sinatra.

Kmalu je posilni Sinatra navdušil za zemljepis celo okorelega Poniglavega Purleya, ki se je do takrat zanimal le za kriminalke gospoda Tabba in pesniške zbirke manj znanih pesnikov. Samo slišati bi ju morali, ko sta začela debato o levih pritokih reke Nil ali pa o debelini snega na Himalaji (in o glacialnih problemih nasploh!) – bilo ju je užitek poslušati.

Vest pa je začela Poniglavega Purleya peči šele takrat, ko je prišel k njemu direktor osebno in mu rekel, da je vse lepo in prav, da pa zaradi njegovega navdušenja ne sme trpeti njegovo delo v vratarnici.

Kaj so bili nezadovoljni z njegovim delom? Kot kaže, je res tako! Le zakaj niso zadovoljni? Jooooooj! Ampak saj nisem sam kriv – kriv je lahko samo moj posilni, ta Sinatra. On je kriv, da sedaj celo med delovnim časom debatirava o zemljepisu, on je kriv!

Zanimivo bi bilo vedeti, kako je Sinatra sploh navdušil Poniglavega za zemljepis: bilo je čisto preprosto.

Ko je nekega dne Poniglavi Purley brisal prah v svoji vratarski loži (tudi to je moral početi), je odkril star primerek revije Ljubezen do zemljepisa. Začel se je smejeti jati in smejal se je jako na glas – dokler ni prihitel njegov posilni Sinatra in ga vprašal, zakaj neki se tako smeje. Poniglavi mu je pokazal revijo in se še naprej smejal. Takrat pa je posilni Sinatra skoraj pobesnel. Rekel je Poniglavemu, da je to njegova revija in da jo prav rad prebira.

– Zakaj pa je naslov Ljubezen do... je hotel vprašati Poniglavi, pa ga je pri zadnjih besedah zopet posilil smeh.

– Ker moraš ljubiti, da v nekaj verjameš.

To je bil odgovor posilnega Sinatre svojemu šefu. Si predstavljate?

In vendar se je Poniglavi Purley zresnil. Sploh nič več ni spraševal, menda mu je bilo čisto jasno, da drobne življenske resnice držijo ta svet pokonci. Za to je šlo in še gre.

Potem se je vse odvijalo tako, kot je to opisal gospod Tabb do sedaj. Na tistem avtobusu, na katerem sta se peljala gospod Tabb in Poniglavi Purley, je bilo precej ljudi. Zdaj si je Poniglavi prepeval neki drug kuplet, namreč Odo radosti iz knjige Sence mečemo opolnoči. Pesem Oda radosti je našel v neki pesniški zbirki manj znanega pesnika. Glasila se je takole

Buči mi noč, skeli me dan

in same sanje, nič luči

Tudi glasba je bila dokaj slovesna. Celo zelo slovesna. Napisal je to glasbo Sir Fall-of-Down. Seveda!

In vendar je gospodu Tabbu zdaj prekipelo. Obrnil se je k Poniglavemu Purleyu in zarenčal

– Če takoj ne nehate prepevati teh pesmi, vas bom naznanil zaradi umora!

Poniglavemu je kar sapo vzelo. Kako le ve tale tukaj za ta umor!? Res, da je umoril svojega posilnega Sinatro – pa saj ga vendar še niso našli. Trupla namreč. Kje je še nedelja, danes je vendar šele prejšnji petek.

– Kakšnega umora? je le še uspel zajeceljati Poniglavi Purley. Neumen ni bil, pač pa za zabit, ta Poniglavi.

– Mojega! Mene hočete ubiti s tem prepevanjem neumnih pesmi brez vsake zveze! To so bile besede gospoda Tabba.

Poniglavi Purley si je oddahnil. Saj ta možak le naklafuje, kar naklafuje. Mene je bilo pa strah, da so me odkrili. Ne ne, danes je še pre zgodaj. Sicer pa me lahko odkrije le kakšen gospod Tabb v kakšni svoji kriminalki! Ljubezen do zemljepisa! A vseeno ni hotel dražiti tega neznanega možaka tukaj poleg sebe.

Gospod Tabb je zdaj dosti bolj prijazno gledal Poniglavega Purleya, ki si je mislil svoje.

Gospod Tabb je prišel domov. Sedel je za pisalno mizo, še enkrat ošinil s pogledom vse pripravljene knjige in počasi odtipkal naslov *U m o r v n e d e l j o*. Vedel je, da bo vse skupaj precej banalno, a vseeno. Napisal je tisti uvod, kjer razpravlja o dežnikih in različnih številkah ljudi, pobrskal je tudi po eni izmed dveh pripravljenih pesniških zbirk manj znanih pesnikov. Ja, tu je pa en kar posrečen, čeprav banalen verz. Tule pravi

Kam gre ljubezen spat

tja kjer zemljepisa ni

Tole bi pa res dal uglasbiti Siru Fall-of-Downu. Gotovo bi bila kar uspešnica. Potem pa se je, kot pravijo, zagnal v delo.

Naglo je začel tipkati.

– Priporočite me, prosim, gospodu Rupertu in se mu zahvalite za izkazano mi zaupanje. In naklonjenost, seveda! Boste storili to? – je pravil gospod Tabb uživaško. Mislil je – ne — Kdo je Rupert? — To so bile običajne besede gospoda Tabba, ko je hotel vzbuditi pozornost.
Kdo je gospod Rupert?

Mart Lenardič

Moja ženska

Trpkò mi je, odkar sem se odločil, da ji prizadenem zlož. Mogoče sem bolan. Drži, da jo moram kaznovati. Namreč, nudil sem ji vse. Že prvi večer, takrat, ko sem jo iznenada vzljubil, – pa to niti ni izraz – ko sem jo vzhotel, sem najverjetneje storil slab vtis. Bil sem namreč opit, še bolje, alkoholno blazen; zverina. Vsevprek sem ji poljubljajl roko, ona pa je osuplo gledala, – česa takega res še ni srečala, – se izmikala in nebogljeno obračala vstran, da bi se kako izognila zadahu. Zadah imam vedno velikanski, kar pride od pijač, pa najbrž od zob. Ker boli, jem aspirine. Zdi se mi, da sem jo, verjetno, posiljeval z alkoholom. Sicer pa me spomin močno izdaja. Često ne posega niti dan nazaj. Ampak, opisovani večer mi stoji pred notranjim očesom, kot bi bilo včeraj. Študent ob nama je pil iz dveh bokalov hkratoma, žganje v enem, vino v drugem, veliko ovacije je bil požel, mršavo telo se je krčilo in trzalo v mogočnem zamahu, svinjski lasje, stara zapestna ura, steklen pogled. Domnevam, da sem tudi sam bil tam za nekakšnega klovna; prosili so me namreč, naj pòjem, in se smejali; zelo so me spodbujali in me hvalili, kar se meni zgodi redkokdaj in mi zelo godi. V navdušenju sem kar žarel, sproti samega sebe prekašal, poskakoval po izbi in krilil z udi v neustavljivem zanosu, deklamiral in vpil in vmes še pil z odločnimi kretnjami. Besede so vrele iz mene, vsa moja zgodovina in meseci študijev iz časa pred boleznijo so me pognali v nebrzdane spekulacije, v cele zgodbe o esenci pa o transcendenci, pa o meni, ja, o meni v takih stanjih najraje govorim. Sploh je to čisto simptomatično, da, kadar zaidem med ljudi, opit od ponosa uganjam takšne, da se naslednji dan sploh ne bi več smel zbuditi. Potem se trkam po glavi in jo zarivam pod blazino. Takrat mi je jasno, da bi se moral že davno ubiti. Vidiš, v tej značjski – kolikor o značaju lahko govorimo – lastnosti se prav lahko tudi skriva skrivnost mojih vse pogostejših izgub daru spomina. Sicer pa me žalosti, kar se tiče prve noči, ko sem jo pač spoznal, noči, ki mi je kot že rečeno jasno pred očmi, da edina praznina, in to ne majhna, sestoji prav iz ogromnih monologov, ki sem ji jih momljajl na uho – kolikor vem o sebi, pretirano na glas, kar je utegnilo biti še dodatni vir zabave za omizje – no, in kaj, kaj vse sem izblebetal, to bi rad vedel. Konec koncev pa sem se, zdi se, z njo še večkrat prav živahno pogovarjal, če temu lahko tako rečem, navesti pa bi utegnil le nekaj drobtinic, oj, in to takih, ki bi mar nikoli jih ne bilo. Sklepam, da je najin ljubezenski odnos največ utrpel prav zaradi neuspehij prizadevanj, da bi nekako prelisčil svoje razvade in ujel pravo mero, preprosteje rečeno hip, ko sem povsem normalen, prikladen, da se srečam z ljudmi, vsaj kakšnim, poljubnim, izmed njih. Bila je z menoj namreč potrpežljiva in skorajda dobra: tu in tam je pristala, da sem jo odvedel v lokal, kjer točijo kavo, in to ni malo, glede na moj izgled. – Ona je za razliko lepa, čeravno ne več kot prvič. – Pač pa normalno pitje kave ni v moji moči, se mi tresejo roke, močno; itak sem pa trepetal po vsem telesu, če je le bila kje v bližini. No, in prisiljen sem bil jemati alkohol, da bi zmogel kavo. Jemal sem ga, jemal prekomerno. Circulus vitiosus. Seveda so mi nadaljni sestan-

ki, mislim, pitje kave, kramljanje in to, kot prvo izbrisani iz možgan za vselej, drugič, po zlu so odšli nameni, izboljšati vtis. Rezultati teh ljubezenskih shajanj so takšne, da je večkrat kar na lepem odšla iz kavarne, mogoče se je tudi jokala. Intimna zveza dveh ljudi je prefinjena, zapletena, občutljiva stvar. Pa se je ona pogloma ohladila. Lepe noči je odvrгла telefon, ko sem ji opisoval svoje iskrene želje po njej. To me je tako prizadelo, da sem jo pričakal pred šolo in ji prisolil zaušnico. Potem so me njeni sošolci phali ob steno in me lasali, zagal sem pa tudi besedico pijan. Sošolci so imeli očala, brade in so bili možati, zreli fantje, športniki, da jih je bilo veselje pogledati. Medtem ko so me udarjali, sem ugibal, v čem so boljši od mene, da je z njimi prijazna in zaupna. Tudi sam imam brado in sem dostojno oblečen. Ozmerjal sem jih, češ da bijejo pesnika. Dodal sem še, da bi se mi po pravici lahko priklanjali, kar jih je menda še posebno razhudilo. Ampak zanje se nisem prida zmenil, ker se s primitivci ni vredno prerekati, temveč sem se pokesal in se že naslednje jutro, utrujen od razmišljanja, prikazal pred njenimi vrati. Sprva ni hotela odpreti, ker pa sem se jokal, me je spustila v stanovanje. Jokal sem se še bolj in zelo dolgo, tako da mi je nazadnje vse odpustila in me rotila, naj se uredim in sploh poboljšam. Svetovala mi je nekaj knjig v čtivo. Ampak postalo mi je močno slabo, ker sem ponoči pil likerje, in to čisto iznenada, pa sem bruhal, in malo je šlo tudi po njej. Takoj me je jela obtoževati, kot bi pozabila na pravkaršnji dogovor, da bova prava prijatelja. To me je močno pogrelo, dejal sem, da je egoist, nato pa sem jo še prijel za prsi. Ona je postala bleda in histerična in me je udarila, ker je vpila, sem pa nanagloma odšel. Sicer se mi je malo smilila, ampak ni lepo misliti samo na svojo kožo, še posebno, ko je posredi ljubezen. Ker živi precej daleč iz mesta, sem ob povratku stopil še v bistro, ki sem ga srečal v eni stranskih predmestnih ulic. Tam je slonel moj prijatelj, spoznal sem ga lani v eni bolnici. Naj bom kratek, beseda je dala besedo, pri sebi je imel tudi znatno vsoto denarjev – deviz! – in že v nekaj dneh sva sedela pri Fleku v Pragi, pijoč temna piva. Domislil sem se, v pijači utopiti nesrečno ljubezen. Najbolj mi je prijala močna žgana pijača, vodka, ki sem jo po smešno nizkih cenah nakupoval v marketu. Precej smo se smejali, ko sem se enkrat, v vrsti za sladoleđ, pokakal v hlače. Zadnje dni sva beračila, ker nisva imela več nič. Potem je miličnik rekel, da morava oditi iz njegove države. Čeprav sem se precej pritoževal, so me odpeljali z vozilom do mejnega prehoda. Tam mi je že prav prekipelo in sem se vedel nespoštljivo. Sem glede na izžeto postavo presenetljivo pogumen, če jemljem alkohol. Ustavljal sem avtomobile, da bi me odvedli domov, pa so mi očitali, da zaudarjam po dreku. To me ni prida motilo, pa sem se klatil tod in tam, včasih sem pisal pesmi s prstom po pesku, dokler me niso ponovno vkrcali miličniki. Odložili so me šele pred vrati mojega stanovanja. Moje stanovanje je veliko, ker je prej v njem bil gestapo, in kar razkošno opremljeno, če zanemarim, da se je že precej umazalo. Ker me je pot v tujino močno utrudila, sem par dni spal. Sanjala se mi je moja ženska. V kratkem sem koprnol, bolj, kot kdajkoli poprej. Vzel sem pot pod noge, obšel nekaj znancev, ki so me nakrmili in napojili, in – hajdi! – k njej. Ker je ni bilo pri hiši, strogi starš pa me ni spustil niti v vetrolov, sem jo sklenil pričakati kar v vrtu. Izgleda, da sem tam malo zadremal, kajti obudila me je prestrašena, zatrjujoč, da sem bil kot brez zavesti. Tudi sicer ji je bajč odleglo, saj sem dlje časa veljal za pogrešanega. Na moč me je vzradostilo njeno prikupno vedenje, in ker se železo kuje vroče, sem ji nemudoma z zapeljivim glasom predlagal spolne odnose. Reagirala je tako, da je brez besede stekla v stavbo in zapahnila dveri. Tako pubertetniško obnašanje je bilo kaplja čez rob keliha moje potrpežljivosti, planil sem na noge in

glasno obsipaval vhodna vrata z nespodobnimi izrazi, vse dokler se ni pojavil njen oče, pravi hrust, in sem zbežal. Mene ni strah bolečin, ampak nisem ji privoščil, da me gleda, ko mi jih zadajajo. Po tistem je nisem več videl, saj se me izogiba. Njen oče jo vsak večer pričakuje pred šolo z avtom znamke golf. Izdala je najino ljubezen. Sprva sem tu in tam še dvomil, češ da stvari niso take, kot jih vidim, da je ona pravzaprav mila, dobra deklica. Ampak tu sem si pomagal tudi z nekakšnim študijem nihilizma, ki je nekoč predstavljal mojo b diplomsko nalogo. Študij se je končal slabo, ampak je vžgal. Sicer pa, ona je zavrnila vse moje bitje, moje sposobnosti, zlasti pa ljubezen, ki je neizrazljivo viharila po meni in bi zadoščala, da bi jo odnesel na konec svetov. Jo osrečil. Pa še to je, da, če je ne morem ljubiti v njenih belih rjuhah, trenutka ji ne bom pustil, da se ne bi ukvarjala z mano, da ne bi mislila name, četudi kot na zver. Tudi jaz imam en gotov ponos in dopuščam takšno ravnanje z mano samo do neke mere. Zato bom danes vzel alkohol in jo izsledil, ko se bo vračala iz gledališča. Trpkò mi je, kljub vsemu, ampak danes ji bom storil zló.

Mate Dolenc

Sestanek z Bukovskim

V oknu sobe, v kateri sem se prebudil, so se pokazali dimniki, ki so se sprehajali po starih poševnih strehah in se pri tem gugali kot pijančki na poti po spodmikajočih se pločnikih. Zunaj je rosilo, strehe so bile svetlikajoče mokre, spolzke in take so mi bolj všeč, kot če je zunaj suho vreme, ko so obledele in prašne. Dimniki so bili veseli, oj vi moji poskočni veseljački vi! Le ptičkov ni bilo. Ptički so že kje vedrili, pod žlebovi ali pod listjem bližnjih dreves.

Prikazalo se je tudi moje pohištvo: miza, stol in zaboj. Na mizi je bil moj pisalni stroj, Continental iz leta 1939, v njem pa bel list papirja. Stene moje sobe so bile črne. Na eni od njih je visela slika Johna Lenona, ki je umrl leta 1980. Te letnice sem se dobro spominjal, ker sem takrat prvič in zadnjič potoval s tovorno ladjo, čeprav sem se pozneje vedel tako, kot da sem potoval večkrat. Sicer mislim, da se takrat, leta 1980, ni zgodilo nič drugega omembe vrednega. V zvezi s potovanjem je na drugi steni slika v starem okviru pod steklom, slika tovarne ladje, ki pa ni ista, s katero sem potoval, ampak samo prefotografirana slika tovarne ladje Cape Town Castle, ki sem jo sam dal v okvir, iz katerega sem izgnal nekega svojega prednika. Nisem imel nobene slike svoje ladje, pa sem uporabil kar sliko katerekoli ladje, podobne, samo da mi je bila v spomin.

Zdaj sem bil mestna podgana in prebivalec kraja, ki ga iz mojih spominov ne bo težko prepoznati. Imel sem številne probleme, naj naštejem samo tri; lastnik stare hiše pod Gradom, v kateri sem stanoval, me je preganjal iz sobe. Grozil mi je s tožbo, če se ne izselim. Roki, ki mi jih je dal, so že potekli. Včasih se je pojavil pred mojimi vrati in butal po njih, dokler me ni izbezal ven, potem mi je pridigal in grozil in potem je spet šel. Enkrat sem našel luči svojega starega volkswagna, ki je stal na strmem klancu, podprt pod zadnjimi kolesi z dvema opekama, razbite, in mislim, da jih je razbil on, lastnik hiše. Vendar ne vem in mu ne morem nič. In seliti se nimam kam.

Drugič: nisem imel nobene ženske. Ne samo nobene, ampak NIČ žensk. Pred desetimi leti sem imel eno, ki me je po dveh letih zapustila in se preselila zelo daleč stran, namreč v Pariz. Od tedaj je šlo z mano, kot se temu reču, strmo navzdol. Zaradi tega sem se zelo gnjavil. Tugoval. Drkal. Lovil sem jih. Poskušal sem, a nič. Bil sem permanentno potreben. Če ne bi imel še drugih problemov, bi mislil samo na ženske.

Tretji problem: v pisalnem stroju sem imel neprestano bel list papirja. To je bil največji problem. Je res, da sem velikokrat tipkal in sestavljal besede na bele papirje, debele kupe sem popisal – kaj pa na koncu? Na koncu pa spet – prazen, bel papir. To je bila mōra. To je bilo pošastno. Ves trud je bil zaman, zaman prečute

noči, razbolele blazinice na prstih rok, skeleče oči in bolečine v križu, ki so me mučile, ker višini stola in mize nista bila usklajeni; vse zaman. V stroju je bil na koncu koncev zmerom spet bel prazen list.

Pa ne zato, ker ne bi bil nikoli nobenega pisanja končal. Obratno. Natisnili so mi že sedem knjig, pardon – ime mi je Karlo Bukovec – sto enajst enot raznih proz in imel sem dva literarna večera. Teh nisem maral, ker me je publike strah in mislim – tudi – da je branje proze na glas neprimerno. Če jaz poslušam koga, ki na glas bere prozo, ga nič ne razumem. To je za poslušalca morasto. Pri branju poezije se sliši vsaj melodija, ritem, vijuganje glasu – pri prozi pa nič.

Najbrž je čudno, ampak nikoli se nisem udeležil nobene polemike, zato sem relativno neznan pisatelj. Precej neznan. Poznajo me v glavnem ljudje mojega okolja – najbližji znanci in ljudje pod Gradom. Tudi drugi so že slišali zame, ampak – poznajo me pa ne.

A beli list papirja, ki na koncu zmerom ostane v stroju, me tlači in peha v blaznost, kajti zmerom pomeni, da delo ni končano in da ga bo treba nadaljevati. Oziroma zmerom na novo začeti. To je pisateljska môra, ki je nepremagljiva. Beli list papirja! Oj, dostikrat je boljše oditi na cesto in v krčmo.

Naj dodam, da sem bil v tistem času – ko sem se zbudil in videl norčave dimnike plesati po strehah – že malo siv in malo debel v trebuh. V trebuh, kajti noge sem imel tenke in tudi okoli zapestij me ni bilo dosti. Tako se nisem mogel igrati pisatelja, ki se lahko tepe po bifejih. Pil sem pa rad. Kar se mora, se namreč lahko. Pod mano je stanoval arhitekt Marko, ki je bil moje nasprotje; medtem ko sem bil jaz zanemarjen in samoten in je bilo vse moje premoženje štirinajst let star avto na koncu moči, pa miza, stol, postelja, zaboj, Continental 1939 in dve sliki na steni, je imel Marko stanovanjsko pravico do trisobnega stanovanja pod mano, dva avtomobila, od teh enega z odprto streho, psa, klavir, vikend na Dolenjskem in številne mlade in lepe prijateljice, ki so prihajale k njemu. Včasih je imel zabavo in je tudi mene povabil. A zmerom se je končalo enako; nekaj časa sem jih opazoval, pokramljjal, če me je katera ogovorila, popil kozarček ali več – in na koncu zaspal na kakšnem divanu. Ko sem se prebudil, je bilo zmerom vse preč – zabava, kavs in pijača. Marko me je spremil do vrat, me prijateljsko potrepal po hrbtu in jaz sem šel po vijugastem stopnišču gor – od tam naprej, kjer sem stanoval, ni bilo več javne luči – in sem šel spat naprej v svojo posteljo. Prihajala so nova jutra, kar naprej; in nova leta. In beli papirji.

Potem sem vstal, nag kot sem spal, in stopil k oknu. Dimniki so se nenadoma umirili in obstali na svojih mestih. Zmerom obstanejo, ko stopim k oknu. Rosilo je še, strehe so bile še mokre. Gladke, bleščeče, kot ženske v dežnih plaščih. Takšni bi morali biti dnevi za seks. V takšnih dnevih sem si najbolj želel seks. Voljno, belo telo. Glavico, v kateri bi kaj bilo. Gladke, dolge, malo vlažne lase. Bradavice, ki bi rasle. Muco, ki bi se razprla pod prstom. Trebuh, ki bi valoval kot mleko v kanglici.

Ah! Obrnil sem se in šel v kuhinjski kot. Iz postelje kuhinjskega kota nisem mogel videti, ker je bil za vogalom. Kar je bilo v njem, je bilo last lastnika hiše, to je bil star, glasen hladilnik, miza z električnim kuhalnikom in nekaj posode. V skledi sem opazil kalamare. Kupil sem jih včeraj dopoldne in jih pozabil dati v hladilnik. Razen enega so bili vsi v posodi. Eden je ležal na mizi in je bil edini očiščen. Na mizi je bilo malo kalamarove tinte in njegova odsekana glava z lovkami.

V glavnem ni bilo v kuhinji ničesar, kar bi mi prijalo jesti. Skledo sem postavil v hladilnik in se vrnil v sobo. Tam sem se z grozo zastrmel v prazni, beli list v pi-

salnem stroju. Zraven njega je bil še zvežčič z zapiski, v njem sem puščal zvečer ali ponoči besede, ki naj bi me vezale na naslednji dan. Moral sem se skloniti nad zvežčič, da sem s svojimi slabovidnimi očmi prebral zadnje besede, ki so bile tam napisane, in to je bilo: SESTANEK Z BUKOWSKIM. Ja, sestanek z Bukowskim imam. Toda, ali to ni bilo včeraj? Ja, to je bilo že včeraj.

In zdaj sem se nenadoma vsega spominjal!

Začelo se je tako:

V oknu sobe, v kateri sem se prebudil, so se pokazali dimniki, ki so se sprehajali po starih poševnih strehah in se pri tem gugalji kot pijančki na poti po spodmikajočih se pločnikih. Zunaj je rosilo, strehe so bile svetleče mokre, spolzke in take so mi bolj všeč, kot če je zunaj suho vreme, ko so obledele in prašne. Dimniki so bili veseli, oj vi moji poskočni veseljački, vi! Le ptičkov ni bilo. Ptički so že kje vedrili, pod žlebovi ali pod listjem bližnjih dreves.

Prikazalo se je tudi moje pohištvo; miza stol in zaboj. Na mizi je bil moj pisalni stroj, Continental iz leta 1939, v njem pa bel list papirja. Stene moje sobe so bile črne. Na eni od njih je visela slika Johna Lennona, ki je umrl leta 1980. Te letnice sem se dobro spominjal, ker sem takrat prvič in zadnjič potoval s tovorno ladjo, čeprav sem se pozneje obnašal tako, kot da sem potoval večkrat. Sicer mislim, da se takrat, leta 1980, ni zgodilo nič drugega, omembe vrednega. V zvezi s potovanjem je na drugi steni slika v starem okviru pod steklom, slika tovarne ladje, ki pa ni ista, s katero sem potoval, ampak samo prefotografirana slika tovarne ladje Cape Town Castle, ki sem jo dal v okvir, iz katerega sem izgnal nekega svojega prednika. Nisem imel nobene slike svoje ladje, pa sem uporabil kar sliko katerekoli ladje, podobne, samo da mi je bila v spomin.

Zdaj sem bil navadna mestna podgana in prebivalec kraja, ki ga iz mojih spominov ne bo težko prepoznati...

Potem sem vstal, nag kot sem spal, in stopil k oknu. Dimniki so se nenadoma umirili in obstali na svojih mestih. Zmerom obstanejo, ko stopim k oknu. Rosilo je še, strehe so bile še mokre. Gladke, bleščeče, kot ženske v dežnih plaščih. Takšni bi morali biti dnevi za seks. V takšnih dnevih sem si najbolj želel seks. Voljno, belo telo. Glavico, v kateri bi kaj bilo. Gladke, dolge, malo vlažne lase. Bradavice, ki bi rasle. Muco, ki bi se razprla pod prstom. Trebuh, ki bi valoval kot mleko v kangleci.

Ah! Obrnil sem se in šel v kuhinjski kot. Iz postelje kuhinjskega kota nisem mogel videti, ker je bil za vogalom. Kar je bilo v njem, je bilo last lastnika hiše, to je bil star, glasen hladilnik, miza z električnim kuhalnikom in nekaj posode. Za jest ni bilo ničesar. Ni bilo surovih, neočiščenih kalamarov, kajti to je bilo včeraj.

Vrnil sem se v sobo in se z grozo zastrmel v prazni, beli list v pisalnem stroju. Toda zraven je bil še zvežčič z zapiski, v njem sem puščal zvečer in ponoči besede, ki naj bi me vezale na naslednji dan. Moral sem se skloniti nad zvežčič, da sem s svojimi slabovidnimi očmi prebral zadnje besede, ki so bile tam napisane, in to je bilo: SESTANEK Z BUKOWSKIM. Ja, sestanek z Bukowskim imam. To je danes. Oblekel sem se in šel ven, da se sestanem z Bukowskim.

Takoj ko sem prišel v mesto, sem srečal svojo nekdanjo žensko, ki se je preselila v Pariz. Nisem ji zapustil otroka in tudi ničesar drugega, razen kar ji je morda ostalo od mene v spominu. Pozneje je v Parizu pridelala tri. Imela je tam moža. Deset let je nisem videl, zdaj pa se je prikazala v trikotniku nad Namu, Cankarjevem domom in Dramo, v rdečem renaultu fuego s pariško tablico. Ustavila je sredi ceste in me poklicala: »Karlo!« Odrpala je vrata, a ni stopila ven. Približal sem se av-

tomobilu in jo spoznal. Bila je v črni pelerini in črnih hlačah, na obrazu je imela skrben make-up, lase gladke in bleščeče, vse na njej je bilo tip-top. Spomnil sem se, da sem si pred tednom dni iz dolgega časa obril brado in sem bil zdaj v najbolj groznem neobritem stanju. Moj usnjeni pilotski suknjič iz druge vojne je bil strgan ob žepih. Hlače sem imel umazane od olja, kajti brž ko sedem v svoj volkswagen, se umažem z oljem. Ozrl sem se okoli sebe in videl; pročelje Drame; hišo, v kateri sta bife Muca in Pavliha; Ljubljansko banko in izza nje štrleči kos Cankarjevega doma. Okolje, da je kaj. Ponudil sem ji roko, rokovala sva se in bal sem se, da me bojo priščiipnila vrata avtomobila.

»Hvala, ker si me poklicala«, sem rekel, »jaz te ne bi opazil.«

»Saj nimam časa, veš.« je rekla, »prišla sem po opravkih, kmalu grem nazaj. Nimam časa, veš.«

»Saj ni treba imeti nobenega časa,« sem rekel, »v glavnem, vesel sem, da sem te videl.«

»Tudi jaz. Zato sem te poklicala. Salut!«

Pozdravila je s salut! Zaprla je vrata in speljala. Jaz sem ostal sredi ceste, nekje med Dramo, Muco, banko in Cankarjevem in skoraj bi me bil podrli kolesar, ki je zavijugal okoli speljujočega fuega. Pomahal sem Parižanki in se spravil na pločnik. To je bilo nekje med – Namom in Dramo.

Do sestanka z Bukowskim sem imel še nekaj časa. Pravzaprav časovno najin sestanek ni bil natančno določen. Medtem sem šel na trg in v ribarnici kupil kalamarje. Bili so zmrznjeni, svežih niso imeli, vendar so se potem v avtomobilu odtažali. Vrnil sem se med Namom in Dramo s pogledom na kos Cankarja in jih dal v avto. Moj avto je bil del tega dela mesta. Na vsaki razglednici, ki prikazuje kot med Namom, Cankarjem in Dramo, je gori moj avto. Po tem spoznate moje mesto.

Stopil sem v Muco in naročil pivo. Medtem ko sem pil, je mimo Drame večkrat pripeljal rdeči fuego. V njem je bila njena črna glava s skrbnim make-upom. Videti je bilo, da vozi v krogih okoli trikotnika Nama, Cankar, Drama. Da se ni ujela (v mrežo)?

Ko sem spil in šel ven, ni več vozila okrog. Opravila bo opravke in se vrnila v Pariz. Letovala bo v Pirenejih in zimovala v Grenoblu. Zvečer bo šla v Comédie Française, zjutraj bo pila kavo in jedla bele rogljiče pri Michelu v ulici Saint Honoré. V nedeljo bo šla na konjske dirke z možem in tremi otroki. Kar se tiče mene, bom šel v nedeljo najbrž na avtomobilski sejem pod Urhom in bom med Turki jedel kranjsko klobaso in pil pivo, popoldne pa ne bom imel kam iti. Pretepal se bom s praznim papirjem in gledal otrple dimnike.

Kot rečeno, z Bukowskim nisva imela natančno določene ure, vendar bi utegnil vsak hip priti. Zelo rad bi, da bi prišel. Od sestanka z njim sem si veliko obetal. Šel sem čez cesto do bifeja Šumi. Na prehodu za pešce sem se ozrl in za hip videl Dramo, kos banke in Cankarja. Potem sem stopil v večni mrak bifeja Šumi, med hipije, ki zaman drvijo za vrtenjem zemlje, verujoč, da drvijo pred njim. Naročil sem si lovca. To je veliki špricer z belim vinom in kosom ledu. Za led sem moral vsakič znova prositi. Tako že mnoga leta.

Eden od mojih znancev, ki so viseli v bifeju, je imel ob sebi žensko, ki je še nisem videl. Bila je oblečena v rdečo vatirano bundo in je imela dolge, plave lase. Nisem mogel odvrniti pogleda od nje. Zoprno sem se vznemiril, tako kot zmerom. Prisilil sem se, da sem gledal skozi izložbo ven. Razgled: na Dramo in del banke in Cankarja. Prižgal sem si cigareto in želel, da bi prišel Bukowski. V žepu sem čutil, da mi stoji. Drgnil se je ob drobiž, ki je bil v njem. Čez prehod so šle od Drame sem

tri ženske, ena sama, dve skupaj. Vtisnile so se mi v spomin, tako da je njihova slika še dolgo bledela, preden je izginila, potem ko so one že zdavnaj izginile. Mislim sem na svojo nekdanjo žensko. Kakšna bi bila zdaj? Bi bila sposobna navezati ponoven stik. Sram me je bilo pred njo. Ona v rdečem fuegu s pariško tablico – jaz pa s strganim suknjičem. Ona make-up, dišava v laseh, tip-top in pariška opera, jaz pa – zarjavel volkswagen, umazane hlače, neobrita brada, nobene polemike in klobasa na avtomobilskem sejmu pod Urhom. Ona – franki, potovanje, Le Monde, jaz pa – dinarji, veliki špricerji in Nama–Drama. Ona potuje osebno namesto mene pa razni politiki. Ko bi prišel Bukowski! Ko bi vsaj že prišel. Spil sem dva lovca, potem sem šel ven. Šel sem iz smeri Drame v smeri Name. Pri Slonu sem zavil desno in se zavedel, da že nekaj časa nisem videl Cankarjevega doma. Tudi med Namu in Dramo se nekam pride, sem si mislil in šel v pivnico. Zgnetel sem se med okroglimi mizami do šanka in naročil travarico, da odplakne pivo in lovca. Medtem ko sem pil, sem gledal dve ženski, ki sta mi stali nasproti. Ena je imela dolge črne lase, počesane na eno stran obraza. Imela je črne oči, dolg nos in dve materini znamenji. Rdeči puloverček so ji napenjale lepe prsi. Druga je bila manjša, okrogla, a ne debela, rjavolasa, bavarski tip. Travarica mi je zalila kurca. Čez čas sem jezno odšel ven. Šel sem v bife Kava in spet pil lovca. Gledal sem genialne ženske in genialne moške z igralske akademije. Nikoli nisem napisal niti ene drame ali komedije za teater. S svojimi teksti si ne upam niti blizu tem genijem. Zame so papir, pisarniške sponke, mape, tiskarski škrat in koš za smeti. To je moje področje. Jaz sem – pardon, če še nisem povedal, ime mi je Karlo Bukovec – jaz sem tisti original s kozjim fiksom izpod Grada. Trenutno nimam kozjega fiksa, rešil sem se ga za nekaj časa. Imam nekaj, česar se lahko večasih znebig: kozji fiks! Tudi pri Amerikancu so me večasih poznali, toda po obnovitvi lokala grem bolj malo tja, in personal je drug kot prej. Od tam se gre po strmi poti mimo cerkve gor k meni. S volkswagnom komaj pridem do hiše, tako je pot strma, in tam mu moram podložiti opeke pod kolesa, da ne zdrkne dol. Če bi zdrknil, bi se zaletel narasvnost v vrata Amerikanca. Sicer me pa lastnik podi iz hiše, češ da rabi stanovanje za svojo hčer, ki se možič. Odločbo bom kmalu dobil. Znanci so mi svetovali, naj se pritožim, in res se bom, ker nimam kam iti. Če zavlačujem, ničesar ne zgubim. Uporabljam samo sobo s kuhinjskim kotom, stranišče imam na hodniku. Pozimi je hudo ponoči tavati na stranišče. Prvič, ni luči, drugič, je seveda mraz. Drek zmrzne, takoj ko pride iz riti, in ko si brišem sotesko med hlebci, me trdi, mrzli papir zgrebe do krvi. Spodnji sosed Marko si je boljše uredil, ima odločbo, plačal je lastniku velik znesek vnaprej in mu projektiral novo hišo v Dragomeru, ki ima eno celo steno iz stekla. Zelo dobro se ujema sosednjimi hišami, od katerih je vsaka drugačna, ker je vsako naredil drug arhitekt. Vse skupaj krasijo ostanke gozda, ki je zadaj v hribu.

Ni mi treba posebej praviti, da sem šel iz Kave v eno samo možno smer – mimo Name do Drame. V poglobljenem parkcu ob prazni steni hiše, v kateri je bife Šumi – parkec je nastal namesto nove partijske palače, za katero je ljudstvu zmanjkalo denarja – me je zatekel tujski legionar Zlatko, z obrito glavo, poln tetoviranih podob, v kratkih hlačah in škornjih od JLA, ki je bil v družbi z enim alkoholikom izpod Grada, z enim trnovskim klošarjem in z dvema punkerjema, od katerih je bil eden ženska. Predlagal mi je, da dodam, kar manjka, in grem v zelenjavno trgovino kupit zanje steklenico grajskega črnega. Že večkrat sem videl klošarje in punkerje na klopcah v poglobljenem parkcu – tja so se naselili namesto vlade. Pona-vadi so sedeli in pili iz skupne steklenice. Zdaj sem šel v zelenjavno trgovino po

steklenico in sem jim jo prinesel h klopci. Povabili so me, da se jim pridružim. Sedeli smo na klopci v parkcu ob Kardeljevi cesti, zadaj za Šumijem. Razgled: na Pavliho, Muco in Dramo. Iz parkca se ne vidi Cankarjevega doma.

»Kaj ti pravzaprav delaš?« me je vprašal Zlatko. Še nikoli me ni tega vprašal. Skomignil sem z rameni in po kratkem premisleku rekel: »Nič.«

Punkerja sta imela neke svoje štose. Ona je imela mini krilce, črne nogavice, srajco iz gledališkega fundusa, okovane škornje in okovan telovnik. Lase je imela ob straneh kratko ostrižene, zgoraj so ji stali pokonci. Čez oči je imela vijoličasta očala z belim okvirom, tako ozka, da je videla skoznje vse priprto. A mogoče je bilo to najboljše zanjo. Nisem mogel odtrgati pogleda od njenih nog. Razmišljal sem, ali je tako mrzla, kot je videti, ali je taka videti zaradi uniforme, ali bi se jo morda dalo spraviti v jok? In v posteljo. Kako bi morali potekati dogodki, da bi pripeljali njo v mojo sobo? Mikalo me je, da bi ji kar na klopci, med drugimi, zaril roko v muco. Čutil sem, kako je muca blizu. A vendar tega nisem storil. Mislil sem, da bi vse skupaj povabil gor k meni, pa sem se spomnil, da sem to enkrat že naredil in da so mi metali steklenice skozi okno v dimnike sosednjih streh in mi zakurili na parketu. Po tistem sem prepleskal stene v črno. Puncu, za katero mi je takrat šlo, je odpeljal neki Čeh, ki mu je bilo ime Franta. To, da je bil Čeh, me je zelo prizadelo in me gnjavilo še dolge mesece. Kajti to je bilo leto potem, ko so Rusi okupirali Čehoslovaško.

Sedeli smo ob Kardeljevi, pili in nadomeščali vlado. Nisem se hotel počutiti kot predsednik, niti kot kateri visokih sekretarjev, ker ne znam biti oblastizeljen. Za predsednika sem postavil Zlatkota, ki je bil najbolj markanten. Njegova glava je bila kot velikanski krompir. Za šolstvo sem določil punkerico. Za druge tri mi je bilo vseeno. Naj povem; eden je bil Slavec iz Trnovega, mizarski pomočnik. Iz oči so mu vrele solze. Bil je star čez petdeset let in še vedno ga je mojster pošiljal čez cesto po pivo in cigarete. Včasih ga je tudi pretepel. Spal je na žaganju v delavnici. Drugi je bil trnovski vrtnar, ki mu je žena pred tremi tedni umrla na pločniku pred Riom. Tretji je bil punker. Star je bil enaindvajset let in se je hvalil, da ne zna brati. Omenil sem mu Johna Lenonna, a je zamahnil z roko in rekel: »Kdo je ta?« Punca je rekla: »Oh, en zajeban zaostalež.« Bil sem užaljen, John Lennon je vendar umrl 1980, ko sem šel jaz četrtega maja z ladjo na potovanje. Bil sem pretresen, prizadet od njegove smrti. Celu potovanje me je spremljala njegova smrt. Bilo je, kot da mi je umrl brat dvojček. Takrat sem se začel starati, ko je John umrl.

Ko smo popili grajsko črno do konca, je začelo spet deževati. Razkropili smo se. Jaz sem tekkel pod arkade pri Nunski cerkvi. Videl sem nekaj nun, ki so vstopale v cerkev skozi skrivnostna stranska vratca. Moj oče je svoje dni, po vojni, prišel kot prvi posvetni moški v nunski samostan. Imel je sivo obleko in kravato, v roki pa črno torbo. Prišel je razlastit nune. Mogoče je bil v sto letih prvi moški, ki je stopil v te prostore? Kako divja misel; sto let! In potem kravata in črna aktovka in razlastitev. In moj oče. Moj prednik in zgodovina delavskega gibanja!

Pod arkadami sem bil nekaj časa čisto zgubljen. Nisem vedel, kam bi se obrnil, kam bi šel. Bal sem se oditi proti Drami – še bolj pa proti Nami. Stopil sem v cerkev. Ravno so imeli mašo, bilo je že popoldne. Postavil sem se ob zid, zadaj za vsemi vrstami vernikov. Pred mano je stalo mlado dekle v svetlem plašču iz semiš usnja. Lase je imela spete v rep, imela je tenek, nežen vrat, porasel z rahlim plavim puhom. Srce mi je začelo utripati hitreje. Nisem mogel odvrniti pogleda od nje-nega vratu. Morda je bila stara dvajset let. Med petjem (zdaj so peli) se je ritmično premikala, čisto narahlo, sem in tja v smeri bokov. Zadnjica ji je nekoliko izbočila

plašč in se zibala. Čudil sem se, kje v tem neritmičnem petju je dekle našla ritem – a imela ga je. Konjski rep iz tankih, svetlih las se je zibal. Bilo mi je, kot da gledam kobri v oči. Vse me je tiščalo, celo ovratnik. Čutil sem, kako me zaliva kri in kako se napihujem. Solze so mi stopile v oči in potem sem pobegnul iz cerkve. V trgovini sem kupil steklenico belega vina, znamke Norin, Neretva. Bilo je najcenejše vino, ki so ga prodajali, in še nikoli ga nisem pil. S steklenico v roki sem se znašel tik vrat v Šumi. Na drugi strani ceste je stal pred Dramo moj avto, zadaj je bila banka, za banko Cankar. Spomnil sem se rdečega fueda. Spomnil sem se igralk iz Kave. Spomnil sem se dveh deklet iz pivnice. Mislil sem na dekliški vrat v cerkvi. Videl sem na lastne oči, še enkrat punkerja iz poglobljenega parkca, ki sta se kot dva pingvina pomikala proti Trgu revolucije. Moj zoom se je od zadaj zapičil v kratko krilo in črne nogavice v okovanih škornjih. Od daleč je prišel v moje nosnice vonj po mokri mucu. Ne bo Bukowskega, sem si rekel, ne bo. Ne bo ga, jaz pa sem zaspan. Popoldne je, ne vem koliko časa že. Kot da v trikotniku Nama, Muca, Šumi, banka, Cankar, Drama nenadoma ni nikogar. Dežuje ne več, cesta se suši.

Sedel sem v avto in se odpeljal domov. Zlezal sem po strmi stezi gor do hiše v hribu in podstavil opeki pod zadnja kolesa. Vzel sem kalamare in steklenico vina in šel domov. Na stopnicah sem srečal spodnjega sosedo Markota, ki je z neko punco pravkar odhajal ven. On ni rinil z avtom v hrib, ampak ga je puščal spodaj, enega je imel pa v garaži. Punca je bila blond, s temnimi obrvmi in zeleno senco pod očmi. Pozdravili smo se in jaz sem odšel gor. Stresel sem kalamare v skledo in jih postavil na mizo v kuhinji. Odprl sem steklenico in odpil dva deci. Potem sem legel oblečen na posteljo in zaspal.

Najprej sem imel nekaj časa popoln mir. Potem so se prižgale močne luči, tako da sem pod zaprtimi očmi zaznal spremembo svetlobe. Pogledal sem in zagledal reflektorje na stojalih, ki so razsvetljevali mojo sobo. Soba je bila precej večja kot ponavadi. Na enem koncu je vso steno prekrivalo platno, na platnu je bila projekcija plešočih dimnikov. Delno so bili dimniki, delno vratovi žiraf. Pred platnom se je gnetla skupnica deklet v kopalkah. Ko so videli, da sem odprl oči so se zasmejale in mi pomahale. Na drugi strani sobe je bil Marko s fotoaparatom na stojalu. »Pozor!« je zavpil in pritisnil na sprožilec. Iz aparata se je pokadilo. Na tleh pred vhodom v kuhinjo je bil stereo tranzistor, iz katerega je prihajala ritmična glasba, nekaj kot »Sunshine Reggae«. Skočil sem pokonci, a se mi je zvrtilo v glavi, tako da sem se sesedel nazaj. Tedaj je potrkalo in v sobo je prišlo še eno dekle, golo, na sebi je imela le prozoren dežni plašč, spredaj razpet. Aha, še zmerom dežuje, sem rekel sam pri sebi. Dekle je bila plavolasa, imela je dolge, plave, mokre lase in svetlo modre oči. V ritmu regija je priplesala do mene in pokleknila predme. Druge punce so zaploskale in se stisnile k platnu. Marko je usmeril kamero proti nama. »Kdo si?« sem vprašal, medtem ko me je začela božati po hlačah na mestu, kjer sem imel žep, drobiž in kurca. »Šivilja,« je rekla. Z roko mi je šla pod srajco, začel sem padati vznak. Praskala me je po prsni. Z drugo roko mi je odpenjala pas na hlačah, iskala je z roko po notranjosti in našla luknjo v žepu; s prstom jo je tako razširila, da se je drobiž vsul po notranjosti hlačnice in drsel ob stegnu dol v čevlje. Imel sem občutek, da sem se poscal. Skušal sem jo odriniti z eno roko, z drugo pa sem se trudil, da bi se dvignil na postelji. Spodmaknila mi jo je. Drobiž je tekel iz žepa kot cekini iz vreče, oziroma kot scalina iz kurca. Luč me je slepila, reflektorji so bili vsi usmerjeni v naju, prekril sem si oči z roko, s katero se nisem mogel več podpirati, šivilja – saj je rekla, da je šivilja – pa je legla name

in naju oba pokrila s prozornim plaščem. Še nekdo je prišel v sobo. Skozi prozorni polivinil sem videl moško osebo, ki je prišla k posteljo. »Bukowski«, sem poklical in se skušal osvoboditi izpod plašča, »si to ti?« Slišal sem moški glas, ki je govoril angleško. Uspel sem odmakniti plašč in sem videl s sivimi kocinami poraščenega moža inozemskega videza, ki so se mu vsipale pločevinke piva iz naročja. Režal se mi je in kimal. »Vse bova pokavsala,« je rekel po angleško, ampak slišalo se je slovensko. »Bova kurca pokavsala,« sem odgovoril. »Kako da ne?« je rekel. »Ali ne veš, kje sva?« sem rekel in se zbudil. Srce mi je močno tolklo in stal mi je. Skušal sem ga potlačiti z roko. Potem sem se spomnil steklenice in sem segel ponjo. Odpil sem nekaj dolgih požirkov. Še zmerom sem videl na tleh zamirajoče obrise pločevink in svetloba mi je utripala v očeh, a je hitro ugašala in se spreminjala v črne stene moje sobe. Skozi okno sem videl temne silhuete dimnikov. John Lennon je otožno gledal s stene, Cape Town Castle je plula v svojem kurzu. Vstal sem, šel k oknu, videl mrak, čutil obup. Stopil sem k stroju, v katerem je bil bel list. Zraven je bil zvežčič, sklonil sem se nadenj in prebral zadnjo vrstico v njem; SESTANEK Z BUKOWSKIM. To je bilo danes. Ali bo mogoče včeraj?

Šel sem ven, da poiščem Bukovskega na večernih ulicah, v večernih bifejih. Steklenico sem nesel s seboj v avto. Nikoli ne več...

V Šumiju sem naročil lovca. Z ledom, prosim. Hipiji so zaman drveli za vrtenjem Zemlje. Drveli in rjovel. Čase so padale. Postavil sem se k oknu, ki gleda skozi izložbo z bonboni in steklenicami proti Drami, banki in Cankarju. Na drugi strani ceste je bila Muca kot odsev Šumija, v njenih razsvetljenih izložbah so se premikale lutke. Pred Dramo so se zbirali ljudje, ki bojo šli na predstavo. Zbirajo se in šli bojo v Dramo, nikoli pa se ne bojo zbirali zato, da bi demonstrirali. Vse bova pokavsala, je rekel Bukowski. Zapomnil sem si njegov ameriški glas s slovenskim prevodom, še zmerom sem ga imel v ušesih. Ali ne veš, kje sva, sem mu odgovoril z vprašanjem.

Nekdo me je sunil v hrbet. Obrnil sem se, misleč da je kakšen pijan hipi, ki se je zaletel vame, a bil je Johan, moj pisateljski kolega, in z njim je bila neka punca. Johan je imel dolge lase in turške brke in zadnje čase se je zredil. »Kaj delaš?« je vprašal. »Nič,« sem odgovoril. »Tole je Ana,« je rekel, »Ana, tole je Karlo Bukovec, pisatelj.« »Vem,« je rekla Ana, »sem ga že brala.« To se mi je zdelo neverjetno in nisem ji verjel. Marsikdo reče pisatelju, ki ga slučajno spozna, da ga je bral, pa ga v resnici ni. Imamo dosti več steklenih bralcev kot pravih bralcev. »Kaj pa si brala?« sem rekel. »Brala sem NEPODPISANO KNJIGO«, je rekla. »O«, sem se začudil, »ampak ni bila NEPODPISANA, pač pa NENAPISANA.« »Mogoče res, oprosti,« je rekla. Stala je čisto ob meni. Johan je šel že po špricerje. Bila sva sama v množici. Odlagal sem trenutek, ko ji bom pogledal v oči. Zaenkrat sem gledal proti Drami in Cankarju. Med njima so se mi kot nebotičniki dvigale steklenice v izložbi – Kaval konjak, Amaro, Vodka Trojka in hruškov liker. Manjše hiše so bile napolitanke in piškoti in kot nekakšen kulturni dom med njimi košara z aranžiranimi bonboni, s steklenico belega ruma, ki je molela vrat iz celofana, in s plastičnimi rožami. Vse je bilo ovito s celofanom in prevezano s pisanimi trakci.

Končno sem pogledal punco. Vedel sem – bila je šivilja. Imela je na stran počesane plave lase, precej mokre, in modre oči. Na sebi je imela ponošen in prevelik usnjen plašč. V roki, obuti v usnjeno rokavico, je držala cigareto, jo molela k meni in rekla: »Imaš ogenj?« Prižgal sem ji. Medtem je prišel nazaj Johan s špricarji. Postavil jih je na polico. Preden smo lahko nadaljevali z našimi odnosi, se je od zadaj oglasil tresk in rjovenje nekega velikega ostarelega hipija (tu so bili skoraj vsi hipiji; Šumi

je zadnji kraj na svetu, v katerem še živijo hipiji. Svet je odvrigel svoje hipije v Šumi kot v poslednji smetnjak); hipi, ki se mu je reklo Buda, je vpil takole nekako: »Posiljam v pizdo žide in Fidela Castra in zamorce in Haila Selasija, naj grejo u kurac, pa še ti.« to je bilo namenjeno nekemu majhnemu možičku z očali, ki je bil sicer prestar za ta lokal, zato pa dovolj pijan, da je vseeno spadal vanj. »Selasie je že šel u kurac,« je rekel nekdo posmehljivo.

Pozneje sta me Ana in Johan zvlekla v Križanke. Sedeli smo v mračnem vagonu pod napisom »Ena ptička mi poje, pa sam ne vem kje.« Tam smo morali sedeti, ker pri šanku ne strežejo. Morali smo tudi naročiti vsaj eno večerjo, drugače nam ne bi postregli niti pri mizi. Tak je red. In red mora biti. Ana mi je sedela nasproti. Jedel je Johan, zadnje čase zmerom bolj debel. Ko sva se nazadnje srečala, sva šla pit v pivnico Zvezdo in tam sva zaspala za mizo zraven šestih izpraznjenih butelj. Tega človeka sem imel rad. Ni pa bil Bukowski. Toda Bukowski je morda nocoj že na poti...

»Prebrala sem tudi DOM MRTVE RIBE,« je rekla Ana. Veliko je kadila in ves čas ni snela z rok usnjenih rokavic. Ves ta čas sem si želel, da bi me prijela za tiča z roko v usnjeni rokavici. Človek je lahko še tako na psu s seksom, pa si vseeno želi zraven še kaj posebnega. Želel sem si polno reči. V teh trenutkih je bilo vse povezano z Ano. »Kaj si pravzaprav po poklicu? Še študiraš, že delaš...« sem vprašal. »Šivilja«, je rekla. Strmo me je gledala v oči. Njene oči so bile modre in predzne in že daleč od nedolžnosti. Rad bi vedel, kaj si je mislila, ko je gledala vame. Jaz zase sem vedel; samo k meni domov, samo k meni domov – v posteljo. Pila je z majhnimi požirki. Kadar je postavila kozarec nazaj na mizo, sem se vprašal, ali je sploh kaj odpila. A gladina v njem se je vseeno nižala, približno s tako hitrostjo, kot leze minutni kazalec na uri.

Ko je Johan pojedel, je zaspal. Ana je sedla k meni na klop. Položila je roko na moje koleno. Čutil sem težo žepa, polnega drobiza. »Všče si mi,« je rekla v nekem trenutku. Vmes je šla trikrat scat. Nikoli ni dala z rok rokavic. Nazadnje sem vprašal: »Ali tudi na stranišču ne daš rokavic z rok?« »Ne,« je rekla, »vsakič se z rokavico podrgnem po pički in si jo obrišem.« Naneslo je, da sem potem omenil avto. »Rada bi se kam peljala,« je rekla. »Lahko se, ampak kaj bova z Johanom?« Johan je dvignil glavo s prsi in zamrmral: »Jaz bom šel domov.« Po jedi je zmerom omagal.

Šla sva v avto. V avtu sem imel steklenico vina z Neretve in sem ji ponudil, naj pije, če hoče. Prijela je steklenico z roko v poscani usnjeni rokavici in odpila droben požirek. Meni je vstal, ko sem to gledal, toda potem, ko sem že vozil, mi je spet padel. Usmeril sem k Savi. Tam je bil viseči most s streho, na drugi strani pa mlin z mlinskimi kolesi, dvignjenimi iz vode. Ustavil sem pred mostom, kajti avto ni mogel čez. Ko je vse obstalo in so luči ugasnile, sem se zavedel, da mi je že med vožnjo razlagala, kako težko živi. Doma je bila iz Kamnika, a mama jo je nagnala. Očeta ni nikoli poznala. Nisem vedel, zakaj mi to pripoveduje. Roko sem dal v žep in si ga mel. Z drugo sem jo hotel objeti čez ramo. A se je odmaknila in rekla: »Greva ven. Greva na most.« Spustil sem njeno ramo in žepni klik-klak in stopil iz avta. Ona je izstopila na svoji strani. Zelo malo se je videlo, ker ni bilo ne zvezd ne lune in je bilo najbližje naselje precej daleč. Samo od zadaj je prihajalo nekaj svetlobe s ceste, a še to je ugasnilo, ko sva zakorakala na most. Pod najinimi koraki se je gugal in škripal. Zrak je bil vlažen, saj je že nekaj dni deževalo. Tudi od Ane je vela vlažna sopara, dišeča malo po starem usnju in malo po scalini. Šla je pred mano. Njeni škornji so topotali po lesenih deskah. Most je bil kot predor, izhod

iz njega se je svetlikal. Ana je pripovedovala, kako jo je mama pretepala. Šivalni stroj, je rekla, so jima zarubili. »Toda tega ne morejo,« sem rekla, »saj si šivilja, saj je to tvoje osnovno sredstvo.« »Ja, ampak nimam obrti. Ker nimam obrti, to ne velja.« »Zakaj pa nimaš obrti?« »Ne bi dobila dovoljenja, tudi če bi hotela,« je odgovorila iz teme, »v resnici še nisem končala šole. Otroka imam.« »Otroka?« sem zinil. »Ja, a nisi vedel?« »Kako naj bi vedel, saj sem te prvič videl.« »No, lahko bi si mislil.« »In kje je ta otrok?« »Starši od moža so mi ga vzeli.« »Si poročena?« »Pravzaprav ne,« je rekla iz teme, »on je pri vojaki, nisva se poročila.« »Pa kako ti morejo vseeno vzeti otroka...«

In tako naprej. Na koncu mostu sem se ustavil in nisem hotel naprej. V temi ob reki je čepel mlin. Spet je rosilo. Ana mi je bila čisto blizu. Sklonil sem se k njej, da bi jo videl v oči. A se je odmaknila in govorila naprej. »Ko bi videl, kakšne maroge imam po nogah,« je govorila. »Kakšne?« »Pretepel me je.« »Kdo?« »Ferdo.« »Kdo pa je to?« »En prasec.« »Pojdi, greva nazaj,« sem rekel. Obrnila sva se in šla spet po mostu, v obratni smeri. Prijel sem jo čez rame. »Si nor! je zavpila, »pusti me!« »Saj ti nič nočem, zaboga,« sem rekel in čutil, da me bo zadušilo. Prekleti Bukowski, kako si me nategnil, sem si mislil, rekel si, da boš prišel, pa nisi. A ne veš, kje si? Je odgovoril Bukowski. »Ja, vem,« sem rekel na glas, »prišel sem na most vzdihljajev, poslušat socialno zgodbo.« »Kaj praviš?« je rekla Ana. »Zakaj se mi ne pustiš prijeti?« sem rekel. »Zakaj bi se ti pa?« je odgovorila. »Prej, v krčmi, si rekla, da sem ti všeč.« »Prebrala sem nekaj tvojih knjig. Dve. DOM MRTVE RIBE mi je bil všeč.« »Za kaj pa gre v tej knjigi?« sem rekel. Ni odgovorila. Medtem sva prišla do avta. Sedel sem za volan, zasopel od razburjenja. Ana je sedla zraven in zaloputnila vrata. Slišal sem njeno dihanje, čutil premikanje njenih jošk, planje trebuha, utripanje srca v pički. Spet sem stegnil roko čez njene rame. Odrinila me je. »Kaj torej hočeš?« sem rekel. »Pelji nazaj,« je odgovorila.

Ko sem obračal, sem z blatnikom zadel občestni kamen. To mi je bilo vseeno. Med vožnjo sem pil iz steklenice.

»Pelji k hotelu Turist,« je rekla, ko sva bila v mestu. »Tam stanuješ?« sem vprašal. »Ne.« »Kaj pa potem?« »Včasih.« »Potem imaš pa denar.« Pogledala me je, kot da sem ji preklel nezakonskega otroka. »Lahko greva k meni domov, naredil bi večerjo. Imam kalamare.« »Ne, pelji k Turistu,« je vztrajala. Pred hotelom sem ustavil. Vedel sem, da je zadaj, za recepcijo, bife, ki je odprt ponoči. »S tabo grem,« sem rekel, »na pivo. Žejen sem piva.« »Popij ga kje drugje,« je rekla Ana, »sem ne smeš z mano. Adijo.«

Nagnila se je k meni; zagledal sem njen obraz tik pred sabo. Njene ustnice so bile razprte in iz smehljaja so kukali drobni, beli in ostri zobje. Zadišalo je po starem usnju, scalnini, vinu in mokri muc. Modre oči so strmele vame. Odprl sem usta, vdihnil zrak z vsemi vonjavami, ki jih je prinašal. Kajti, zdaj bo, ali nakoli – šla je z roko čez moj obraz in čez ustnice. Štiri prste v usnjeni, poscani rokavici mi je zrinila v usta, petega je pustila pod nosnicami, ki so goltale vse te vonje. Potem je izvlekla prste in se potegnila nazaj. Vrata avtomobila so se zaloputnila. Gledal sem za njo, ko je šla čez cesto proti razsvetljenemu vhodu v hotel. Preveliki usnjeni plašč jo je tolkel po nogah, pod škornji se je upogibal asfalt. Odrinila je steklena vrata in šla noter. Obvisel sem v sedežu avtomobila z rokama med stegni. V nosnicah mi je ostal razkošni vonj njene rokavice.

Zrinil sem se z avtom po strmini do hiše v hribu. V oknih arhitekta Marka so bile luči in videl sem premikajoče se sence ljudi. S težavo sem podstavil opeke pod kolesa, potem sem šel gor. Ko sem šel mimo Markovih vrat, sem brez kakšnega po-

sebnega namena poskusil, ali so vrata odklenjena, in ker so bila, sem vstopil. V uho mi je prišla muzika. Vse tri sobe so bile razsvetljene, bile so ena za drugo, z velikimi vrati, ki so bila vsa odprta na stežaj. Šel sem skozi sobe in s kimanjem glave pozdravljal ljudi, ki sem jih srečal na poti proti zadnji sobi. Bilo je nekaj znanih in nekaj neznanih obrazov, moški in punce. V zadnji sobi je Marko na klavirju spremljal neko klasično skladbo, ki se je vrтела na gramofonu. Nekaj deklet je slo-nelo okoli klavirja, pred sabo so imele kozarce. Markov pikčasti pes je ležal pod divanom. Na divanu je sedelo neko plavolaso dekle v rdeči obleki in črnih noga-vicah. Divan je bil star, s krivimi nožicami in polžastimi okraski. Marko se mi je nasmehnil in mi pomahal, potem je naprej igral. Sedel sem zraven plavega dekleta, zelo utrujen in pijan.

»Ti si Markov sosed, pisatelj, a ne?« je rekla. »Ja,« sem odgovoril, »a si brala kakš-no mojo knjigo?« »Ne, bojim se, da ne,« je rekla.

Pozneje sem se zbudil. Okoli mene je bilo vse tiho. Pri klavirju ni bilo nikogar. Dvignil sem se in šel iz sobe. Ko sem šel skozi srednjo sobo sem videl v postelji neko dekle, pokrito samo z rjuho. Mižala je, ni me videla. Bila je tista plava, v rdeči obleki. V prvi sobi ni bilo nikogar. Potem je prišel Marko v domači halji iz ku-hinje. »Si se zbudil,« je rekel, »vsi so že šli.« Pokimal sem in čutil, da težko hodim. Saj je bilo zmerom tako. Marko me je spremil do vrat, me potrepil po hrbtu in zaprl za mano, ko sem bil na stopnišču. Otipal sem svojo pot navzgor, vstopil v sobo, ki ni bila zaklenjena, prižgal luč. Videl sem svoje pohištvo: mizo, stol, zaboj, posteljo. Na mizi pisalni stroj Continental 1939 z belim listom pod valjem. Zvez-čič zraven njega. Stopil sem k mizi in se sklonil, da s svojimi slabovidnimi očmi pogledam, kaj sem nazadnje napisal. Tam je pisalo: SESTANEK Z BUKOW-SKIM. Vzravnal sem se. S stene me je skozi okrogla očala gledal John Lennon, ubit leta 1980. Te letnice sem se dobro spominjal, ker sem šel takrat na potovanje. Misel na Johna Lennona me je spremljala celo pot. Leta 1980 sem se začel starati, sicer smo se pa vsi. V zvezki s potovanjem je na drugi steni slika tovarne ladje, ki pa ni tista, s katero sem potoval, ampak samo prefotografirana slika tovarne ladje Cape Town Castle, ki sem jo dal v star družinski okvir, iz katerega sem izgnal ne-kega prednika. Nisem imel slike svoje ladje, pa sem uporabil sliko katerekoli ladje, podobne, samo da mi je bila v spomin.

Šel sem k postelji in se slekel. Ko sem pogledal skozi okno sem videl svoje dimnike mirno stati v senci noči. Potem sem šel v kuhinjo in zagledal skledo s kalamari. Bil sem nag. Sklenil sem, da jih bom očistil in vzel nož iz miznice. Steklenico sem pustil v avtu, škoda, toda bil sem že nag. Prvemu kalamaru sem odrezal glavo z lovkami in potegnil iz njega kost. Iz izvotljenega telesa je privrela črna tinta. Spral sem mešiček pod pipo. Bil je mehek, hladen in sluzast. V tistem trenutku mi je stopil. Potegnil sem mešiček nanj. Prilegal se je, ravno pravšnji je bil. Če bi Bu-kowski prišel, bi mu pač povedal; saj vemo, kje smo. Pardon, če še nisem povedal: sem Karlo Bukovec, pisatelj, od tukaj doma.

Radijska igra

Milan Jesih

Večerja s pismom

Osebe: Slava, Peter, Žaba, Ščok

SLAVA: Naj vama kaj zaigram, da bo čas lepše minil?

PETER: Prosim, ne.

SLAVA: Kod neki hodi? Rekel je, da samo skoči na pošto nekaj oddat.

ŽABA: No, bo že prišel.

SLAVA: Vama je vroče? Peter, odloži no suknjič, odpni srajco, zrahljaj kravato.

ŽABA: Sem rekla: za na večerjo se moraš pa malo lepše obleč.

PETER: Rekla si: »Jaz bi rada oblekla svojo novo vijoličasto obleko, ob pogledu na katero bo padla Slava od same nevoščljivosti v globoko nezavest...«

ŽABA: Tako pa že nisem rekla...

PETER: »Zato bi bilo prav, če tudi ti oblečeš kaj slavnostnega, da ne boš kot kak cigan v teh zgubljenih kavbojkah.«

ŽABA: Kako si izmišljuješ. Nič takšnega nisem rekla, mi boš menda verjela...

PETER: Če nisi rekla, si pa mislila.

ŽABA: Končno, končno! Tu je naš nestrpno pričakovani gostitelj.

ŠČOK: Zdravo. – Živijo, maneken!

SLAVA: Kdo bo odprl šampanjec?

ŠČOK: Nič ga ne odpirajmo. Kar naj bo lepo zaprt.

SLAVA: Čakaj malo. A nisi oddal pisma?

PETER: A se ti hecaš?

ŠČOK: Nič se ne hecam.

ŽABA: Pismo, ki smo vanj vložili toliko truda. Pismo, ki bi spremenilo svet.

ŠČOK: Ob pol osmih sem se postavil na avtobusno postajališče nasproti kina. Prvi avtobus je bil čisto nabit, poln navijačev z nogometne tekme. Obrazi spačeni od gorja, zakaj poraz na domačem igrišču je še toliko bolj boleč.

ŽABA: A so naši spet zgubili?

PETER: Seveda so zgubili. Ko da ne veš. Saj sem ti povedal. Sedem proti ena.

ŽABA: Kdo je dal gol za naše?

PETER: Frantar, iz enajstmetrovke.

SLAVA: Zakaj pa nisi šel peš?

ŠČOK: Zdaj je bilo že prepozno. Naslednji avtobus je pripeljal sedem minut pred osmo.

SLAVA: In so ti seveda zaprli pošto.

ŠČOK: Štiri minute čez osem sem ko kreten tolkel po zaklenjenih vratih mogočnega poštnega poslopja. Vse temno, nikjer nikogar, ko da ne bi tjakaj še nikoli stopila človeška noga. Jokal sem, rjovel, se bil po prsih od gneva, rúval si láse – a vse zaman.

PETER: Zelo sem razočaran. Rad sem te imel, cenil sem te, zaupal sem ti. Takšne neodgovornosti ne bi pričakoval od tebe.

ŠČOK: Zamudil sem. Zamudil sem... (ihiti)

ŽABA: Nič se zdaj ne cmizdri. Kje imaš pismo?

ŠČOK: (ihite) Kako sem jaz nesrečen!

ŽABA: O mili bog! V oči mi glej! Kje imaš pismo?

PETER: Čaki malo?

ŠČOK: Nikar!

SLAVA: Zgubil je pismo.

ŠČOK: Ravno sem od neobvladljivega besa razkačen z brcami obdeloval poštna vrata, ko sta se mi od zadaj približala dva čvrsta, širokopleča miličnika, ki ju je zmotilo moje upravičeno nasilje nad zaprtim vhodom. Čeravno slep od srda, sem še pravi čas spazil njuni konturi, nejasno odražajoči se v steklu, ki sem ga ravno hotel boksniiti...

SLAVA: Vzeli so mu pismo.

PETER: So ti vzeli pismo?

ŽABA: O mili bog!

PETER: Niso ti vzeli pisma?

ŠČOK: Pojedel sem pismo.

ŽABA: A tako. Namesto da bi oddal pismo, ga je pojedel. Mi ves dan pišemo, vlagamo intelektualne napore, si ubijamo glavo...

ŠČOK: Tudi jaz sem si ubijal glavo.

ŽABA: Ampak mi tudi nismo jedli pisma.

ŠČOK: Pa vas tudi niso peljali na milico.

PETER: Tudi nismo razbili poštnega poslopja.

ŠČOK: Tudi se niste pogovarjali s komandirjem milice.

ŽABA: To je moral biti pa precej duhovit pogovor.

ŠČOK: Meni ni bilo do smeha.

SLAVA: Kar je, je. Dvignimo glave. Ni sveta konec. Jaz sem optimistka. Jutri bo še en dan.

ŠČOK: Tako je, in preden vzide njegovo belo sonce, bo še dolga črna noč: vžgimo vse luči, nabrusimo svinčnike in pišimo novo pismo! Nismo še umrli!

ŽABA: Jaz sem izčrpana. Prav notri v kosteh mi je hudo od vsega.

SLAVA: Ne! Pokonci!

PETER: Mene je poraz hudo prizadel. Sedemkrat sem moral pobrati žogo iz svoje mreže. To je tudi za reprezentančnega vratarja preveč.

ŠČOK: Fej, takšno malodušje.

ŽABA: Ti se boš zgražal! Ves naš nečloveški trud pokoplje, sladki ptici pričakovanja postrizhe peruti, potem pa si obriše usta in se smehlja: če to ni cinizem!

SLAVA: Jaz ga ne zagovarjam. A zaradi njegovega spodrsrljaja ni moj zanos nič manj vroč. Lotimo se dela!

(Klenkanje klavirja, celo malo melodije.)

ŽABA: Nehaj!

PETER: Usmiljenje imej, odloži klavir, te prosim!

SLAVA: Ne! Igrala bom, dokler naših src znova ne zapljusne poprejšnja moč!
(Klenkanje neha.)

PETER: Jaz sem na tleh.

ŠČOK: Mislil sem, da je najbolje, če pismo pojem. Že zaradi hudih slovničnih napak, s katerimi smo ga ozaljšali, bi si lahko nakopal zamero pri miličnikih. Lahko bi mi dali celo pisati preskusni narek. In če testa ne opraviš – marš nazaj v osnovno šolo. Pa še osem let. Pa celodnevna pa podaljšano bivanje. Jaz nimam več živcev za to.

ŽABA: Sedla bi kam k reki in dolgo in trudno jokala.

SLAVA: Ne moremo se kar takole podelat. Še zjutraj smo bili složni in odločni.

ŽABA: Zjutraj! Tega je že dolgo.

PETER: Jaz grem spat.

ŠČOK: Kako moreš?

PETER: Morem. Tak sem.

SLAVA: Ljubček, ti, ki imaš v srcu še volje – midva bova napisala novo pismo.

ŽABA: Takoj zdaj?

ŠČOK: Brez odlašanja: še ta trenutek.

ŽABA: Bilo je septembra. Kakšnih nekaj let je tega. V visokogorju nas je zalotilo neprijazno vreme. Treskalo je, megle so se vlekle, nenaden mraz je pritisnil, luči je zmanjkalo. Pritipali smo se do vremenarske postojanke na Kredarici. Vrli vremenarji so nas pričakali z vročim čajem, v katerem ni manjkalo žganja, in se nam opravičili za vremenske neprilike. Brž so jeli popravljati vreme, tako da smo se lahko varno vrnili v dolino, kjer so nas čakali naši presrečni svojci.

PETER: Če bi res kaj pisarili, a jaz nimam nobene energije, bi kazalo z izbranimi besedami opsovati vodstvo nogometnega kluba.

SLAVA: Jaz si z njimi že ne bom dopisovala.

PETER: Zakaj nimajo fantje nobene kondicije? Zakaj kadijo med tekmo? Zakaj nimamo enega dobrega golmana?

ŠČOK: Se strinjam, vendar vidim pred nami veliko večji problem. Gre namreč za pošto. Če ne bomo uredili pošte, je vsako pismo, ki ga nameravamo napisati, obsojeno na neuspeh. Videli ste danes.

ŽABA: Zakaj ne pišemo na Kredarico? Njihovo prakso je treba podpreti. Ljudje delajo, kuhajo čaj za premrle planince, mi pa jim ne damo nobene spodbude.

ŠČOK: Zastran Kredarice se strinjam. Napišimo jim kratko, ljubeznivo sporočilo da nam je njihova prizadevnost znana in da jo zelo cenimo.

ŽABA: Zaslužili so si dolgo, nežno pismo. Kaj misliš, ko se v takšnih višinah razbesnijo hudobni vetrovi, ko tedne skupaj mede mede mede sneg – kako jim je pri duši? Ko se vremenska postaja odene v neprebojen led! A si ne zaslužijo prijaznega, toplega pisma, da se oblečejo vanj...

ŠČOK: In jim v radostni polki poskoči srce!

PETER: Žalostno je, da moramo kritizirati svoje pooblaščenke! Naj odstopijo. Nogometni klub »Jadran« se že ves semester ne premakne z zadnjega mesta.

SLAVA: Jaz bi rekla, da je žoga pač okrogla.

PETER: To dopovej navijačem.

SLAVA: Veliko bolj me skrbi prodajalka v zelenjavni trgovini. Medtem ko mi vaga solato ali krompir ali rozine, ji od obraza kapljajo velike, težke solze. Tu gre za človekovo srečo.

PETER: Tudi navijači jokajo.

ŽABA: Tudi meteorologi jokajo. Mislite, da so to kakšni brezdušni samotarji? Ko vidijo, da se vreme spreminja na slabše, da se od zahoda zgrinjajo kruti nevihtni oblaki – mislite, da jim je lahko sporočiti takšne podatke, od katerih se kmetom ježijo lasje?

(Brezvezniško igranje piščalke.)

SLAVA: Treba bi bilo opozoriti grosista. Kako da ničesar ne ve o stiski svojih zaposlenih? Samo za to jim gre, da iz zlatih jabolk iztiskajo sladki mošt denarja, ljudi jim pa ni mar.

ŽABA: Se strinjam. Ni več sočutja na svetu. Vsa plemenita čustva so spuhтела. Zato pa predlagam, da postavimo za zgled naše vrle vremenarje na Kredarici. Možje so pravi zgled samoodpovedi, nesebičnosti, žrtvovanja! Jaz jih občudujem! Mene bi bilo strah.

ŠČOK: Ne bodimo sentimentalni.

ŽABA: Jaz hočem biti sentimentalna! Hočem v sebi čutiti ganotje!

PETER: Meni gre za naš ugled. Po rezultatu sedem proti ena se nam bojo še krave smejale. Kdo nas bo spoštoval? Kdo nas bo sploh jemal resno? Najprej je treba ozdraviti nogomet!

SLAVA: Če ozdravimo solze našega delovnega človeka, se bo razcvetel tudi nogomet.

PETER: Kdaj pa bo to? Bi rad vedel.

ŠČOK: A se ne bi najprej vprašali, kaj je naš smoter? To se vprašajmo.

PETER: Zmagati na domačem igrišču. Tó!

ŠČOK: Tako je. Naš smoter je en sam. Kaj mi hočemo? Mi hočemo, da stvar funkcionira. In kako bomo prišli do tega? Hiše ne boš začel zidati pri strehi. Najprej temelji, potem pa naprej. Jaz sem mislil, da nam je to jasno.

ŽABA: Ampak ljudje v nič ne verjamejo. Treba jim je pokazati prave zglede. Saj ni treba ravno, da pišemo na Kredarico. Lahko se odločimo za pohvalno poslanico meteorološkemu stanovskemu društvu.

SLAVA: Ko bi mogli vsaj potolažiti ubogo deklo, da ne bi jokala na peteršilj. Vsaj kakšno lepo besedo. In seveda, morali bomo zamenjati direktorja grosističnega podjetja, tako ne gre naprej.

ŠČOK: A ne razumeš, ljubica, da je to en sam primer. Če bomo začeli drobnjariti, ne pridemo nikamor. Treba je zarezati v bolno tkivo, če hočemo ozdraviti raka, ki je načel poštno organizacijo.

PETER: Nogomet.

ŠČOK: Pisma, paketi, telegrami, telefon, teleks – brez tega ni nič!

PETER: Najprej nogomet.

ŠČOK: Kaj vam pripovedujem? A sedite na ušesih?

SLAVA: A ti bi bil pa za to, da si ženska izjoka oči?

ŠČOK: Jaz mislim, da moramo najprej elektrificirati državo!

SLAVA: A tako? Zakaj pa nisi precej povedal!

ŠČOK: Treba je napeljati železnico. Treba je postaviti mostove. Manjka nam mest in vasi, manjka nam zemlje in morja. Manjka poštnih števil.

ŽABA: Vere, vere nam manjka! Plemenitosti! Dobrote! Ljubezni med ljudmi!

ŠČOK: Jaz ljubim ljudi. Jaz jim hočem dobro. Zato jim hočem dati vode in žita in rib in nafte, odpreti jim hočem vrata v veselje! Meni se zvezde ne zdijo nič daleč. Posebni hitri sli na konjih!

PETER: Pa saj to je smešno. Dokler zgubljam tekmo za tekmo... In na domačem terenu. Ribe! Nafta! Ljubiti ljudi!

- SLAVA: In ko bojo odprta vrata v veselje, se mala umazana branjevka ne bo več jokala na moje pomaranče?
- ŠČOK: Nikoli več. Vsak dan bo dobila novoletno čestitko, razglednico z morja.
- ŽABA: Ljudje se bojo vozili s helikopterji in se ne bojo več poznali.
- PETER: In o nikomer ne boš vedel, kaj misli. Rekli boste, da poenostavljam, ampak stadion, stadion je pravo mesto za spoznavanje človeka. Tudi jaz nisem neumen. Briga me nogomet. Ampak štirideset tisoč moških, štirideset tisoč vojakov, štirideset tisoč ljudi, ki vsi hočejo isto.
- ŽABA: Kaj hočejo?
- PETER: Gol.
- ŠČOK: Mene že roka srbi. Kje je svinčnik? Kje je šilček?
- ŽABA: Gol hočejo! Saj to je trapasto.
- PETER: Štirideset tisoč ljudi ni nikoli trapasto.
- ŠČOK: Naj zbirajo znamke.
- ŽABA: Tem ljudem je treba postavljati filharmonije, odpirati galerije, jim v živo skaló klesati tihe hrame za meditacijo...
- PETER: Hočejo gol.
- ŠČOK: Treba jim je dati falirane znamke. Ne rečem, tudi albume in kataloge. Hočemo totalno pošto! Hočemo podirati hribe tam, kjer so, in jih dvigati tam, kjer jih ni, rečeno v prisposodbi.
- SLAVA: Tukaj sem v imenu malega, nepomembnega človeka, ki ni še nikoli jedel kavjarja, ki se ni še nikoli peljal z avionom, ki si na svetu najbolj želi imeti stanovanje: ne prav veliko, a da bi imelo balkon. Kaj lahko ponudimo ubogemu človeku?
- PETER: Lep gol z roba šestnajstmeterskega prostora.
- ŽABA: Saj to je idiotizem!
- PETER: Odgovoril sem na vprašanje.
- ŠČOK: Za nobeno rabo nismo. Toliko perfektnih idej sem natresel, pa nismo nobene zapisali.
- ŽABA: Jaz hočem, da se bojujemo za ideale.
- ŠČOK: A ni več papirja?
- SLAVA: A češ črtastega ali kvadratastega?
- ŠČOK: Črtastega.
- ŽABA: Piši: Naši dragi fantje!
- ŠČOK: Upravnemu organu svetovne zveze poštних organizacij, Ženeva!
- PETER: Zakaj smo tako neenotni? Zakaj ne pišemo na ministrstvo za šport, naj končno uredijo stvari ali naj se pa minister obesí; ko da se manjka ljudi, ki bi znali zgrabiti bika za rogé.
- SLAVA: Zakaj ljudje jokajo? Ne bom dopustila, da bi se nadaljnja razprava izognila temu bistvenemu vprašanju.
- ŠČOK: Jaz vztrajam, da je treba najprej pomesti s poštними oblastmi. Kaj se to pravi: človek bi rad oddal priporočeno, pa nikjer nikogar.
- ŽABA: Če si pa zamudil.
- ŠČOK: Ubogih nekaj pičlih minutk. In tudi ni treba v protestni peticiji nič zapisati, da sem zamudil. Napišimo, da je bila pošta tega in tega dne zaprta.
- PETER: Izjemoma ti moram dati prav. Čeprav je enkrat ena, da si bil pač prepozen in da si potemtakem sam kriv, če nisi oddal priporočene pisemske pošiljke, bi bilo zgrešeno priznavati kakršno koli svojo sokrivdo. Naj se pošta brani, kot ve in zna.

ŠČOK: Ne bomo pisali nobene protestne izjave. Takole storimo. Napišimo predlog za razrešitev celotnega poštnega kolektiva.

SLAVA: Ampak!

PETER: Nič ampak. Naj dajo vsi odpoved.

SLAVA: Naš pismonoša je vendar tako simpatičen.

ŠČOK: Bo vložil prošnjo. Mogoče ga bomo sprejeli nazaj.

SLAVA: Jaz bom vsekakor intervenirala v tem smislu. Meni gre namreč za srečo majhnega človeka.

(Kratko se oglasijo bobni, anarhično.)

ŽABA: Svinec imam v nogah. Ne morem se odgnati za žogo. Vidim jo, najsi je strel še tako močan, približuje se čisto počasi, jaz pa sem zabetoniran v tla, slišim jo v totalni radarski tišini, ko udari v mrežo za mojim hrbtom, in nasprotni igralci se že objemajo in poljubljajo, s tribune pa završi od boleče žalosti in mržnje.

ŠČOK: Tam ne vidiš ptice. Tam je sama ostra skala in večji del časa pokrita s snegom. Sneg je zmeraj bel. Ni bodro plavega oceana, ni zelenih džungel, ni zlatih žitnih polj. Naj nam dajo barve, sami se bomo lotili skalovja in snega in ledu. Ptice bomo lahkokrilih narisali v mrzli zrak. Naj vidi mladina, kaj zmore predan vremenoslovec. Tu v srcu imam naročilnico in s tremi štampiljkami potrjeno.

PETER: Lahko je sedeti v zakurjeni pisarni na upravi in prekladati sem ter tja po papirju zabojčke cvetače in mandarin. Ampak v tej stekleni trgovini je hudo, ko ti stranke gledajo pod roke in godrnjajo nad cenami in natolcujejo, da je koleraba puhla – vsega sem naveličana in drugo sem pričakovala od življenja. Za vse sem sama. Stranke prihajajo in odhajajo, teče jim od dežnikov, lepe besede ne slišim. Vse, kar imam, je kakšna suha češplja, ki jo skrivaj kdaj nesem v usta.

SLAVA: Pošiljateljji zelo nemarno naslavljajo svoje pošiljke. Poštnih števil tako rekoč ni. Pisava je skrivenčena in na pogled nelepa. Če pričakuješ na hrbtni strani ovojnice pošiljateljjev naslov, boš največkrat našel samo s puščico predrto srce in sled kakšne grenke solze. Pisma so največkrat pretežka, polna velikih besed in jadikovanja. Naše delo je naporno.

(Zoprn, malo predolg škrip violine.)

ŠČOK: Kako je zdaj, Slavica, te nič ne srbijo podplati? Se bi zavrtela?

SLAVA: Kaj?

ŠČOK: A bi plesala? Smem prositi?

SLAVA: Daj mir. Zadnji prideš, čakamo te z večerjo...

ŠČOK: Sem se opravičil. A se nisem?

SLAVA: To čem reč: zadnji prideš, pa se prvi nacukaš.

ŠČOK: Nič se ne nacukam; samo dobre volje sem, ko te vidim tako cvetočo.

ŽABA: Res, kako rdeča si v lica! Prav dobro zgledaš.

SLAVA: Rdeča, kaj ne bom rdeča, sem zakuhala, prehlajena sem, to je.

PETER: Ne meni več točit, prosim te.

ŠČOK: Športniki ste taki asketi.

PETER: Kaj smo?

ŠČOK: Asketi. Nič tobaka, nič pijače, nič greha.

PETER: Ne me zafrkavat.

ŠČOK: Pa ne boš zdaj kar ves večer slabe volje!

ŽABA: Pusti ga. Ta je še takrat slabe volje, kadar zmagajo.

PETER: To je pa bolj redko.

SLAVA: Pusti ga. Kadar kaj spiješ, začneš prècej v ljudi rinit.

ŠČOK: A je tudi tvoja tako stroga?

PETER: Moji je vse na svetu vseeno. Kadar je doma, še za vremensko napoved ne porajta.

ŽABA: Ja, pa frigidna sem tudi. A tega pa ne boš povedal?

PETER: Ne me zafrkavat.

ŽABA: Mir mi daj. Ne vem, kaj hodiva na obiske, če se potem samo prepirava vpricho ljudi.

PETER: Nehaj ga srat. Tiho bodi. – A tvoja tudi nobenega vica ne zastopi?

ŠČOK: Moja zastopi vice na moj račun. Če se je treba meni prav hudobno smejat, oja, potem bo kar rezgetala pa zrak lovila.

SLAVA: Kdo je bolj žleht pa privoščljiv kot ti? Kakšnega brezsrčneža sem si jaz nakopala na glavo.

ŠČOK: Bi se dalo razpravljat, kdo si je koga nakopal.

ŽABA: Prosim vaju, nikaar še vidva.

SLAVA: Saj! Povabiva ljudi, potem jih pa nervirava s svojimi problemi. Imava goste, tebe pa od nikoder.

ŠČOK: A moraš tudi ti svoji polagat račune za vsako minutko?

PETER: Ne. Moji je vseeno, kod hodim.

SLAVA: A sta se vidva zmenila?

ŠČOK: Nič se nisva zmenila, ampak jaz sem užaljen, ker mi daš vpricho gostov košarico. Jaz bi rad plesal s teboj, ki si moja žena in ki bi umrl zate. Kako si ves čas na preži, da ti ne uide trenutek, ko sem ranljiv in me lahko prizadeneš!

SLAVA: No, ne jokaj. Nisem vedela, da bi tako rad plesal.

ŠČOK: Vedela si, zato si me zavrnila.

PETER: Zakaj govoriš o frigidnosti? Kaj si bojo ljudje mislili o naju?

ŽABA: Meni je vseeno.

PETER: Saj. Tebi je vseeno.

SLAVA: Zato ne grem plesat, ker mi ni do plesa. In ne bi bilo prijazno do gostov.

ŠČOK: Ja. Res. Bilo bi nevljudno.

SLAVA: Tako je. Nevljudno bi bilo.

ŠČOK: Ali ste poskusili sušeni jesetrov hrbet? Specialiteta, veste. V naše kraje redko zaide kaj okusnega. Celo najvišji vrhovi opletajo sam močnik, resda nekoliko popravljen s koruzno moko. Gurmanstvo je izginilo iz naše dežele. Gospa, mogoče ne poznate paštete iz slavčkovih jezičkov. Enkratno. Zraven gre tale roze. Tak ne žlampajte ga tako neusmiljeno, marveč v lahnih, pozornih požirčkih. Požirček, zalogajček, požirček.

SLAVA: Zakaj nisem rajši spekla krvavic!

PETER: Ne, ne, gospa, jaz sem čisto zadovoljen.

ŽABA: Roze je res odličen. Uvožen?

ŠČOK: Seveda. Lahko ste prepričani, da česa takšnega ne pijejo niti najvišji vrhovi. Oh, gospa, a ga boste žrli kar iz flaše?

SLAVA: Cvička ji daj, da jo bo zvilo v črevesu.

ŠČOK: Da se nama še ponesnaži.

PETER: Vidim, da je moja žena že čisto pijana. Kar z belim gleda.

ŠČOK: Res, odvratna vreča kosti. Zakaj je ne vržete proč?

PETER: Rad jo imam. Ljubim jo. Pomeni mi vse.

ŽABA: Joj, nekoliko se mi vrti.

ŠČOK: Od enega keliha mar?

SLAVA: Gospa, rezinico potsdamskega sira!

PETER: Mrzla je in zaprta. Vse življenje jo hočem pridobivati. Nikoli ne bo, če naj tako rečem, moja. Mrzel kos železnega kamna. Mrzel njen pogled, mrzla njena beseda, mrzel njen poljub. Vse življenje jo hočem ogrevati. A če bi mogel v najbolj norih sanjah pričakovati, da jo kdaj vsaj malo ogrejem, odstopim: isti hip jo zapustim. Hočem jo mrzlo.

SLAVA: Potem jaz že ne bi bila za vas. Mene je pa en sam vulkan. Neusahljiva je moja sla. Moj mož, ki je res kerlc, me komaj ovlada.

ŠČOK: S pomočjo širše soseske še nekako gre.

SLAVA: Jaz se tako vnamem, da je treba poklicati celo gasilsko brigado.

ŽABA: Pa se vam ne gnusijo vsi ti neštevilni moški?

SLAVA: Zakaj? Saj jih večine niti ne poznam! No, nekateri kupujejo pri meni. Ohrovt, hren, hruške. Kakor kateri.

PETER: Se vam ne zdi, nocoj preživljamo zelo prijeten večer.

ŠČOK: Mene je še zdaj sram, da vas povabim, potem me morate pa čakati.

ŽABA: Ah, dajte no, saj nismo tako ne vem kakšni.

ŠČOK: Nikakor ne mislite, da ne poznam olike. A kakor sem rekel, imel sem smolo.

SLAVA: Saj si se že opravičil.

ŠČOK: Samemu mi ne gre iz glave.

PETER: Živemu človeku ni ničesar, kar se ne bi pripetilo.

ŠČOK: Ne gre mi iz glave.

ŽABA: Ah, dajte no.

ŠČOK: Jaz svojim podrejenim zaupam.

ŽABA: Ljudem ne kaže zaupat.

ŠČOK: Samo naključje me je prineslo mimo. Jaz sem bil dopoldne svoj delovni čas častno odsedel. Za popoldansko izmeno je kompetenten vodja izmene. Tu je vse jasno. Večstoletni razvoj poštne službe je razvil nadvse funkcionalno hierarhično lestvico.

SLAVA: Joj, kako znaš biti dolgočasen.

PETER: Mene pa to zanima.

ŠČOK: Po moji uri je manjkalo še nekaj minut do osme, ko se delovni čas sklene in se pristopi ki preštevanju dnevnega izkupička, veliki rumeni tovornjaki pa odpeljejo poštne pošiljke na železnico in letališča.

PETER: Imate veliko pošte?

ŠČOK: Ne skačite mi v besedo ko pes med keglje.

SLAVA: Dobro si ga utišal.

ŠČOK: Nekaj minut do osme po moji uri, a pošta, ko bi morala biti najbolj živahna, čisto prazna. Kaj je zdaj to? sem se vprašal in srce mi je začelo hitreje biti. Se je zgodil rop? Imamo mrliče? Ali moji podrejeni morebiti stavkajo? Sem si rekel: Jim že pokažem višje osebne dohodke! Porukam vrata: zaklenjena. Tam pa gresta dva miličnika v patrolji. Pozovem ju, predstavim se in ju zaprosim za pomoč. Brž udarimo na zadnja vrata. Kolikšna blamaža! Tam se pa izkaže, da mi je bila ura zastala, si lahko mislite, in da so že krepke štiri minute preko osme. Predstavljajte si porogljive obraze mojih podrejenih. Komaj sem še zmožeg ves dogodek z miličnikom vred prevrniti v šalo, potem pa globoko osramočen odšel.

PETER: Tudi jaz nisem imel prav srečnega dneva.

SLAVA: Gospod je zaposlen na zvezi za telesno kulturo.

ŠČOK: Da, menila sva se že, kajne?

PETER: Marsikaterikrat.

ŽABA: Če bi hotel iti za organizatorja rekreacije, bi imel lahko precej višjo plačo. Pa noče.

PETER: Mi tukaj bolj paše.

ŽABA: Pravi, da je to dobro odskočišče za politiko.

SLAVA: A za politiko?

ŽABA: Pravi: tukaj me visoke živine laže opazijo. Če bi kateremu od njih postal simpatičen...

PETER: Tukaj te prej opazijo in vidijo, da si sposoben.

ŽABA: Lahko bi postal še kakšen predsednik.

SLAVA: A predsednik?

ŽABA: Seveda pa se mora prej še za nekaj desetletij postarati.

PETER: Zato pa je treba živeti zdravo.

ŽABA: Biti veliko na zraku, se gibati...

PETER: Ob torkih in petkih s kolegi napumpamo žogo in igramo nogomet.

SLAVA: Jesti morate veliko sadja, gospod predsednik. Grenivke, borovnice, breskve. In zelenjave: špinača, motovilec, paradižnik.

ŠČOK: Res je. Na odločilnih mestih nimamo pravih ljudi. Organizacija šepa. Mi v poštni službi se trudimo. Naredimo, kolikor moremo. Ampak: kakršna družba, takšna pošta.

SLAVA: Tudi mi v trgovski mreži se trudimo. Vendar povpraševanje strmo upada. Cenovna politika je zgrešena. Objektivno vzeto, marža je visoka, vendar se z njo komaj prebijemo.

ŠČOK: Kakšna politika je to, da se pri nas nobena reč ne izplača?

ŽABA: Ne smete biti prestrogi. Tudi ekonomija, enako kot moja stroka, meteorologija, živi od prognoz. Dobro vreme, slabo vreme – vse prihaja z zahoda. Frontalne motnje, anticikloni, saj ne vem, kako se reče. Ne moremo se zaplankati. Moramo gledati, kako se zračne gmote gibljejo po svetu. Potem šele lahko sklepamo, kako bo.

SLAVA: Malo, malo se proda. Je rekla ena gospa: »Po čem pa so jagode?« »Tiho bodite, kaj sprašujete, saj je napisano, trideset jurjev košarica, a ne znate brat, a niste v šolo hodili,« sem jo nadrla. »A ste prišli zajebavat? Marš ven iz moje trgovine,« sem ji pokazala vrata.

PETER: Pravilno.

SLAVA: Ampak profita nimamo pa nobenega. Komaj shajamo.

PETER: Jaz vendarle ne bi gledal tako črno. Mi smo dosegli velike uspehe, ki jih ne more nihče zanihati.

(Mogoče nekaj aplavza.)

SLAVA: In je šla potem tista gospa na upravo.

ŽABA: A dajte no? Kako so ljudje malenkostni!

SLAVA: Se je pritožila: »Nakupovala sem v vaši prodajalni številka toliko in toliko. Medtem ko mi je uslužbenka tehtala radič, ga je neusmiljeno škropila s solzami. Kljub temu da sem radič potem doma oprala v predpisanih treh vodah, je bil nepopravljivo grenak.«

ŽABA: In kaj ste ji rekli na upravi?

SLAVA: Kaj pa češ? Ženska ima po svoje prav, prodajalke so pa tudi reve. Dohodek nizek, temperatura nizka, kultura nizka.

ŠČOK: Naj reče kdo karkoli, jaz najrajši nič ne delam. Jaz hodim delat samo za denar. Če ne bi plačali, ne bi hodil delat. A da bi hodil delat, če ne bi plačali?

Naj reče kdo karkoli, jaz ne. Jaz delam, kolikor moram. Toliko, da noben ne more name kazat s prstom: Tale pa nič ne dela.

ŽABA: Jaz imam svoje delo rada. Uganjujem vreme. Zamizim in poskušam uganit. Včasih uganem, včasih usekam mimo. Napovem dež, potem je pa suho in vroče. Napovem lep konec tedna, poplave. Napovem naliv, naliva ni. Napovem sonce, sonca ni. Napovem oblake...

SLAVA: Oblakov ni!

ŽABA: In so res oblaki. Enkrat mi pa mora ratat.

PETER: Delo v telesnokulturni politiki je na moč dinamično. Treba je biti energičen. Največkrat gre za bliskovite odločitve.

ŠČOK: Kako vam zavidam!

SLAVA: Jejte, tovariš predsednik! Boste še enega fazana?

ŠČOK: Na pošti je stvar diametralno drugačna. Od kadrov zahtevamo veliko vzdržljivosti in vztrajnost. Recimo pismonoša na relaciji Cerknica-Laško. Ali recimo Radovljica-Črnomelj. Pismonoša prevzame pravilno frankirano pisemce in ga odnese naslovniku. Če sreča medveda, sreča medveda. Paketi so včasih težki tudi po dvesto, tristo kil. V nedrjih temnih gozdov prežijo na naše fante škratje in čarovnice. Pismonoša sploh ne ve, kje je doma. Prevzame pošiljko v Prevaljah, nese jo v Izolo; iz Izole gre v Tolmin; iz Tolmina v Buenos Aires; iz Buenos Airesa v Prago; križem prevandra svet. Marsikateri pusti v saharski puščavi svoje bele kosti.

PETER: Tudi poštna služba je v zadnjem desetletju pokazala velik napredek. Zakrknjeni kavarniški kritikastri ga seveda zanikajo, a jih dejstva sama vsak dan znova postavljajo na laž.

SLAVA: Artičoke sem ukradla v službi. Zmeraj prinesem ananasa in banan, da se posladka tale moj bučman. A ni simpatičen, gospa?

ŠČOK: Prosim te, Slavica.

SLAVA: Daj, da te cmoknem! A ne, kako se zagreje, ko je beseda o politiki?

ŽABA: Vsi so iste pasme. Vaš vsaj ne kvarta.

SLAVA: Moj je ženskar. Notoričen seksualni manijak.

ŽABA: Dajte no? To je pa žgečkljivo?

SLAVA: Seveda. Pa še kako. Jaz se sijajno zabavam.

ŽABA: Pa zelo trpite?

SLAVA: Seveda trpim. Saj nisem nič drugega kot uboga ljubosumna ženska. (ihti).

PETER: Kaj pa je, Slavica?

ŠČOK: Slava, pazi malo, solze ti kapljajo v ribez... In po repi ti brizgajo...

ŽABA: Pa po kumaricah.

PETER: Kutine, kutine zelo lepo dišijo.

ŠČOK: Ja. In bratje Čehi so dobri muzikantje.

SLAVA: V Arizoni je baje peklensko vroče.

ŽABA: Pingvini živijo samo na Antarktiki.

ŠČOK: Udarec v sencé je lahko usoden.

PETER: Japonci slovijo po vljudnosti in gostoljubnosti.

SLAVA: Ižanci pa po prav posebni jeznoritosti.

PETER: Da, velik je svet.

ŽABA: Globok je ocean.

SLAVA: Pravijo, da je daleč do najbližjih naseljenih svetov.

ŠČOK: Daleč? Ni ravno daleč, a življenje je kratko.

SLAVA: Ja, življenje je pa kratko. Na, ravnokar so bile češnje, zdaj so pa spet kajiji.

PETER: Meni se zdi, da sem včeraj, evo, včeraj da sem prvič obul kopačke in se zapodil za topko.

ŠČOK: Za čim?

PETER: Bedak, še to ne veš, da je po makedonsko topka toliko kot žoga.

SLAVA: Amore se reče pa po italijansko ljubezen.

ŠČOK: Tudi na pošti znamo nekaj tujih jezikov.

ŽABA: Ember se reče po madžarsko človek. Ampak Madžari nimajo morja.

ŠČOK: Tudi Čehi nimajo morja.

PETER: A ne, koliko ljudi živi na svetu.

SLAVA: Uuuu! Precej.

ŽABA: Ja. Veliko.

ŠČOK: Veliko, ja. In vsak dan več.

PETER: Od kod se jemljejo.

SLAVA: Kako naj rečem? To pač ni skrivnost.

ŽABA: Izležejo jih srditi porodni viharji.

PETER: In vsi umrejo.

ŠČOK: Tudi na nas še pride vrsta.

SLAVA: Počasi, počasi.

ŠČOK: Kaj počasi? Ti bi rada, ja, da bi šlo zate počasi, mene naj pa čimprej pobere.

SLAVA: Ljubi moj! Kako moreš!

ŠČOK: Iz oči ti berem. Ne boš me preslepila, lisica.

PETER: Na, prijatelj, popij malo vode.

SLAVA: Neke čudne misli ga obhajajo... Kaj ti je, parkeljček moj, meni se zaupaj, komu se boš, če ne svoji ženički?

ŠČOK: Vrag me obsede pa rečem kakšno trapasto.

ŽABA: Daj nazaj! A te ni sram! Moj mož povsod krade pribor. Daj nazaj žlico. Na, ves žep imaš od majoneze.

ŠČOK: Oh, za eno žlico nas ne bo konec.

PETER: Moja žena je še hujša kot tvoja. Si videl: žlico imam že v žepu...

SLAVA: Našo edino žlico!

PETER: Pa jo moram vrnit. Pa tako je lepa. Srebrna. In še sladka od marmelade.

ŠČOK: Marmelada, mitraljez. Zmeraj kadar kdo reče 'marmelada', jaz rečem 'mitraljez'. A ni to čudno?

PETER: Nikar mi no več ne natakaj. Čutim ga.

SLAVA: Veš, to toči tebi, da lahko napolni še svoj vrček.

ŠČOK: Sem tako žejen.

PETER: Ne smete zameriti, ampak moja žena...

ŽABA: Ne! Tiho bodi! Peter, ne povedat!

PETER: Pa bom, zanalašč bom povedal. Ukradla je nekaj.

(Malo molka.)

ŽABA: Za hec. Saj bi dala nazaj.

ŠČOK: Ne razumem... Ne razumem te šale.

PETER: To ni nobena šala.

ŽABA: Ja, šala je.

PETER: Zbira preproge. Ves večer je imela roke pod mizo in je počasi zvijala vašo dragoceno preprogo.

ŽABA: Natolcevanje!

PETER: Jaz ne morem več molčati! Pojdite enkrat k njej tja gor na vrhé, na Kredarico pogledjte, koliko enih dragotin je navlekla v svoj vikend!

SLAVA: Prosim te, Peter, ne bodi živčen.

(Tiho in strgano zaigra kitara.)

ŽABA: Tako je! Ne bodi živčen.

ŠČOK: Vsi smo živčni. Jaz ne vem, kje se me glava drži. Ves dan letam, zvečer ne vem, a sèm kaj naredil, a sè kod kaj pozna.

SLAVA: Pa res, si oddal pismo?

ŠČOK: Pismo? Pozabil. Oprosti.

(Harmonika.)

ŠČOK: Vse gre narobe. Jaz primojduš ne vem, kaj je to, da gre vse narobe.

PETER: Še od tistega malo razvedrila, ki ga človek pričakuje, je sama jeza. Mislim seveda na nogomet. Imaš prav: vse gre narobe.

SLAVA: Jokala sem od užaljenosti, ja, od užaljenosti, takele solze so mi tekle, ko sem videla, da so me ofrnazili, da mi takole prodajo čisto grenke melancane: kako naj postrežem s tako jedjo; sem precej videla, da bo šlo vse narobe.

ŽABA: Ja; to je od vremena. So napovedali lepó, zdaj imamo pa samo mrzlo gnjlobo. Vse je narobe.

VSI ŠTIRJE: Vse je narobe.

Slovenski narod in kultura

Boris Pahor

Narodne indentitete ni mogoče rešiti z ideološkim ekskluzivizmom

Naj kar odkrito priznam, da mi je pri tem nastopu nelagodno, ker je nemogoče kolikor toliko dostojno povedati o položaju pri nas ob morju v tako kratkem referatu; a še bolj mi je nelagodno, ker se kljub tolikokrat poudarjenemu »enotnemu slovenskemu kulturnemu prostoru« počutim kot človek, ki gleda na Slovenijo od zunaj, to od-zunaj-gledanje pa je seveda odvisno od ravnanja matice. Pri tem torej ne igra nobene vloge mejna črta, ampak spada tisti »biti zunaj« v duhovni svet. Izločen pa sem oziroma smo zato, ker je matica reševala – in v dobršni meri še rešuje – vprašanje naroda predvsem ideološko. In to je po mojem naša osnovna tragika, v marsičem hujša kot razkosanje Slovenije 1918. leta, razkosanje, ki traja še danes, čeprav je po drugem svetovnem konfliktu dobršen del primorskih ljudi postal sestavni del matične dežele.

Gre za tisto ideološko ocenjevanje kategorije **narod**, ki se je uveljavilo potem, ko je osvobodilni boj nehal biti izraz koalicijskega vodstva in postal sestavni del balkanskega krila programirane svetovne revolucije. Takrat se je nehala začetna izvirnost slovenske vstaje, odpravljena je bila možnost nastanka pristno slovenskega socializma, ki bi, v povezavi z drugimi jugoslovanskimi narodi, izoblikoval neko samosvojo obliko nove slovenske moderne družbe v srednjeevropskem prostoru.

In v tem smislu ocenjujem kot zgodovinsko negativen ekskluzivizem, ki je izločil krščanskosocialno komponento iz dialektike slovenskega družbenega življenja; negativen ne samo zavoljo eliminacije vpliva Edvarda Kocbeka in njegovih, se pravi najbolj lojalnih soustvarjalcev novega slovenstva; negativen ne samo zavoljo odprave človeka, ki je bil nam vsem, socialdemokratom, nekristjanom in vsem drugim tako imenovanim »nacionalistom«, poroštvo pluralizma v nastajajoči slovenski državnosti; ampak negativen predvsem zaradi odklonitve tistega ustvarjalnega sožitja s krščanstvom, ki ga s še tako lepim sporazumevanjem s predstavniki cerkvene hierarhije ni mogoče uveljaviti. Zato ostaja Kocbekovo poudarjanje pomena sodelovanja komunistov in kristjanov, kot ga je izrazil v Jajcu, daljnosežno perspektivno gledanje – in bo takšno tudi ostalo kljub temu, da se je izjalovilo, in navkljub temu, da se Josip Vidmar v svojih zapiskih zdaj tisti Kocbekovi viziji posmejuje.

Kot dokaz, da je bila odprava krščanskosocialističnega partnerstva v zahodni Evropi – in Slovenija je njen sestavni del – absurdna, bi zadostovala navedna števila duhovniškega naraščaja na Slovenskem, naraščaja, ki nam ga zdaj lahko zavida tudi dosti večji sklop škofij v Italiji, kjer ves povojni čas tako ali drugače vlada italijanska krščanska demokracija. Nič seveda nimam proti takemu duhovniškemu naraščaju, boljše je namreč, da grejo mladi slovenski kulturniki za poslanike evangelija, kot da bi se odločali za samomorilsko izbiro; in navsezadnje, če izvzamemo strahovanje s peklom, je krščanska etika dosti bolj sprejemljiva kakor zamisel, naj bo ekonomika regulator življenja. (To je ugotavljal že Prepeluh v začetku stoletja.) Nič nimam proti mladim, pravim, ki se odločajo za duhovnost, vendar se mi zdi tak razvoj kar ekstravaganten za deželo, kjer je vodstvo krčevito vztrajalo pri odrekanju Kocbeku, da bi s svojo revijo sodeloval v javnem življenju. Saj smo tako v bistvu v povojnem življenju na Slovenskem (tako v matici kakor zunaj nje) ostali pri starem binomu – samo da alternativa Cerkvi ni več liberalizem, ampak markzizem.

Na drugi strani se je ideološka koncepcija naroda na Slovenskem cepila na naše tradicionalno univerzalistično razpoloženje, na naše nagnjenje k eshatologizmu. To pa je najpoprej prišlo do izraza v poudarjanju »bratstva in edinstva«, kateremu kot takemu seveda ni kaj očitati, vendar samo do takrat, ko tako oznanilo avtomatično ne obglavlja slovenske suverenosti. In to se je zgodilo. Tako da si zdaj človek nujno priklіče besede, ki jih je pred šestdesetimi leti (septembra 1925) Srečko Kosovel pisal dr. Šandi: »Ko ne bi bili Slovenci,« pravi, »taki podpetniki jugoslovenstvu, bi bilo vse boljše.« A zato, da bi ohranil upanje za potek prihodnosti, Kosovel dodaja: »A to je mogoče še boljše. Pod pritiskom gorá postanejo kristali – bomo mi kristal?«

Vprašanje o kristalu ostaja seveda odprto, vendar bi bilo prav, ko bi se zamislili ob vprašanju svojega obstoja; zakaj, če smo vsaj v glavnem nehali operirati s pavšalnimi obtožbami slovenskih »nacionalistov«, je vendar še zmeraj res, da v Sloveniji ni slišati zahteve po vzgoji, ki bi upoštevala zvestobo rodni biti. Tako se pri vas uradno vedete, ko da bi vas bilo zavzemanja za slovensko identiteto sram, medtem ko Adriano Guerra, direktor Centra za mednarodno politiko Komunistične partije Italije, v ljubljanskem *Delu*. 28. novembra lani poudarja, da je starega internacionalizma za zmeraj konec, da je mrtev in pokopan, in da »pomeni govoriti o novem internacionalizmu priznavati nacionalne vrednote in jih obogatiti.« (Tiste vrednote, naj bo v oklepaju povedano, ki jih je na Slovenskem na neideološki strani odklanjal tudi tako imenovani avantgardizem.)

A če je vaš »domači internacionalizem«, kakor ga je definirala Spomenka Hribar, s svojim tihim odrekanjem zavestnemu narodnemu osebku nesmiseln v jugoslovanskem okviru, je takšno gledanje še vse drugače škodljivo, če ga prenesemo na slovensko naseljena ozemlja zunaj matične države.

Predolgo bi bilo, ko bi hotel prikazati, kako so se stvari razvijale pri nas prav prva povojna leta; mogoče bo zadoščalo, če omenim, da je ob napovedi zopetne vrnitve Italije v Trst 1954. leta prišlo iz matice navodilo (posredovala sta ga v glavnem Boris Kraigher in Miha Marinko – stenografski zapis lahko najdete v **Zalivu 1–4/1980**) naj se slovenski ljudje odrečemo samostojnemu političnemu nastopanju in naj se zato vključimo v italijanske državne – seveda levičarske – stranke. To se pravi, da je dosledno šlo za ideološko načrtovanje, ki se pri tem ni ukvarjalo z mislijo, da bo tako konec tiste strnjenosti, ki je nujna za preživetje ogrožene narodne skupnosti.

Temu nesmislu se je takrat, kolikor vem, med razgledanimi Slovenci v glavnem uprl rajni prijatelj Lojze Ude, ki je bil zavoljo te svoje oddaljivke od uradno določene linije ob svoj položaj; v številnem zboru slovenskih književnikov pa je doslej negativno ocenil omenjeno politiko samo Bojan Štih.¹ Vsekakor pa drži, da ni slovenska kulturna javnost o tem nikdar razpravljala in ne razpravlja.

Seveda moram tudi priznati, da se je tako na Koroškem kakor pri nas takšna ekskluzivistična manija precej unesla, a to ne zavoljo nekega modrega miselnega razvoja, ampak po sili razmer. Na Koroškem se je socialistična stranka Slovencev odkrižala, da ne bi zgubljala glasov pri nacionalistih, in tako je bilo treba najti novo formulo sodelovanja med Slovenci; pri nas pa je vprašanje globalne zaščite, ki se oddaljuje kot grške kalende, prav tako prisililo vodstvo, da pomakne svoje ekskluzivno hotenje rahlo za kulise. Ker do pred kratkim namreč matici ni šlo prvenstveno za to, da bi se, tako na Koroškem kakor pri nas, čimbolj učinkovito upirali asimilacijskim procesom, ampak za to, da si matica onkraj meje zagotovi ideološko-politično zveste postojanke. Seveda je tako hotenje, da namreč potem, ko si se odrekel neposrednemu političnemu nastopanju, nadaljuješ s svojim vplivom v kulturnem delovanju, lahko upravičeno in tudi koristno, vendar pod pogojem, da prereseš svojo enosmernost, se pravi, da tebi, zvesta **krovna**² organizacija ni samo deklarativno **krovna**, ampak prihaja v nji do tistega pluralizma, ki je nujen za sleherno ogroženo skupnost.

Takega pluralizma pa ni bilo, nasprotno; z matico povezana **krovna** organizacija je dolgo vrsto let zagovarjala neodgovorno tezo, da se slovenska buržoazija ne razlikuje od italijanske, in tako se je bojevala z mlino na veter, namesto da bi, na področju zahodne družbene ureditve, mislila na organiziranje solidne ekonomske baze. Do tega spoznanja je prišla z veliko zamudo, vendar, ker je edina imela(ima) potrebna sredstva, je tenka plast novega meščanskega razreda v bistvu nastala prav iz vrst poprej strogo protiburžoazijsko opredeljenih voditeljev in organizatorjev. Tradicionalnega malomeščanstva, kar ga je pri nas ostalo po fašističnem uničujočem valju in po vojnih in povojnih časih, je bilo namreč tako malo, da je bil boj proti njemu v resnici samo demagoška anarhronija.

No, kakor se je iz upora proti internacionalizmu okrepil politični narodni blok – zdaj **Slovenska skupnost** – tako je na kulturnem področju kot protiutež levi nastala katoliška **krovna** organizacija.³ In to je v danih razmerah naravno; lahko rečemo, da je nadvse pozitivno, ker pluralizem in tekmovanje pospešujeta kulturno rast občestva. Zakaj, kakor vidite, prešli smo k obravnavanju kulturnega položaja. Negativno je namreč pri tem to, da **krovna** organizacija, ki je povezana z matico,

razpolaga s sredstvi, kakor sem omenil, medtem ko je ona druga v veliki meri amaterska, nima dnevnika. **Primorski dnevnik**, ki naj bi bil časnik vseh Slovencev v Italiji, je na primer šele pred enim letom začel malo bolj dostojno upoštevati tudi prispevek katoliškega kulturnega delovanja.

Še bolj negativno je pri takem položaju to, da med levičarsko **krovno** in katoliško **krovno** organizacijo ni pravega vmesnega prostora za poglede, ki se od obeh ločujejo. Tako avtonomno in zato zelo labilno pot ubira na primer od 1966. leta naprej krog ob reviji **Zaliv**, ki ostaja zvest koalicijski obliki slovenskega upora, hkrati pa hoče biti tradicionalno demokratično pluralističen.

Taka revija, kakor je **Zaliv**, oziroma še vse bolj pestra, ker bi imela bogato zaledje sodelavcev, bi bila mórala pri nas nastati 1954. leta, a ji je onemogočila nastanek monopolistična gospodovalnost. Tako zdaj životarita **Most** in **Zaliv**, ta drugi životarji bolj ko prvi, ki se je odločil za dvojezičnost in se s svojo vsebino več ne izpostavlja matičnim cenzorjem, ki so se, nasprotno, večkrat potrudili, da so administrativno ukrepali proti uredniku **Zaliva**, obenem pa skušali vplivati na prijatelje in podpornike revije, da bi ji onemogočili življenje. Pa tudi sodno so preganjali njene sodelavce tukaj pri vas.⁴ Vsekakor je treba poudariti, da kot 15 let matični tisk ignorira **Zaliv**, tako ga ignorira pri nas z matico povezana krovna organizacija in seveda njen tisk.

Na katoliški strani uspešno premaguje težave in redno izhaja družinska revija **Mladika**, veliko pa je obetal nastanek **Celovškega zvona**, ki hoče biti vseslovenski, a mora mesec čakati za vstop v Slovenijo, za vstop, ki ga mora seveda dovoliti Beograd.

No, tako smo pravzaprav prikrajšani, ker smo brez osrednje kulturne revije in si tisti, ki ne maramo biti uglašeni na eno samo struno, pomagamo, kakor pač moremo, največ z denarnimi prispevki, ki nam jih daje Urad za tisk Dežele Furlanije-Juljske krajine.

Zdaj me boste vprašali, kaj mislim za naprej.

Predvsem bi rekel: ideologija mora odstopiti prvo mesto skribi za usodo slovenstva; to je aksiom tako za matico kakor za ločene dele.

Potem je nujno, da onkraj meje enkrat za vselej neha klavni status, da moramo biti bolj zadržani glede tega, kar nam lahko škodi z matične strani, kakor glede tega, kar se nam lahko sproži z italijanske. Takega, tako groteskno-tragičnega položaja, da si lahko napaden iz lastnega zaledja, pred drugo svetovno vojno pri nas na Tržaškem in Goriškem nismo poznali; zdaj pri nas vsakdo trikrat dobro premisli, preden izreče kritično misel, zato so se naši ljudje že sploh odvadili, da bi izražali svoja stališča, če pa že ne morejo molčati, potem se ne podpišejo pod članek ali pismo. Za tako stanje nosi vso odgovornost matica, kakor je po vojni nasploh prevzela nase vso odgovornost za usodo slovenstva.

Seveda je tu pa tam zdaj čutiti posluš za marsikaj, kar je bilo do včeraj tabu, a tudi za to spremembo se nimamo zahvaliti kaki novi modrosti, ampak raznim spoznanjem in skušnjam, predvsem pa odkritju, da je slovenstvo pri vas dosti bolj ogroženo, kakor so si najbolj črnogledi mogli predstavljati.

Nadalje je danes nujno, da se o slovenski problematiki, tudi o naši onkraj mej, moško razpravlja. Nihče ne pričakuje, da se bodo odgovorni posipali s pepelom, prav nič pa ne vemo, kaj početi s članki in spisi, ki ničesar ne rešujejo, ampak vprašanja še megljijo, namesto da bi jih razčiščali.

Tako naj za zgled navedem besede iz priloge **Dela** 2. decembra pravkar preteklega leta. Tam je rečeno o prispevkih, ki so zadnje čase izhajali v **Književnih listih**, tudi

to: »Namen te uredniške poteze je bil pokazati, kam ti ljudje pravzaprav merijo, in tako spodbuditi javno ovrednotenje in obsodbo takih prizadevanj.« No, zapis v **Književnih listih** 27. decembra⁵ je to stališče napol preklical, čeprav hkrati nemarno govori o Spomenki Hribar, ki je prav gotovo eden najbolj pristnih izrazov današnjega mladoslovenstva, to predvsem zavoljo njenega pojmovanja naroda, potem pa tudi zavoljo njene človečanske, antigonske darežljivosti.

Za to namreč gre: če se bo uveljavila prva izmed navedenih dveh tez, tista o dopuščanju javne diskusije, zato da bi prišlo do javnih obsodb, potem ni nobene rešne poti – in je tudi tukajšnje sedanje zborovanje odveč ter smo vsi skupaj samo vox clamantis in deserto.

Glede nas onkraj mej bi še rekel, da je tudi tam potrebno razširiti dialog. Naše prihodnosti ne morejo rešiti samo okteti in pevski zbori. In nehati moramo zavračati človeka zato, ker misli drugače ali ker hodi k maši, saj vendar ne rešujemo ne rdeče zastave ne nekega razreda, ampak narodni osebek. Da pa je le-ta v nevarnosti, danes ni potrebno več dokazovati. In kakor smo pred desetletjem ugotovili, da moramo oteti Beneško Slovenijo, pa naj pri tem pomaga duhovnik ali komunist ali kdor koli drug, tako mora slovenski človek nasplošno zdaj prerasti takó provincialistično kakor eshatološko – naj bo levičarsko ali katoliško – gledanje na svet in začetni nazadnje vendar misliti in ukrepati državniško.

Že davno, 1953. leta, smo v **Sidru**, potem pa še drugje, ugotavljali, da je nujna ustanovitev nekega skupnega kulturnega slovenskega foruma. Lani je do podobne zamisli prišel Bojan Štih, ki predlaga rojstvo »vseslovenskega duhovnega parlamenta«. Menim, da je napočil trenutek, da tak forum uresničimo.

Prav te dni kroži med Slovenci po svetu predlog za skupno akcijo v prid slovenstvu ne glede na svetovni nazor in politično opredelitev; vendar se mi zdi, da ima pred takim predlogom, ki prihaja iz Avstralije, prednost zamisel, ki je bila spočeta na Tržaškem, zdaj pa se oglašča pri vas v rahlo drugačni obliki. Prav gotovo ste vi tukaj in mi onkraj mej najbolj poklicani, da ustvarimo neko rodovitno vez med sabo; predvsem zato, da skupaj obnovimo povezavo s preteklim slovenskim družbenim dogajanjem, ki se ni pričelo 1941. leta, saj bi brez Dermote, Prepeluha in Janeza Evangelista Kreka ne bilo ne političnega Cankarja ne duhovne priprave slovenskega občestva na najtežjo dobo našega obstoja. Ta povezava s tradicijo je nujna tudi zato, ker brez nje mladi ljudje ne bodo imeli naravnega humusa za zdravo rast, za zvestobo, ki ne bo zgolj folklor, a tudi za odprtost, ki ne bo spregledala rodne specifičnosti.

Tak »vseslovenski duhovni svet« bi lahko nastal brez matičnega sodelovanja – in če bo potrebno, bo tudi nastal – vendar je hkrati neizpodbitno res, da bi mórala imeti matica danes ves interes, da v tem zgodovinskem trenutku ne ravna ne ideološko ne gospodovalno; pa tudi razne možnosti ima matica, ki bi jih kateri koli odbor ali svet, če bi nastal brez nje, ne imel. Pri tem seveda odklanjam misel, da bi bil vseslovenski odbor, ki bi nastal brez povezave z matico, s svojo moralno avtoriteto matici v oporo pri potrjevanju narodne identitete v jugoslovanskem prostoru – misliti na tako možnost bi bilo preveč porazno.

Tako. To je bila odkrita beseda človeka, ki gleda – ponavljam – od zunaj, a je tisti zunaj zanj pravzaprav tudi njegova matica, ker se je tam rodil in tam živi svoje avtohtono slovensko življenje. In prav bi bilo, da bi temu človeku in njemu podobnim ne dajali besede samo zato, da bi evidentirali odklone in izrekli anateme. Z ekskomunikacijami namreč ničesar ne rešujemo, rado pa se zgodi, da drugi povzemajo obtoženčevo misel. Vendar danes ne gre za to, da bomo tega ali onega

postavljali na zatožno klop – saj ni na kocki usoda tega ali onega posameznika, ampak usoda nas vseh.

Trst, 2. 1. 1985

P.S. Podatke pod črto sem dodal, ko sem tekst pripravil za tisk. Naj obenem omenim, da mi je šele po dvodnevni razpravi o »Slovenskem narodu in slovenski kulturi« v Cankarjevem domu prišla v roke 12. številka **Sodobnosti** 1984, v kateri France Klopčič med drugim predlaga ustanovitev »vseslovenskega kulturnega parlamenta (sveta)«. Žal mi je, da nisem za ta predlog (kakor tudi za druge, ki jih navaja v reviji) vedel poprej, ker bi bil porabil priložnost, da bi poudaril njihov izredni pomen.

¹ Gre za lapsus: kritičen do politike na Koroškem je bil tudi Drago Jančar, glej knjigo **Sproti**, str. 77 in nasl.

² Krovna organizacija je Slovenska kulturno-gospodarska zveza.

³ Katoliška krovna organizacija je Svet slovenskih organizacij;

⁴ Obsojena sta bila sodnik Franc Miklavčič in publicist Viktor Blažič.

⁵ Vlado Slamberger, **Kritika in kritikantstvo**. –

⁶ Tit Vidmar, **Zapisek iz urednikove beležnice**.

Marjan Rožanc

Umreti lepo

Angel je stopil na prag
kot senca nezamenljiva
na stražo. Smrt z nami biva
v hiši ko sarkofag.

Tone Pavček: Gostja

Nekoč, morda kmalu, pomremo do zadnjega.
In potem, še preden zgnijemo v jami,
dajo nova imena vsemu na tem koščku sveta,
a smrt poimenujejo z nami...

Tone Pavček: Zadnja iz cikla
Iz slovenskih pesmi

Končno umreti tu, kjer smrt je močna.

Miodrag Pavlović: Orfej na
Koreji.

Slikam temo, je rekel Ivan Cankar, da bi srce še toliko bolj zahrepenelo po luči. Zdaj, ko tičimo v paradoksu, nam to opravičiló ni več potrebno: te stvari so samoumevne. Ker je črno, je tudi belo. Ker je smrt, je tudi upanje. Ker ni Boga, je bogoiskateljstvo.

UMRETI LEPO

To je le polovična resnica našega sveta, ki pa jo – lepo prosim – jemljite v vsej njeni paradoksalni dinamiki. Ker je črno, je tudi belo. Ker je smrt, je tudi upanje. Ker ni Boga, je bogoiskateljstvo. Ali – kot je veliko preprosteje in lepše povedal že Ivan Cankar – slikam temo, da bi oči še toliko bolj zahrepenele po svetlobi.

Zdaj, ko vsa zemeljska in nebeška znamenja kažejo, da bomo najbrž res morali umreti, nam preostane samo še skromna izbira: lepa, častna smrt. Zgodovina ni

sicer v tem prav nič prizanesljiva, včasih pa le naredi kakšno izjemo. V njej so tudi smrti, kakršna je smrt italijanskega plemstva, ki je ob izbruhu industrijske revolucije ubožalo tako rekoč čez noč in se zjutraj znašlo v istem položaju kot proletariat, rame ob rami z novim zgodovinskim slojem ljudi, torej v prihodnosti. Ali, točneje, smrti, kakršna je smrt angleškega proletariata, ki je privihral na prizorišče zgodovine z divjostjo Watta Tylerja in angleškim dolgim lokom, končal pa z roko v roki z orokavičeno angleško aristokracijo, v trade unionu, bolj v politiki kot v revoluciji.

Za lepo in častno smrt pa je potrebno tudi srečno naključje: predvsem smrt vsega tistega, kar je bilo doslej večjega in pomembnejšega od nas samih in v čemer smo se doslej osmišljali. Umreti je treba skratka v celoti in lastne smrti, ki je umrl z veliko začetnico.

Vendar vse tako kaže, da nam je ob naših zadnjih urah naklonjena tudi ta sreča. Ne umiramo namreč sami – z nami umira ves ta obsežen umirjeno baročni prostor od Trsta do Baltika, ki je tako neopredeljivo poimenovan s srednjo Evropo, z nami umirajo Hrvati, Čehi, Slovaki, Madžari in Poljaki, če ne celo Bavarci, vsi ti narodi in vsa ta ljudstva, ki so tako globoko zaznamovana s srednje evropsko kulturo. In poroštvo naše smrti niso gola politična dejstva, odtrganost od zahodne zibelke na eni strani in sovjetski totalitarizem na drugi, pod katerim trpi dobršen del teh narodov – poroštvo naše in njihove smrti je naša in njihova srednje evropska kultura sama.

1
Ko je propadla velika srednjeveška iluzija o božjem kraljestvu na zemlji, o krščanskem občestvu pod neposredno vladavino božjega namestnika, si Evropejci nismo vzeli dovolj časa za objokovanje izgubljenega, pa čeprav je pred našimi očmi začela razpadati dolgoletna evropska enotnost. Narobe: ljudi je po krvavih verskih bojih najprej obšlo olajšanje, potem pa sta jih kaj kmalu prevzela lahkovernost in zanos. Srednjeveški pasijon in misterij, v katerem so se čutili in spoznavali doslej vsi evropski ljudje, je zamenjala dvorna komedija. Ljudje so se osvobodili hierarhične cerkvene more in kaj kmalu so se čutili poklicane za čisto posebno, veliko svetlejšo in zanosnejšo poslanstvo. Boga je skoraj čez noč zamenjal Človek, krščansko občestvo komaj prebujeni narodi, papeža in celo Jezusa Kristusa samega pa absolutni monarhi in mogočni voditelji kronskih republik. V evropskih ljudeh je bilo sicer še vedno precej nostalgije, še vedno dovolj prav otipljivega stremjenja po tem, da bi sebe in svoje družine povezali z nečim večjim in pomembnejšim od njih samih, vendar je bilo to stremljenje zdaj bistveno drugačno, stvarnejše: v odsotnosti Boga in Cerkve je bilo zdaj to njihovo kolektivno bitje, je bil narod in je bila narodna država. In to narodna država, ki se celo v Franciji ni utemeljila v narodu, temveč v absolutistični monarhiji in v kralju, v Angliji pa v ekonomskem imperializmu, in ki je bila v prvi vrsti moč, če ne kar velesila, in nasilje spričo katere sta bili srednjeveško nasilje Karla Petega in Torgneruadova inkvizicija le slabo organizirana surovost.

Tedaj tej komediji še nismo mogli predvideti tragičnega konca. Saj tudi razsvetljenci, ki so se razkropili po evropskih dvorih s svojim blagovestjem, omamljeni s človekovo svobodo in veličino, niso niti slutili, da so pravzaprav le šeme v rokah lastnega razuma in da bodo končali kot najbolj izigrani ljudje v zgodovini.

Toda zgodilo se je prav to. Ni Voltaire izkoristil Friderika Velikega za svoje razsvetljene želje, ampak je Friderik izkoristil Voltairea za svoje imperialne vojaške

načrte. Morda je pod vplivom bistroumnega filozofa postal tudi Friderik bistroumnejši, prav gotovo pa ni postal niti za spoznanje bolj blage narave: razsvetljenske ideje je izkoristil za večje število svobodnih kmetov, se pravi za boljše obdelana polja in večji pridelek, industrijo za učinkovitejšo oborožitev, šolstvo pa predvsem za boljše izobražene vojake, ki so bili sposobni premagati vsakega sovraga. Zakaj posledaj veljata v Evropi samo veličina in moč. Ta moč pa je silnejša kot kdajkoli prej, saj razsvetljenstvo in razsvetljenci, ki raznašajo po Evropi najzapepljivejše ideje, ne omogočajo vladarjem vladati samo s človeškimi telesi, temveč tudi z njihovimi dušami. Ti ljudstva ne izkoriščajo več samo za ustvarjanje materialne blaginje in ne uporabljajo samo za topovsko hrano, ampak v imenu naroda in narodne države, ki je smisel nad smisli, gledajo tudi v njegove spalnice, določajo njegovo vzgojo, oblikujejo njegove najosebnejše namene in cilje. Sprostilo se je namreč novo božanstvo, ki je politična in vojaška velesila in obenem najintimnejši del človekove narave.

Kardinal Richelieu, kardinal Mazarin in Ludvik Štirinajsti so bili šele neblogljeni začetniki, ki še niso znali povezati narodne volje z gospodarsko in politično močjo. V resnici pa je to obdobje, ki je rodilo Friderika Velikega, Petra Velikega, Marijo Terezijo, Katarino Veliko in brez števila maršalov in admiralov, poleg tega pa še slavno Francijo, mogočno Prusijo, sveto Rusijo, imperialni Anglijo in Avstrijo, idejo o združenih Italiji... Obenem pa tudi začetek procesa, ki je slednjič vse nas, majhne srednjeevropske narode, stisnil med dve politični velesili, med Nemčijo in Rusijo, točneje med zahod, ki ne temelji več na narodni državi, ampak na ekonomskem imperializmu, in med vzhod, ki temelji predvsem na državnem in pravopolitičnem sistemu. In ki je slednjič potegnil nenaravno mejo med zahodnim in vzhodnim blokom, med katerima samo še majhni srednjeevropski narodi sanjajo o narodni državi, ki je ostanek nekdanje evropske kulture in Evrope.

Vsi srednjeevropski narodi, Slovenci in Hrvati, Čehi in Slovaki, Madžari in Poljaki, se niso vključili v to prestižno tragikomedijo. Bili so in ostali v glavnem narod, ne pa tudi država; bili so in ostali v glavnem razsvetljenstvo samo, ne pa tudi velesila; bili so in ostali kultura, ne pa tudi osvajaalna soldateska... In odtlej se v teh evropskih ljudeh, ki ne poznajo istovetnosti z velesilo, oblikuje neka bistvena različenost: namesto nove Evrope se oprijemajo stare Evrope, in kot tradicije narodnega in osebnega; namesto premoči se oprijemajo solidarnosti, namesto navzven se obračajo navznoter, namesto v politiko v kulturo... Postali so glasniki evropske pravice do svobodne osebnosti, v kateri so čedalje bolj osamljeni in v čedalje hujšem konfliktu tako z vzhodom kot z zahodom: ta pravica se namreč na zahodu razodeva samo še kot hotenje po lastni dejavnosti in ekonomski ekspanziji, na vzhodu pa je postavljena zunaj zakona in podvržena interesom državno-upravnega imperializma. Samo tu, v srednji Evropi, se še razodeva hotenje po lastnem pogledu na svet kot volja po osebnem in intimnem naziranju sveta. (Samo Simčič)

Njihova edina šansa v tem svetu je bila Avstroogrska, je bila črnožolta monarhija, združba narodov, v kateri naj bi vsak narod ohranil svojo narodno in kulturno posebnost – ki tem narodom še danes pomeni neuresničen sen in katerega razpada ne morejo oprostiti ne sebi ne Avstrijcem. Vendar Avstroogrska prav taka, kakršna je bila, združba narodov, ni bila nikdar velesila in v moderni Evropi ni mogla obstati: njene integrativne moči so bile prešibke, utemeljene na srednjeveški Evropi, ne pa narodnem pluralizmu. Njen poglavitni integrativni element je bila obramba krščanstva pred Turki in njuna edina vsenarodna junaka sta bila Jan So-

bieski in princ Evgen Savojski. Že general Laudon, s katerim se je Marija Terezija zapletla v mednacionalne boje, je imel preveč opraviti s Prusi in premalo s krivo-
verci, tako da so slovenske matere strašile z njim otroke kot s hudournikom. Ka-
kor hitro so bili sovražniki krščanstva odbiti, pa je začelo to častljivo zgradbo
razjedati prav narodnostno trenje. Po eni strani arogantni pangermanski naciona-
lizem Avstrijcev in njihova lastna vizija srednjeevropske velesile, po drugi strani
panslovanska ideologija Čehov, Hrvatov in Slovencev, panslovanska ideja kot ob-
ramba proti nemški agresivnosti, ki pa je imela prav tako razdiralno moč. In ti dve
nasprotujoči si sili sta avstroogrsko monarhijo ne samo razdrila, ampak sta slednjič
priklicali v ta srednjeevropski prostor najprej Nemce, potem pa še Ruse, ki so že
od nekdanj radi vse, kar je bilo ruskega, poimenovali s slovanskim, da bi slednjič
vse slovansko povzeli v rusko.

Tako je srednja Evropa postala, kar je: negotovost majhnih narodov med zahod-
dom in vzhodom. Značilnost teh majhnih narodov v tem neusmiljenem primežu,
kot ugotavlja Milan Kundera, pa je v tem, da je njihov obstoj vsak trenutek vpraš-
ljiv, da lahko vsak trenutek izginijo iz obličja sveta in da se pripadniki teh narodov
te smrtne nevarnosti vsak trenutek tudi zavedajo. Ne opredeljuje jih torej toliko
narodna ekspanzija in kolektivna moč, kolikor nenehna in neodtujljiva zavest o
smrti, ki pa je najavtentičnejša zavest o življenju, ki pripadnike teh narodov ne-
nehoma prestavlja iz površnega območja politike v osebno globino kulture, filo-
zofije, religije in umetnosti. Združujejo se sicer v narode, vendar ostajajo bolj kot
kaj drugega predvsem kulturne in verske skupnosti. Njihova vizija je vizija zdru-
žene Evrope, v kateri bi se narodi med seboj spoštovali in negovali vsak svojo sa-
mobitnost z vsemi kulturnimi in religioznimi različnostmi, Evropa medsebojnega
oplajanja, ne pa zatiranja in dominacije naroda nad narodom. Skratka vizija, v ka-
teri se ohranja evropska preteklost in katera predstavlja evropsko kontinuiteto,
neposredno nadaljevanje srednjega veka, ko je bil človek kot božje bitje še veliko
bolj intimni pripadnik svoje škofije kot brezosebnega monstruma države, bolj
konkretnega verskega občestva kot brezosebne splošnosti, in ko je bil s pomočjo
živega Boga in latinščine kljub svoji narodni opredeljenosti še svetovljan.

V vsej srednji Evropi sta se evropsko izročilo krščanskega srednjega veka in racio-
nalistična luč razsvetljenstva ohranila s skoraj izvorno vsebino, ne da bi se izrodila
v aktivističnih in totalitarističnih namenih. Reči je celo mogoče, da je srednja Ev-
ropa, ne glede na trenutno politično stanje, pravzaprav še edina preostala Evropa.
In zato je depeša direktorja madžarske televizije, ki je novembra leta 1956, tik
preden so njegovo pisarno porušili ruski topovi, sporočil svetu: Umrli bomo za
Madžarsko in Evropo! ne samo žalostna, temveč tudi resnična.

Tudi v dušah drugih Evropejcev je težko protislovje: tudi zahodni in vzhodni Ev-
ropejci trpijo v protislovju med osebnim in družbenim, med privatnim in držav-
nim, med svobodo in dolžnostjo... V dušah srednjeevropejcev, v naših dušah, pa
so se človeška protislovja izoblikovala na posebno dramatičen in občutljiv način:
vse tisto večje in pomembnejše od nas samih, družba, narod, država, ni nikoli za-
res večje in pomembnejše. Na ravni veličine in moči ne najdemo nikoli ničesar,
s čimer bi se lahko dejansko poistovetili. Smo torej ljudje brez globlje religiozne
istovetnosti, zato pa tudi ljudje, ki smo pahnjeni v izvorno življenjsko avanturo,
da vselej in povsod, tako rekoč na vsakem svojem koraku strastno iščemo svojo
istovetnost. Iskalci smisla in preživetja smo celo v najbanalnem dnevnem do-
gajanju. In kolikor bolj si želimo trdnosti, toliko bolj smo vizionarji in profeti, saj
našega temelja ni v stvarnosti, ampak le v ideji, nikakor ne v danem, ampak le v

presežnem in vsem tistem, kar spreminja naše žalostno stanje. Zato nismo čisto normalni, ampak tudi abnormalni ljudje. Zato se na našem območju ne rojevajo samo kulturniki in umetniki, ampak tudi psihopati, tudi Masochi in Hitlerji, ki pa si morajo – tudi to je res – za svojo uresničitev poiskati druge kraje in druge ljudi. Zakaj tu, v tem srednjeevropskem prostoru, ljudje kljub vsemu ne iščejo svoje istovetnosti zunaj ali nad človeškim svetom, temveč v solidarnosti s svetom in ljudmi, bolj kot Rusom in Nemcem in drugim evropskim narodom so jim blizu Židje, tisti Židje, ki so prav tako kot oni le religija in kultura.

Temu srednjeevropskemu duhu je tuj vzhodnoevropski totalitarizem. Temu duhu pa je tuj tudi zahodnoevropski protestantizem, vsaj tisti protestantizem, ki je uničil idejo o vesoljni solidarnosti in se razvil v tisto človekovo absolutno svobodo, ki je iztrebila Indijance, kupovala in prodajala Črnce, zavojščila Indijce in Arabce... Ta duh je sposoben globokega protesta, vendar protesta Jana Husa, ki se upira mrzlokrvnim institucionalnim oblikam življenja in terja avtentičnejše, toplejše versko čustvo, nikdar pa svobodo brez skupnosti in gole kupoprodajne odnose med ljudmi. To je duh polnega človeškega sožitja, duh socialne in politične pravičnosti... Če ga že prevzema želja po občestvu, to nikoli ni občestvo enega samega naroda in enega samega socialnega razreda, temveč občestvo, kakršno nam je bilo obljubljeno v preteklih dneh, v najglobljem bistvu katolicizem. Ta katolicizem – točneje protireformacija – je dal tem srednjeevropskim ljudem tudi podobno čutenje, poudarjen čut za vzvišeno, lepo in ganljivo, obenem pa je dal tem krajem tudi razmeroma enako podobo: pozni barok! Saj skoraj ni razlike med starimi mestnimi središči v tem prostoru, med Ljubljano, Gradcem, Dunajem, Budimpešto, Prago, Krakovom in Varšavo! Vendar to ni rani italijanski barok, barok Francesca Borrominija in Giana Lorenza Berninija, barok agresivne in optimistične katoliške Cerkve, ki je preživela udarec protestantskih očitkov in si upa spet izzivalno odevati v zlato in posvetno bogastvo, veličati moč institucije – ne, to je barok umirjenih, zvestih ljudi, ki jim ne gre toliko za veličino in moč Cerkve, kolikor za pobožno čustvo in obnovljen občutek vesoljne skupnosti. Kulturna značilnost, kakršno potrjuje še vrsta drugih srednjeevropskih kulturnih značilnosti, med njimi tudi srednjeevropska kavarna. Tudi ta v srednji Evropi ni prostor blišča in reprezentance, ki bi mu dajala bistven pomen žamet in teža lestencev, kakršen se je izoblikoval v prvih pariških kavarnah in kakršen je še danes v Moskvi, v katerem se ljudje udeležujejo predvsem meščanske odličnosti – to je v srednji Evropi predvsem družabni prostor, prostor dnevnega shajanja ljudi in izmenjava dnevnih kulturnih in političnih informacij, v katerem se mize šibijo pod težo revijalnega tiska.

Srednja Evropa je predvsem kultura, in to svetovljanska kultura. Saj skoraj ni pomembnejše kulturniške ideje in pomembnejše umetniške smeri, pomembnejšega umetniškega dosežka, ki se v dvajsetih in poznejših letih tega stoletja ne bi porodil prav v tem prostoru in od tu oplodil ves svet. V literaturi je to delo Jaroslava Haška, Franza Kafke, Roberta Musila, Hermanna Brocha, Josepha Rotha in Cezslava Milosza, v likovni umetnosti Gustava Klimta in Oscarja Kokoschke, v glasbi Gustava Mahlerja in Bele Bartóka, v arhitekturi Otta Wagnerja in Adolfa Loosa... Tu pa je doma tudi neopredeljeni genij Otta Weinigerja, psihoanaliza Sigmunda Freuda, socialna demokracija Karla Kautskega, praški strukturalistični krog Jana Mukarovskega, začetek evropskega modernizma in gledališča absurda, Witold Gombrowicz, Bruno Schulz in Stanislav Witkiewicz... Vso to kulturno težo še najbolj občutimo prav Slovenci in Hrvati, saj smo zadnje velike ljudi dobili prav iz tega

kulturnega prostora, ljudi, ki so študirali na Dunaju, v Pragi, Krakovu in Münchnu delali v Budimpešti, Lvovu, Pragi in Pardubicah, trpeli na evropskih bojiščih avstroogrške monarhije: Ivana Cankarja, Henrika Tumo, Janeza Evangelista Kreka, Josipa Plečnika, Milana Vidmarja, Riharda Jakopiča, Stanka Bloudka, Miroslava Krležo, Gustava Antuna Matoša, Ivana Meštroviča, Josipa Broza... In ta svetovljanska kultura, ki nima generalskih epolet, je zdaj zapisana smrti.

2

Slovenci nismo pod sovjetsko totalitarno oblastjo, kot so Čehi, Slovaki, Poljaki in Madžari. Slovenci smo skoraj svobodni ljudje, vendar nam zaradi tega ni z ničemer prizaneseno: prav zaradi tega smo še toliko bolj mi sami, kultura, resda srednjeevropska, evropska in celo svetovljanska, a vendar le kultura. Med dvema zdravima, nasilnima in nepremagljivima blokoma – smrtna bolezen.

Zahodna Evropa nam je seveda bližja, saj koreninimo tudi v njej, vendar v tej naši naravnosti ni veliko uspeha: bližja nam je zahodna Evropa le v tolikšni meri, kolikor je tudi sama podrejena in nemočna in kolikor je še samosvoja, samosvoja pa je le toliko, kolikor je v varstvu – hvala bodi Bogu – ameriške velesile. Sicer tu pri nas vlada transcendentalno čustvo, tam pragmatični um... Tu vzvišena simbioza narodnega in levega, ki smo jo v imenu Srednje Evrope najlepše izrazili prav Slovenci s Cankarjevo maksimo o narodu-narodu proletarcu in ki se v tem prostoru izraža spet in spet, ta trenutek najbrž v poljski Solidarnosti – tam sprega narodnega in desnega v vsemoči ekonomije. In obračajmo kakor koli, prej kot slej nam ostane resnica, da naperjene rakete z jedrskimi glavami zlovesče stojijo na eni in na drugi strani naše širše domovine, domovine, ki je ne ena ne druga stran več ne upošteva.

Tu pri nas, v srednji Evropi, pa je ne glede na to smrtonosno orožje edina velesila še vedno kultura: literatura, gledališče, filozofija, film... V tem prostoru opredeljuje ljudi še vedno ideja o narodni državi, v okviru te ideje pa v glavnem kulturni in umetniški pojavi: romantični črni val poljskega filma, Andrej Wajda in Jerzy Kawalerowicz, študentsko gibanje v imenu Adama Mickiewicza, krakovsko gledališče in Jan Kott, filozofija Leszeka Kolakowskega, literarni krožek Sandorja Petőfija, madžarski film in Istvan Szabo, listina 77, Formanovi in Mentzlovi filmi, romani Milana Kundera in drame Vaclava Havela, dunajska literarna revija Die Fackel, poljska literarna revija Kultura, češke Literarne novine, slovenske Perspektive, ljubljansko eksperimentalno gledališče Oder 57... V trdem objemu moči popolna nemoč, ki želi v globinah svojega srca nemoč tudi ostati.

In naše srce pri tem ni samo čustveno, ampak tudi modro. Zaveda se, da razen te kulture, narodne, srednjeevropske in svetovljanske, ne premore prav ničesar. Niti Jugoslavije ne, saj Jugoslavija ni nikakršna velesila in vanjo kot velesilo nikdar nismo niti verjeli. Še v začetku oktobra leta 1918 smo sanjali le o skupnosti slovenskih katoliških narodov, ki se bodo iztrgali iz avstroogrške monarhije, o nekakšni Iliriji, v decembru istega leta, komaj dva meseca pozneje, pa smo se znašli – ne da bi to povsem jasno hoteli – v povsem drugi državi, v Jugoslaviji. In danes, skoraj po sedemdesetih letih te Jugoslavije, se naša nepovezanost s tem prostorom potrjuje spet in spet: naša poglobljena življenjska žila, po kateri izmenjujemo svojo duhovno in materialno bogastvo, je še vedno južna železnica, ki pelje z Dunaja v Trst in iz Trsta na Dunaj. Jugoslavija ni naš organski družbeni in gospodarski prostor, v katerem bi se lahko konstituirali kot družbena in ekonomska moč, tudi ni

naš enotni kulturni prostor, ampak še vedno le politična zveza, ki jo ohranja spoznanje razum nemočnih.

Rešiti nas ne more niti naša revolucionarna partija. Ne more in ne more, pa naj nas še tako podpihuje h gospodarski učinkovitosti in materialnemu blagostanju, naj nas še tako nagovarja k temu, da se junaško spoprimemo z nadnacionalnimi družbami in izvijemo iz narodne zaplankanosti v svet. Ta partija nas – kolikor nas trga iz srednjeevropske kulture – celo slabi in nam jemlje veselje do življenja. In počenja prav to, slabi nas in razkraja, ker nam poleg socializma, ki ga sprejemamo z odprtimi rokami, vsiljuje tudi religijo ateizma in Človekoboga, ki je zahodna in vzhodna religija, nikakor pa srednjeevropska religija. Srednja Evropa ni prostor Človekoboga, ampak prostor mrtvega in skritega Boga, prostor religije skupnosti in osebne svobode.

Ta partija je lahko naša voditeljica le v tolikšni meri, kolikor je tudi sama le sestavni del srednjeevropske kulture. In sestavni del srednjeevropske kulture v dobršni meri tudi je, saj je pravzaprav laična varianta katolicizma, ki poleg papizma terja tudi skupnost. Tej partiji je gospodarska učinkovitost in ekonomska moč celo bolj tuja kot marsikateremu podjetnemu Slovencu. Ta partija ne dovoli sprostitev nebrzdanih gospodarskih sil in privatniškega pohlepa, konkurence in socialnega boja, ampak te sile nenehoma kroti z razredno politiko, s politiko varstva nemočnih in nesposobnih, z vizijo bolj človeškega sveta, ki bo odrešen materialne nuje in nečloveškega boja. In s tem prizadevanjem za socialno enakost je v konfliktu s srednjeevropsko kulturo samo toliko, kolikor terja tudi enakost duha, ki se lahko izraža le individualno in ki v tem prostoru že od nekdaj živi kot del človekove božje, čeprav grešne narave.

Tako ta partija ni sprta samo z Bogom, ampak tudi sama s seboj. Nenehoma nas mobilizira in kliče kvišku, k strnitvi vrst in v boj, in nam za mobilizacijo vseh človeških moči ponuja samoupravljanje in delegatski sistem, obenem pa – brez spoštovanja človekove božje svobode – čepi nad nami kot koklja nad piščanci in kot edina odločujoča volja, ki v kali blokira vsako spontano voljo. Govori nam o pravičnejši in močnejši skupnosti, ki bo utemeljena na delovnem prispevku in odgovornosti, obenem pa daje največ pooblastil vnaprej izvoljenim, ki so lenuhi in neodgovorneži in ki skupnost razkrajajo. Poleg tega ureja naš družbeni svet tako, da odgovornost za odločitev zaupa telesom, ki ne odločajo o ničemer, odloča pa o vseh stvareh sama, ki za svoja dejanja ni nikomur odgovorna.

Vendar je tudi njena moč le slepilo. Dejanska moč in oblast imata vedno družbene in ekonomske temelje, moč naše partije pa počiva na volji ljudstva. Na volji nekoliko utrujenega, srednjeevropsko lenobnega in letargičnega ljudstva, ki ga ne opredeljuje nič drugega kot kultura, in to srednjeevropska kultura. In ki si dejansko – ne da bi se tega čisto natančno zavedalo – ne želi nič drugega kot zvestobo samemu sebi in smrt, lepo in častno smrt, v kateri bo z ljudstvom vred preminula tudi partija.

Umreti lepo se pravi vzljubiti vse tisto, kar smo, čeprav je zapisano smrti ali celo prav zaradi tega, ker je zapisano smrti. Sprejeti, če že ne vzljubiti Jugoslavijo, ki je najbrž ta trenutek še vedno naša edina politična varianta, obenem pa stremeti k narodni državi, ki je naša neodtujljiva srednjeevropska dediščina. Sprejeti partijo, katere moč je utemeljena na nemočnem ljudstvu, na njegovi stari panslavistični ideji in želji po družbeni pravičnosti, ki že od nekdaj razvnema duhove v vseh srednjeevropskih kavarnah. Sprejeti socialno demokracijo renegata Karla Kautskega in Henrika Tume, ki ju je privlačila socialna revolucija samo v tolikšni meri,

kolikor je obljubljala tudi osebno rast in svobodo vsakega posameznika, kar nam je z izbranejšimi besedami položil v srce tudi Edvard Kocbek. Sprejeti ves ta srednjeevropski prostor in vse te ljudi, tudi prevrtljive Avstrijce, ker je njihov sovražni pangermanizem enaka nemoč, kot je bila nemoč naš panslavizem. Sprejeti naš katolicizem in naš barok, čeprav ni reprezentativni barok Fischerja von Erlacha, ampak le barok naših zlatih dolenskih oltarjev, v katerih morda le prebiva tudi skriti Bog.

Samo tako lahko umremo res lepe smrti.

Denis Poniž

Slovenska ura

Za čas, prostor in družbo, v kateri živimo, je značilno, da so tesno povezani s serijami odločitev, katerih negativnih rezultatov nihče ne zna (ne zmore, noče?) vključiti v sam proces odločanja. Posledica takšnega razmerja do procesa odločanja in predvsem do rezultatov odločanja se zrcali v kopičenju težav, ki seveda ne rastejo linearno, marveč eksponencialno, kar vse lahko občutimo na svoji koži v slehernem trenutku našega življenja, bodisi v njegovi »bazi« ali »nadstavbi«. Pri tem seveda negativne posledice odločitev zadevajo »široke ljudske množice« predvsem v bazičnih pogledih (inflacija, nesorazmerja cen, skokovit padec realne kupne moči, vse manj resničnega (samoupravnega) odločanja, polucija zemlje, vode, zraka, nehuma urbanizacije etc.); razumnike pa v vprašanih, ki jih ponavadi trpamo v »nadstavbo« katastrofalen položaj slovenskega jezika kot narodnega konstituensa, zapiranje države v lastne meje, padanje vsebine komunikacijske ravni s svetom, pa odkrite sovražnosti proti intelektualcem in njihovemu upravičenemu dvomu v zveličavnost federalnih (in nemalokrat tudi republiških) ukrepov.

Vse skupaj pa se nam prikazuje kot kriza zavesti, moralnih vrednot, etičnega in zgodovinskega imperativa – vse se fokusira v naravnost nesramno ponigliav in cinično-barbarski duhovni uničevalski makroprojekt, ki se mu pravi »usmerjeno izobraževanje«. To je seveda hkrati tudi kriza slovenstva, tragično raztrganega, tako kot ni noben evropski narod, na štiri države z vsemi atributi, ki jih nosi vsaka posebej in vse skupaj.

Na dlani je, da sta možna dva scenarija: prvi korenini v siceršnjem uradnem optimizmu, ki v poslednjem času nadomešča širokim ljudskim množicam mleko in kruh (le-ta življenjsko nujna temeljna artikla postajata vse dražja, pa marsikdo s plačo pririne le tja do druge tretjine meseca) in seveda ponuja nekje v megleni bodočnosti znova kruh in mleko, pardon med in mleko, seveda pod pogojem takojšnje in brezprizivne kolektivne discipline. Ta lepi scenarij seveda pozablja na to, da ekonomija ni nikakršna hokus-pokus veda, kjer iz cilindrov za ušesa vlečemo zajce, iz rokavov pa pisane svilene rutice. Tista, v začetku omenjena, nakopičena negativna in strukturalno povezana neskladja, že kar absurdi, seveda niso nekaj, kar se da meni nič tebi nič izbrisati. Kajti reči, katerih negativne »feedbacke« doživljamo na svoji koži danes, niso od včeraj, marveč so vgrajeni v dolga desetletja napačnih odločitev, napačnih odločitev v tem smislu, da so povsem pretrgale stike z dogajanjem drugod po svetu. Rezultat, ki je strašljiv, ni naš dolg, marveč naš tehnološki analfabetizem, naša nesreča je povsem izpraznjena zavest o duhovni kooperaciji ne le z Evropo (saj se velikemu delu evropske ekonomike dogaja podobno kot nam), marveč s celim svetom.

Zato seveda sleherno tarnanje kulturnikov o krizi nadstavbe pozablja (ali samo omenja kot nekaj postranskega) krizo baze, zaradi katere se je manevrski prostor slovenstva, kot duhovne tvorbe, močno, morda že kar usodno skrčil. Seveda je strašna škoda, sramota in absurd, da kmalu povprečni slovenski mladenič ali mladenka, ki bo zapustil velemesarijo, ki se ji pravi srednje usmerjeno izobraževanje,

ne bo znal pravilno slovensko pisati in govoriti, a še večja tragedija je, da ta isti mladenič ali mladenka ne bo vedel ničesar o zgodovini, kemiji, matematiki, ne bo znal nobenega tujega jezika in ipso facti ne bo poznal nobene tuje kulture, vedel pa bo vse o samoupravljanju, borilskih veščinah, specialnem »neprijatelju«, temeljnih marksizma (druge filozofije sploh ne bo razločeval kot filozofije!), o proizvodnji (kar pa bo seveda bolj del čudne zgodovine, saj v slovenskih tovarnah lahko na vsakem koraku občuduješ muzejske primerke strojev in seveda tudi muzejske tehnološke procese – jasno je da parna lokomotiva ne proizvaja radioaktivnih izotopov, napol ročne statve pa niso računalnik), torej bo seznanjen z veščinami, ki ga bodo kar se da odtrgale od evropskega in svetovnega načina mišljenja. Če tudi to ne bo pomagalo, bomo spet zaprli mejo, tuje literature in drugih sporočil mu pa tako ali tako ne privoščimo.

Zaključek je en sam: vitalne korenike in koreninice sami, brez tuje pomoči, dosledni v svojem početju, režemo in žgemo, da ne bo gnalo nobeno brstje.

Smo pred procesom sicer počasne, pa vseeno zanesljive samoukinitve? Dodajmo k zgornjim dejstvom še nizko rodnost, enormen samomorilski količnik, poklicne in ekološke bolezni, pa smo blizu črne utopije, ki pa je uradno prepovedana.

V tem svetu in v takšnih razmerjih se mi, kot pisatelju, seveda postavljata dve vrsti vprašanj. Poskušal jih bom na kratko označiti v njihovi povezanosti pa tudi samostojnosti.

Če rečem, da sem pisatelj, seveda nujno pristajam na nekaj, kar se imenuje immanentna zgodovina evropske literature ali kar poezije. Ta zgodovina pa mi govori, da se poezija, v daljni in v mrak zaviti antiki ni odtrgala od ročnih spretnosti (tako kot se je tudi filozofija, ali kar vse mišljenje) iz čistega veselja, marveč iz neke usodne nujnosti, ki se ji pravi duhovna samozavest in duhovno samozavedanje. To samozavedanje pa je v evropski zgodovini tej zgodovini nenehno držalo zrcalo, v katerem se je ogledovala, enkrat rajši, drugič bolj zadržano, tretjič pa je kar naravnost povedala, kot čarovnica v Sneguljčici, da je zrcalo krivo za njeno spačeno podobo. A bodi kakor koli, poezija je vendarle bila in je še tisti nujni instrument, s katerim zavest razkriva svojo (spačeno) podobo in prav zato mi recimo ena sama pesem Osipa Mandelštama ali Josipa Brodskega pove več o grozi stalinizma kot tisoč strani dolga znanstvena razprava (seveda to ne govori o nepotrebnosti te znanstvene misli, nasprotno, celo povečuje jo!).

V tem smislu vidim prostor in namen svojega dela – pisanja. V tistem trenutku, ko prestopim »magično« mejo in se pričnem ukvarjati z vprašanji ekonomije, sociologije... socialne psihologije, zgodovine... seveda nisem več pisatelj ali pesnik v tem izvirnem pomenu besede. Slovenci do 1941, do ustanovitve OF kot koalicije vseh naprednih skupin-representantov slovenskega naroda, nismo imeli svojih političnih institucij, še posebej ne takih po svoji avtohtoni podobi (zato tudi nikjer drugje v Jugoslaviji ni nastalo nič, kar bi imelo težo in pomen Osvobodilne fronte slovenskega naroda). V času 1941–44, še posebej pa po 1945, smo dobili še druge institucije, pač vse tiste, ki konstituirajo modern evropski narod. V tem trenutku in pod vtisom teh spoznanj seveda kot pesnik ne morem več predstavljati take institucije, kot so jo v narodno-obrambnem in narodno-konstitutivnem smislu predstavljali Prešeren-Čopov, Levstikov, Cankarjev... program, ki je črpal moč dobesedno iz nič, v katerem je plaval takratni slovenski narod. Takrat je bil seveda sleherni slovenski pesnik del tega »programa« in program se je, ipso facti, reflektiral v slehernem slovenskem pesniku ali pisatelju, ne glede na njihove siceršnje ideološke, estetske, moralne, svetovno-nazorske ali politične različenosti.

Vprašanje je, ali kot današnji pisatelj še lahko tako »mislim« usodo svojega naroda, ne da bi pri tem prihajalo do najrazličnejših težav.

In ta spis namreč želi prav s pozicije pisateljske (samo)zvesti spregovoriti o teh zadregah. To je seveda hkrati tudi drugi možni scenarij, ki pa se od prvega, zgoraj opisanega, ne razlikuje toliko v tem, da je verjetno manj »optimističen«, kot v tem, da skuša o nekaterih rečeh misliti bolj konsekvntno in z manj evforije.

Na eni strani se vedno bolj kaže, da so imele generacije slovenskih intelektualcev, zbranih okoli Besede, Perspektiv, Problemov..., v svojih analizah (ki so končale ponavadi z radikalno oblastniško ukinitvijo prostora razmisleka, torej z ukinitvijo revij, pa z raznimi sodobnimi posegi) več kot prav in da so, s skoraj matematično natančnostjo, napovedovale prav to, kar doživljamo danes, namreč krizo vsakršnih moralnih in duhovnih vrednot, ki je seveda ne more zbrisati nobena resolucija in noben oblastniški dekret. Slovenski razumniki in pesniki so, neskromno rečeno, tvorili vedno duhovno sredico, torej nikakor niso gledali s prekrizanimi rokami na proces nenehnega sestopanja proti kaotičnemu in neperspektivnemu jedru vsakega posameznega in vseh skupnih procesov, kakor so se rezultirali v družbi. Nenehno so opozarjali, pesniki namreč, v pesniškem jeziku, na nevarnosti, ki so se kopičile in prekrivale druga drugo. Zato seveda Kocbekovega permanentnega spora z vladajočimi oblastniškimi garniturami (bedasto poenostavljanje je, ko govorijo, da je bil Kocbek v sporu s slovensko politiko!) ne vidim kot nekaj političnega, marveč kot izrazit spor pesnika s svetom, ki ne zna razumeti in razvozljati pesniške govorice drugače, kot s pomočjo pendreka, lisc in paragrafa.

Takih sporov je najnovejša zgodovina slovenskega pesništva prepolna, čeprav se seveda niti približno niso vsi končevali po formuli p-l-p.

Vprašanje pa seveda je, ali je poezija, kljub svojim strastnim opozorilom lahko uspešna, kadar gre za temeljna vprašanja nacionalne ekonomije, delitve rezultatov dela... ipd. Z drugimi besedami in hudo poenostavljeno: lahko pesem katerega koli slovenskega pesnika ustavi takšne zgrešene projekte, kot so rafinerija v Lendavi, nakup crknenega nemškega concerna Körting, IMV v Novem mestu, gradnja nekakšnih veleželezarn (ko ni ne rude, ne energije, ne transportnih zmogljivosti), pa uničeni Tivoli v Ljubljani, uničena slovenska obala z Bernardinom in še tisoč drugih perfidnih neumnosti? Sklepamo namreč lahko takole: da razumeš vrednost nekega Tivolija, ali da preceniš smiselnost nakupa Körtinga, moraš imeti določeno kompleksno znanje, ki ne zadeva samo tvojo stroko, torej ozki fachidiotizem, marveč sega v daleč širši in zapletenejši prostor. Ali z drugimi besedami, ne smeš misliti samo ideološko, kajti edini resnični smisel ideologije je njena želja-po-cilju, marveč aksiološko. Če tega znanja ni, potem seveda tudi ne more priti do tiste nujne in kardinalne faze v odločanju, faze, ki misli svoje lastne (potencialne) negativne rezultate.

Če postaja razum nekaj, kar je po eni strani reducirano (usmerjeno izobraževanje), po drugi postavljeno v represijo (šušarščina, ki enači intelektualce z reakcijo in kontrarevolucijo, odmevi šušarščine, ne posebej zagrizeni in glasni, pa odmevajo tudi v Sloveniji), potem seveda ni daleč do ugotovitve, da bo vedno več nesmiselnih odločitev in vedno več posledic teh odločitev, ki nas bodo zadevale v našem javnem in privatnem življenju. In vedno več možnosti bo, da bomo postali tehnološka, ekološka in slednjič tudi moralna greznica Evrope, ki je tudi sama vedno bolj takšna greznica Sveta.

Ko seveda govorim o teh rečeh, sem v enakem položaju kot generacije razumnikov, od Besede do Problemov, ki so nenehno tvegali (in eksemplarično tudi »do-

trvegali«), da jih oblastniška represija izbriše kot moteč element v svoji siceršnji želji-po-cilju. Lahko prerokujem in svarim, pa seveda tega ne bo nihče vzel za resno, le policijski dosje se mi bo polnil in čakal na dan, ko se bo (če bo potrebno) odprl. Kot intelektualcu mi je v veliki meri odvzeta možnost, da bi – posebej zadnji dogodki v bratskih republikah, pa tudi posamezni govorniki na raznih bojevniških obelnicah mi posredno in prikrito grozijo – brez strahu skušal reflektirati mnenje, ki zadeva mene, pa tudi generacije, ki prihajajo in ki bodo nekega dne neusmiljeno terjale od nas odgovor za moralni bankrot, ki jim ga pripravljamo.

Zato me seveda zbor, kakršen je bil v Cankarjevem domu, hkrati veseli in žalosti. Veseli me v toliko, da se krepi skupinska slovenska zavest o prisotnosti natančno teh vprašanj, ki so tudi predmet mojega razmišljanja, žalosti v toliko, da so o teh rečeh govorili samo pesniki in pisatelji, ne pa tisti (vsi tisti!!), ki krojijo usodo slovenskega naroda oz. še precizneje, tisti, od katerih je odvisna materialna baza tega naroda. Nihče, upam, ni tako naiven, da misli, kako lahko poezija reši ta narod. Poezija lahko odpira moralna in etična vprašanja, a ta vprašanja so posledica nekkih drugih, tehničnih, ekonomskih, socialnih, o katerih pa molčimo ali jih dobivamo servirane skozi javnomedijska trobila v polakirani in popačeni obliki, cenzurirane in prirejene, obstrižene in ponarejene.

Dokler bo tako, seveda tudi pesniška beseda ne bo dialog, marveč monolog, sicer strasten, do solz prizadet in presunjen, a monolog. In nič več. Vse moderne teorije o družbah pa poudarjajo prav temeljno nujnost dialoga oz. pluraloga družbenih subjektov, saj samo tak pluralog zagotavlja ravnovesje različnih interesov. Zato seveda zahteva sodobne (slovenske) poezije po vzpostavitvi pluraloga in nobena samovšečna konstrukcija, s katero bi ta poezija nasilno iskala svoj prostor pod soncem, marveč eksistencialna nujnost, ki se je pesniki pač zavedajo skozi svoje »poslanstvo«.

Ne samo zbor v Cankarjevem domu, več drugih dogodkov, ko so pesniki zastavili svoj glas in opozarjali na kritične točke, s katerimi se srečuje sodobno slovenstvo, je hkrati pokazalo, kako katastrofalno neučinkovite so druge institucije tega naroda, kako malo posluha imajo za resničnost, v kateri živimo. Od grobega pragmatizma, preko pomirljivega glajhšaltanja do verbalnega, če ne kar logorejskega prepričevanja s praznimi argumenti se pne analitičnost teh institucij, kadar že razmišljajo o problemih slovenstva. Jasno je, da v času, ki ga zaznamuje tudi ekonomska stiska, večina ljudi, ne samo razumnikov, ni zadovoljna s takim reševanjem (ali prikazovanjem) problemov in si želi jasnejše in poštenejše analize, brez uradnih optimističnih olepšav. Ljudje bi preprosto radi vedeli, kje smo in kaj nas še čaka. Zato ni čudno, da jih pritegne pisateljska ali pesniška beseda, ki seveda ne more biti nadomestilo za ekonomsko ali sociopolitično analizo naše družbe, je pa seveda izviren prispevek in vpogled v to krizo: vpogled v **pesniškem jeziku in s pesniškimi sredstvi**. A če ni one druge, racionalne analize, se ljudje pač zatekajo po odgovor k pesnikom; to je samo sodobna oblika časov, ko so ljudje hodili naokoli s Prešernovimi, Gregorčičevimi ali Župančičevimi miniaturnkami.

Vprašanje pa je, če seveda lahko pesniška govorica in pesniški način mišljenja posredujeta pravilne odgovore, pravilne glede na samo formacijo sveta, v katerem nastaja neko pesniško čutenje. Zato mi seveda npr. pesmi Edvarda Kocbeka govorijo povsem v drugem jeziku kot njegovi vojni dnevnik, čeprav seveda nenehno najdevam korespondence; pa vendar se zdi, da je sam Kocbek moral, kljub izjemnemu profiliranemu in jasnemu zapisovanju dnevnikov, svoje pesniško čutenje izraziti v partizanskih pesmih **Groze**.

Če torej vidim pesniško razmišljanje o krizi slovenstva izrazito dvojno, je to iz vere v moč poezije, ki skozi svojo govornico izreka reči globlje in na usodnejši način kot katera koli druga človeška govornica. Vprašanje pa je, **v koliko je samo ta govornica primerna** času, ki ne kaže samo izrazito nepoetičnih razsežnosti, marveč terja od ljudi tudi jasne analitične sodbe, kar pa seveda ni pesniški način.

Zato seveda pesniško govorjenje o nepesniških rečeh mora ostati izrazito nedorečeno. V položaju, ko sta »baza« in »nadstavba« tako nerazpoznavno in nerazrešljivo prepleteni, ko ni moč (tudi zaradi neustreznih in prirejenih podatkov, zaradi približnosti in netočnosti, s katero jih ustrezne službe zajemajo in posredujejo javnosti, zaradi njihove počasnosti ipd.) sklepati na podlagi jasnih in strogo razmejenih podatkov, je seveda vsako govorjenje »približno«. Ko govorimo o slovenstvu se nam tako vzroki in posledice marsikdaj premešajo, težko je reči, kaj je temeljnejše in prvotnejše. Največkrat tudi »ni primerno«, če hočemo priti stvarjem do dna, poti se premešajo in brez sledu izginejo v blodnjakih birokratskih izrastkov nešteti inštitucij. In ko trdim, da je lahko pesniško govorjenje o usodi modernega, državnovernega slovenstva samo približno in se ne more izogniti tistim določilom, ki so značilna za pesniško govornico (emfatičnost, metaforičnost, čustveni naboj ipd.), trdim hkrati še nekaj: da mu verjetno danes ne moremo pripisovati takšnih državotvornih in nacionalno-obrambnih razsežnosti, kakršne je imel recimo do 1919 ali pogojno do 1941. To pa seveda tudi pomeni (in to misel sem že večkrat poskušal analitično razgrniti), da je treba pesništvu pustiti njegov **pesniški** prostor in **Poezijo** zreti v njenem umetniškem in estetskem fenomenu, ne pa je prevajati v govornico in misel dnevne pragmatistične politike. Kadar se to dogaja, takrat seveda pesništvo izgublja svojo prvinsko in skrivnostno silo, s katero se pojavlja v naši skupinski in posamični zavesti. Zato je seveda deblokirano tisto pesniško mišljenje, ki skuša v modernem svetu restavrirati nekaj pesniško nesodobnega, kakor tudi tisto, ki vidi v pesniškem mišljenju samo prikrito in potencialno (politično) silo, ki skuša stopiti iz svojega prostora in ga nadomestiti s prostorom realne socialno-politične akcije.

Na dlani je, da slovenstvo, čeprav v katastrofalnem položaju in razpeto med različne, močno si nasprotujoče silnice, od takšne poetične »resnice« ne bo imelo prav nič; prav tako pa je jasno, da socialno-ekonomska formacija, ki ne upošteva resnega in zavzetega glasu (še bolj pa opozorila, da je tlak družbene zavesti padel pod kritično mero, če mora znova »intervenerirati« pesništvo), nima prav nobenih možnosti, da bo lahko ponudila rešitev in izhod, da bo torej slovenstvu dala tisti vitalni naboj, brez katerega (to nam je vsem skupaj jasno, brez zбора v Cankarjevem domu) seveda ne moremo govoriti o perspektivah za bodočnost.

Dvojna nevarnost, ki jo vidim, namreč samovšečno pesništvo, ki »rešuje« slovenstvo in enako »samovšečna« politika, ki skuša tudi iz negativnosti potegniti zase dobiček, je naša realnost in neusmiljeni diktat, pod katerim se moramo pogovarjati (daleč resnejši in v svojih kriznih izrastkih neusmiljeno trdovratnejši od vseh dosedanjih kriz) oz. smo se začeli pogovarjati, zavedajoč se, kako daleč smo že v procesu (samo)ukinjanja.

Zato se zavedam in še enkrat poudarjam nujnost pesniške avtonomnosti in pesniške odgovornosti pred lastnim početjem in pred družbo, v kateri živimo, kakor smo jo pesniki skušali odpreti, ne sebi v veselje ali slavo, marveč iz nujnosti, ki je v teh pesniških izpovedih in dialogih segla globlje in v bolj živo tkivo, kot pa lahko zaključim iz povzetkov in že objavljenih referatov zбора v Cankarjevem

domu. Poezija, ne samo naša, ne samo sodobna, ne samo prizadeta in ranjena, namreč ne more živeti v vzdušju, kjer se vsakomur, ne samo pesnikom ali razumnikom, pripisujejo temni in prevratni, ob-lastniški in po-laščevalski nagibi, kjer je refleksivna misel nenehno pod udari cenzure in samocenzure. To vodi v apatijo, kakršne imamo dovolj in preveč, v apatijo, ki lahko v katerem koli trenutku izbruhne v nekontrolirano sovraštvo in bes, kar vse ima lahko v nacionalnem merilu katastrofične razsežnosti. To seveda pomeni, da je največ, kar lahko naredijo za svoj narod pesniki, njihova poezija. A bodi mi dovoljeno, da podčrtano zapišem, da ta narod – misel ni moja, prej Cankarjeva, pa še od koga – poezije ni maral in je ne mara, pa če to sodbo ublažimo in jo prevedemo v moderno govorico, lahko še vedno trdimo, da je v poeziji iskal vedno nekaj tistega, česar ni našel v drugih oblikah duhovne kolektivne zavesti. Prav zato je bila poezija tudi nenehno na udaru nepesniških intervencij, od Kopitarja in Pavška do Borisa Zihlerla in Josipa Vidmarja. In nenehno se ji je godilo, kot govorijo verzi Jožeta Udoviča iz pesmi **Samo ta glas (Ogledalo sanj)**:

Samo ta glas imam,
samo ta glas,
teman, drhteč,
te besede,
in v njih
tesnobo neznane daljave,
muko trpke bližine,
boleči utrip srca,
zamirajoč krik.

Je danes čas, ko se hkrati poezija zaveda svoje izjemne, skoraj nedotakljive posebnosti, svojega **edinega glasu**, hkrati pa živi tudi v svetu, ki od nje (znova) zahteva več, kot mu more dati iz svoje skrivnostne narave, pa se mora zatekati k približkom, in ko mora znotraj naroda, ki živi svojo krizo in se je tudi zaveda, prevzemati naloge, za katere (nikoli) ni bila poklicana? Je bila torej intervencija v Cankarjevem domu vzrok ali posledica nečesa, kar se bo (ali se je) zgodilo pred našimi slepimi očmi, nemimi usti, oglušelimi ušesi?

Kakšna je pravzaprav ta slovenska ura?

Jaša L. Zlobec

Slovenski narod, kultura in neljuba gostja politika

Po vsem, kar se je dogajalo na pisateljski tribuni v Cankarjevem domu, o temi Slovenski narod in kultura hočeš nočeš ni več mogoče pisati neobremenjeno. V tem je po eni strani sicer prednost takšnega post festum pisanja, vendar v sebi nima več tiste sproščenosti, ki človeku omogoča, da si svobodno izbira tako snov svojega razmišljanja kot tudi dostop do nje. Obnavljati in ocenjevati posamezne nastope ne bi imelo nobenega smisla, saj so to – presenetljivo obširno opravili že dnevni in tedenski tisk, radio itd. Nenavadno hitro in izčrpno je reagirala celo politika, pri čemer je dobil glavno težo na prvi pogled prepričljiv argument, da bi tema »zahtevala sodelovanje zgodovinarjev, sociologov, politologov, filozofov, etnologov, umetnostnih zgodovinarjev itd.«¹ Naj kar na začetku zapišem, da gre pri tej zahtevi za bolj ali manj prikrito demagoško pirueto, saj je bila doslej prav politika tista, ki je dosledno in vztrajno onemogočala takšne »multidisciplinarnе pristope« v imenu svoje apriorne volutaristične nezmotljivosti.

A pustimo za zdaj politiko nekoliko ob strani. Zanimivo in zgovorno je dejstvo, da je bilo vprašanje slovenskega naroda in njegove razvojne vizije dolgo časa povsem odsotno,² kot da so bila z obdobjem NOB enkrat za vselej razrešena vsa protislovja in dileme in kot da je tudi prihodnost nekaj samodejnega in samoumevnega. Zato teze Franceta Klopčiča o slovenskem nacionalnem programu (kolikor jih je lahko javnost skopo spoznala po intervjuju v Sodobnosti) niso samo zbudile izjemnega zanimanja, ampak so nam vsem skupaj priklicale v zavest spoznanje, da smo nekatere vitalne probleme našega tu in zdaj hote ali nehotе potisnili na obrobje svoje zavesti.

Pri tej odsotnosti kontinuiranega javnega razmisleka je zato nujno prihajalo in še prihaja do poenostavljanja, nedorečenosti in zlasti ponavljanja nekaterih miselnih modelov, ki komajda še ustrezajo imperativom konca dvajsetega stoletja. Najprej bi se gotovo bilo treba soočiti s staro tezo o tragičnosti slovenskega naroda, najmanjšega naroda v Evropi, kot je bilo nekajkrat zaneseno povedano tudi v Cankarjevem domu. Ta tolikokrat poudarjena tragičnost (celotna slovenska zgodovina in sedanja razdeljenost na štiri države) naj bi bila med drugim znamenje plemenitosti in tako rekoč izvoljenosti. Če že govorimo o zgodovinski tragičnosti, je treba najbrž upoštevati tudi dejstva. Predvsem je cela vrsta narodov – tudi v Evropi – ki so dosti večji od slovenskega, pa se jim ni uspelo pribojevati svoje državnosti (Baski, Ukrajinci, Armenci, Kurdi...). Da ne govorimo o narodnostnih skup-

¹ Iz razprave Borisa Majerja na seji komisije predsedstva CK ZKS za idejno in teoretično delo v ZK. Delo, 26. 1. 1985.

² O tem je pred leti sveže in vznemirljivo sicer pisal Dušan Pirjevec, vendar njegova razmišljanja niso prebila okvirov ožjih razumniških krogov.

nostih, ki se zaradi neprijaznih in predvsem močnejših sosedov sploh niso konstituirale. Pa tudi marsikateri evropski narod, ki ima svojo državnost, je še precej bolj tragično razdeljen kot Slovenci. Kar pomislimo na Madžare, ki jih je samo pri nas pol milijona, skoraj dva milijona v Romuniji pa jih nima nikakršnih narodnostnih pravic, pa na Albance, ki jih več kot polovica živi zunaj svojih meja, na Makedonce, ki jim v Bolgariji in Grčiji ne priznavajo nacionalne identitete itd. Naštevati bi bilo mogoče v nedogled že samo v Evropi, da položaja drugod sploh ne omenjamo. Z eno besedo povedano: svetobolje o izjemni tragičnosti je neutemeljen egocentrizem, ki zamegljuje dosti pomembnejša vprašanja.

Iz pojma tragičnosti neogibno sledi nova teza, teza o ogroženosti. Ogroženi pa smo bili Slovenci, odkar pomnimo. Zato smo na sosede vedno gledali vsaj kot na potencialno nevarnost, če že ne kar kot na odkritega agresorja. Nekdaj so bili to Nemci in Italijani, zdaj pa Srbi, Hrvati, Bosanci in nemara celo Albanci. Ta paranooidni odnos do tujcev je v marsičem spretno izkoriščala tudi uradna ideologija. Nemci (Avstrijci) in Italijani namreč niso samo zatiraleci naših zamejskih rojakov, temveč tudi predstavniki drugačnega, tako rekoč sovražnega družbenopolitičnega sistema, zato je oblasti kar ljubo, da stiki ostajajo omejeni na meddržavno sodelovanje. Drugače povedano: tako zaradi svojega zgodovinskega kot zaradi gospodarskega in tudi geografskega položaja bi morala biti Slovenija (in ne samo Slovenija) odprta do avstrijskega in italijanskega kulturnega prostora. Tako Dunaj kot Benetke bi morala pomeniti sestavni del našega kulturnega in civilizacijskega sveta kot najbolj normalen in samoumljiv stik z Evropo. Pa seveda ni tako. Ideološka ozkost in ksenofobija sta si tu odkrito podali roke.

Kot že rečeno pa je današnja slovenska ogroženost doživela temeljni premik. Poglavitna grožnja niso več Nemci in Italijani,³ ampak »južnjaki, Balkan, Bizanc, Turki«. Tudi raziskave javnega mnenja nedvoumno kažejo, kako iz leta v leto narašča nestrpnost Slovencev in njihov občutek ogroženosti. Razlogov za to je več, nekateri imajo čisto zgodovinske korenine, slabe izkušnje s predvojno monarhijo, izguba Koroške in dela Primorske, povojni administrativni etatizem, etatizem, ki si že po svoji definiciji prizadeva za enojezikovno in enonacionalno državo (ali vsaj za prevlado največjega, t. im. državotvornega naroda). Podobne probleme pozna še marsikatera evropska država, le malokatera pa jih je razrešila v splošno zadovoljstvo. Spori in nesporazumi na tej ravni bodo obstajali tudi še naprej, lotevati se jih bo treba s čimmanjšo mero demagogije in vsakršnega ekskluzivizma. Toda slovenski občutek ogroženosti ima še druge razsežnosti. Najbolj mučen je vsekakor odnos do neslovencev, do delavcev iz drugih republik na začasnem (ali stalnem) delu v Sloveniji. Ta odnos je skrajno razredno obravnan in ponuja identično podobo, kot nam jo naša občila ponujajo o zahodni Nemčiji in o odnosu Nemcev do turških, jugoslovanskih, grških, portugalskih itd. delavcev. V marsičem gre torej tu za klasično razmerje med severom in jugom, med egoizmom močnejšega in nemočjo šibkejšega, za razmerje, ki poteka po povsem drugačnih meridianih, kot so ločnica med političnimi ureditvami. Alergijo večine Slovencev do takšnega načina razmišljanja je mogoče razumeti šele, če se spomnimo, kako desetletja poslu-

³ Čeprav o naših zamejcih in njihovi usodi ves čas pišemo in govorimo v skrajno dramatičnih tonih, kar vneto ohranja potencialni odpor do lažnih vrednot hudobne zahodne meščanske demokracije. Za ganljivimi in bobnečimi besedami se torej večkrat skriva čisto prilehen političen interes.

šamo demagoške besede o razredni solidarnosti, besede, za katerimi tiči kaj malo volje po stvarnem urejanju problemov.

Vendar je za temo o slovenskem narodu in kulturi v tem trenutku nadvse pomemben tudi odnos slovenske kulture do Jugoslavije. Tudi tu se na vsakem koraku srečujemo z odporom do t.im. Balkana, kar je v marsičem le prikrit strah pred sočanjem s širšim prostorom, se pravi, da gre za posebno obliko avtarkične miselnosti. V teh okvirih se razmišljanja o srednji Evropi kot naravnem slovenskem kulturnem okolju kažejo v drugačni luči. Takšna razmišljanja so zanimiva in imajo svojo težo predvsem zato, ker v našem povojnem prostoru in misli pomenijo določen novum (pri čemer pa velja povedati, da bi bilo pretirano, ko bi lucidne Kunderove misli iz bleščečega eseja o srednjeevropskosti na silo nategovali na kopito slovenstva). Žalostna, a neusmiljena resnica je, da je prav socializem kot politični sistem zaprl evropske meje in zavrnil ali celo onemogočil evropske kulturne, znanstvene, tehnološke in nasploh civilizacijske pretoke. Zato je tudi pri nas misel o srednjeevropskem prostoru doživela izgubo historičnega spomina. Toda karte so že zdavnaj razdeljene in igra odigrana. Zato tu in zdaj govoriti o srednji Evropi kot protivarianti balkanski Jugoslaviji nima smisla. Razpihanje takšnih iluzij postaja alibi za vasezagledanost in vasezaprto. To je kratkovidna logika, saj Slovenci namenoma (?) pozabljamo – vsaj nekateri – da živimo v državi, ki nikakor ni versajska tvorba, ampak skupna volja in odločitev. In prav medsebojno razumevanje in spoznavanje, ki ga tako jamrajoče terjamo od drugih, sami v resnici ignoriramo. Koliko sploh poznamo jugoslovanske kulture razen množične produkcije (pop glasba, film, tv izdelki)? Vednost o vsem tem slej ko prej ostaja v krogu profesionalcev.

Tako smo prišli do ene ključnih točk. Kakšno je pravzaprav danes mesto Slovencev znotraj Jugoslavije? Povprašajmo se na prvem mestu o temeljni opredelitvi. Čisto preprosto: najprej sem predvsem in zgolj človeško bitje, šele potem Slovenec. S tega vidika ne morem drugače, kot da z vsem srcem zavračam in odklanjam raven skupne prednostne opredelitve: mi Slovenci, vi neslovenci, opredelitve, ki že sama v sebi skriva in spodbuja antagonizem. Prav takšne delitve so v preteklosti – in današnji trenutek ni v tem pogledu nič prijaznejši – že večkrat usodno pripeljale do medsebojnih nestrpnosti, do nacionalističnih razgretosti, skratka do iracionalnih stanj zožene zavesti, ki je postajala nebogljen plen vsakršnih mahinacij. Ni treba posebej poudarjati, da je takšna (v valovih ponavljajoča se) situacija med drugim tudi grenki sadež republiških – in pokrajinskih – vladajočih birokracij, ki na ta račun in s tako taktiko pridobivajo točke svoje popularnosti in predvsem svoje legitimnosti. Res je, glede na stopnjo razvitosti in gospodarske usmerjenosti (geografskega položaja, zgodovinske dediščine, demografskih dejavnikov itd.) je moč govoriti o različnih interesih posameznih republik in njihovih konfliktih. A ti konflikti so neizbežen spremljevalec vsakršnega razvoja povsod po svetu, zamegljujemo pa jih prav s tem, ko jim nadevamo nacionalne preobleke. Po drugi strani pa je ob diktatu sakrosantnega bratstva in enotnosti vsaka trezna beseda o razlikah že skorajda samodejno politični delikt. Tako se izkaže – paradoksalno – da je prav nacionalizem tisti kohezivni element, ki ga politika krvavo potrebuje. Po eni strani se posamezne birokracije postavljajo kot zaščitnice nacionalnih interesov, ko pa cela zadeva pride do roba obvladljivosti, jo te iste birokracije znova izkoristijo, le da tokrat z nasprotnim predznakom. Začarani krog je sklenjen.

Slovenci živimo v Jugoslaviji in omalovaževati ali minimalizirati to dejstvo je preprosto neumno. Zadnje čase je veliko slišati o čistih računih (tudi v Cankarjevem

domu so govorniki na to temo doživljali burno odobravanje občinstva, zgovorno pa je, da je časopisje iz drugih republik prav tu iskalo zlovešče zametke slovenskega nacionalizma). Ta zahteva je tako samoumljiva, da si lahko brž zastavimo drugo vprašanje: kdo noče dati čistih računov?⁴ Kdo noče polagati čistih računov, in to od ekonomije prek politike do zgodovine? Običajni odgovor o unitaristično obarvani federaciji, ki da požrešno živi na račun žuljev slovenskega delavca, je kar preveč banalen in enostranski, da bi si bilo z njim mogoče pomagati. Vse zvezne administracije so bile vedno drage in požrešne, vse so skušale centralizirati, kar je bilo le mogoče. Samo natančna, trezna in racionalna analiza mehanizmov vodenja in odločanja lahko pokaže, kako je pravzaprav s temi računi. Položiti jih prav gotovo noče tisti, ki sam nima čistih računov. Tu se skriva zvijača oblastnikov, ki – kot je bilo že omenjeno – zaradi svojih nešteti slabosti podpihujejo nacionalne nestrpnosti, potem pa vse skupaj prerežejo in začnejo znova. To je stara zgodba o notranjem sovražniku, ki ga je ob vsaki krizni situaciji treba privleči na plan. Vladajoča birokracija je že dodobra izbrabila vse svoje ideološke registre, njen manevrski prostor je vse ožji, zato je prav nacionalna samo/zavest še eden tistih redkih adutov, ki jih lahko iz desetletja v desetletje meče na mizo. Resnični in najhujši notranji sovražnik pa je tisti, ki sproža izmišljene politične procese in grozi s trdo roko, ki razglaša celotne narode za potencialno kontrarevolucionarne, ki svoje katastrofalne politekonomske faux pase skriva v umetni megli blebetanja in etiketiranja. Besede o odgovornosti bodo ostale publice, dokler bodo z njimi manipulirali predvsem tisti, ki bi morali prvi občutiti vse posledice te zahteve. Primate tatu, vpijejo tatje. Iluzorno je pričakovati, da bo vodilni sloj sam karkoli bistvenega spremenil. Vse pobude v zvezi z večjo demokratičnostjo in razumnostjo so doslej prihajale od drugod. Najvišji predstavniki ZK sicer vseskozi ponavljajo, kako je bila partija zmerom dovolj močna in zrela, da je sama priznavala in popravljala svoje napake in bila vseskozi docela samokritična. A to preprosto ni res. V to jo je silila dinamika demokratizacije, ki spet ni nekaj volontarističnega. Po kolikem času je partija spregovorila o dachauskih procesih, o domobrancih v Rogu, o Golem otoku? In kako je obravnavala tiste, ki so prvi sprožili ta vprašanja? Smo denimo o Pučniku že slišali odkrito besedo? Pa o zapornih kaznih za slovenske pisatelje? Da ne govorim o množici po krivici obsojenih anonimnih posameznikov. In tako naprej. A to je že nova tema. Naj se vrnem k osnovnemu vprašanju, k položaju Slovencev v Jugoslaviji. Ker – ponavljam – živimo v eni državi, se vse, kar se v tej državi dogaja, tiče, krvavo tiče tudi mene kot njenega državljanja. Gre za znano zgodbo o verigi, ki je toliko trdna kot njen najšibkejši člen. To pomeni, da se Slovenci ne moremo umikati v izolacionizem in se hvaliti, kako pri nas hvala bogu ne zapirajo pisateljev (in drugih zgovornežev), da pri nas politiki ne pišejo Belih knjig, da se pri nas partija ne vtika v delo kulturnikov in kulture. Vse dokler v neki pokrajini obsojajo mladeniče na dolge zaporne kazni, dokler v sosednji republici intelektualci – in še kdo – čemijo v zaporih, ne da bi bili o tem kolikor toliko objektivno obveščeni, dokler si v drugih, manj sosednjih republikah izmišljamo izmišljene politične procese, dō tedaj so naše demokratične pravice zgolj pesek v oči. Brez temeljne solidarnosti z našimi sodržavljeni je naša – relativna – svoboda figo vredna.

⁴ V zvezi s tem je najbrž že marsikdo pozabil, da so si prav zaradi parole o čistih računih pred štirinajstimi leti na Hrvaškem posamezniki prislužili visoke zaporne kazni, ta zahteva pa je bila razglašena za nacionalistično geslo par excellence. Toliko v poduk.

In kaj ima vse to opraviti s slovenskim narodom in kulturo? Veliko. Prav opisano skuša pokazati, da slovenskega naroda in njegove kulture ni moč jemati, gledati, razumeti zunaj konteksta. Teh kontekstov pa je več. Eden od njih je zgodovina. Ta je bila, kakršna je pač bila, s svojimi temnimi in svetlimi platmi. O specifični slovenske zgodovine je bilo povedanega že dovolj, čeprav mislim, da z vse preveč patetike in enostranosti. Ali kakor je rekel luciden mož iz prejšnjega stoletja: zgodovina mrtvih kot mora pritiska na generacije živih. Potem je tu tradicija. Brez te seveda ni mogoče konstituirati nacionalne zavesti. A kaj so iz tradicije napravili, ko so nanjo gledali kot na mitologijo! Kaj so naredili iz Prešerna, Cankarja, Kosovela, Župančiča... Muzej voščenih lutk, sprevod skrepenelih, že skoraj priskutnih figur. Skrajni čas je, da začnemo na tradicijo in zgodovino gledati sproščeno, brez eshatologiziranja, brez travme o nacionalni ogroženosti. Saj že minimalna časovna distanca jasno dokazuje, kako iz trte izviti in nezreli so pravzaprav vsi spori o tem, kdo onečaščuje preteklost in kdo je njen poklicani varuh. Ta travma se razpenja od kulture (denimo odprto pismo: Demokracija da – razkroj ne) do politike (hiperobčutljivost Zveze borcev, na primer). Podobno velja za celo vrsto mož (in žena) iz naše preteklosti. Kako prokrustovsko jih mrcvarimo in obtesavamo, zmemor mora imeti eden povsem prav in drugi povsem narobe. To manihejstvo (ki mu je nekdanj botrovala katoliška cerkev, pozneje pa se ji je pridružil bojeviti leninizem) je na nivoju literarne teorije in zgodovine ter zgodovinopisja sicer v marsičem razčiščeno,⁵ a v javnosti ta eshatološki model zaradi svoje pripravnosti in izrabljivosti še kar naprej nemoteno deluje in oži našo misel. Skratka, gre za kontekste, ki jih je treba stvarno gledati in tolmačiti. Dejstvo, da sem Slovenec, še ne pomeni, da moram biti nevrotik, da se mi mora dvigniti temperatura vsakokrat, ko zaslutim, da gre za slovenstvo kot tako. Slovenstvo kot tako je preprosto preživel in neproduktiven pojem. Živimo ob koncu dvajsetega stoletja in zgodovina devetnajstega nam ne more bistveno pomagati pri današnjih dilemah in odločitvah. Pa tudi NOB ni tista čarovna skrinjica, v kateri bi bili skriti vsi odgovori na vsa vprašanja. Negovanje svetlih tradicij NOB se je spremenilo v demagoško rečenico tistih, ki bi hoteli legitimnost svojega odločanja perpetuirati za večno. Tu je tudi eden kamnov spotike med politiko in kulturo, predvsem literaturo, ki je besedna umetnost in se že po definiciji ukvarja s človeško mislijo v vseh njenih razsežnostih. Umetnost preprosto ne bi mogla preživeti, če bi se ravnala po diktatu gojenja in ohranjanja svetlih tradicij. Umetnost dvomi o čisto vsem, najprej in najbolj boleče dvomi pa prav o sakrosantnih vrednotah. Ta neogibna skepsa do idolov vsake baže je seveda terjala visoko ceno (po eni strani gre za administrativne in še kakšne hujše ukrepe, po drugi strani pa za neprostovoljno umetnikovo ujetost v mrežo političnih problemov). A zdaj gre za to, da se je nezadovoljstvo z neskončno utrujajočimi miti in mitologijami začelo širiti med vse številnejšimi sloji. To pa je tudi najdragocenejši nauk pisateljske tribune v Cankarjevem domu. Nepričakovana množica poslušalcev in njihov odziv sta nedvoumno – in plebiscitarno – pokazala, da je napočil trenutek, ko je ljudem dovolj ekskluzivizmov vseh sort. Iz polpretekle zgodovine smo se naučili preprostega nauka, da je velika večina zablod in stranpoti posledica enosmernega, ozkega prepričanja v svoj prav in pa seveda političnega sistema, ki takšno politiko omogoča, jo celo stimulira in va-

⁵ Seveda pa ne docela. O tem zgovorno priča spor o slovenski preteklosti med slovenskimi zgodovinarji in hrvaško zgodovinarico Nado Klaič, ki je sprožil neprijetna vprašanja o mitologizaciji naše zgodovine.

ruje z vsemi mogočimi, tudi represivnimi institucijami. Več kot zgovorno je dejstvo, da so slovenski politiki skrajno previdno, skorajda plašno reagirali na dogajanje v Cankarjevem domu. Natančno se namreč zavedajo, da v krizi, ki so nas nanjo v nemajhni meri pahnili voluntaristični izpadi t.im. subjektivnih sil, ljudje niso več pripravljeni v nedogled poslušati enih in istih naukov, za katerimi se skriva predvsem volja po ohranjanju moči in vpliva. Kljub temu spoznanju pa politika ni mogla iz svoje kože. (Naj se tu samo bežno dotaknem bržkone najbolj tragične dimenzije današnje krize sistema. Gre za apriorno, tako rekoč teoretično nujno nemoč vodilnega sloja, da bi spremenil svojo izhodiščno pozicijo, da bi vsaj v načelu dopustil enakopravno pozicijo drugačnim miselnim sistemom.) Še zmerom trdno vztraja pri dveh tezah, ki sta zadnje čase postali hudo vprašljivi in so ju v praksi demantirale vse množične manifestacije (tribune o usmerjenem izobraževanju, o skupnih jedrih in tokrat o slovenskem narodu in kulturi). Gre za tezo o »vodilni vlogi ZK v naši družbi« in za prav paranoično iskanje potencialnih opo-rečnikov v zvezi s to parolo, pa seveda tudi za sodne ukrepe v zvezi s tem. Naposled – po vseh obojestransko grenkih izkušnjah – bi moralo še tako počasni pameti postati jasno, da se niti ZK niti nihče drug na vodilno vlogo ne more abonirati za vse večne čase, da je to stvar vsakodnevnega boja in dela, predvsem pa stvar teoretske utemeljenosti in prepričljivosti družbene vizije, nikakor pa ne posel za policijo, sodstvo in politične anateme. Druga teza pa govori o nesprejemljivih mislih ali težnjah (marsikatera tovrstna bridka beseda je padla tudi na račun pisateljske tribune). Na tej ravni je bilo v zadnjih desetletjih že toliko zlorab, da se je ta logika sama do konca diskreditirala. Kaj vse je bilo v določenem trenutku nesprejemljivo (od ljubezenske lirike do Sartrove filozofije), pa se je čez čas izkazalo, da je bilo navdve razumno ali celo preroško. Demokracija (pa naj nosi predznak socialistična, samoupravna ali parlamentarna) lahko funkcionira samo ob upoštevanju drugačnosti in drugačnega. Nič ni in ne sme biti apriori nesprejemljivo, kajti sicer bo tisti, ki ima v rokah škarje in platno, vedno znova določal, katere resnice je moč dopustiti, katerih pa ne. In ne nazadnje, misel, ki se sama ne čuti dovolj močna, da bi se odkrito in enakopravno spopadala z nasprotno mislijo, je prej ali slej obsojena na jalovost. Logika, da ljudstvo še ni dovolj zrelo za resnično širino informacij in različnih stališč, ni samo paternalistična, ampak tudi globoko reakcionar-na in protisocialistična. (Da pa je ta logika še vedno tesno zraščena z oblastjo, dokazuje cela vrsta členov v kazenskem zakoniku, najbolj zgovorno morebiti tisti o sovražni propagandi, vznemirjanju javnosti in verbalnih deliktih.) Tribuna v Cankarjevemu domu je pokazala, da je današnji Slovenec prešel toge okvire določene politične prakse, da ne mara več skrbništva nad svojo mislijo in prepričanjem, da noče nikomur vnaprej podeljevati nikakršnih pooblastil, da noče več podpisovati bianko menic. V tej smeri bi bilo mogoče tudi treba iskati odgovor, od kod tolikšno navdušenje in naklonjenost občinstva. Ni šlo za to, da bi govornici izrekli nekakšne večne in globokoumne resnice, večino povedanih misli je bilo mogoče prebrati po revijah ali slišati na raznih sestankih. Poslušalce je pritegnilo predvsem to, da so pisatelji povedali, kar so mislili, da se niso ozirali na dogovorjena in že dolgo anahronistična pravila igre, ki kljub svoji izpričani sterilnosti še kar naprej krojijo našo javno besedo.

Pokazalo pa se je tudi – in prav okoli tega bi bilo najbrž na mestu intenzivirati prihodnja razmišljanja – da je dolgotrajna odsotnost demokratičnega pluraloga pustila svoje sledi in to neprijetne sledi. Tolikokrat ponavljana tožba o pomanjkanju demokratičnih tradicij na naših tleh ima gotovo svojo težo. In šele prav zadnja leta

začenja ta led pokati. Zaradi doslej praznega prostora je marsikatera misel neartikulirana, poenostavljena, bliže iracionalni in čustveni reakciji kot treznemu razmisleku. Naj ob tem na kratko omenim še en fenomen, o katerem se tako rekoč ne govori, je pa več kot značilen za naše okolje in nosi v sebi marsikaj usodnega. Politični žargon je do konca izrabil, obrabil in ogulil celo vrsto pojmov socialistične proveniencije: razrednost in razredni boj, proletariat in diktatura proletariata, odnos levo – desno, konservativno – progresivno, revolucija in revolucionarnost in tako naprej. Odpor do tovrstnega besedičenja je potegnil za sabo tudi iskren odpor do vsake teoretične in praktične misli, ki se s temi problemi ukvarja. Tako smo se znašli v paradoksalnem položaju, ko je avantgarda delavskega razreda ne samo odvrnila prebivalstvo od revolucionarne terminologije, ampak mu je tudi ohromila vero v razredno solidarnost in vizijo v pravičnejšo, svobodnejšo družbo. Tisti, ki je to storil, naj se zatorej nikar ne čudi razcvetu in uspešnosti poceni demagoških gesel, razrednemu egoizmu, naraščajoči konzumni ideologiji, iracionalnim in poenostavljenim filozofijam, odkritemu politikantstvu (tudi v kulturi). V zvezi s tem naj končam s srhljivo anekdoto, z drobnim, a zgovornim dogodkom, ki se je pripetil na samem koncu drugega dne pisateljske tribune. Kot zadnji govorci je nastopil ironični in blasfemični Franček Rudolf. In hvala bogu, da je spregovoril, saj je vsaj do neke mere uravnotežil že kar preveč sladkobno evforijo občinstva. Ko se je vračal z govorniškega odra, mu je poslušalec srednjih let strupeno in dovolj glasno zasikal: »Ti nisi Slovenec!« Nedolžni Franček ni dojel poante in je dobrodušno odgovoril: »Sem, sem.« Pa je brž dobil nazaj: »Sram te bodi. Ti nisi Slovenec. Ti si Žid!«

Samo toliko. Da se ne bi kdo zazibal v lagodno samozadovoljstvo, kako smo Slovenci priden, pošten (in bogaboječ) narod, ki mu samo drugi mešajo štrene.

Esej

Vladimir Vojnovič

Knjižnic in lokomotiv ne imenujemo po Ahmatovi ali Pasternaku

(Ob 50-letnici sovjetskega sorealizma)

Pred petdesetimi leti, avgusta 1934, je v Dvorani stebrov moskovskega Doma sindikatov potekal grandiozen spektakel z nazivom Prvi vsezvezni kongres sovjetskih pisateljev. Kongres je zasedal dva tedna, razglašujoč enotnost vseh pisateljev, ki »podpirajo platformo sovjetske oblasti in želijo sodelovati v socialistični izgradnji«.

Na govorniškem odru so se vrstili predstavniki nove književnosti, literati, kakršnih svet dotlej ni videl. To so bili pisatelji, ki so si naredili vlogo kolektivnega vse-mogočnega boga in se trkali po prsih, da bodo v najkrajšem možnem času ustvarili Novega človeka. Od časa do časa so v dvorano pridrle delegacije udarnikov, združnikov, rdečearmejcev in pionirjev ter zmagoslavno poročale o svojih nezasižanih zmagah na delovni fronti, pozivajoč pisatelje, naj začno nemudoma oprevati njihova herojstva in s tem ustvarjati največjo vseh književnosti – književnost, katere dosežki se bodo po veličini lahko primerjali z dosežki delavskega razreda in kmetov. (Naj na tem mestu naredim kratek časovni skok. Če odmislimo vse visokoleteče epitete, je sovjetska književnost v celoti izpolnila to zgodovinsko poslanstvo, saj je njene dosežke dejansko mogoče primerjati z dosežki sovjetske industrije in kmetijstva.)

Voditelji vladajoče partije so bili tudi ob tej priložnosti deležni poplave slavošpevov, nihče pa bolj kot Vodja vseh sovjetskih narodov, celotnega svetovnega proletariata in vsega naprednega človeštva, najboljši prijatelj sovjetskih književnikov, tovariš Stalin. Pisatelji so zastavili vse svoje govorniške in poetične moči za poveljanje svojega novo uzakonjenega statusa, s čimer so dolgo pred Orwellom proglasili suženjstvo za najvišjo obliko ustvarjalne svobode.

Na kongresu so sprejeli vrsto čudovitih resolucij. Ena od teh je narekovala, da morajo odtlej in za vse čase vsi sovjetski pisatelji brez izjeme uporabljati metodo socialističnega realizma.

In ta je?

Po uradni definiciji je socialistični realizem verodostojno, historično konkretno

prikazovanje stvarnosti v njenem revolucionarnem razvoju. Znane pa so tudi druge formulacije. Na vprašanje, kaj je to socialistični realizem, je eden od partijskih organizatorjev kongresa odvrnil nekako takole: »Socialistični realizem, to so Shakespeare, Rembrandt in Beethoven v službi proletariata.« Nekaj kasneje je Fadejev, klasični teoretik in pisatelj sočrealizma, na isto vprašanje odvrnil »Sam vrag-sigavedi!« Danes bi se neuradna, čeprav povsem ustrezna definicija lahko glasila: sočrealizem, to je petje hvalnic tistim, ki so višje na hierarhični lestvici, na način, ki ga lahko razumejo.

Moskovskemu kongresu je predsedoval Maksim Gorki, človek, ki je položil temeljni kamen novemu realizmu. Veliki proletarski umetnik ni mogel skriti ganjenosti ob pogledu na vse pisatelje, ki so se v miru in prijateljstvu zbrali pod eno streho – ob pogledu na proletarske pisatelje, sopotnike, predstavnike narodnostnih manjšin, in ne nazadnje na pripovednike ljudskih epov iz Centralne Azije, ki mogoče še niso povsem obvladali abecede, so pa že znali samozavestno odtisniti palec na pogodbe o honorarjih.

Medtem ko si je Gorki otiral solze ganjenosti in v zadregi pozival kolege, naj ga vendar nehajo tako pogosto imenovati »veliki«, pa mu je nekdanji lekarniški pomočnik in takratni načelnik Stalinove GPU Genrih Jagoda že pripravljal strupeni zvarek in ga preizkušal na poskusnih miškah ali mogoče celo na manj pomembnih pisateljih, posebej izbranih za potrebe znanstvenega eksperimenta.

Maksim Gorki je v Dvorani stebrov igral svojo poslednjo vlogo. Zgodovini ni bil več potreben. Od sebe je dal vse, kar je mogel dati. Roman Mati, ki je bil za model nastopajočim generacijam sočrealistov, je bil napisan. Njegova hvala Leninu in Stalinu je bila izpeta. In njegova slovita maksima – Če se sovrag ne vda, je po njem – je že bila v obtoku. Kakršno korist bi še lahko imeli od njega? Kot živ organizem, ki bi ga vodili na ogled namakalnih kanalov, združnih posestev in kolonij za mladoletne prestopnike, kjer bi nastopal z govori in v svoji starčevski sentimentalnosti pretakal solze, ni mogel več koristiti. Ne on, njegovo ime je bilo tisto, kar so potrebovali na vidnem mestu. Ulice, imenovane Gorki, združna posestva, tovarne, gledališča, parniki, vse to nosi njegovo ime. Tudi mesto Gorki, kjer skušajo danes ugonobiti Andreja Saharova, sovražnika, ki se še ni vdal.

Ko govorimo o pisateljih, ki so postali žrtve sovjetskega režima, običajno omenjamo isto skupino imen: Babel, Mandelštam, Bulgakov, Platonov, Zoščenko, Cvetajeva, Ahmatova, Pasternak . . . Nekateri se jih spominjamo z grenkobo, drugi s ponosom. To so imena, ki pričajo, da je resnična ruska književnost vedno živela, se razvijala in preživela, pa naj se je dogajalo karkoli. Pravzaprav ne ravno karkoli. Da je književnost preživela, gre zahvala nikomur drugemu kot partiji in tovarišu Stalinu osebno, kajti tovariš Stalin bi bil lahko v enem samem dnevu napravil konec temu razvoju. Z enim samim podpisom bi lahko zapečatil usodo vseh zgoraj naštetih, a je potrpel in se je raje odločil za individualen, skorajda rahločuten prijem. Celo Mandelštama, ki je o njegovih prstih pisal, da so »debeli, tolsti kot črvi«, ni pri priči poslal v smrt. Omogočil mu je, da živi v izgnanstvu, da še kaj napiše. Dal mu je priložnost, da se popravi, toda Mandelštam je ostal pri svojem, kot tudi številni njegovi tovariši, ki svojih src niso holetni dati na razpolago sovjetski oblasti. Osebno sem prepričan, da si ta oblast ni kar čez noč zastavila svojih, za umetniške ustvarjalce pogubonosnih ciljev, temveč jih je oblikovala nagonsko in zlagoma. Ni se kar čez noč začela zavedati, da je književnost nasploh njen sovražnik in da isto velja za vsak posamezni literarni talent, temveč se je dokopala do tega šele po lepem številu slepih poskusov. Na samem začetku na primer so nekateri pisatelji,

kot Bunin, Kuprin, Merežkovski in Averčenko, naravnost odklonili novo oblast. Obrnili so ji hrbet in jo obsodili. Tu ni bilo dileme – ti ljudje so bili očitni sovražniki. Več opravka si je oblast dala z neodločneži. Boljševiki so jih skušali pridobiti za stvar, v upanju, da bodo tiste med njimi, ki ne bodo nehali opominjati na razkorak med obljubami in stvarnostjo, že še prevzgojili. Bili pa so tudi pisatelji, ki so se brez vsakega oklevanja postavili na stran oblasti in skušali svoje pisanje iskreno in samopožrtvovalno prilagoditi novim zahtevam. Na koncu je celo zanje – za tiste med njimi, ki so ohranili vsaj trohico talenta – obveljalo, da so sovražniki. Kot take jih je bilo treba uničiti, pri čemer niti ni bili nujno, da so človeka uničili fizično. Zadostovalo je, da so mu uničili talent.

Stvari so se razvile tako daleč, da je vsaka oblika umetniške nadarjenosti postala sovražnik sovjetske ureditve. Daljnovidnejši med pisatelji so to hitro dojeli. Nekateri so kratko malo nehali pisati, drugi so se zatekli k steklenici. Prepričan sem, da se je Katajev trideset let zavestno prenarejal, da ni talentiran. Nekateri drugi so se prenarejali še bolj mojstrsko, do te mere, da so na koncu res ostali brez daru. Ni treba posebej poudarjati, kako stroga je sovjetska cenzura. Najsi gre za leposlovje ali dokumentaristiko, cenzor neusmiljeno črta vsako omembo dejstev, ki so imela pomembno vlogo v sovjetski zgodovini. Na seznamu prepovedanega so stotine imen disidentov, filozofov, igralcev, slikarjev in pisateljev, kot tudi imena mnogih voditeljev Oktobrske revolucije, državljanske vojne in sovjetske države. Poleg vseh trajnih in začasnih prepovedi pa obstaja tudi vrsta dobro preskušanih formul. Pisatelju, ki piše po njih, se ni bati nevšečnosti.

Vzorno socrealistično delo mora bralca prepričati, da je sovjetska ureditev najboljša.

Glavni nosilec zgodbe mora biti pozitiven junak. Včasih je bil to junak revolucije, kot npr. Pavel Korčagin, dandanes pa v tej vlogi nastopajo popolni idioti, npr. partijski sekretarji ali politično zavedni delavci, ki razglašajo, da je pravi revolucionar lahko samo tisti, ki presega proizvodno normo in dela vse, kar ukažejo v upravi. Na zunaj je pozitiven junak lepo grajen primerek nordijske rase (svetlorjavih las, modrook, s preprostim ruskim imenom). V vsakem hipu je pripravljen žrtvovati se za domovino, za zastavo ali za socialistično imovino, kaliti jeklo ali se lotiti žetve. Veliko dela in veliko kadi, spi pa bolj malo. Njegovi odnosi z nasprotnim spolom so zaviti v skrivnost. Bere samo Marxa, Lenina in sprotnega Prvega sekretarja. Nikoli niti za las ne podvomi o pravičnosti svoje stvari, govori s tihim, a čvrstim glasom, rokuje se krepko in ne umika pogleda. V prostem času, ki ga ima zelo malo, rad hodi loviti ribe.

Njemu nasproti postavi pisatelj negativnega junaka. Običajno je to kržljav intelektualalec potnih dlani in izmikajočega se pogleda. Če že ni neposredno vpleten v sabotažne dejavnosti, potem mu ni mar reševanja domovine in zastave, prav tako ne uresničevanja zastavljenih načrtov. Z ribolovom se ne ukvarja, namesto tega prebira avantgardno poezijo. Njegov priimek ima vedno kak poljski prizven, čeprav je povsem očitno, da je Žid, ki hlepi po vsem tujem, v prvi vrsti po viskiju, kavbojkah in jazzu.

V vzornem socrealističnem delu morajo biti vedno prisotni tudi tako imenovani »simboli napredka«. Če na primer pozitiven junak izpove ljubezen pozitivni junakinja, ga bo ta v odločilnem trenutku prekinila z vzklikom: »Poglej! Tam zgoraj! Sputnik!«

Vzoren sovjetski pisatelj mora imeti posebno dober posluš za nacionalno vpra-

šanje. Če v njegovi zgodbi nastopata Rus in Tadžik, mora Tadžik biti dober, Rus pa za majčkeno spoznanje boljši.

Nekateri poznavalci sovjetsko-ruske književnosti so zelo pozitivni v svojih ocenah o ustvarjalnosti tega obdobja. Poudarjajo, da literatura celo v najtežjih tenutkih ni nehala obstajati, da so ljudje delali, živeli . . . in potem sledi seznam imen, ki ga omenjam na začetku: Bulgakov, Platonov, Zoščenko, Pasternak . . . To je seveda res. Toda hkrati ne smemo pozabiti, da so se člani Zveze pisateljev, katerih dela uradno objavljajo, vedno delili na dve kategoriji, ki sta si podobni, kot je ovca podobna volku.

Prvo kategorijo je mogoče praktično povsem poistovetiti s pojmom države. To so pisatelji, ki uživajo popolno zaupanje oblasti. So na visokih položajih v Zvezi pisateljev, lahko so uredniki velikih literarnih publikacij, povrh pa tudi poslanci v Vrhovnem sovjetu ter člani ali kandidati za člane v Centralnem komiteju. Njihovo pisanje je stvar državnega pomena, zato noben urednik ne more odkloniti njihovih rokopisov na lastno pest.

V drugo kategorijo pa sodijo periferni pisatelji, tisti, ki ne gredo po uhojeni poti sovjetske literature, temveč jo ubirajo po zaraščenih stranskih poteh. Ti praviloma ne pišejo o zglednih delavcih in pokrajinskih partijskih sekretarjih, pač pa o ubogih parah, o zapornikih, samomorilcih in stanovalcih komunalk (skupnih stanovanj), ki drug drugemu s ponvami razbijajo glave.

S pisateljem te vrste pa lahko človek ravna, kakor mu je ljubo. Lahko ga objavljaš ali pa tudi ne, lahko ga hvališ ali raztrgaš, lahko pa se zanj sploh ne zmeniš – vsaj dokler te ne opozorijo, da je ta isti pisatelj v nasprotju z vsemi tvojimi predvidevanji postal priljubljen pri bralcih, ki iz nekega neznanega vzroka raje berejo o pijancih in samomorilcih kot o partijskih sekretarjih in vzornih delavcih.

Književnost, ki jo označujem kot periferno, vključuje najboljše pisatelje sovjetskega obdobja. Med njimi ni niti enega, o katerem bi lahko rekli, da je užival ali da uživa varno in udobno življenje. Mnogi med njimi so svoje pisanje plačali z glavo, druge »samo« zapirajo, preganjajo ali blatijo. Oblast jim je v najboljšem primeru pripravljena obljubiti, da jih čaka prostor na smetišču zgodovine. Uradna sovjetska književnost jih je izobčila iz svoje srede, torej ji ne pripadajo.

Dogaja pa se, da po njihovi smrti le objavijo kako njihovo delo, čeprav neradi. Navsezadnje te uradne počastitve niso deležni oni sami, pač pa njihovi preganjalci. Tako je v Sovjetski zvezi vse polno ulic imenovanih po Pavlenku, pa Hiša ustvarjalnosti imenovana po Serafimoviču, Hiša pisateljev imenovana po Fadejevu, Fedinova knjižnica, Muzej Nikolaja Ostrovskega in mesto Gorki. Ne najdeš pa knjižnic, muzejev, ulic in lokomotiv imenovanih po Bulgakovu, Platonovu, Zoščenko, Mandelštamu, Cvetajevi, Ahmatovi ali Pasternaku.

In prav je tako. Osebnost bi bil zelo nesrečen, če bi obe skupini pisateljev metali v isti koš.

Pravoverni sovjetski književnost, ustvarjena v popolnem soglasju z znanstveno metodo socialističnega realizma, je bila vedno deležna državne spodbude, priznanj in nagrad. V svoji oceni te književnosti se popolnoma strinjam z uradno literarno zgodovino, ki visoko nad vse ostalo postavlja roman Gorkega »Mati« in ep Majakovskega »Vladimir Iljič Lenin«. Uradni literarni zgodovini brez kančka obžalovanja priznam tudi njeno uvrstitev Fadejevega »Brezglavega bega« in Furmanovega »Čapajeva«. Roman »Kako se je kalilo jeklo« je Nikolaj Ostrovski zvelkel v ta literarni vrh z lastnim trudom. »Tihi Don« Šolohova pa že ne sodi več v sorealizem – preveč je človeški in celo po večkratnih izmaličenjih še vedno ne iz-

polnjuje osnovnih zahtev (za divjega kozaka Melehova, nagnjenega k razbijanju boljševiških lobanj, bi pač težko rekli, da je vzoren pozitivni junak sovjetske književnosti). Nasprotno pa »Zorana ledina« ali »Borili so se za domovino« dokaj gladko zdrkneta v socrealizem tiste vrste, ki si zaradi mene lahko lasti »Železno poplavo« Serafimoviča, »Cement« Gladkova, »Jeklene bloke« Panferova in »Kres« Fedina – za navrh pa še vse, kar so napisali Kočetov, Markov, Sartakov, Bondarev, Stadnjuk in Zakrutkin, kot tudi na tisoče drugih monumentalnih knjig, ki vsaka zase koristijo samo kot podstavek miz ali omar – vse skupaj pa bi lahko koristile edino, če bi jih zložili v stolp, ki bi bil spomenik mrtvorojeni književnosti. Iz knjig perifernih pisateljev stolpa ne bi mogli postaviti, saj je vprašanje, ali bi jih sploh našli toliko, da bi z njimi napolnili eno knjižno polico. So pa to dela, ki so preživela vse tiste, ki so jih hoteli uničiti, tako kot so pokončali njihove avtorje – z ustrelitvijo, utopitvijo v poplavi klevet ali izgnanstvom, pač odvisno od direktive z vrha. Pri teh knjigah so te metode odpovedale. Gorki se je močno zmotil: sovražnik je opelel, če se vda. Če pa se ne vda, ga ne moreš ugonobiti.

V tej zvezi velja podrobneje spregovoriti o obdobju polpretekle sovjetske zgodovine, ki je znano pod nazivom »odjuga«. Nekateri so sicer mnenja, da o kakšni odjugi ne more biti niti govora, drugi so glede tega manj kategorični. Šel bom precej dalje kot slednji, s trditvijo, da je odjuga ne samo bila, ampak da celo označuje prelomnico v zgodovini sovjetske države. Razodetja Hruščeva o Stalinu so – najsi so bila boječa in neodločna in ne glede na to, kaj je Hruščev v resnici hotel s to potezo – izpodkopala ideološke temelje države in ta si še ni in si nikoli ne bo opomogla od posledic. Ko se bo sesula ali pa ko bo prestala temeljne spremembe (in če se izkaže, da je nezmožna takih sprememb, se bo gotovo sesula) bodo zgodovinarji začetek konca neogibno postavljali v obdobje odjuge.

V tem obdobju se je nekaj v sovjetskem sistemu odtalilo, prve posledice pa so se pokazale prav na literarnem področju. Literatura je pričela oživljati. V starih organizmih je zaplala nova življenjska sila, pojavila pa so se tudi številna nova imena. Pisatelji so se pričeli spogledovati z literaturo, katere obstoj se je še malo pred tem zdel nepojmljiv. Ščasoma se je oblikovala precej številna skupina, ki jo je sedanjí partijski nadzornik literature Feliks Kuznjecev označil kot »četrtó generacijo«. Kot pripadnik te generacije lahko rečem, da smo bili kljub različnim nazorom, okusom in sposobnostim vsi neke vrste novi sopotniki. Formalno smo vsi priznavali sovjetski sistem, prav tako socrealizem. Na naše starejše kolega smo gledali s prezirom. Učili smo se pri Buninu, Čehovu, Hemingwayu in Salingerju, nikoli pa pri Fedinu ali Gladkovu. Ta proces se je razširil in začel privlačiti pisatelje starejših generacij, ki so po dolgem spanju le stegnili korak, da bi dohiteli mlajše. Pojavila so se dela, ki bi jih po vseh prej veljavnih merilih lahko označili če že ne kot protisovjetska, pa vsaj kot klevetniška. Oblasti so se od časa do časa ovedle in zamašile nekaj lukenj, a so se vztrajno odpirale nove. Proces je bil popoln, ko je na literarno prizorišče stopil Solženicin. Ta se niti ni poskušal izdajati za sopotnika. Roman »En dan v življenju Ivana Denisoviča«, ki nima v sebi absolutno nič sovjetskega, so mu ne samo objavili, ampak so ga celo predlagali za Leninovo nagrado.

Ko so se oblasti končno predramile, je bilo že veliko prepozno, da bi ubeglega duha spet lahko stlačile v steklenico. (Da ni bilo odjuge, bi Solženicin danes v najboljšem primeru živel kot upokojeni učitelj v Rjazanu in skrivaj prepisoval svoje »vzle« in »fragmente«.) Odjuga je torej omogočila rojstvo literature, ki se oblas-

tem otepa še dandanes. Vsa danes pišoča imena, ki količkaj pomenijo – podeželski pisatelji, mestni pisatelji ali pisatelji v emigraciji – so otroci tega obdobja. Sistem je v uničevanju literature napravil vrsto napak. Želeč zasenčiti Shakespeara, je lomil talentirane pisatelje. Tiste, ki jim je uspel zlomiti duha, je napravil za državne pisarje, ostale je uničil fizično. Izkazalo pa se je, da so bila vsa ta mukotrpna in intenzivna prizadevanja zaman. Dela uničenih pisateljev živijo, dela njihovih uničevalcev pa so mrtva, kot je mrtev odpadni papir.

Ustvarjalna moč duhovno zlomljenega pisatelja je vidno odtekala v prazno, dokler ni njegovo pisanje zdrknilo na nivo najbolj povprečnega partijskega funkcionarja. Čemu bi si torej prizadevali iz pisatelja napraviti partijskega šefa, ko pa je toliko enostavneje iz partijskega šefa napraviti pisatelja? Če je partijski šef sposoben nadzirati literaturo, zakaj je ne bi mogel tudi proizvajati?

Literatura se vedno obnavlja. V ospredje pridejo nove generacije, stare pa odhajajo s prizorišča. Sovjetska poluradna literarna kronologija teče nekako takole: prva generacija – postrevolucijsko obdobje; druga generacija – predvojna leta; tretja generacija – povojno obdobje; četrta generacija – odjuga, poststalinizem. Pete generacije zaenkrat še ni videti. Namesto tega se je na literarnem prizorišču pojavila nova vrsta pisatelja.

Konec šestdesetih let sem bil ne le član Zveze pisateljev, temveč tudi član sekcijskega odbora za prozo v okviru Zveze. Nekega dne, ko smo na rednem sestanku obravnavali sprejem novih članov, sta v sobo stopila dva člana moskovske podružnice Zveze pisateljev, Lazar Karelin in bivši general KGB Viktor Ilin.

»Tovariši,« je dejal Karelin, »danes je za nas velik dan. Prejeli smo prošnjo Nikolaja Trofimoviča Sizova za sprejem v Zvezo. Tovariš Sizov je pomembna javna osebnost in velik pisatelj.«

Literarna kariera tovariša Sizova se je v resnici odvijala skoraj pred mojimi očmi. Svojčas, ko sem delal pri radiu, je bil moj šef, na položaju načelnika direktorata za politične oddaje zvezne radijske mreže. S tega položaja je bil premeščen na položaj načelnika moskovske policije, kjer je dobil čin generalmajorja. Zatem je bil postavljen za podpredsednika moskovskega mestnega sovjeta in nato za generalnega direktorja Mosfilma, kar je – kolikor mi je znano – še danes.

V času, ko je bil načelnik policije, se je nanj obrnil klasik sovjetske literature Kočetov, ki je bil takrat urednik revije Oktober. Za nekega svojega sorodnika je želel izposlovati dovoljenje za naselitev v Moskvi in Sizov mu je ustregel – Kočetov pa mu je za protiuslugo objavil njegov roman, ki so mu kasneje sledila še druga dela. V Stalinovem času so partijski funkcionarji, ki so bdeli nad Zvezo pisateljev, ostajali partijski funkcionarji in so se le z dobršno mero previdnosti označevali kot pisatelji. Njihovo prenikanje v pisateljski stan je postalo bolj opazno v času Hruščeva, v času Brežnjeva pa se je spremenilo v pravecato povodenj.

Postati pisatelj je stvar prestiža: v trenutku se znajdeš v družbi Puškina in Tolstoja. Pisatelj dobro zasluži. Naklada, honorar in tantieme niso odvisni od literarne kvalitete ali števila prodanih izvodov, temveč izključno od tega, kje v sovjetski hierarhiji stoji avtor. Biti pisatelj tudi ni tvegano, kajti podkupnine ne gredo iz roke v roko, temveč iz enega računovodstva v drugo. Ti objaviš meni, jaz objavim tebi, in tako žanjeva oba. Popolnoma zakonito. Pri tem ne gre pozabiti, da so lahko tantieme za razliko od osebnih dohodkov praktično neomejene. Korupcija se razvija in postaja učinkovitejša. Včasih je en glavni urednik objavljajal dela drugega in obratno, danes pa so se v ta proces vključili novi člani – ljudje, katerih dobra volja je eden od pomembnejših pogojev za življenje na visoki nogi. Tako se v literaturo

infiltrirajo policisti, oficirji KGB, direktorji veleblagovnic, predsedniki odborov za stanovanjsko politiko in drugi njihove vrste.

Sovjetska književnost se danes približuje idealu, h kateremu je instinktivno težila od vsega začetka. Njena vsamogoča pisana in nepisana pravila so razpredena do absurda. Nič ni prepuščeno naključju. Celo pozitivni junaki so razvrščeni v hierarhično lestvico, na kateri najvišje mesto formalno pripada Leninu. Vsako leto na stotine pisateljev prispeva nove stvaritve k takozvani Leniniani: romane, po-vesti, epske pesnitve, gledališka dela, filmske scenarije, vse o Leninu in njegovih najožjih sorodnikih. (Seveda vodja svetovnega proletariata v večini teh proizvo- dov deluje tako kot vsak zgleden junak sočrealizma – precej bedasto.)

V resnici pa Lenin le ni glavni pozitivni junak sovjetske literature. V resnici ta čast pripada sprotnemu prvemu sekretarju. Pod Stalinom je bil to Stalin, pod Hruščevom Hruščev in pod Brežnjevom Brežnjev. Andropov je odšel prehitro, da bi mu uspelo priti tako visoko. Bržkone tudi Černenko ne bo imel te sreče. Ne bo pa me presenetilo, če se v sovjetski literaturi že jutri pojavi nov pokrajinski sek- retar, tak, ki je svojo kariero začel kot politikomisar pri graničarjih in jo med vojno nadaljeval kot vodja moldavskih komunistov.

Tako kot papirnati junaki so tudi njihovi ustvarjalci razvrščeni strogo po položaju. Sekretar Sovjetske Zveze pisateljev velja za večjega mojstra peresa kot sekretar Ruske Zveze pisateljev, ta pa je večji kot sekretarji nižjih pisateljskih podružnic. Od posameznikovega položaja na tej lestvici je torej odvisna njegova uradna na- lepka: izjemen pisatelj, slovit pisatelj, ugleden pisatelj. Višji kot je položaj, večji so slavospevi ob obletnicah in veličastnejši je pogreb. Celo prostor na pokopališču je odvisen od položaja.

Tisti, ki sodijo v sam literarni vrh, so na seznamu visokih partijskih funkcionarjev – nomenklaturi – ki jim daje pravico do nakupov v posebnih partijskih trgovinah, in pravico do oddiha in zdravljenja v posebnih sanatorijih ter bolnišnicah, rezerviranih izključno za Kremelj. Naklade njihovih del so ogromne, tantieme astro- nomske. Kritika teh velikanov je kategorično prepovedana.

Živa literatura je bila sovražnik novega reda. Ta sovražnik je bil poražen, poteptan v tla in skoraj povsem iztrebljen. Od literature, ki jo imenujem periferna, je ostalo le malo. Nekateri pisatelji so emigrirali, drugi – kot Šukšin, Kozakov, Trifunov – so mrtvi. Vse preostale količkej resne pisatelje, ki še delujejo (periferno) v okviru uradne literature, je mogoče prešteti na prste. Vsi pa so, kot že rečeno, otroci od- juge. Najmlajši med njimi se bližajo petdesetim letom, njihova življenjska dela pa so bržkone že napisana. Prihodnost literature pripada mladi generaciji. Toda kje je ta? V okviru uradne literature je ni opaziti. Mladi pisatelji praviloma niso di- rektorji veleblagovnic, od njih ni mogoče pričakovati nikakršnih materialnih blag- rov – zakaj bi jih torej objavljali?

Nekoč so mi na neki ameriški univerzi rekli: »Saj mlad pisatelj vendar ne potre- buje drugega kot svinčnik in papir!« To nikakor ni res. Potrebna sta mu tudi za- ložnik in bralec. Kot pisatej se lahko razvija samo, če se pojavlja v tisku, če bralci nanj reagirajo in če je s strani starejših pisateljev deležen pohvale in kritike. Brez tega mlad pisatelj običajno izgubi občutek, da je njegovo delo nekomu potrebno, otopi, postane zagrenjen in verjetno nikoli ne razvije svoje izpovedne moči.

V osnovi to velja predvsem za prozne ustvarjalce, saj je poezija bolj elastična. Po- ezije ni težko spraviti v obtok (ljudje jo lahko prepisujejo ali se je učijo na pamet), zato živi in preživi tudi v najbolj surovih razmerah. Proza pa je v težkem položaju,

zato v sovjetski uradni literaturi, v njenem sedanjem okviru, ne morem pričakovati nikakršnih novih odkritij in novih smeri.

Takšna je torej veličastna pot, ki jo je sovjetska literatura prehodila v minulega pol stoletja. Gotovo ni moja krivda, da ta zapis ob jubileju ni ravno spodbuden. Pa vendar ostajam prepričan, da je literaturo nemogoče popolnoma uničiti. So samo obdobja prisilnega molka, ko se ustvarjalna energija kopiči. Ko pa jarem odpade ali se samo zrahlja – kar se bo nekoč gotovo zgodilo – bo nakopičena energija bruhnila na površje in rodila se bo nova, mogoče celo velika literatura.

Prevod: Veselko Simonović

Vladimir Nikolajevič VOJNOVIČ se je rodil leta 1932 v Stalinabadu (današnjem Dušanbeu). Končal je 7 razredov desetletke, nato je delal kot mizar. Pri vojakih je bil letalski mehanik. Po vojski je obiskoval večerno šolo in slabi dve leti študiral. Sredi 50. let se je skušal neuspešno vpisati na »Literarni inštitut Gorkega« v Moskvi, potem se je zaposlil na radiu in pisal pesmi (znana je njegova kozmonavska himna). Leta 1961 mu je »Novyj mir« objavil prvo povest **Tukaj živimo**, zaslovel pa je s povestjo **Rad bi bil pošten**, ki so jo poleg **Dveh tovarišev** (1967) igrala številna sovjetska gledališča. Leta 1972 je izdal dve knjigi (**Povesti, Stopnja zaupanja**), nato pa so se začeli hudi zapleti. Že leta 1966 je bil s pismom branil pisatelja Sinjavskega in Daniela, dve leti pozneje pa še pesnika Ginzburga in Galanskova. Od leta 1973 dalje, ko ni hotel podpisati javnega pisma zoper Saharova, so ga sovjetske založbe bojkotirale, in 1974 so ga izključili iz Zveze prijateljev. Leto pozneje je v Parizu izšla prva knjiga **Življenja in nenavadnih prigod vojaka Ivana Čonkina**, ki ji je 1978 sledila druga (**Prestolonaslednik**). V tujini je izdal še dve deli (**Ivan-kiada**, 1976 **Po sledeh dopisovanja**, 1978), v katerih je razkrival svoj težavni človeški in pisateljski položaj v domovini. Leta 1980 je emigriral in zdaj živi v Stockdorfu blizu Münchna, kjer piše tretjo knjigo o Čonkinu.

Tomislav Virk

Heidegger – mislec apokalipse?

»Umetnost je vredna več od resnice.«

NIETZSCHE

— — —

Vprašanje, ki ga uvaja naslov, zastavljam radikalno. Ob tem se seveda utegne marsikdo vprašati, ali Heideggera sploh lahko spravljamo v zvezo z apokalipso. Saj je pravzaprav nikjer ne oznanja. Torej se mu ne kaže kot nekaj »vprašanja vrednega« (fragwürdig)?

Na tem mestu ne bom problematiziral teme tehnike in znanosti, ki je Heideggrovi misli tako eksplicitna kot implicitna. Na gornje dvome naj odgovorim s Heideggrovim argumentom, ki ga podaja v svoji knjigi »Nietzsche«, ko obravnava misli tega znamenitega filozofa. Njegovo argumentacijo razumem v sledečem smislu: to, kdo o kaki stvari ni govoril, še zdaleč ni dokaz za to, da ga tista stvar ne opredeljuje morda ravno v njegovem bistvu. Heidegger v omenjeni knjigi (v zvezi z Nietzschejem) pripominja, da vsi misleci mislijo korak naprej od tistega, kar so sposobni povedati. Nato pokaže, kako se to načelo izkazuje v »praksi«; Heidegger namreč mora misliti naprej od tistega, kar je zapisal Nietzsche, torej misli tisto, kar je Nietzsche zgolj mislil ali slutil oziroma kar je bilo morda njegovo nezavedno gonilo, tako da se lahko šele iz mišljenja tega neizrečenega vrne na izrečeno in lahko šele v razumevanju prvega ustrezno razloži drugo (kar je očitno še posebej pomembno v Nietzschejevem primeru; nerazumevaje njegove filozofije je vodilo v prave zgodovinske tragedije!)

V istem smislu bi bilo tedaj mogoče domnevati, da je Heidegger mislil apokalipso, čeprav tega ni nikjer ekspliciral. Seveda pa taka domneva ne sme biti apriorna, ampak moramo najti v njegovem delu vsaj neke sledi te misli, sledi, ki v nas šele porajajo to domnevo in iz katerih bi jo bilo morda moč natančneje utemeljiti.

— — —

Heidegger je za izhodišče svoje misli v nekem smislu vzel prav Nietzscheja, zato bo prav, če je slednji tudi za podlago pričujočemu eseju. Po Heideggrovi shemi je ta filozof postavljen kot eden vrhov v toku evropske metafizike. Pravzaprav Nietzsche ni zgolj eden redkih vrhov, ampak se njegov položaj – tako kot Platonov – še posebej odlikuje: medtem ko pomeni Platonova filozofija začetek evropske metafizike, Nietzsche s svojim »obrnjenim platonizmom« to metafiziko dovrši. Nietzsche pomeni vrh in hkrati v nekem smislu že konec evropske metafizike. Vprašanje pa je, ali je Heideggrovo prepričanje, češ da je z Nietzschejem metafizike vsaj v nekem oziru konec, popolnoma upravičeno. Mar ni v tej tezi morda

podlegel podobni skušnjavi kot Hegel v svoji Filozofiji zgodovine? Res je, sam se je zelo trudil, z lastnim zgledom dokazati to tezo s tem, da bi premagal metafiziko, jo presegel. Tako govori o preseganju metafizike (**Überwindung der Metaphysik**). Toda – kot ne ugotavlja le Derrida, ampak tudi Heidegger sam, s svojim filozofskim prispevkom metafizike ni presegel, ampak ostaja s svojim preseganjem metafizike bistveno v metafiziki sami.

Nujno se sedaj zastavi vprašanje, ali metafizika sploh je končana? Odkod misel o njenem koncu? Če ta misel izvira iz najglobljega spoznanja in poznavanja metafizike, ki pa je seveda mogoče šele takrat, ko je metafizika že presežena, torej sama v sebi zaključena »zgodovina«, tedaj je to seveda popolnoma logičen in dosleden sklep. Ker pa očitno ni tako, saj metafizike na ta »dokončni« način nikakor še ni konec, je Nietzsche verjetno zgolj začasni konec metafizike, zgolj začasni znanilec njenega konca oziroma zgolj znanilec konca DOTEDANJE evropske metafizike. Glede razlage Heideggrove teze o koncu metafizike se tedaj sama od sebe vsiljuje naslednja možnost: da teza o koncu metafizike v svojem jedru sploh ni teza, izrasla iz racionalne refleksije, ampak ŽELJA. Česar ne želimo misliti, tega namreč ne bomo niti začeli misliti. Toda: kako naj kdo ŽELI konec metafizike?

Preden bo mogoče odgovoriti na to, bo treba seveda pojasniti cilj te želje, to-želeno, konec metafizike, oziroma treba bo pojasniti, kot kaj se kaže metafizika. Dovršitev metafizike je treba po Heideggrovem razmeti takole: Nietzsche je domislil evropsko metafiziko kot spraševanje oziroma mišljenje bivajočega. V tem mišljenju bivajočega se skriva pozabljenost izvirnejšega mišljenja, spraševanja biti. Zato pomeni preseganje metafizike ravno to: mišljenje biti.

Če se sedaj povrnemo k Nietzscheju, opazimo, da se mu bivajoče kaže kot volja do moči. Vendar je ta formulacija morda nekoliko dvoumna. Nietzscheja dolgo časa niso pravilno razumeli in razlagali. Heidegger ga je verjetno prvi avtentično (seveda pa ne dokončno!) razložil, kar je posledica njegovega globljega spoznanja Nietzschejeve misli in hkrati spoznanja nevarnega, prav grozovitega značaja njegove, zgodovinskemu času sicer avtentične filozofije (volje do moči). S tem, da je Nietzscheja proglasil za konec metafizike, je skušal zaustaviti grozoviti napredek te »filozofije iracionalizma«, kot jo imenuje Lukacz. Vendar mu to očitno ni uspelo: metafizika še ni premagana.

Poslednji stavki izzvenijo kot teze in prav je tako: saj so za zdaj šele moje »želeno mišljeno«. V nadaljevanju pa jih bom poskusil podrobneje utemeljiti, tako da prestopijo breg želenega.

Razlago pričnjam z Nietzschejevim razumevanjem spoznanja, logike, resnice. To razumevanje je podal Heidegger v svoji znameniti razlagi Nietzscheja. Utemeljujejo ga pojmi: shematizacija, ureditev kaosa, spesnena resnica. Na koncu ugotavlja, da sta logika in resnica imperativ. Imperativ v sledečem smislu: resnica ni nujno tisto, kar nekaj samo na sebi je, ampak tisto, kar naj bi za človeka bilo. Na primer: človek zaradi svojega specifičnega načina spoznavanja ne more misliti protislovja (oziroma ga ni mogle misliti do nastopa dialektičnega mišljenja). Zato si je prikrojil vso naravo tako, da v njej ni protislovja. Tudi če je kje naletel na kaj, kar je bilo na pogled protislovno, je njegov shematizirajoči in vse urejajoči um iz tega »kaosa« takoj »spesnil« tako možnost, da se je »tisto« zazdelo kot logično. Logika se tako pokaže kot sredstvo, s katerim iznajdemo, pravzaprav spesnimo,

razlago za tisto, česar naš razum ne more misliti. Zato je resnica imperativ, ker je taka logična resnica.

Poglejmo si torej pojem »razvoja« v luči tega imperativa. Kdor se je navzel skepticizma strukturalne antropologije se utegne spraševati takole: ali razvoj zares obstoji? Samo mar na svoje oči videli razvoj kake živalske vrste? Ali ni tako, da je vse, kar se je zares razvilo, le človekova misel in delo? Razvoj nikakor ni tako sama po sebi umevna realnost. Razvojna misel se utegne izkazati kot epohalna misel, torej kot misel naše dobe. V nji smo zopet spesnili pomirjujoč odgovor.

Kljub vsej skepsi pa se zdi nekaj očitno: človek se brez dvoma »razvija« vsaj na en način. To pa prav zato, ker ve, da se razvija, oziroma ker se hoče razvijati, kajti v njem je misel o razvoju. Misel sama o razvoju pa je že razvoj, je volja do razvoja, s tem pa seveda nujno tudi volja do volje, ki je hkrati tudi volja do moči. Tako pridemo do Nietzschejeve filozofije, do enega njegovih temeljev, do volje do moči. Iz skepse, katero poraja Nietzschejeva refleksija logike, ki je na neki način »izvenčasovna« in »izvenepohalna«, nujno uvidimo odrešujoč izhod v »to epohalno«. V luči tega seveda moramo pristati na razvoj vse narave, tako da se nam v največji jasni prikaže Nietzschejeva misel: bistveno določilo bivajočega kot postajajočega (torej kot razvijajočega se) je volja do moči. Kajti kaj je v tej luči razvoj drugega, če ne volja do moči?

Zato Nietzsche poleg temeljnega atributa bivajočega, ki je veljal dotedaj, namreč Biti (**Sein**), postavi še enega: Postajanje (**Werden**), torej razvoj, če pojem razumemo v epohalnem kontekstu. Ta njegova postavitev se tako izkaže popolnoma v skladu z razvojem evropske metafizike in z zgodovinskim razvojem nasploh. Šele v Nietzschejevem času je namreč prav v jedro tedanjega sveta prodrla z Darwinom misel o razvoju (in kako revolucionarna je bila!) in v tistem času se je razvoj tudi udejanil, »utelesil« v industrijsko-tehnični revoluciji, pravem izbruhu, v epidemiji razvoja in napredka na vseh ravneh, tako da je ta napredek postal poleg biti drugi temeljni atribut bivajočega. Moderni človek je namreč tako okužen z epidemijo napredka, da ga le-ta določuje v njegovem bistvu, da ga določuje prav v biti. Kako reagira Heidegger ob tem spoznanju?

V omenjenem kontekstu operira ta mislec predvsem s pojmom »tehnika« oziroma »tehnologija«. Tehnologija dela iz bivajočega predmete, **Gegenstände**, ki stoje zoper nas, ki nam zakrivajo bit. (V zvezi s tem je tudi pojem **Gestell**.) Tehnika, napredek, tehnična obravnava bivajočega nam zakrivajo bit. Heidegger zato poziva k vrnitvi k biti. Vrnitev k biti je za-vrnitev bivajočega kot tehnologije.

V tem smislu se tudi obrne k Nietzscheju in pravi: Nietzsche je dopolnil evropsko metafiziko – teorijo o bivajočem, kjer se je bivajoče po svojem dvatisočletnem izpostavljanju opazovanju izkazalo kot volja do moči, kot postajanje (**Werden**), kot napredek. S tem pa je te epohe konec, pričeti se mora nova epoha, v kateri ne bomo več mislili bivajočega, ki je v svojem bistvu to postajanje, razvoj, temveč bit samo.

Iz zgornjega je očitno, da se kaže v razmerju med bivajočim in bitjo neka temeljna razlika (ontološka diferenca). Skušajmo utemeljiti najprej bivajoče. Najadekvatnejša je zgodovinsko najnovejša, najmlajša – to pa je Nietzschejeva – utemeljitev bivajočega. Bivajoče je volja do moči, je torej razvoj, napredek, se pravi nekaj dinamičnega, nenehno gibajočega se. Vendar pa to mišljenje bivajočega po Heideg-

gerju pozablja bit, ki je vendarle bistvo vsakega bivajočega kot bivajočega. Zato se je treba vrniti na začetek evropske metafizike in misliti bit. Kaj dejansko pomeni ta Heideggrova (po)teza?

Bit je v nasprotju z bivajočim nekaj statičnega. Z vsem, karkoli izrečemo ali mislimo, hkrati že izrekamo bit. Hočemo npr. izraziti občutek lakote in rečemo: »Jaz sem . . .« Morali bi dodati: ». . . lačen.« Vendar nas mišljenje biti zaustavi že tukaj, takoj pri prvi besedi, tako da obstanemo v nekem trenutku in v njem otopimo; skušamo zaustaviti čas ter v trenutku doživeti bit. Bit nam je dana v tej statičnosti, vedno-istosti in enakosti. (Analiza recepcije Heideggro na Slovenskem prča, da so njegovi prvi privrženci njegov pojem biti v bistvu razumeli kot nekaj statičnega, v smislu čakanja, kontemplacije itn.)

Odkod Heideggerju tak krčevit upor bivajočemu kot razvijajočemu se, od kod njegova radikalna (in ne le zgolj navidezna, kot radi razlagamo) vrnitev v preteklost, v statiko, v kraljestvo biti? Morda se ravno v tem vprašanju tudi skriva odgovor na temo eksistencializma pri Heideggro.

Človeštvo že tisočletja pozna genije, modrece itn., toda samo v zadnjih dveh stoletjih je bil njihov prispevek (poleg tega pa še prispevek velikanske množice »povprečnežev«) k napredku takšen, da lahko o prejšnji dobi pravzaprav govorimo kot o dobi zelo počasnega napredka, nekakšni dobi stagnacije. Ta praktični položaj (npr. ekonomski) se adekvatno odraža tudi v teoriji, npr. v filozofiji. Filozofija »stagnacijske« dobe ne misli napredka, vsaj ne kot razvoja, ki je temeljno določilo bivajočega. Če pa se kje pojavi kaka razvojna misel, oziroma misel, ki pomeni napredek in razvoj (Kopernik, Gallileo, Bruno . . .), tedaj to misel takoj zatro.

Iz nerazumevanja? Iz verskih predsodkov?

Danes utegnemo ta dejstva presojati nekoliko drugače kot v bližnji preteklosti. Tako se nam utegne razkriti, da napredka niso zavirali iz nerazumevanja, ampak ravno iz razumevanja! (Prototip takega zaviralca je npr. Dostojevskega Veliki inkvizitor!) »Zaviralci napredka« so morali nagonsko zaslutiti apokaliptični značaj tehnike in napredka, slutiti so morali neobvladljivo moč razvoja in so ravno zato postali njegovi zaviralci in zatiralci (Znani so primeri, ko so inkvizitorji »privatno« priznavali pravilnost nazorov znanstvenih heretikov, ki pa so jih kljub temu obsodili zaradi »višjih ozirov«. So bili to religiozni oziri? Dvomim: saj bi bili zaradi svojega »privatnega« mišljenja v tem primeru kaj čudni »verniki«! – In ali ni mogoče v tem kontekstu razumeti tudi Pascalove odpovedi znanosti?) Seveda tako pridemo do nekakšnega paradoksa: zatiralci napredka so bili to ravno zato, ker so bolj poznali vse konsekvence in samo bistvo tega napredka.

Mar je torej razvoj, napredek nekaj, čemur so se stoletja zavestno upirala, pa se je končno izmuznilo njihovi kontroli? Torej je sodobna tehnika bolezen človeštva? Torej imata razvoj in napredek bolezenski značaj?

Številni izsledki in rezultati sodobne tehnike so v svoji dejanskosti, predvsem pa v svoji potencialnosti, tako grozljivi, da se zgornje misli morda ne zde več tako nemogoče. Poznamo multiplikacijo živega tkiva. (Huxleyeva grožnja je torej postala popolnoma realna!) Grozi odprava zasebnega, s tem pa tudi osebnega življenja. Grozi možnost, da bo kmalu vsak posameznik postal popolnoma kontroliran člen skupnosti, kateremu bo mogoče brati tudi misli! Človek bo razosebljen, razdejan, popolnoma uničen bo njegov »Svet« (verjetno pa tudi »Zemlja«). In mar ni razčlovečenje človeka ravno uničenje njegovega sveta, mar ni to tedaj najbolj radikalna apokalipsa?

»Reši nas lahko le še bog,« pravi Heidegger v intervjuju za Spiegel, ki pa je – na njegovo zahtevo – izšel šele leta 1976, po njegovi smrti. In zdi se, da v glavnem celotna atmosfera razgovora, kjer je govora o sodobnem svetu in tehniki, odseva zgoraj nakazano grozo apokalipse.

Vendar nam za utemeljevanje tu zastavljene domneve očitno ni treba poseči po omenjenem intervjuju, saj je še bolj prepričljiva celotna zasnova Heideggrove filozofije. Zakaj se namreč Heidegger tako radikalno odvrča od **Werden**, katero oznanja (v skladu s svojo željo) za preseženo, in se vrača k »nenevarnemu« **Sein**? Mar ne gre zgolj za posledico eksistencialnega doživetja apokalipse, eksistencialne groze pred njo? Mar ni to obupen – čeprav brez dvoma genijalen, morda najbolj genijalni od vseh! – poskus odvrniti apokalipso? Mar ni to poskus, odvrniti človeka od tehnike, napredka, razvoja in ga vrniti v bit, statičnost, »k njemu same-mu«?

In če je to res, mar ni tedaj Heidegger mislec apokalipse?

Mislec misli eno stopnjo naprej od tega, kar govori. To pa pomeni: tisto naprej mišljeno niti ni mišljeno, kajti vse mišljeno je tudi izgovorljivo; pač pa je navzoče na način intuicije, slutnje, želje. Ta intuicija, slutnja, želja, katere avtor pač ne more opredeliti, ker je preveč nejasna, pa nasprotno opredeljuje avtorja in pelje njegovo misel v tisto smer, ki jo zaznamuje ta slutnja. Oziroma drugače povedano: tudi Heidegger se ni izkopal iz logike, iz tistega območja torej, ki vsako spoznanje in dejstvo prikrojuje tako, da je logično, torej dostopno človeškemu razumu (tudi ta esej seveda ostaja metafizičen; pa saj tudi ni kritika metafizike). Heideggrova (zanj) neujemljiva misel oziroma slutnja oziroma groza (**Angst**) pred apokalipso pa je utesnila samo sebe na način logike. Že sama beseda »utelešenje« pove, da se je prestavila na neko drugo raven bivanja, s katero pa hoče povedati v bistvu eno in isto.

Dejstvo, da Heidegger problema apokalipse ne eksplicira, še ne govori proti Heideggru kot mislecu apokalipse.

Ivo Svetina

Predavanje o pesništvu

Namen nocojšnjega predavanja* je pokazati, v kakšnem odnosu sta pesništvo (poezija) in alkimija oziroma natančneje, ali se dá s pomočjo spoznanj alkimistične vede odgovoriti na temeljna vprašanja pesništva kot se zastavljajo od stare Grčije dalje.

Najprej je potrebno opozoriti na dve dejstvi: v svojem razmišljanju dosledno uporabljam izraz »pesništvo« in ne »poezija«, ker skušam ostajati v kar najtesnejši zvezi s Platonovim oziroma Aristotelovim pojmovanjem te človekove dejavnosti, ki se ne omejuje samo na »izdelovanje« pesmi, ampak tudi drugih zvrsti literature. In za alkimijo uporabljam izraz »veda«, ker je bolj védenje in večšina kot pa znatnost ali stroka.

II.
Vsako razmišljanje o pesništvu bi se moralo pričeti tako, kot ga je pričel Dušan Pirjevec v svojem »Vprašanju o poeziji« (NR 1969, Znamenja 1978), kjer se uvodno vprašanje glasi: kaj je bistvo poezije (pesništva – bi rekli mi), kakšne so njene oblike in odlikujoče lastnosti? Prijevčev spis je nastal – kot je znano – v zvezi z bolj ali manj znamenitimi dogodki v letu 1968 (Katalog, Tribuna), ko je vprašanje o pesništvu postalo takorekoč čez noč temeljno vprašanje slovenskega naroda, saj so o njem razpravljali celo, tedaj še ljudski poslanci republiške skupščine. To vprašanje, ki je popolnoma prvo vprašanje, saj sponira, da tisti, ki se tako sprašuje, še ničesar ne vé o predmetu razmišljanja, ima, kot meni Pirjevec, svoj odgovor kar v »prvem šolskem učbeniku«. Vendar gre samo za profesorjevo retorično figuro, saj vsi vemo, da niti v poslednjem učbeniku niti v svetem pismu ni najti dokončnega odgovora na vprašanje: kaj je bistvo pesništva oziroma kaj je pesništvo?

Iz oddaljenosti poldruga desetletja lahko ugotovimo le, da danes nismo nič pametnejši in da se to vprašanje ter spis, ki mu sledi kot pomnožitev spraševanja in iskanje odgovora kaj poezija je, še vedno dogajata, kajti poslednjih 15 let ni dalo nobenega novega odgovora, kvečjemu je zastavilo novih tisoč starih – prastarih vprašanj in to sredi časa, ko smo pričevalci in soustvarjalci socializma »kot najvišjega vprašanja sveta«, katerega temeljna določila so »znanost, tehnika in revolucija«, kot je zapisal Pirjevec v svojem spisu. In kje je potem mesto pesništvu? In ali je tudi vprašanje pesništva »najvišje vprašanje sveta«? Že takoj lahko odgovorimo: če velja, da je socializem zares najvišje vprašanje sveta, pesništvo potem to ni, saj dveh najvišjih vprašanj ne more biti. S tem seveda še ni rečeno, da tudi vprašanje pesništva ne more postati najvišje vprašanje našega sveta, vendar le tedaj, ko

* Predavanje je bilo v okviru Društva komparativistov na Filozofski fakulteti v Ljubljani, decembra 1984.

to ni socializem kot dogajanje »znanosti, tehnike in revolucije.« Ob tem se že zarisuje ena temeljnih premis našega razmišljanja, ki se glasi: dvom v možnost eksaktnih znanosti, da odgovore na »najvišja vprašanja« sveta in človeka, kajti tu so še »vede«, kot na primer alkimija, ki ne tekmujejo z znanostjo v eksaktnosti, temveč iščejo in najdejo drugih poti, ki razpirajo človeku duhovna obzorja in ne le obzorja »znanosti, tehnike in revolucij«. Takšna izhodišča so lahko močno dvomljiva in vprašljiva, saj živimo v času, ko je »socializem najvišje vprašanje sveta«, vendar tak socializem, ki ga ne odlikujejo le »znanost, tehnika in revolucija«, ampak tudi dobljena bitka za izgon latinščine iz šol in prepoved uvoza elektronskih računalnikov za domačo uporabo.

In ko že omenjamo vedo, ki se ji pravi alkimija, verjetno ne moremo mimo Junga, čeprav se bo naše razmišljanje kar se le da daleč izognilo njegovim psihoanalitičnim interpretacijam alkimističnih postopkov in tekstov, vendarle naj kljub temu navedemo eno njegovih mnenj, zapisanih v knjigi »Človek in njegovi simboli«: »Moderen človek ne razume, do katere mere ga je njegov 'racionalizem', ki je uničil njegovo sposobnost reagiranja na božanske simbole in ideje, prepustil na milost in nemilost psihičnemu podzemlju. Osvobodil se je 'predsodkov', vsaj tako misli, toda v tem procesu je v zelo nevarnem obsegu izgubil svoje duhovne vrednote. Njegova moralna in duhovna tradicija se je sesula in ob tem razsulu je prepuščen začudenju, presenečenju in razdvojenosti.«

V svojem razmišljanju o pesništvu ne moremo tudi mimo še enega nadvse pomembnega spisa, in sicer Nika Grafenauerja »Kritika in poetika« iz leta 1974 (zbirka Znamenja), ki poleg Pirjevčeve razprave, poskuša na kar najbolj temeljit način najti ne le pravi odgovor na vprašanje, kaj je pesništvo, ampak skuša predvsem formulirati pravo vprašanje, kajti v času, katerega kardinalna znamenja so »znanost, tehnika in revolucija«, ki se dogajajo kot »najvišje vprašanje sveta«, je spraševanje o pesništvu vendarle dovolj samovoljno in poljubno, saj ni spraševanje o temeljih našega sveta in časa. Zato se lahko kaže takšno razmišljanje, ki ničesar vnaprej gotovega ne nosi v sebi, nepomembno, obrobno, takorekoč zasebno, samo sebi namenjeno in zadostno. To v toliko bolj, če razmišljanje izvira iz prepričanja, da »znanost, tehnika in revolucija« do predmeta vprašanja sploh ne morejo, da se ga ne dotikajo, saj vse tri lahko le merijo, tehtajo, primerjajo, reducirajo, analizirajo, sintetizirajo in spreminjajo produkcijske ter družbene odnose; poslednjega odgovora na prvo vprašanje pa ne morejo dati. Znanost o pesništvu je sicer mogoča, ko raziskuje njegove tehnopoetske lastnosti in odlike, samega bistva pa se znanost ne more dotakniti. Zatorej je po mojem globokem prepričanju mogoča le **interpretacija pesništva**. S tako interpretacijo pesništva sem se nekaj časa tudi sam ukvarjal, in sicer v letih od 1977 do 1982, ko sem v Dnevniku in Književnih listih objavljajl interpeticije različnih avtorjev, vendar sem kmalu ugotovil, da je naloga pesnikov pisati pesmi ne pa pisati o poeziji drugih pesnikov. Zato nocojšnje priložnosti ne bom izkoristil za interpretacijo kakšnega konkretnega pesnika ali njegove pesmi, ampak za nekoliko bolj splošno razpravo o pesništvu in njegovih korespondencah z alkimijo.

Vendarle se moram takoj nekoliko korigirati, saj so nekatere interpretacije samih pesnikov pomenile tisti usodni in prelomni korak za samega interpretatorja kot tudi za druge pesnike in pesništvo v celoti, usodnejši in prelomnejši korak, kot ga je zmogla tako imenovana znanost o pesništvu. Pa naj gre za Platona ali sodobne strukturaliste. Vsem so znane Poejeve, Baudelairove, Poundove, Grafenauerjeve interpretacije pesništva, svojega ali drugih pesnikov, ki so usodno opredeljevale

potek pesništva in pesnjenja. In ne nazadnje tudi Pirjevčeve, ki so prav gotovo tiste, ki so mu prinesle upravičen naslov »pesnika mišljenja«.

III.

Če smo si kljub vsem navedenim pomislekom o času in svetu, katerih poglavitno vprašanje ni pesništvo, ampak socializem kot znanost, tehnika in revolucija, vendarle vnovič zastavili vprašanje, kaj je pesništvo, je to utemeljeno v trditvi D. Pirjevca, s katero končuje svoje »Vprašanje o poeziji«, in sicer: da je šlo v letu 1968 za tisti trenutek zgodovinskega dogajanja poezije na Slovenskem, za katerega je značilno, da se je dogodil »konec prešernovske strukture« pesnjenja in ko se je pričelo »vračanja poezije k sebi«. Prav ta ugotovitev tudi omogoča vedno nove možnosti spraševanja o naravi, bistvu in funkciji pesništva, kajti govori o tem, da je mogoče razmišljati o pesništvu kot o nečem, kar je **samo pri sebi, kar je »pri-sebno«**. To nadalje pomeni, če gre za proces vračanja k samemu sebi, da je stanje »pri-sebnosti« sploh mogoče oziroma, ker je bila najprej omenjena neka določena »struktura« pesništva, imenovana po dr. F. Prešernu, ki prav gotovo – tako sledi iz navedene ugotovitve – ni bila »struktura« ali pozicija (lega) pesništva »samega pri sebi«, oziroma »pri-sebnega« pesništva, da je nekoč pesništvo že bilo »samo pri sebi« torej »pri-sebno«. In prav ta »prisebnost« pesništva nas nocoj zanima. Iz »pri-sebnosti« pesništva izvira tudi možnost razmišljanja o naravi, bistvu in funkciji pesništva v neposredni povezavi z alkimijo kot vedo, ki temelji v prepričanju in spoznanju o pri-sebnosti snovnega sveta (kovin) ter iz nje izhajajočih **transmutacij** na poti iz nižjega k višjemu, od vulgarnega k principielnemu, vseobvladujočemu načelu zlata, kot vrhovnemu emblemu duha.

Naša temeljna, trenutno samo hipoteza, se torej glasi: pesnjenje je alkimistični postopek, v katerem besede (jezik) prehajajo (transmutirajo) iz nižjih v višje oblike bivanja oziroma jih postopek pesnjenja »oživlja«, tako nekako, kot je to bilo spoznano v stari Grčiji pri Platonu in Aristotelu, ko je pesnjenje-**poiesis** pomenilo prehod iz **me-on** (nebivajoče) v **to-on** (bivajoče).

Našo hipotezo opiramo na eno od mnogih, vendarle ne katerokoli si bodi trditev, ki jo je formuliral oče »jabolkovega padca« Isaac Newton, in sicer leta 1704 v delu »Opticks«, in ki se glasi: »**Spreminjanje Telesa v Svetlobo in Svetlobe v Telo je popolnoma v skladu z zakoni Narave, kajti zdi se, da Naravi prijajo Transmutacije.**« Ko se sklicujemo na Newtona je potrebno dodati, da nam ne gre za golo spekulacijo, ampak za trdno ugotovljeno dejstvo, da je začetnik moderne mehanike, oče gravitacije, z vso resnostjo proučeval najbolj ezoterična področja alkimističnih spoznanj in literature v prepričanju, da je v njih skrit odgovor na skrivnost sveta. V njih in ne v eksaktnih znanostih. Ko ugotavljajo kvalificirani raziskovalci in interpretatorji Newtonovega dela, je bilo celotno Newtonovo raziskovanje po letu 1675 utemeljeno na želji in volji, da bi integral alkimijo s filozofijo mehanike. In celo več – Richard Westfall v svojem delu »Force in Newton's Physics« (London 1971) trdi, da je »moderna znanost rezultat poroke (zakona) med hermetično tradicijo in filozofijo mehanike.« Seveda se takoj zastavlja vprašanje, kaj ima tako imenovana »moderna« znanost opraviti s pesništvom, če smo ji že uvodoma skušali odreči veljavo pri presoji vprašanj, ki se tičejo pesništva. Naj takoj poskušamo pojasniti: sklicevanje na Newtona temelji v sklepanju, da če je celo »moderna« eksaktna znanost tako usodno »poročena« s hermetično, tj. alkimistično tradicijo, potem to lahko (za sedaj samo »lahko«) toliko bolj velja za neeksaktno sestro človekovega uma, kot je to poezija oziroma pesništvo.

Potrđitev za našo odločitev, da se lotimo pesništva ne z razsvetljenim instrumentarjem eksaktnih znanosti, kamor moramo pravzaprav šteti tudi filozofijo, ampak z mračno, zaumno lučjo alkimistične tradicije, nam ni potrebno iskati samo v daljni preteklosti človeške zgodovine oziroma njegovega duha, ampak najdemo vrsto opornih točk tudi v bližnji preteklosti, na pragu atomskega veka. Tako je nemški (eksaktni) znanstvenik, biolog Hans Dirsch v času, ko sta na Capriju v vili Pierini Maksim Gorki in Vladimir Iljič Uljanov–Lenin razpravljala o usodi prihodnega sveta in literature in pri tem neumorno igrala biljard, na Pomorski zoološki postaji v Neaplju delal poizkuse na morskih ježkih in žabah, pri čemer je hotel izpodbiti Darwinovo evlucijsko teorijo. Eksperimenti pri delitvi žabjih jajčec so pokazali, da vsaka polovica umetno razpolovljenega jajčeca »dela« po svoje; vsaka polovica se razvija v popolni embrio in ne v polovičnega. Dirsch je na osnovi tega sklepal, da ima vsaka polovica jajčeca v sebi »shemo« celote, torej da vsaka živa celica teži k neki vrsti celovitosti, k višji stopnji organiziranosti, da »transmutira« v višjo fazo bivanja. Zaradi tega je bil Dirsch prepričan, da je nemogoče, da bi delovala samo in izključno na mehničnem principu. Dirsch je sklepal dalje: fizika in kemija torej ne moreta o tem pojavu izreči vse resnice. Od tod pa je bil samo še korak do Dirschove teorije vitalizma, ki je zanikanje darwinizma, kajti »vitalni« ali »namenski« del živega bitja je popolnoma oddvojen od kemične in fizikalne strukture in delovanja celice. Vitalni del deluje iz neke povsem druge dimenzije in »mehanike«. Tako rekoč »metamehanike«.

In kaj imata Newton in Dirsch opraviti s pesništvom, ko gre za eksaktno znanost? Imata, saj sta ena mnogih znanstvenikov, raziskovalcev in eksperimentatorjev, ki so pričeli dvomiti o tem, da znanost lahko izreče poslednjo resnico in to celo o materialnem svetu. Pa ostanimo še nekaj časa pri znanosti!

Avtor znamenite in razvpite »**Dialektike prirode**« nas bi verjetno avtoritativno zavrnil, češ da nasedamo pravljicam in šarlatanom, saj bi nas opomnil, da je Dirsch na vrhuncu svoje znanstvene kariere, ki se je odvijala na obalah zaliva pod Vezuvom, bil – s pomočjo intrig – prepoznan za šarlatana in pahujen v brezno pozabe. Za Newtona bi celo pisec »Dialektike« to težje dokazal. Avtorja »Dialektike« nismo priklicali v spomin zaradi njegove neizpodbitne avtoritete v rečeh eksaktnosti, temveč zaradi tega, ker tudi njegova »Dialektika«, četudi spisana kot boj proti vulgarnim materialistom, kar cveti od poenostavljanja in istorodnega (vulgarnega) materializma. Ta trditev se bo marsikomu zdela pretirana ali celo bogokletna, vendar nas že naslednji navedek iz »Dialektike« popolnoma pomiri v teh naših pomislekih. Engels namreč trdi, da je raznovrstnost prehrane povzročila spremembo v prebavnem sistemu opice in s tem omogočila izskok zverine v človeka, naj citiramo: »da je postajala hrana čedalje bolj mnogovrstna in z njo tudi snovi, ki so prihajale v telo, kar je ustvarilo kemične pogoje za preobrazbo v človeka.« (Engels, Dialektika prirode, str. 191, CZ 1947). Dirschovega mnenja o tej Engelsovi tezi ne poznamo, vendar vseeno ne bi hoteli avtorja proglasiti za pravljicarja in šarlatana.

Prav v tej isti »Dialektiki« najdemo tudi neko izjavo, ki nas je usmerila v razmišljanje o odnosu med pesništvom in alkimijo. Engels navaja citat iz Rosenkrantzove knjige iz leta 1850 »System der Wissenschaft«, ki se glasi: »**Platina je le paradoksalno hrepenenje srebra, da dobi isto najvišjo stopnjo metalčnosti, ki jo ima le zlato.**« Engels opremlja ta navedek s pojasnilom, da Rosenkrantza noben pravi hegeljanec ne priznava, pri čemer dodaja, da je bil le **beletrist(!)**, a vendar meni, da na osnovi njegovih – po Engelsu – napačnih spoznanj, ne smemo obsojati ce-

lotne filozofije prirode. Na tem mestu se naš ekskurz v eksaktne znanosti in k dialektiki, za katero je bil Engels trdno prepričan, da je ni moč prezirati nekaznovano (Dialektika, str. 64) – tako nam nočoj vsaj kazen uide! – konča in se znova vračamo k pesništvu.

IV.

Omenjeni navedek je prav gotovo dovolj nenavaden, saj govori o »hrepenenju« kovine in to celo »paradoksalnem« hrepenenju, kot da bi poznali tudi neparadoksalno hrepenenje. Pri čemer je verjetno težko dokazati, da ne gre za tautologijo, kajti hrepenenje je po svoji osnovni naravi v sporu z dejavnim bivanjem, saj vodi v pasivnost, za kar nam verjetno ni potrebno posebej navajati nepregledne vrste izjav zelo različnih avtorjev, ampak se lahko spomnimo kar na Ivana Cankarja, ki je bil takorekoč zaprisežen pesnik hrepenenja. »Paradoksalnost« hrepenenja lahko razumemo le v toliko, v kolikor Rosenkrantz govori o kovinah in ne o ljudeh. O kovinah, kot da bi bile ljudje; kot da bi imele dušo. Saj je vsakomur znano dejstvo, da »hrepenenje« povezujemo s tistim človekovim notranjim organom, ki mu rečemo »duša«. Ker pa smo se odločili, da razmišljamo o pesništvu s pomočjo spoznanj in dognanj alkimije, skrivne vede o transmutaciji kovin, nam zaradi tega »paradoksalno« hrepenenje srebra po zlatu, ki ga dela za platino, ne povzroča posebnih težav in ne zastavlja nerazrešljivih vprašanj. »Hrepenenja« srebra po metalčni stopnji zlata ne razumemo kot posebno stanje človekove duše, cankarjanskega slikanja teme, samo zaradi tega, da bi oko še silneje zahrepenelo po luči, ampak kot **presežno vrednost** človekove nujne dejavnosti za reprodukcijo rodu, vrste, ekonomskega temelja družbe in produkcijskih odnosov. Hrepenenje – poenostavljeno rečeno – je tisti presežek, ki ne more bistveno vplivati na življenjski minimum (mezdnega) delavca. Hrepenenje je presežna vrednost tako, kot so tisti 3 šilingi, ki jih – po Marxu – delavec zasluži oziroma prisluži kapitalistu v 12 urah svojega delovnika. Kajti samo 3 šilingi so potrebni za plačilo dela, za t.im. mezdo, drugi trije šilingi pa so presežna vrednost, za katero kapitalist delavcu ne plača nobenega ekvivalenta. Na ta način se delavec neprestano reproducira kot delavec, in kapitalist kot kapitalist. Kajti v presežni vrednosti 3 šilingov, ki jih ustvari delavec v drugih 6 urah je kristalizirano delo, ki ga kapitalist ne plača delavcu. (K. Marx, Mezda, cena, profit, CZ 1947)

Hrepenenje povezujemo z delom in z njim ustvajeno presežno vrednostjo zaradi tega, ker tudi Rimbaud v svojem znamenitem »vidčevem« pismu iz maja 1871. leta trdi, da mora pesnik iz sebe **narediti** vidca. Torej ne gre za božji ali naravni dar, kot so to mislili romantični pesniki, ampak je ta posebna obdarjenost pesnika posledica pesnikovega zavestnega hotenja in delovanja – torej **dela**. Pesnik naredi – trdi Rimbaud – iz sebe vidca z »**dolgotrajno, neizmerno in premišljeno razbrzdano**stjo vseh čutov«. Pesnikova videčnost je torej posledica dela, osvobojenega dela, čigar svoboda je takšne vrste, da jo je toliko več, kolikor jo je za druge manj. Zaradi tega Rimbaud tudi govori o pesnikih kot o »**strašnih delavcih**«. To Rimbaudovo razmišljanje je povezano z njegovo tezo o objektivnosti pesništva, ki nas na tem mestu sicer ne zanima, vendar smo hoteli tudi na ta način opozoriti na sorodnost pojmovanja pesniškega postopka s postopkom alkimistične transmutacije substanc iz nižjega v višje bivajoče.

Ker se moramo postopoma vse bolj približevati alkimiji in vzporedno z njo tudi pesništvu, navedimo še dva temeljna izreka, ki v kar najbolj strnjeni obliki podajata alkimistično misel.

Basilius Valentinus, eden znamenitih alkimističnih mojstrov, je sestavil anagram, ki ga danes še vedno vsi poznamo kot VITRIOL, vendar ne vemo več za njegovo skrito vsebino, ki se glasi: **Visita Interiora Terrae Rectificando Invenies Occultum Lapidem**, kar v prevodu pomeni: Preišči notranjost zemlje in z očiščenjem boš našel skrivni kamen. In drugi izrek je zapisan v starem kitajskem alkimističnem tekstu »Skrivnost zlate rože« in se v prevodu sliši takole: »In skrit dovoli, da se resničnost za vedno v tebi naseli.«

Opraviti imamo z vrsto skorajda nerazumljivih, samih vase zaklenjenih besednih povezav in metafor, ki se nam lahko zazde kot bolj ali manj prepričljiva govorica, ki verjetno nima dosti opraviti s predmetom našega razmišljanja. Vendar bomo skušali dokazati tudi s pomočjo te za-umne govorice, da smo že v kar najneposrednejši bližini samega pesništva in njegovih postopkov »oživljanja« oziroma transmutiranja. Skrivnost ali skrivnostnost je ena od – kot to imenuje Pirjevec – »odlikujočih lastnosti« pesništva, o čemer nam pritrdi prav gotovo skorajda resnično vsak učbenik. Skrivnost navkljub temu, da je tudi samo pesništvo že zdavnaj ugotovilo, da je čas, ki je že nastopil, imun za skrivnost sveta. Ali kot je pred dobrimi sto leti opredelila to »trezno« ali »racionalno« fazo človeške zgodovine in bivanja Emily Dickinson v verz: »**What once was 'Heaven' is 'Zenith' now.**« Vendar za pesništvo je tudi zenit – nadglavišče – polno skrivnosti.

Tako Newton kot Rosenkrantz, tako Basilius Valentinus s svojim VITRIOL-om, kot tudi »Skrivnost zlate rože« govore o temeljnem principu alkimistične vede, ki se imenuje **transmutacija**, to je prehod in preoblikovanje nižje stopnje »pri-sebnosti« v višjo stopnjo »pri-sebnosti« tako snovnega kot tudi duhovnega sveta. Princip transmutacije, ki ga alkimija zagrinja s skrivnostnimi tančicami zaumne govorice in simbolnega govora ter pisave, da bi kar najdlje ostal pri-krit in zaradi tega čist, neomadeževan z ratiom, je princip prihajanja bivajočega k sebi in njegovega pri-sebnega bivanja. In nocoj nam je govoriti prav o tistem času pesništva, ki se dogaja onstran in preko strukture dr. Prešerna, namreč o času, ko pesem biva sama pri sebi in je bila alkimija prepoznana za vedo, ki lahko izreka resnice, eksaktnim znanoostim nedostopne. Pesem pa je pri sebi bivala pred in po Prešernu. In tudi pri Prešernu. Saj če s Pevcem vnovič vzkliknemo »Slep je, kdor se s petjem ukvarja«, in pri tem hoté pozabimo na naslednji verz, ki prvega takorekoč degradira le na slepoto kot nefunkcionalno stanje subjekta znotraj moderne (kapitalistične) družbe, potem je »odlikujoča lastnost« Prešernove pesmi ta, da govori o skrivnosti pesništva. Saj šele slepota omogoča pesniku in pesništvu, da vidi več kot tisti, ki mu samo osle kaže! Slepota, ki je videčnost, ni posledica pesnjenja, ampak njegov vzrok.

Transmutacija, ki se v alkimističnem postopku dogaja skozi vrsto posameznih in točno opredeljenih stanj – o tem nekoliko kasneje – je po svoji naravi in funkciji enaka tistemu postopku, ki ga od starih Grkov dalje imenujemo za **poiesis**, za prehod iz **me-on** v **to-on**, iz nebivajočega v bivajoče. Ker sta o tem postopku izrekla (skorajda) vsi resnice že Platon in Aristotel (in za njima nepregledna vrsta drugih avtorjev), se hočemo nocoj posvetiti v prvi vrsti nekaterim vprašanjem alkimističnih postopkov, da bi se z njihovo pomočjo lahko približali »odlikujočim lastnostim« pesništva.

Popisati na tem mestu celoten »opus alchymicum« bi bilo nemogoče, še zlasti zaradi tega, ker se posamezni avtorji med seboj razhajajo celo v nekaterih temeljnih opredelitvah, zlasti pri opisovanju posameznih faz postopka. Dovolj obširno in poljudno opisuje postopke alkimističnih transmutacij Herbert Silberer v knjigi »Hidden Symbolism of Alchemy and the Occult Arts« (angl. prevod, Dover Publications, N.Y. 1971) pa tudi Mircea Eliade v delu »Kovači i alhemičari« (Zora, Zagreb 1982).

Najprej pa nam je, čas je že za to, odgovoriti na vprašanje: kaj alkimija sploh je? Saj smo doslej o njej govorili tako, kot da bi o njej vedeli vsaj tisto, kar piše že v prvem šolskem učbeniku za predmet alkimije. Ker smo se že pesništva lotili kar pri samem začetku, je potrebno, da isto storimo tudi pri alkimiji.

Tisoč je definicij alkimije, te stare, a vedno mlade vede. Da bi si nekoliko skrcili ta nepregledni gozd, sežimo kar po prvem priročniku – slovarju tujk, kjer najdemo takšnole definicijo alkimije: »skrivnostna veda, kemija srednjega veka, ki je iskala čudežni 'kamen modrih', imenovan **Filius philosophorum** ali tudi **Lapis philosophorum**, da bi z njegovo pomočjo spreminjala manjvredne kovine v zlato.« »Da bi realizirala »hrepenenje« nežlahtnih kovin po metalčni stopnji zlata – lahko dopolnimo to razlago mi. Natančnejše opredelitve te »skrivnostne vede« govoré, da sama beseda prihaja iz arabske besede al-kimia, ta pa od Al-Kemit, pri čemer Kemit pomeni Egipt. In ta **al-kemija** je sposobnost oziroma postopek spreminjanja nečesa običajnega (splošnega) v dragoceno, plemenito, žlahtno, ker gre za kovine, pa tudi v nenaravno in afektirano. Kot opozarja Stanislav Klossowski de Rola v svoji knjigi iz leta 1973, pa alkimija nikakor ni samo posebna oblika kemije, ki bi se ukvarjala izključno samo s transmutacijo kovin, ampak je predvsem **duhovna veda**, ki uči, »kako nam je spoznati središče vseh reči«, kot jo je opredelil Pierre-Jean Fabre v knjigi »Les Secrets chymiques« iz leta 1636.

Zlato alkimistom nikdar in nikakor ni pomenilo to, kar pomeni nam danes, ko sprememba njegove vrednosti, izražena v dolarjih, stresa svetovne borze. Zlato je od starega Egipta dalje imelo predvsem duhovno vrednost in zato lahko v enem od številnih alkimističnih tekstov, danes bi rekli priročnikov, »**Rosarium Philosophorumu**« tudi preberemo naslednjo opredelitev, ki opozarja na drugačno vrednost zlata, in sicer: »**Aurum nostrum non est aurum vulgi.**« (Naše zlato ni običajno zlato.) Zaradi te temeljne diference med pojmovanjem vrednosti kraljice vseh kovin – zlasti nekoč in danes, nas tudi lahko čudijo gore zlata, s katerimi so bile zaste grobnice faraonov na levem bregu Nila, saj v njem vidimo le vrednost, preračunano v denar, ne pa duhovno, najvišjo fazo transmutacije, ki preoblikuje ne bivaajoče v bivaajoče in spreminja mrtvega faraona v čisto zlato, v luč sonca, v boga. Zlato je dolga tisočletja bilo »senca Sonca«, tako rekoč onstranska glorijska božjega in s tem tudi duhovnega. Hrepenenje po zlato je torej hrepenenje po bivanju v območju dohovnega in nematerialnega. Običajne substance, vulgarne, kot npr. srebro ali beseda – vsi hrepene (paradoksalno ali latentno) po višjem principu bivanja, po **to-on**. Biti zlato, biti pesem.

Štiri faze (stopnje) alkimistične transmutacije se imenujejo po štirih barvah, ki jih zaznamujejo, in sicer po **črni, beli, rumeni in rdeči**, in to so: **nigredo, albedo, citrinitas in rubedo**. Skozi te štiri stopnje se osnovna substanca, **Materia Prima**, povzdigne iz vulgarnega v zlato bivanje. Osnovna dva principa, ki tvorita Materio Primo, Sonce in Luna oziroma Kralj in Kraljica, se združita v živosrebrni kopeli, v kateri umreta in njuni duši, njuni substanci se pričneta transformirati in to traja

toliko časa, dokler se ne rodi novo bitje, dvospolno bitje, **Kamen modrih**, ki ima to lastnost, da lahko realizira »hrepenenje« nižjih kovin, da dosežejo stopnjo zlata. **Končni cilj alkimije ni izdelava zlata, saj če bi bil to njen edini namen, bi bila zaradi svojih izjemno dolgotrajnih in zapletenih postopkov nadvse »neracionalna«** veda pri relativno dobro obdarjeni notranjosti našega planega s to kovino. Končni cilj tega Vélikega dela, **Magnum Opusa**, je realizacija »presežne vrednosti« snovi in bitij, kot smo imenovali njihovo hrepenenje. Napačno razumevanje alkimije je pripeljalo celo do takšnih paradoksov, kot je naslednji: cesar Rudolf II. je dal sredi Hradčanov zgraditi malo in tesno ulico, imenovano »Zlatna ulička« in v njen naseliti alkimiste, da bi mu izdelovali zlato, s katerim bi pozlatil svoje Črno mesto. Pa je moral Prago pozlatiti s kovino, ki so jo izkopal rudarji in zlatokopi. A kljub temu je bila, mnogo mnogo let po cesarjevi smrti, Zlata ulica alkimije. Kajti v njej je živel in pisal Franc Kafka.

Naša hipoteza torej je, da obstaja korespondenca med alkimijo in pesništvom in sicer v postopku transmutacije iz nižje v višjo sfero bivanja oziroma **prisebnosti**. Med pesnjenje kot prehomom iz ne-bivajočega v bivajoče, kot tako je bilo spoznano že v stari Grčiji, in alkimijo kot realizacijo »hrepenenja« srebra, da doseže tisto najvišjo stopnjo metalčnosti, »odlikujoče lastnosti«, kot jo ima le zlato. Zlato kot vrh in hkrati temelj syeta, saj med njima obstaja enačaj, kajti eno fundamentalnih gesel alkimije je tudi »**As Above as Belowe**«, tako kot zgoraj, tako tudi spodaj. Gre za večni krog, sklenjenost vseh naravnih in duhovnih principov, ki jo poznarja tudi bitje, imenovano **uroboros**, kačasti zmaj, ki žre svoj rep, s čimer zagotavlja neprestano kontinuiteto časa in snovi. Ali kot je »večno žretje lastnega repa« poimenoval T.S. Eliot: »The time present and time past are both perhaps present in time future, and time future contained in time past.« (Sedanji in pretekli čas sta oba morda prisotna v prihodnjem času in prihodnji v preteklem.) Eliotov »perhaps« (morda) ne razveljavlja sicer odločne trditve, da so časi shranjeni drug v drugem, da so nekakšne skrinje, katerih ključi so zaklenjeni v drugih skrinjah. Ni pa samo s časi tako, ampak tudi s snovmi in živimi bitji. Še zlasti pa s kovinami in pesmimi. In prav v tej točki se alkimija in pesništvo nevarno približata drug drugemu. V srebru, ki »hrepeni«, paradoksalno sicer, doseči metalčno stopnjo zlata, mora biti vsaj nekakšno »vvedenje«, če nič drugega, o tem, da je nekje, višje od njega zlato. To »vvedenje« snovi je formuliral v 9. stoletju arabski filozof **Al-Nazzam**, ki je trdil, da snovi »vedo« za možnost svoje drugačne eksistence, in tako navaja, da les »vé«, da je lahko tudi ogenj. Da ogenj takorekoč latentno že ždi v lesu in se lahko takoj realizira, ko se sprostite sile, ki ga sicer »tišče« v stanje lesa. Torej bi lahko rekli, da je v lesu tudi »hrepenenje« postati ogenj, postati višja oblika svoje siceršnje eksistence. In če vemo še to, da je ogenj eden tistih štirih elementov (voda, zrak, zemlja, ogenj), ki so tudi osnovni elementi alkimistične vede, saj nekateri alkimisti trdijo, da je njihova veda samo veda o spreminjanju enega elementa v drugi, potem smo še nekoliko bolj osvetlili »hrepenenjski princip«, ki žene evolucijski motor vsega živega in mrtvega. In če je v naturi pesmi hotenje, »hrepenenje« bi rekli mi, da se hoče **vrniti sama k sebi**, da hoče bivati v **pri-sebnem** stanju, da se hoče osvoboditi vsakršne strukture, tudi tiste, ki se imenuje po dr. Prešernu, to pomeni, da hoče doseči najvišjo stopnjo metalčnosti, tiste odlikujoče lastnosti, ki jo bo šele konstituirala kot pravo in edino pesem, ki jo bo okronala z zlato krono in jo storila za kraljico pesmi. Kajti kot je to ugotovil že Horac v svojem delu »O pesniku« (Kondor, 366–378, Ljubljana 1963), v vsakem drugem poklicu zadostuje za ugled solidna povprečnost, le v poeziji ne; kdor se tu ne povzpne prav na vrh, zdrkne

brez izjeme v nižino. Pesem torej srednje poti ne prizna in je noče poznati. Pesem mora hrepeneti, in to popolnoma nič paradoksalno, postati edina, prva, poslednja, temelj in vrh. Pošast, ki žre sama svoj rep. Zahteve in postopek pesnjenja so zahteve in postopki alkimije. Pesnjenje je transmutiranje običajnega in splošnega v dragoceno, plemenito, žlahtno, pa tudi artificialno, nenaravno, saj poezije v naravi v samostojni in samozadostni obliki ni. Vedno je vezana kot jezik ali kot mišljenje na posebno stanje človekovega duha, ki smo ga poimenovali: hrepenenje kot presežno vrednost. Na tem mestu pa se ne glede na to, da smo doslej skušali vleči vzporednico med pesnjenjem in alkimijo, med Platonovo in Aristotelovo opredelitvijo **poiesisa** kot prehajanja iz ne-bivajočega v bivajoče in transmutacijo navadnih v žlahtne kovine, zdi, kot da imamo opraviti z drugačnim razumevanjem pesnjenja, kot ga je opredelilo starogrško mišljenje. In sicer v razumevanju »**splošnosti**« in »**posnemanja**« (mimesisa).

Znano je, da je Aristotel v svojem zagovoru pesništva in rehabilitaciji Platonove opredelitve **mimesisa** kot **golega posnemanja** določil pesništvo kot tisto dejavnost, ki v razliko od zgodovinopisja, ki poroča o posameznostih, prikazuje nekaj **splošnega**. In zaradi tega je pesništvo tudi bližje filozofiji kot zgodovinopisju. Prikazovanje **splošnosti** v pesništvu se dogaja na osnovi **mimetičnega postopka**, ki pa mu, kot že rečeno, Aristotel vrne nekaj njegovega dostojanstva, saj ga ne razume kot golo posnemanja, takorekoč kopiranje, ampak mu hkrati pomeni tudi »**prikazovanje, ponazarjanje, poustvarjanje**«. V svoji »**Fiziki**« gre Aristotel celo še dlje in tako govori, da umetnost posnema naravo, vendar mu v tem primeru narava ne pomeni narave kot predmeta umetnosti, marveč ustvarjalno silo, ki je v naravi. Po Aristotelu umetnost torej snuje in ustvarja podobno kot narava sama. Pri tem ne le posnema, ampak naravo tudi **dopolnjuje** in **izpopolnjuje**.

Čeprav se nam je za hip zazdelo, da smo se srečali z drugačnim tolmačenjem funkcije umetnosti oziroma pesništva kot je naše, ki se naslanja na alkimistične ugotovitve, pa nas je podoben razmislek o Aristotelovi opredelitvi posnemanja vendarle pripeljal v neposredno bližino naših hipotez. Kajti tudi alkimija noče nič drugega, kot da »**posnema**« naravo, saj hoče spreminjati metalčne stopnje nižje-razrednih kovin in jih povzdigniti na višjo, zlatu pripadajočo stopnjo. Pri tem seveda ne gre za »**golo posnemanje**«, ampak kar za dopolnjevanje oziroma izpopolnjevanje naravnega procesa ustvarjanja kovin. Iz tega pa sledi, da je osnovna značilnost alkimističnih postopkov **zanikanje naravnega časa**, časa, ki ga narava potrebuje, da iz zrnca rodi biser, iz premoga diamant. Alkimistična transmutacija skuša prehiteti naravni tok časa in pospešiti njegov sicer počasen, a gotov korak. V talilnici, tako imenovani **vas mirabile**, ali živosrebrni kopeli sta umetno združena dva vrhovna principa, ženski in moški, hladni in vroči, lunarni in solarni, ki ležeta k občevarju, k spočetju »**kamna modrih**«. Vera v možnost pospeševanja naravnega časa, je vera v preseganje narave in njenih zakonitosti. Je vera v obvladovanje življenja in smrti – torej vera v nesmrtnost.

Postati nesmrten, ostati večno mlad, večno trajajoč – kaj drugega si želi tudi pesem! Ujeti trenutek in ga za večno obdržati v dlani kot najsvetlejši in na veke trajajoči biser. Ali če parafraziramo neko mesto iz Schillerjevih »Grških bogov«: to kar mora v življenju propasti, bo v pesmi večno živelo. Pesništvo in alkimija sta vedi o večni mladosti človeškega rodu in sveta, v katerem si je rod postavil svoj dom.

Vprašanje »**posnemanja**« pa s tem še vedno ni dokončno razrešeno, zato se še nekoliko pomudimo ob njem. Platon je svojo obsodbo pesništva izvedel prav iz

neustreznosti **mimesisa**, posnemanja oziroma posnemovalske narave pesništva, pri čemer mu je edino resnično bivajoča le **ideja** (postelje), ne pa mizarjeva postelja ali celo naslikana ali opevana postelja, ki je že za tri stopnje oddaljena od ideje postelje. Platon vidi v tem oddaljevanju, ki je bistvo posnemanja, **degradacijo** resnično bivajoče ideje. Alkimija pa govori o **transmutiranju**, ki prav tako poteka po posameznih fazah. Tisto, kar je za Platona degradacija, se zdi, da je v alkimiji transmutacija. Kovina, ki jo alkimist zaradi latentnega (in ne paradoksalnega) hrepenenja, ki živi takó v kovini kot v alkimistu samem, skuša povzdigniti na stopnjo **zlatove** metaličnosti – kovine ne degradira, ampak povzdiguje v višje območje **pri-sotnosti in pri-sebnosti**.

Srebro, ki hrepeni biti zlato, torej ni posnetek posnetka resnično bivajočega zlata, ampak presežna vrednost človeškega uma, ki se ne zadovolji, ki se noče potešiti samo z resnično bivajočim (srebrom), ampak skuša izdelati, proizvesti tudi **ne-bivajoče**; **neeksistentno** povzdigniti v območje bivajočega, resnično bivajočega. **Srebro, ki še ne biva kot zlato, ki biva kot zlato samo v svojem hrepenenju, hoče povzdigniti, da bo bivalo kot šenebivajoče zlato.**

Tako se v luči alkimističnega postopka, zanikanja naravnega toka časa, hrepenenja po nesmrtnosti, pokaže teorija o mimetični naravi pesnjenja kot neustrezna. Niti v Aristotelovem razumevanju mimesisa, saj postopek pesnjenja, kot skušamo nocoj opredeliti njegove odlikujoče lastnosti, nič ne posnema, ampak dviga nekaj, kar že biva, v še ne bivajoče. Sicer pa, če si priključimo za hip v spomin dva najbolj razvpita verza slovenskega pesništva, prva dva verza Prešernovega soneta o Vrbi – »O Vrba! Srečna, draga vas domača, kjer hiša mojega stoji očeta;« in se vprašamo, kaj ta dva verza »posnemata«, bi verjetno ne našli odgovora tako zlahka, četudi smo že dolgo, tam izza osnovne šole, prepričani, da odgovor poznamo. Ta dva verza prav gotovo ne posnemata »narave« spod Stola, vasi Vrba na Gorenjskem, cerkve sv. Marka, dobrav, ki se spuščajo proti blejski kotlini in vršacev na zahodni strani neba. In kaj potem, če ne prav to? Ta dva verza transmutirata »srebro« proti »zlatu«; zaradi presežne vrednosti (hrepenenja) dvigujeta običajne, splošne besede v dragocene, plemenite, žlahtne in tudi artificalne (ne-naravne) sestavine nove zlitine, ki ji rečemo verz, stih, kitica, pesem sonet – pesnjenje. Iz nebivajočih, v slovarju mrtvo ždečih besed, ustvarja alkimistični postopek pesnjenja novo vrednost, novo »metalnično stopnjo« – zlato –, ki biva sama pri sebi, pri-sebna kot pesem. Lahko sicer tudi rečemo, da to še ni čisto zlato, vsekakor pa je platina, ki je uresničeno hrepenenje srebra postati zlato.

Ta transmutacija, za katero smo ugotovili, da pripada tako postopkom alkimije kot pesništva, in s katero smo hoteli postaviti pod vprašaj tudi teorijo o mimetični naravi pesništva, pa ima še eno »odlikujočo lastnost«, in sicer, da je mogoča samo znotraj tako imenovane »**divje misli**« (C.L. Strauss), ki pojmuje svet v **hratnosti resnice in fenomena**, kot na to opozarja tudi Niko Grafenauer v svoji »Kritiki in poetiki«. Ta »divja misel«, ki zavrača platonično podobo in razumevanje sveta, je misel, ki je vodila tudi alkimiste pri njihovem **opusu alchymicum**. Ta misel je tako v svojih zgodnjih začetkih pred Jezusovim rojstvom kot v kasnejših, zrelih obdobjih, iskala predžidovske-krščanske elemente, predklasične, predgrške, torej egipčanske, perzijske, indijske in kitajske oblike ustvarjanja in postopke prehajanja iz nebivajoče v bivajoče. Moderno evropsko pesništvo od Baudelaira dalje je iskalo svoje vzorce pesnjenja in mišljenja prav tam. Kot navaja M. Eliade v svojem delu »Okultizem, magija in modne kulture« (Zora, Zagreb 1981) je bil St. Mallarmé mnenja, da bi morali moderni pesniki brati poezijo, napisano pred Homerjem,

ker se je z njim pričela dekadenca pesništva zapadnega sveta. In to predhomersko-predmimetično pesništvo je pesništvo »Ved«. Platonova obsodba pesništva in pesnikov pa se pričinja z razmišljanjem o Homerju, ki ga sicer hudi mož ceni, vendar še bolj ceni resnico. O »Vedah« pa Platon ne reče ničesar.

VI.

Na tem mestu bi rad na kratko opozoril še na neko korespondenco, ki interferira med alkimijo in pesništvom. Znova se sklicujem na delo znamenitega romunskega (po rodu) avtorja Mircea Eliadeja, ki je eno svojih del posvetil tudi raziskovanju prastarih mitov in ritualov, ki so ga pripeljali do zaključka, da je med **kovači** in **pesniki** postavil enačaj. Po prepričanju in verovanju mnogih primitivnih ljudstev minerali – prav tako pa tudi kovine (žlahtne in vulgarne) – rastejo v maternici zemlje (Vélike matere) kot embriji. Rudarji in metalurgi sodelujejo pri tej podzemni embriologiji, pospešujejo ritem rasti mineralov in kovin, sodelujejo z Naravo, da ta čimprej »rodi«. S temi svojimi dejanji se je človek pomeril s časom, da ga prehiti, da prevzame njegovo delo v svoje roke in s tem postane vladar časa in v končni instanci – ne-smrten. In ta človekova želja sodelovati z Naravo, ne pa posnemati jo, menjati oblike, menjati »odlikujoče lastnosti« svojim otrokom, metalične stopnje svojim kovinskim hčeram – to ga je vodilo, da je ustanovil vedo, ki ji je rekel – alkimija.

V 10. poglavju svoje knjige **»Kovači in alkimisti«** Mircea Eliade spregovori o tistih mitih pri različnih evropskih in neevropskih ljudstvih, ki omenjajo božanske kovače, ki so izdelali orožje za druge bogove, da so se lahko borili z zlemi silami in si zagotovili neomejeno oblast na zemlji in na nebu. Božanski kovači so iznašli tudi glasbo in petje, večšino »lepega govora«, umetnost izgovarjanja magičnih besed in sestavljanja pesmi.

Povezava med kovaškim poklicem (veščino!) in pesnjenjem se kaže tako na jezikovni, etimološki ravni, saj je arabska beseda »q-y-n«, ki pomeni »kovati, biti kovač« sorodna hebrejski, sirski in etiopski besedi, ki pomeni »peti«. V grščini je etimološka zveza med besedo »poietes«, ki pomeni proizvajalca, ustvarjalca, in besedo »poet«. Tudi v drugih jezikih so sorodne etimološke zveze med pesnikom in kovačem, med pesnjenjem in kovanjem. Sicer pa je tudi nam vsem znana beseda »verzoklep« in pogosto pravimo, da nekdo »kleplje« verze.

Eliade nadalje opozarja, da na različnih kulturnih ravneh in sredinah najdemo tesne vezi med kovaško veščino, okultnimi vedami in pesnjenjem. Vsem tem dejavnostim je skupna vera v **svetost** kovine in tudi vseh opravil, ki se tičejo kovin ozioroma ravnanja z njimi – od rudarskih, metalurških, zlatarskih, alkimističnih.

Da bi nekoliko natančneje opredelil svoje razumevanje teh vprašanj, se moram za hip zateči k nekemu svojemu spisu, napisanem za lanskoletno srečanje pesnikov v Kranju, ki sem ga naslovil **»Legenda o kovačih«**. V tem svojem spisu sem sicer na kratko in površno izpeljal tezo, ki sem jo nocoj tu nekoliko obširneje in podrobneje skušal osvetliti in razložiti. Osnovna misel tega spisa je, da je **»pesnjenje edino človekovo opravilo, ki je še ohranilo značaj in naravo svetega dela«**. In s tem je seveda edini legitimni nadaljevalec alkimistične tradicije in izročila. V tem spisu sem v metaforični govorici (svoj dvom in nezaupanje v eksaktne znanosti in njihov racionalni jezik sem že izrekel) spregovoril o korespondencah med alkimijo, kovaškim poklicem, bavljenjem s skrivnostmi metaličnih stopenj kovin in pesnjenjem. Po zgledu Eliadeja sem postavil enačaj med pesnikom in kovačem. Prostor, v katerega se da »umestiti« danes in tu ta enačaj, je spoznanje, da boga ni! Ali kot

je leta 1964, v eni zadnjih številčk »Perspektiv« zapisal Tomaž Šalamun: »**Poezija je zato, ker človek ni bog in to je, kar človek najtežje prenese.**« Bog se ni izselil, niti ni umrl, kratko in malo – izginil je. Transmutiral je! Iz eksistentnega (bivajočega) v ne-eksistentno (ne-bivajoče). V hipu njegovega izginotja je padlo nebo na zemljo. In z njim vred tudi minerali, kovine, steklena geometrija, ginekomorfne oblike. S tem padcem se je človeško delo razdelilo na **koristno in nekoristno**. Koristno je tisto, ki ga je Engels imenoval »vir vsega bogastva«. To delo je racionalno, funkcionalno, da se ga meriti z urami in izdelki, ki v teh urah gredo delavcem izpod rok. Nekoristno delo pa je v svojih (nežuljavih) dlaneh ohranilo izročilo neba, izročilo svetega. Kovači-pesniki so predelovali-transmutirali kovine in minerale, padle z neba na zemljo; v talilnicah so spreminjali njihove »odlikujoče lastnosti«. Delovno ljudstvo pa jih je zasmehovalo, hodilo je mimo njihovih razžarjenih in hrepenečih peči in govorilo: »Kujte, kujte!« in se pri tem zaničljivo smehljalo. Nekdo od delavnih, ki se mu je ravno mudilo na njivo koristnega dela, je samo bevsknil: »Stihoklepci!« In nikdar ni svojega konja pripeljal k njim.

Alkimija in pesništvo korespondirata tudi po svoji temeljni naravi, kajti obe dejavnosti sta obdarovani in zavarovani s **svetostjo**. Tako alkimist, ki ga žene vera v hrepenenju srebra, da postane zlato, kot pesnik, ki iz splošnih in običajnih besed kuje žlahtne in dragocene stihe.

Pesnik in alkimist sta Rimbaudova »**strašna delavca**«, ki z »**dolgotrajno, neizmer- no in preišljeno razbrzdanostjo (transmutacijo) vseh čutov**« postajata **vidca**. »V sebi precejata vse strupe, da bi ohranila le jedra«, nadaljuje »sedemletni pesnik« v vidčevem pismu iz maja 1871. Ta »strašni delavec«, alkimist pesnik in pesnik alkimist, postaja skozi transmutacijo ne le »**véliki bolnik, véliki zločinec, véliki pogubljenec**«, ampak tudi »**najvišji Učenjak**«. Ko doseže to najvišjo »metalčno stopnjo«, ko se tudi sam pozlata, tedaj »prispe v neznano. Ker je bolj kot kdorkoli gojil svojo že bogato dušo!« Jo transmutiral, vse dokler ni zažarela v zlatem siju in zgorela v čisti luči, ki nosi eno samo ime – PESEM.

Tine Hribar

S pesmijo globoke rane

Tauferjeva pesniška zbirka **Tercine za obtolčeno trobento**, ki bo izšla pri Mladinski knjigi, spada ne le v vrh Tauferjevega, ampak v vrh novejšega slovenskega pesništva sploh.

Taufer je bil med začetniki modernizma, pa tudi med začetniki postmodernizma na Slovenskem. V svoji prvi, samozaložniški pesniški zbirki **Svinčene zvezde** (1958), ki že temelji na prostem verzu in opustitvi ločil, na podlagi dialoga s pesniško tradicijo in pesniki svoje generacije vpelje samosvojo dvostopenjsko metaforiko. Besede veže v pesniške sintagme bodisi po načelu združevanja skrajnih nasprotij, semantičnih ekstremov, bodisi po načelu evociranja in sugeriranja. Z parafrazacijo soneta začne, v ciklu **Slovenski sonetje 62**, uveljavljati kombinatoriko elementov pesniškega jezika na vseh ravneh. Ob teh tehnopoetičnih inovacijah pa gre vseskozi za zelo lasten in svojski umetniški svet, ki prihaja na dan skozi značilno taufersko, stvarno poetično realizacijo. Semantični, sintaktični in morfološki fonetični paralelizmi niso sami sebi v namen, marveč se v spiralni vijačnici pomenov in v nerazrešljivih hermenevtičnih paradoksih izraža skrivnostno pošastni ali pošastno skrivnostni blodnjak bivanja. Blodenju skozi bivanjski blodnjak sledi Taufer z ironijo in včasih s sarkazmom, toda bivanje samo, človekovo eksistenco sprejema s kierkegaardovskim humorjem, s humorjem brez posmeha. Medtem ko ironija in sarkazem izhajata iz antipatije, iz subjektive volje do moči, iz njegove težnje, da bi se dvignil nad vse in tako vse tudi obvladal, izhaja humor iz simpatije, iz želje avguštinovskega notranjega človeka po prvinski nedolžnosti, iz bolečine spomina in hrepenenja po sobivanju. Tauferjeva destrukcija subjekta nikdar ne preide v destrukcijo sveta in človeka. Narobe. V zbirki **Pesmarica rabljenih besed** (1975), katere spremna beseda predstavlja programski tekst slovenskega postmodernizma, išče Taufer skupno jedro ljudske in svoje lastne, se pravi moderne pesmi. Najde ga v končnosti, v smrtnosti človeka. S tem pa tudi v končnosti človekove, predvsem pesnikove besede. Dar pesnjenja prisili po Tauferju človeka namreč k temu, da je priča dvojne smrti hkrati. Da je dvojni pričevalec, pričevalec smrti neke resničnosti in smrti pesniške besede. Beseda se prikaže iz teme in še tisti hip že tudi zgine vanjo. Ko je pesem napisana, pesniku umre na rokah; potemtakem jezik prvobitno ni nikakršno sredstvo, marveč, povzame Taufer, samostojna in samosvoja resničnost; »ki ima svoje bivanje, ki je sama po sebi, se rodi, umre, ljubi, se prikaže iz popolne teme, nič, boga, in tako tudi izgine«. Pesniška beseda, čaranje jezika z jezikom, se prikaže iz teme kot dejanje in dajanje. Ta akt, ta obrat v jezik pa po Tauferju ni pekel, temveč raj, je imenovanje, oklic, spregovor bivanja, je obrat samopozabe v samozavedanje in hkrati samozavedanja v pozabo, v smrt. V tem samozavedanju in/ali samopozabi ni nikakršnega sledu strahu pred smrtjo, marveč samo čar bivanja v bivanju, ljubezni po bivanju. Ta ljubezen po bivanju, po sobivanju – »ko je kamen kamen in roka roka in kamen v roki kamen, kot je roka na kamnu roka« – ni ljubezen v okviru te ali one definicije, temveč ljubezen kot odpiranje, tveganje, začudenje, kot različnost, drugost

in istost, kot igra, kot dajanje in jemanje, klicanje in čakanje, norost in sovraštvo, kot lov in beg, iskanje in skrivanje, kot skrb, pozaba, rojstvo, smrt, čas, kot nič, kot beseda, kot pesem . . . V tej sveti igri sveta zato vsakokratna vrnitev k pesmi in v pesem pomeni vrnitev ljubezni, vrnitev v raj. Kljub smrti in zatemnitvi usode, kljub poniknjenju pesmi, ko je končana, »v smrt, temo, boga, nič«, ostanejo njeni zapisi, stvarne sledi, spomin njenega raja. Pesniški jezik je torej jezik možnosti vrnitve. Vračanje na kraj človekove praresničnosti. Vsem pesmim je skupno kroženje okoli nekega jedra, prizadevanje približati se mu z različnih strani. Pesem vedno znova odkriva zabrisane sledi. S takšnim palimpsestnim postopkom nas seveda ne vrača v temno davnino, marveč iz temne davnine, **iz roga teme**, znova in znova unavzočuje pradavno jedro. Tostran demitologizacije in remitologizacije. V zbirki **Tercine za obtočeno trobento** tudi tostran antipatije in simpatije. Onstran vsakršne patetičnosti.

V pričujoči pesniški zbirki Taufer osredotoči vsa svoja doslejšnja pesniška izkustva in jih podgradi s filozofsko komponento. O tem pričajo naslovi posameznih ciklov, kot so **Pesmi brez metafizike**, **Pesmi o transcendenci** in **Dialektike**. Vendar pri tem ne gre, kakor je razvidno med drugim iz naslova cikla **Pesmi brez metafizike**, za tako imenovano »metafizično pesništvo«; gre za poslednje reči človeka, ki pa jih Taufer ne predeljuje na eliotovsko refleksijski in epistemološki način, marveč jih presvetli s svojim značilnim pesniškim humorjem. V ta humor nas popelje že prvi cikel **Tercin za obtočeno trobento**, ki ima naslov **Male vesele fuge o smrti**. Cikel, ki je oprt na izročilo slovenske moderne, zlasti na Murna, kateremu je tudi izrecno posvečen, ohranja oksimoronično strukturo. Ta struktura je nepogrešljiva konstanta Tauferjeve poetike. Od **Svinčinih zvezde** prek **Jetnika prostosti** in **Prometeja ali teme v zenici sonca do Malih veselih fug o smrti** združuje Taufer v tesno sintaktično zvezo pomensko nasprotujoče se pojmovne elemente, semantične kontraste oziroma kontrapunkte. To zanj ni zgolj tehnopoetični postopek, izraz težnje po izraziti retorični figuri, temveč glas **iz roga teme**, obenem pa pesnikov napor, da bi z najrazličnejšimi triki, zvijačami, spretnostmi, z nežnostjo, surovostjo, nasilnostjo ali prilagodljivostjo iztrgal ali zvilbil skrivnost jezika, si prilastil njegovo resničnost, s tem pa tudi resničnost jedra, okoli katerega kroži, kolobarja pesem.

Male vesele fuge o smrti so izraz ambivalentnosti dvojne smrti, smrti neke resničnosti in smrti pesniške besede. Iste ambivalentnosti, ki zveni iz stavk pesnikove hčerke Lare Simone: »Pesniki nikoli ne umrejo.« Zanj je »ta knjiga«, zanjo so **Tercine za obtočeno trobento**, ne za pesnika samega. Pesniki so neumrljivi; umrejo kot ljudje in umre jim, ko je napisana, pesem, pesem na rokah, nikoli pa ne umrejo kot pesniki. Poezija kot poezija ni nesmrtna, je pa neumrljiva. Pesem umre pesniku na rokah, ko je napisana, toda vstane od smrti, umre smrti, ko se srečamo z njo. Ko se z njo srečamo mi drugi.

Mi drugi, nepesniki, smo žrtve pesmi: . . . mrtvih deklic, ki so v ti nesreči, / da mor'jo uhajat groba temni ječi, / ker spati jim ne da ljubezni sila. Taufer za moto svoje pesniške zbirke sicer ne postavi teh verzov iz Prešernovega soneta **Pov' do let starih izročila**; ne postavi verzov iz prvega dela, jih pa postavi iz drugega dela kvarteta, med njimi tele: . . . nje ljubezen ne osreči, / ker v želji se ne ohladi goreči, / dokler krvi ni prazna vsaka žila. Mrtve deklice, pesmi, lahko vstanejo od mrtvih samo, če se jim prepustimo. Če nam lahko odpro vsako žilo. Če smo jim pripravljeni darovati tudi zadnjo kapljo krvi. Več ko pripravljeni, saj zaradi svoje daritve ne bomo nagrajani. Ne moremo upati, da nas bo ljubezni sila osrečila. Čaka nas

samo protidar, darilo čiste ekvivalence: neugasljiva želja, pesniško hrepenenje kot najgloblje želo želje.

Z vidika pesnika nas Taufer v zapisu **Sedanji trenutek slovenske poezije** /referat z 2. kranjskega srečanja slovenskih pesnikov, objavljen v Novi reviji, št. 24–25/ spomni, da se **sila Muz, ljubezni** sila nenehno obnavlja z vsako pesmijo in z vsakim pesnikom. Sama Prešernova pesem po Tauferju tudi pove, da je ta sila, **ljubezni sila**, nekaj večjega in močnejšega kot sila krvi in mesa samega pesnika, njegovega bivanja in izkušenj. Od njiju se hrani, toda še do večjega, presežnega bivanja. Zato je ta ljubezen sila, ki je hkrati smrt in življenje, prihaja iz smrti, iz teme, v rojstvo, življenje in svetlobo in spet pada v temo. Je sila, ki se pokaže, hkrati pa pokaže na nekaj drugega. Na svoje nasprotstvo. Smrt, ki se pokaže, pokaže hkrati na življenje, in življenje, ki se pokaže, pokaže hkrati na smrt. Razodene se kot ljubezen, kot njena sila. Kocbek govori v pesmi o pesmi, v **Darežljivosti pesmi** o strnjeni sili vseh človekovih sposobnosti, o nezadržani sli po prvinski igri. Taufer pa še enkrat ponovi, kar je zapisal že v spremni besedi k **Pesmarici rabljenih besed**. Pesniška ljubezni sila je sla bivati, po bivanju, še določeneje, »bivati po bivanju«, skratka biti. V tem pa se skriva že tudi tisto pesnikovo prestopništvo, zaradi katerega Prešeren v zadnji kitici navedenega soneta izpostavi poslanstvo boginje Kocite: **erin'jin stok, in kletva pesem njena, / veselja je pijavka nikdar sita**. Kocita je pri starih, ugotavlja Taufer, preganjalka tistih, ki so se pregrešili zoper bogove in družbo, zlasti tistih, ki so prelomili besedo. Ljubezni sila, ki dere in se kaže skozi pesnika, a nima več božanskega življenja, marveč sta ji po odsotnosti, po smrti ali begu bogov ostala zgolj pesnikovo življenje in smrt, zgolj življenje in smrt njegove pesmi; in se zato šele kot razpršitev in razpršenost pesnika »pod-laga v stvari«, v svet. Ker pa so te pod-lage, te edine trdne točke v relativnosti sveta in njegovih stvari, smrtne, ne več božanske, ker se vse to dogaja že po izgonu iz raja, zakaj prelomljena je bila beseda, izdana sta bila red in razumnost, je pesem kletev. In stok. Pesnik je zavrzel red, srečo, iz radovednosti odstrl **globoko brezno brez vse rešne poti**, prijel za ključ v smrt, v temo, kjer **molče trobental bo**; to je tisto, sklene Taufer, k čemur je pripeljala Prešerna in k čemur vodi vsakega pesnika sila ljubezni. Sila ljubezni, ki ni od tega sveta. Iz srečanj s tem svetom prihaja pesnik zato z **obtolčeno trobento**, s trobento, ki jo zmerom znova pobira iz razmika med brazdo in kamnom.

Prva pesem iz **Tercin za obtolčeno trobento**, prva mala vesela fuga o smrti je prav pesem **Med brazdo in kamnom**. Kakor večina pesmi iz zbirke je to pesem v tercini, sestavljena iz sedmih trivrstičnih kitic, brez klasičnega dodatnega, z verižno rimo opredeljenega sklepnega verza. Hkrati je ta pesem prek semantičnih variacij, pa tudi s pomočjo notranje rime in asonanc komponirana kot fuga, torej po zgledu polifonične oblike iz velike evropske glasbene tradicije. Medtem ko je tercino izoblikoval Dante, uporabljali pa so jo tudi Petrarca, Byron ali Prešeren in Murn, med sodobniki na primer Guillén in Udovič, je fugo dovršil J.S. Bach. Značilnost fuge je kontrapunktičnost, igra med temo, ki vsebuje jedro razvoja in odgovori najo; dvogovor ali večgovor se sklene s kadenco.

Ekspozicija pesmi **Med brazdo in kamnom** je naslednja: **jesen skoz meglice potuje / in mraz skoz veje / veter potuje in prah // potuje list v zibelj / med nebom in zemljo / zravan potuje murn // skoz dure skoz mole / poljan pot potuje / v kristalne ognje . . .** Za ekspozicijo v ožjem pomenu gre le v prvi kitici. To naj bi bila – in tudi je – ekspozicija jesenske impresije. Vendar ima v prvem verzu čutno nazorni korelat le beseda »meglice«, v tretjem verzu pa si ji pridružita še besedi »veter« in

»prah«. Beseda »jesen« je že abstraktnjša; ne nanaša se sicer na abstraktni pojem, ima pa vsekakor označevalno vsebino dokaj visoke občosti, saj ta beseda združuje oziroma povzema množico drugih, čutnosti bližjih besed. Ne le besed impresije, ampak tudi besed ekspresije. Tako je beseda »mraz«, čeprav je v pesmi objektivirana, natančneje, naturalizirana, že na meji impresije in ekspresije, pravzaprav prej ekspresionistična, kot pa impresionistična. Naturaliziranje je v pesmi seveda samo navidezno. Kajti že od prvega verza dalje je narava poetizirana in s tem denaturalizirana. V naravi potujejo meglice, namreč jeseni, v pesmi pa jesen potuje skoz meglice. S tem obratom je jesen izgubila svoj statični značaj, otresla se je svoje enoznačne povezanosti z drugimi letnimi časi kot deli leta in pridobila značaj nečesa na poti. In kolikor meglice že same na sebi potujejo, se premikajo sem in tja, se dvigajo, nam prispodoba o jeseni, ki potuje skoz meglice, vtisne občutek pospešenosti in nezadržnosti. Poleg tega se kopiči število stvari, ki potujejo. Čeprav beseda »potuje« v drugem verzu ni eksplicitno navzoča, je prisotna implicitno. **Jesen skoz meglice potuje, in mraz.** Beremo lahko – in v tem je bistvo poetičnega jezika – tudi drugače. **Jesen skozi meglice potuje in mraz skoz veje /potuje/.** Kakor potem v tretjem verzu potujeta veter in prah, kar tako ali pa tudi – v vzratnem verzem ogledalu – skoz veje in . . . skoz meglice. Toda tu nas čaka, ker je skrita, še ena uganka. Morda mraz ne potuje skoz veje, marveč veje skoz meglice. Ali pa potuje in veje, tako kakor tudi veter potuje prav na ta način, da veje in . . . nosi prah. Vse to nas zapelje že kar v sredo jesenskega vrtinčenja meglic in prahu, v vetru in mrazu. Vendar se s poudarjanjem potovanja na protisloven način podoba umiri; četudi se tisto, kar potuje, giblje, to gibanje ni golo vrtinčenje, temveč ima smer. Smer poti ni isto kot cilj poti. Še manj smisel. List potuje v zublje, v jesenska kuršča. Odnese ga je veter, z veje, z drevesa življenja. Drevo ne živi, a rase. Njegov način bivanja je biti med živo in neživo naravo. Z drevesa odtrgani list ima v sebi še manj življenja, je manj od rastline. Zublje pomeni njegov dokončni izbris iz žive narave. Potovanje lista v zublje je potovanje v izničenje, **njegovo izničenje.** Ob enem je to pesniška podoba umiranja, **človekove smrti.** Ne kategorije smrti. Pesniška podoba ni ilustracija filozofskega pojma smrti. Zublji so zublji ognja. Ogenj uničuje, uničuje vse živo, a sam je živ. Živ, čeprav ne živi. Je med vsem neživim nekaj najbolj živega. Močnejši tako od živega kot neživega. Zato so imeli filozofi, od Heraklita do Marxa, ogenj za tisti prazvir, iz katerega vse vznikaja, vanj ponika in iz njega spet vznikaja. To ne pomeni, da so zapopadli podobo ognja in jo dokončno spremenili v pojem (zapopadek), marveč narobe, njih je obsedla podoba ognja in njegovih zubljev. Ogenj je vez **med nebom in zemljo**, zublje se vzpenja od zemlje k nebu. Trepeta med njima. V Tauferjevi pesmi pa med nebom in zemljo obenem **zravnar potuje murn**; te živalce veter ne more odnesti v ogenj. V primerjavi s listom, ki ga veter nosi počez, je murn vzravnar, zravnar pa je tudi v razmerju do trepetajočega zublja. Kljub svoji majhnosti ni nadomestek niti presežni nadomestek življenja ne, marveč je življenje. Upira se mrazu, vetru in prahu. Ogenj z zublji ga ne doseže.

Murn potuje **skoz dure skoz mole**, tako skoz veselo, a trdo kot skoz mehko, a žalostno glasbo življenja. Murn je namreč živalca, ki poje. A ker je cikel **Male vesele fuge o smrti** – posvečen Josipu Murnu, ta pojoča živalca ni samo ona sama, marveč tudi spomin na slovenskega pesnika, na naše najčistejše pesmi trenutkov hrepenenja. Tako za Murna kot za Tauferja pesem poje. Je glasba, še preden jo je moč uglasbiti. Ima ne le ritem, ampak tudi melodijo v smislu melosa in osnovnega tona tonalnosti.

V osmem verzu pesmi **Med brazdo in kamnom** pride do nenadnega obrata. Še potuje murn, vzravnán med nebom in zemljo, skoz dure in mole poljan, a tudi pot potuje. Skoz dure, skoz mole poljan potuje pot. Ne potujejo le meglice skoz jesen, ne potuje le jesen skoz meglice, temveč pot sama potuje. Opravka imamo torej z dvojnim premikom. S presežnikom v odmiku od čutno nazorne ravni človekovega sveta. Pot, ki potuje, je nad naravo in človekom. Vodi prek poljan med zemljo in nebom, onstran ognja z zublji. List potuje v zublji, pot potuje v **kristalne ognje**, v ognje brez zubljev.

Kristalni ognji so ognji transparence brez transcendence. So ime za tisto, kar Tauffer v spremni besedi k **Pesmarici rabljenih besed** imenuje »smrt, tema, bog, nič«, vse to naenkrat in zato nič od tega. Med transparenco in transcendenco obstaja ireduktibilna razlika. Transcendencija je, kristalni ognji so transcendentni, so transcendentni prav kot ognji transparence, toda ta transcendencija kot taka sama ni transparentna. Ostaja nerazvidna. Kristalni ognji so brez notranje vsebnosti; imajo kristalno strukturo, vendar tako, da so svoji lastni elementi. Niso kristalna palača vladarjev neba in zemlje, marveč svetišče sveta. Z vidika metafizike kot ontologije je to prazna palača, cerkev brez Boga, z vidika murna, ki zravnano potuje med nebom in zemljo, pa sij svetosti sveta ne glede na prisotnost ali odsotnost bogov.

Morda kristalni ognji niso nič drugega kot kristali ledu, kajti tudi led peče. In tudi ti kristali so zbrani v sveto igro, v sveti igri sveta. Skoz dure, skoz mole **poLjan poT potuje** . . . Pot ima smer, tudi cilj, a je kljub temu zajeta v nekakšen krog, h kateremu nas fonetično in tipografsko, akustično in vizualno napotuje črka/glas »o« iz osmega verza. Podoben učinek ima uporaba besede »potuje«, na katero v prvih treh kiticah naletimo petkrat: na koncu prvega, sredi tretjega, na začetku tretjega, sredi šestega in na koncu osmega verza. To bi bilo dolgočasno in navidezno mašilo za manjkajoče rime, če poleg ritmične vloge ne bi imela beseda »potuje« nenavadne semantične vloge. Kljub semantični konstanti, kljub temeljnemu pomenu nastopa ta beseda v pesmi **Med brazdo in kamnom** kot semiotična variabla. Če verze nasilno razvežemo v diskurzivno prozo, besedo »potuje« ob njenem vsakokratnem nastopu lahko nadomestimo z drugo, po pomenu ožjo in zato bolj oprejemljivo besedo. Jesen potuje, se pravi, jesen se premika ali odmika. Veter potuje, se pravi, veter veje ali piha. List potuje, se pravi, list plava ali pada. Murn potuje, se pravi, murn stopa ali hodi. Pot potuje, se pravi, pot potuje. Pri sintagmi »pot potuje« moramo konkretizacijo pomenov zaustaviti. Lahko bi rekli pot se vije ali pot se vzpenja, vendar bi s takšno pomensko substitucijo smisel sintagme povsem, torej nedopustno spremenili. Sintagma »pot potuje« je uvita vase, zaokrožena. Tako kakor je zaokrožena črka ali je zaokrožen glas »o«; in kakor so prek premikov besede »potuje« v posameznih verzih – ti verzi pa se vijejo prav okrog te besede – zaokrožene prve tri kitice. Kljub tej njihovi zaokroženosti pa jih nekaj razpira, iz njihove lastne sredice nekaj sili naprej in tako še pravkar navzoče že pušča za seboj, prepušča minulosti. Kar je v pesmi zaznamovano tudi s tem, da beseda »potuje« v prvih dveh kiticah obrobja kitici, medtem ko je v tretji kitici verz **poljan pot potuje** srednji verz in je torej beseda »potuje« vsajena v sredo kitice. Hkrati pa se kot skrajna beseda rima z besedo »vzdiguje« iz srednjega verza v naslednji trivistični kitici: **mrzel čas / seme vzdiguje / med brazdo in kamnom** . . . Jesen potuje in pripotuje v zimo. Ali pa pripotuje zima? In odrine, izrine jesen?

List je umrl v zublju, seme je padlo na zemljo. Prekrila ga je brazda in zdaj leži **med brazdo in kamnom**, navidezno mrtvo, prepuščeno zmrzali. Ta ga vzdiguje in

spušča, samo se ne more premakniti, trpno prenaša vse, kar se dogaja z njim: **umira ko diha / sprašuje popotne glasove / onkraj meglic in diha / / presejano seme ne čuje / v prahu sredice obsijano / prisluškujem v mraz . . .** Potovanje je še zmerom navzoče. Seme, ko diha, sprašuje **popotne glasove**, glasove onkraj diha. Spet se srečamo, tako kakor pri besedi »veje«, z dvojno, glagolsko in samostalniško rabo besede, samo da je zdaj ob besedi »diha« to tudi na zunaj razloženo, z dvakratno rabo istega označevalca. Ko dahne na steklo, se zarosi zaradi našega diha. Zaradi njega se, ko je mraz, dvigajo iz naših ust meglice. V pesmi pa so navzoče že tudi neke druge, jesenske meglice. Zato popotni glasovi onkraj meglic in diha niso samo glasovi mimo našega glasu, ampak tudi glasovi mimo zime in jeseni. Glasovi onkraj so skrivnostni glasovi. Seme jih sprašuje, a jih ne čuje. Jim torej tudi prisluškovati ne more.

Prisluškujem jaz. O tod nenadna sprememba osebka pesmi v osemnajstem, v zadnjem verzu šeste kitice, nenadni prestop od tretje osebe k prvi osebi ednine. Jesen potuje, veter potuje, list potuje, murn potuje, pot potuje, čas vzdiguje, seme umira, diha in sprašuje, toda prisluškujem jaz. Kdo je ta jaz? Osebek pesmi ali pesnik. Ali pa se je prebudilo celo seme samo? Na kaj se nanaša prisluškovanje? Kakšen je odgovor popotnih glasov onkraj meglic in diha?

Odgovor nam daje zadnja, sedma kitica: **iz vse globlje gluhotе / klica se odpira / pot spod tal se vzdiguje**. Beseda »klica« je tretja beseda z dvojnimi pomenom; v genitivu, iz **gluhotе klica**, pomeni klic, v nominativu, **klica se odpira**, pa pomeni klica, seme, ki je vzkliko. Prisluškovanje se nanaša na glasove pomladi. Zdaj vemo, kateri so popotni glasovi. Toda ali so zaradi tega kaj manj skrivnostni? Klica se odpira iz vse globlje gluhotе klica. Zajeti smo v skrivnostni krog večnega vračanja. Pot, ki se vzdiguje spod tal, je pot, ki potuje. Seme, onkraj meglic in diha presejano, v **prahu sredice obsijano**, se odpira kot klica, na poti, ki potuje v **kristalne ognje; v kristalne ognje** mrzel čas seme vzdiguje.

Pogled naprej in pogled nazaj, prihodnost in preteklost se križata v pogledu samem, se prekrivata v sedanjosti, se pregibata in prelamljata, pomenita isti hip bodisi življenje ali smrt. Kamor se nagne pot. Če naslonimo uho na trebuh bodoče matere, prisluškujemo bitju srca, slišimo glasove, ki jih otrok tam notri ne čuje. Slišimo glasove pred rojstvom. In upamo, da smrt ne bo posegla vmes pred njim. Seme med brazdo in kamnom je rastlina pred rojstvom; da bi rastlina začela rasti, mora seme umreti, postati žrtev klice. Usoda semena je usoda pesmi, ki umre pesniku na rokah. Usoda pesmi je usoda semena, ki umre, ko vzklije, ko postane klica rastline. V tem je nezaceljiva rana sveta, razlog tega, da svet lahko eksistira le na podlagi pesnikove, človekove razpršitve, raztrositve na vse kraje sveta.

Ko ljubezni sila oživlja, hkrati ubija. Pesem **Med brazdo in kamnom** je vpeta med verz **jesen skoz meglice potuje in pot spod tal se dviguje**, prvi verz napoveduje umiranje in smrt, zadnji verz rojstvo in življenje. Srednji verz pesmi, ki je sestavljena iz sedmih trivrstičnih kitic, torej iz enaidesetih verzov, verz, pred katerim in za katerim je po deset verzov, je verz **seme vzdiguje**; os obrata v večnem vračanju enakega. Seme bo umrlo v vsakem primeru. Naj ga dokončno vzdigne in razpre zmrazil ali pa pomladna sila ljubezni. Smrti ne more uiti. Toda v prvem primeru je to dvakratno žalostna smrt. V drugem primeru pa je v smrti klica upanja, nekaj, kar dopušča, da pesnik napiše veselo, malo veselo fugo o smrti.

V **Tercinah za obtolčeno trobento**, kjer pride smrt do besede skoraj v vsaki pesmi, so tudi pesmi, ki so vzniknile v senci dvakratno žalostne smrti. Nahajamo jih v ciklu **Pesmi brez metafizike**, zlasti pa v ciklu **Pesmi o transcendenci**. V pesmi **Go-**

ljufivo iztrebljanje je pot, ki potuje, smrtna pot, pot entropije parjenja. V pesmi nahajamo sintagme, kot so **drek iz zraka, sluzenje krvi in govna, usta golt trohnoba** itn. Cikel se sklene s pesmijo **Konca sveta palimpsest**, na začetku katere je smrt, na koncu pa tako kot v pesmi **Med brazdo in kamnom** vstajenje: **valovi vihajo / pergament / konca sveta palimpsest // pen . . tipam suh / skoz razpoko / ognja od mlečkov obžgan**. Vse se obnavlja, toda ponavljanje je navidežno, zakaj vsak krog je svoj, krog svojega jedra, svoja variacija, svoj odgovor v nikoli končani fugi. Katastrofa, po kateri ostanejo samo pene, palimpsest zarisanih in izbrisanih usod, skriva pod potoki smrtnega potu radost življenja. Skoz razpoke groze se prebija sila ljubezni. Vztrajnost biti v večnem vračanju nepovrnjivega. Kar je bilo (glej tudi kratko, enokitično pesem **Po svetu** iz cikla **Temna luč**) obsijano in obžgano, na robu smrti, spet zaživi, obrnjeno v temo, na robu luči in teme, življenja in smrti. Prostor človeka kot smrtnega bitja je ta rob. Človek je vselej na robu, spodvit od embrija dalje v notranji rob sveta. Kar pa niti človeka kot takega niti pesnika ne odvezuje soočenja z zgodovino: **je léže v brazdi // h grudi nad zemljo plavala smrt / s pesmijo globoke rane / tiste barve na zastavi // strm spomin v varšavi goreč prt na naši / glavi viharji v pljuskih srd leze . . .** To so verzi iz pesmi **Polna blata**, iz zadnje pesmi iz cikla **Dialektike**, ki je posvečen Kocbeku, posvečen prav njemu po nujni neke notranje pesniške logike, saj je edino Kocbek, v **Darežljivosti pesmi**, povsem jasno izrekel misel, da je poslanstvo pesnikov v povezovanju nezadržne sle po prvinski igri s sveto dolžnostjo do zgodovine. Krvava zgodovina krvnikov ni zunaj, marveč je umeščena v krog svete igre sveta. Je trnev izrastek sredi diabolilčne zaraze v srce sveta, zareze, zaradi katere rano sveta ni moč zaceliti z nobeno simbolično ali metabolično operacijo. Narobe. Vsi metabolični zagoni v spremembo sveta rano sveta samo še poglobijo. Silabično razrezani verzi iz Tauferjeve pesmi, polni sibilantov, izostrujejo pogled, skušajo vzdržati na robu, zadržati pogled, ga prenesti, kljub rezom v očeh; dokler groza nad zgolj ničem na dnu globoke rane ne postane neznosna. Tedaj pesnik, tisto pesniško v človeku, zakliče po rešitvi. Rešitev pride, a ne z akcijo. Pesniško v človeku lahko reši samo pesem. Se lahko reši le s pesmijo. Ne s himnično popolipesmijo, ne s platonističnimi himnami, kajti te himne so vselej napotilo za akcijo, poziv za sledenje ali čaščenje tistih, ki obljublajo zacelitev vseh ran sveta, marveč edinole s **pesmijo globoke rane**: pesem kot sim-bol, kot spoj dia-boličnih nasprotstev sveta (življenja in smrti, dneva in noči, zemlje in neba, moškega in ženske) rano umiri. Čeprav je tudi ona ne more zaceliti, je ne pogloblja. Jo samo očisti; ne v smislu operacije, marveč v smislu katarze.

Globoka, nezaceljiva rana sveta je smrtna rana človeka. Biti na svetu pomeni biti v razmerju s smrtjo: **on / kraj / prst // en / o za / zrt // se obračam / smrt / en . . . se vračam / nag / njen**. Te verze iz pesmi **Se vračam** uvajajo verzi iz pesmi **Si le**, iz pesmi s skrajno reduciranim verzom: **hip / si le / ko stopajoč skoz / tebe za hip dih / njen vate / vrtr // s svojo / tipajoč / o // krog / črt / o // prašen / o strašen / o**. Geminacijski postopek, zaporedno ponavljanje izbrane besede se nazadnje skreči ali osredotoči, zlije v glas/črko »o«; ki se tako – ne le pri Tauferju, ampak tudi sicer v najnovejši slovenski poeziji – prebije na proscenij pesniškega odra. Iz ozadja je zavel strašni dih smrti, ki nas zre iz Munchovega nemega **Krika**, podobe skozi odprta usta prihajajoče, v odprta usta, do golta in naprej segajoče groze. Živo mrtva, mrtvo živa usta.

Zadnji cikel **Tercin za obtočeno trobento**, cikel z naslovom **Zadnji stavek**, ki ga ne sestavljajo več pesmi v tercini, temveč pesmi s sonetnim številom verzov, se

sklene s pesmijo **Gaz**, s pesmijo prihoda ali vrnitve. Morebitne vrnitve v morebitni raj, v morebitno **srečno, drago vas domačo: gaz / kod je / ne / kdo / na / šel pot / v vas**. Kdo ali nekdo, je šel samo ali bo tudi našel pot v vas? Sploh je gaz? In kje? tematizirano: od pesmi **Potovanja** iz cikla **Slovenski sonetje 62** prek pesmi **Kolobar** iz zbirke **Podatki** (1972) in »cikla« **Mrtvaška kost** iz zbirke **Pesmarica rabljenih besed** (1975) do pesmi **Vračam se** iz pričujoče zbirke in pesmi **Kod pot potil si tod** iz še ne objavljene zbirke **Vodenjaki**. Taufer zavestno uporablja magični obrazec zaklinjanja in priklicevanja. Da bi s tem obrazcem zarotil smrtno kot nesmrtno, nedosegljivo kot oprijemljivo, nevidno kot upodobljivo. S takšnim pričevanjem, s pesmijo kot zarotitvenim obrazcem globoke rane sveta zanaša Tauferjeva poezija v človekovo usodo razumnost nerazumnosti, srečo nesreče, moč nemoči.

Tako je prav moč pesniške nemoči tista sila, zaradi katere **Tercine za obtolčeno trobento** ob popolni kompozicijski zanesljivosti preveva poetična zanesenost, ki tudi iz navidezno minornega ali skrajno reduciranega pesniškega materiala pričara kristalni glas umetnosti.

Aleš Debeljak

Spomin, ženska, smrt: žrtvovana generacija

»Paziti moraš, kaj počneš«
Jerome D. Salinger

Literatura na Slovenskem je svojo emancipacijo od kánonov zapovedane estetike socialističnega realizma začela prav s Kocbekovo knjigo novel **Strah in pogum**, ki je svojo rehabilitacijo doživela tako rekoč prav pred kratkim. Zdi se, da v srbski književnosti za tekste, ki so prelomili s črno belo dramaturgijo in ideološkim ekskluzivizmom, niso potrebovali toliko časa. Če poleg Davičovih in Laličevih besedil med prvimi obračuna s stereotipom heroizirane in glorificirane agitke oz. panegirika tudi roman Mladena Oljače z naslovom **Molitev za moje brate**, potem je treba reči, da je ta literarni obračun srbska zgodovina književnosti vključila v svoje obzorje na način, ki je notranji vsaki umetnostno zgodovinski vedi. Seveda pa ni šlo brez zastojev: roman so ob izidu silovito napadli; tista razsežnost romana, ki se artikulira v navzkrižju subjektivne vizije in ideološkega pritiska, je kajpak vznemirila gospostveni aparat. Kmalu nato pa se je vznemirjenje poleglo, romanu so priznali umetniško vrednost, še več: v določenem obdobju je postal reprezentativno delo jugoslovanskih književnosti, preveden je bil v takorekoč vse pomembnejše evropske jezike. **Molitev za moje brate**, izdana leta 1957, očitno vsebuje nekakšno univerzalno metaforo, v kateri subjekt vselej zgublja.

+ + +

»Če količkaj premisliš, je preteklost
neskončno trajnejša stvar kot sedanost,
zato je bila tudi videti toliko pomembnejša.«

Marguerite Yourcenar

I.

Zgodovinska privlačnost spomina je v tem, da obremenjuje: na ta ali oni način. Spomin je takorekoč paradigma civilizacije, spona, ki se ji ni mogoče iztrgati drugače kot v norosti, revoluciji in mitotvornih ambicijah. Učinki te paradigme so nepredvidljivi.

Tu tvegamo tole: Molitev za moje brate izrisuje te učinke v njihovi raznovrstnosti, kolikor je junak romana Draško Jaruga zavozlan v socialno razsežnost te paradigme izrazito in nepopravljivo, takorekoč definitivno. Ne da bi si pri tem lahko kakorkoli pomagal, seveda.

Gre namreč za to, da Drašku Jarugi pritisk spomina nalaga halucinatorično pro-

jekcijo svoje identitete nazaj, v preteklost, in ravno to ga v razmerjih povojne etične ekonomije napravlja za outsiderja. Marginalizacija njegovega intimnega položaja je v tej zvezi pač oblika načina, kako se polje družbenega postavlja po robu osebnemu. Draško Jaruga je v nekem posebnem smislu begunec, gotovo. Kakor mi vsi. Vendar njega privilegira smer, saj skuša vseskozi pobegniti v tisto, česar se vsi bojimo: amnezijo. Svojo lastno, individualno zgodovino skuša izbrisati na račun sproščene, neobremenjene sedanosti in to mu spodleti vedno znova. Vsaka nova reminiscenca, do katere se dokoplje, zgolj potrdi grozljivost ene in iste preteklosti. Amnezija se ga ne more prijeti prav iz razloga, v kateri na sebi lasten način združuje vse tri tipološke nastavke in tedaj prebije zaprti ris klasifikacije, je potem takem neumestljiv. Uteleša neko križišče med norcem, mitomanom in revolucionarjem, hkrati pa se od vsakega posebej razlikuje. To pa zanj pač ni prevelika prednost, saj se kljub temu vsega spominja. Njegovo identiteto zato jamči zgolj reminiscenca, spominski fragment. Spomin varuje tistega, ki se spominja.

Molitev za moje brate je torej dokument paradoksa, saj spomin ni izključen iz simbolnega univerzuma, marveč povzema vase vse njegove prvine: registracija poskusov, kako izgubiti spomin, tj. kako pozabiti (to si prizadeva junak) je namreč že sama v sebi strukturirana kot spomin, če že ne spomin par excellence. Zapisani spomin je kajpak najmočnejši. Zato bo besedilo nezgrešljivo zaznamovano z dvojnim odskokom od »stvari same«, s čimer pa se ne bo mogoče izogniti ponovnemu padcu vanjo. Epizode z ženskami, meditacije, rezoniranja, itd. so le specifično ozadje, na katerem – daleč od tega, da bi izginilo – travmatično jedro spomina izstopi še jasneje. »Stvar sama« je za Draška Jarugo prav njegova zamujena mladost, torej njegov spomin. Ni naključje, da se fabulativna zasnova romana razvije retrospektivno, vzvratno: najprej junakova smrt in njegov pogreb, šele potem vse drugo. V začetku torej ni bila beseda–nasploh, ampak beseda o smrti. To dejstvo je pomenljivo. Navsezadnje bi lahko v tem videli emblem »odgovornosti sloga«, v katerem že sama nevtralnno vnanja oblika – grobo vzeto – ponavlja ključno poanto tistega, čemur imamo navadno reči vsebina. V tej konfiguraciji teksta gre namreč za to, da je sama oblika že moment vsebine, je metoda, po kateri vsebinska razsežnost romana vdre v svojo zunanost, če naj tako rečemo. Skratka, modernistični prijem, ki so ga ob izidu očitali Mladenu Oljači, ni zgolj zadeva motivnih vozlišč in tematskih sklopov, pač pa v odločilni meri tudi kompozicije in sloga. Spomin tedaj, prav s tem ko znotraj sedanosti drži mesto preteklosti, metaforizira »naravni« prostor Draška Jaruge v formulo, ki sicer ni povsem enostavna, je pa zato dovolj berljiva: edina pristna, neponarejena človeška drža je prihranjena natančno obdobju junakovega partizanskega staža in s tem uprizarja tudi njegov socialni nesporazum, ki datira seveda v povojni čas.

II.

Preteklost ogroža sedanost le kot vzorec spomina, se pravi, ne more ogroziti sedanosti, ne da bi se strdila v govorici, ki jo izbere zgodovina: pravijo – Roland Barthes med njimi – da je v tem nekaj mitskega. Ta izbrana govorica, ki se prek mita drži realnega, govori skoz Draška Jarugo zgolj, kolikor prikazuje »subjektivno popačeno«, »sprevrnjeno« in »parcialno« podobo tistega časa in ljudi, o katerih pripoveduje. Soočenje z neznosno skušnjo subjektivnega pogleda zato ni bilo za uradni del javnosti ob izidu nič drugega kot soočenje s prakso pisanja **en detail**, ki je v optiki administrativnega gospostva obveljalo kot »meščansko«, »necelovitost«, »nezadostno«, itd. Zasluga tega romana, napisanega v času, ko liberalizem v

literaturi pomeni vsaj nezaupnico, še zdaleč pa ne odlike, pa je kajpak povsem drugje; da namreč dá videti prav tisto individualno skustvo, ki bi moralo biti v imenu »objektivnega« kriterija spremenjeno v legitimacijo heroizma.

Subjektivni zorni kot romana pa se zoperstavlja tisti maniri vladajoče historiografije, ki pretendira na objektivnost le tako, da mesta, od koder govori, ne zajame v svoje obzorje; Slika imaginarne celote, totalnosti, objektivnega gibanja zgodovine je zato mistificirana natanko v meri, v kateri ne obstaja nevtralna **kronika zgodovine**: obstajajo le **zgodovinske kronike**. Vsaka kronika ima svojega pisca, četudi anonimnega. Ni mogoča zunanja, zgodovini izvzeta pozicija, od koder se zgolj govori o zgodovini, kajti vsako govorjenje o zgodovini je že samo ujeto vanjo, mreža aktualne konstelacije sama ujame vase kraj »objektivne« izjave. Sam medij govorjenja o zgodovini je že zgodovinsko posredovan, vpet v simbolno-družbeno razmerje.

Objektivna kronika revolucije, partizanstva in zgodovine se torej vsiljuje bržkone kot ime svoje lastne nemožnosti. **Molitev za moje brate** je s srečno roko promovirala prav to subjektivnost t.i. »bližnjega posnetka« in s tem najpoprej razkrila laž principa, po katerem je uganka rešena še pred svojo zastavitvijo. Premolom z linearno sploščeno dogajalno strukturo socialističnega realizma pravzaprav šele vzpostavi dramaturgijo teksta: dramaturgijo, utemeljeno na eksplozijah, razpokah, urezih, zdrsih, prelomih, konfliktih, ranah, bolečinah; dramaturgijo torej, kjer konflikt ni preprosto razrešen po univerzalistični logiki vrednostno ideoloških določil, marveč premeščen, refleksivno obrnjen in plastično uprizorjen. **Molitev za moje brate** izrisuje namreč anatomijo neke svojevrstne liturgije, v kateri je treba ponavljati zarotilveni obrazec kar naprej, da sčasoma človek začne verjeti vanj: črka stoji pred duhom. In črka Partije, partijnosti je podlaga ravnanja neke generacije, nespodbitno. Na prvi pogled roman sicer res uveljavlja izpoved naključnega posameznika, a prav dejstvo, da Draško Jaruga ni po nobeni svoji potezi odlikovan, drugačen, različen, napeljuje k domnevi, da njegova izpoved zastopa problem njegove generacije, generacijsko travmo nasploh. Še več: če je Draško Jaruga metafora generacije, potem je njegova generacija metonimija vseh prihodnjih generacij, udeleženih v vseh naslednjih vojnah, revolucijah in bitkah v imenu Ideje, volje do moči, itd. Zgodba romana je namreč zgodba, ki je revoluciji, vojski, boju temeljno notranji: je takorekoč njen rezultat.

Generacija, ki s svojim telesom predstavlja svojevrstno anatomijo tega rezultata, se je razsula v meandrih povojnih krčev, vrtincev in sprememb, zbere jih lahko le neposredna prisotnost spomina: kraj, na katerega njihova skupna preteklost udari pečat sedanjosti enega izmed njih.

Pečat življenja pa je smrt. Na pogrebu Draška Jaruge se zato zberejo pisatelj, knjigovodja, poštar, operni pevec, dimnikar, berač, glasbenik, klatež, gledališki režiser in tako naprej in tako naprej. Z eno besedo, njegova generacija. Pisatelj torej sam opozarja, da ne gre za samovoljno blodnjo, ki nima varne in zanesljive zveze s socialnim in eksistencialnim položajem generacije, v kateri se je znašel njegov junak. Generacije, ki jo družijo tisto, po čemer se je najbolj razlikovala od drugih: mladost med smodnikom in puškami. Namesto ženskega poljuba pač partijska disciplina, namesto zaljubljenih pisem okrožnica četnega komisarja.

Kajti revolucija nima posluha za metafizični arzenal tistih krljlev stvarnosti, iz katerih je mogoče sestaviti patinirano podobo sentimentalne mladosti, fotografijo iz družinskega albuma. Kakor vselej, kadar ima besedo totalni angažma, totalna človeška investicija. In sodelovanje v revolucijskem pogonu ni zgolj zadeva bolj

ali manj pretehtane odločitve, marveč privzema pridevnika načina življenja: revolucija je **modus vivendi**, ne pa nekakšna neobvezna izbira. Po tem je ekskluzivna, izključujoča: štiti jo njen etični kodeks, kakor se je postopoma oblikoval v procesu ideološke zidave, v katerem je bila dosledna pripadnost revoluciji in Partiji prignana do pojma, do nezmotljivosti. Etična norma revolucije je prepojila svoje »gradivo zgodovine«, zunaj nje zato ne ostane nič: nobeno zasebnitvo, svobodomiselnost, dvom. Draško Jaruga v tem kajpak ne more biti nobena izjema, kajti geografija revolucije je izrisana s krvjo. To je dejstvo: brez potujitve, distanc, hladnega presojanja, skepse, vprašanj. Generacija, ki jo je obvladoval revolucijski etični kodeks, je posvetila svojo mladost vojskovanju pač iz razloga, v katerem je ustanovna listina tega kodeksa vzniknila iz prevlade »skupnih« in »splošnih« idealov nad »zasebnimi«. Privatizem, ljubimkanja, drobne nerodnosti, skrite iluzije in pregrehe: same obsojanja vredne reči. **Notranji** pogoj funkcioniranja revolucijske mašinerije je njena **zunanja** čistost in gladka fasada je tisto, kar mora biti ohranjeno za vsako ceno. Četudi bo v duhu tega značilnega imperativa treba ustreliti mlado partizanko zaradi ukradenega koščka mila.

Lahko bi še celo zaostri in rekli, da Draškov moralni čut zvesto poslušata tisto, kar mu šepetajo vrstice nenapisanega, a zato toliko bolj prakticiranega partijskega kodeksa etike: ko vara svojo ženo, gre mirno prek tega, zdrzne se šele v trenutku, ko se izkaže, da je njegova ljubica »politično oporečna«, tj. da je bila nekoč zaprta. Njegov dvom se artikulira kot vprašanje, ki spregleduje svojega pravega naslovljenca: namesto da bi se Draško soočil z dejstvom, da je varal ženo, ga mnogo bolj skrbi, »kaj bo rekla Partija?«, ko se bo razvedelo, da je njegova ljubica obtežena s temno preteklostjo. Tako se je kalilo jeklo.

Do spoznanja o žrtvi, o tem, da je bila njegova generacija najbrž žrtvovana generacija, se dokoplje šele naknadno, spet šele za nazaj. Spoznanje je v tem kontekstu pogojeno s kršitvijo prepovedi: norme civilnega življenja, v katerem se junak ne znajde, vključujejo spoštovanje nedotakljivosti zakona – za varanje zakonske žene se mora zagovarjati pred partijskim forumom, pred partijsko instanco. Po vojni se torej ni nič spremenilo, ista strogost in rigidnost nadzorujeta ritem življenja. Še vedno so na delu iste prepovedi, ki urejajo življenjski slog.

III.

»Vojna je večna v vojakovih očeh« – to ni geslo dneva, marveč travmatična zareza, ki ji dolgujejo Draško et comp. vse svoje življenje, ves svoj življenjski sok. Pustili so ji to, česar niso imeli: svojo mladost. Najlepši način, da čustva, pripadajoča mladeniški dobi, in prividi vseh pustolovščin, spadajočih zraven, vznemirjajo potem kar naprej. To se ne dogaja vsem generacijam. Kajti background vojske in ustreznega etičnega kodeksa je pač odločilen. Nujnost tistega, čemur ni mogoče ubožati, zato še ni samo ob sebi umevna svoboda.

Draško Jaruga je potemtakem »proti sebi, proti vsemu svetu« in vsa njegova dejanja se iztečejo v izgubljene iluzije: trpkost in grenkoba streznitve, ki pride v ugotovitvi, da se povojni življenjski utrip razlikuje od njegovih vojaških pričakovanj. Prevara ideologizirane zgodovine je popolna: generacija Draška Jaruge se je odpovedovala v obdobju revolucijskega procesa na račun »svetle prihodnosti«, odpoveduje pa se tudi znotraj nje, odlagajoč čas ugodja nekam v slabo neskončnost... Dialektiki obljube in prevare ni tuje nič človeškega. Hmm, hmm.

Generacija, ki je prehitela dobo svoje mladosti, se mora namreč po vojni tako rekoč na novo privajati normam, ki podpirajo nov, civilni etični kodeks. Prilagaja-

nja nanj pa so napolnjena z vrsto zadreg, težav, urezov in bolečin, ki vežejo junaka na novo konvencijo, s katero je v opreki njegova tendenca: nadomestiti zamujeno. Kajti njegova mladost ni preprosto izgubljena, marveč je bila zamujena, in to je še slabše. Sitnarjenje subjekta je prestreljeno z dvema opozicionalnima etikama: kodeks revolucije in partijnosti na eni strani in civilni, občanski kodeks na drugi strani. Oba pa sta seveda vpeta v intersubjektivno mrežo »boja za lepšo bodočnost«, znotraj katere sociologija množic dokazuje, da junaki boja dobivajo nadaljevalce v junakih dela.

»Do človečnosti je mogoče priti samo prek trupel« – to je naknadna ideološka legitimacija revolucije, ki pa ne more utajiti, da se v junaku občutek krivde sprijema z nemočjo: to je dediščina partizanstva, kakor ga je skusila njegova generacija. In še: »kdor se znajde, leze kvišku«. Navrzimo! Danes predstavlja ta slogan sicer res eno izmed public meščanskega družabnega veselja, vendar ni zato še nič manj natančen, saj uravnoteži nemoč in krivdo prav v tisti **locus communis** junakove negotovosti, pasivnosti in resignacije, kjer je fraza pogoltnila vsebino. Razočaranje je dobilo še enega izmed svojih nešteti obrazov, v katere je prisiljen strmeti Draško Jaruga, »junak tistega časa«. Kakor da bi razkol med splošnimi in zasebnimi ideali, za katerega ne gre drugače, ko da se ponavlja tudi v povojnem obdobju, lahko sprožil še kaj drugega kot čustva potrtosti. Revijalna kritika je ob izidu romana očitala Mladenu Oljači ravno nenavadno zanimanje za pojavne oblike teh čustvenih brstičev neke »strte«, »razcepljene« eksistence. Prav v tem pa je njegova pisateljska izvornost, saj je obči medij razcepa med ideali prav in natančno tista junakova subjektivnost v svoji oscilirajoči, nihajoči podobi, za katero vseskozi gre. Dokler je namreč na delu nevtralna topika »svetlih zarij«, do konflikta sploh ne more priti.

Ilustracija tega razkoraka se zrcali tudi v neposredni topografiji: v nekem prvem približku ustreza paru vojna vs. mir prav dvojica vas/mesto. Kolikor je torej odlikovani kraj junakove osebne identifikacije ravno njegovo partizanstvo, tj. junak ima »čuden občutek, da so bili to najsrečnejši dnevi mojega življenja«, toliko se samo v območju vasi in njenih vedenjsko-moralnih vzorcev počuti varno, tu je zanesljiv. In kakor se v mirnem obdobju povojne Jugoslavije pravzaprav ne znajntu mesta, v blodnjaku nove dobe. Kulturno ozdje mesta ima namreč nekaj malega opraviti tudi s pasivnostjo, z junakovim zapiranjem v svet intimizma: revolucionarni aktivizem je zdaj le še teorija neke minule prakse, junak zavzema do njega le še »teoretski«, tj. pasivni, kontemplativni odnos; kar se ohrani od revolucionarnega zanosa, se zgosti v zrenje. Junakov individualni kozmos vztrajanja v pasivnosti, ki se nevarno spogleduje s samogibno inertnostjo, se vzdržuje prav prek odpovedi akciji: ni več Smisla, ki bi junaka zadolžil in ujel v sklenjeno kroženje brez refleksije. Kjer izginjajo vrednote, je govorjenje o njih edina dejavnost, ki razstira slutnjo samozavesti. A to je premalo: junakovo metafizično podlago razžira dvom. Tam, kjer je prej reagiral, zdaj strmi, kjer je prej govoril, zdaj poslušal, iz pogumnega bojevnika se sesede v kavarniškega filozofa.

Vrtoglava alternativa, ki ga dohiteva v sleherni situaciji, je neogibna: ali aktivizem ali intimizem. Blišč izbire je privid, kajti junak je zaradi svoje osebne zgodovine obsojen na najslabšo vseh možnosti – da s katerokoli odločitvijo izgubi oba pola te alternative. Odloči se za intimizem, to je meščansko lego, in s tem izgubi aktivizem. Njegov intimizem pa je prelomljen, luknjičav, manjkav, kolikor ga spodjeda spomin, reminiscenca, travmatična preteklost, razširjena v konkretne dogodke aktivističnega vrtinca. Draško Jeruga je potemtakem ostal brez vsega. Eman-

cipacija partizanov od revolucionarnega aktivizma potem ne bo nič drugega kot emancipacija revolucionarnega aktivizma od partizanstva. To pa je zgolj neotipljiva predstava v času, ki se kakorkoli že ne jenja aktivizirati. Skratka, junak vzame nase tragično zgovornost dejstva, da mu je urbana senzibilnost tuja, vasi pa ni nikjer več. Kar se od nekega minulega obdobja še ohranja, je stavek spomina, razkovan s svojevolično interpunkcijo, svobodno stavo ločil, ki jamči neposrednost. Stavek spomina, ki se prehiteva, cefra, trga in drobi: prav kakor »duhovni profil« spominjajočega se junaka.

IV.

S koncem vojne namreč ni bilo nič dopolnjeno: nikakršnega »pozitivnega« izida ni v ceremonialnem vrisu svobode. Konec vojne je začetek nemira, ne pa miru. Zmaga sama ob sebi še ne prinese tistega ugodja, ki so si ga predstavljali Draško in njegovi vrstniki, saj je slejkoprej onemogočeno. Junak je namreč ogoljufan za ugodje v ženski: zato ima z njimi opraviti kar naprej, a ga to še zdaleč ne pomiri. Preganja ga namreč asociativni tok reminiscenc, kjer se delo spomina navezuje na vsak njegov intimni vzgib: to je nekakšen palimpsest, kjer iz serije sedanjih dogodkov vstajajo obrazi minulih žensk, prizorov in scen. V polju učinkov asociacije bo namreč junak nezgrešljivo pripet na prostor, ki ga obremenjujejo žrtve, likvidacije, umori in smrti. Ključ do spomina je zato uboj in smrt v njem. Skoz spominsko strukturo diskurza, v katerem je junak plen lastne preteklosti, se pretika zakon sveta: nasilje je testament, ki ga predlaga univerzum revolucijskega teksta. Bolečina spomina doslej temelji na nasilju, v katerem se preteklost natanko ujema s smislom črke, kjer namen posvečuje sredstva.

Ženska se znotraj junakove osebnostne ekonomije nahaja v neposredni bližini smrti, tega ni mogoče zanikati. To še ni vse: njegovo obupno vrtenje v krogu je le vzvod za reprodukcijo tistih fascinantnih razmerij, ki – privoščimo si to znamenito prisposodbo – **kraljestvo nujnosti** za vselej ločijo od **kraljestva svobode**. Svoboda je nemogoča, prepovedana meja nujnosti: je meja prepovedi. Zato junak v svojem upanju, za katerega velja, da neizogibno ostane neuresničeno, združuje pozabo in utvaro harmonije. Krčevito se oklepa vsake ženske posebej in vseh skupaj le zato, da bi mu ena med njimi pregnala samoto, ki je razlog njegovega strahu, saj je zanj šele samota privilegirani trenutek resnice – spomin na vse minule smrti, likvidacije in uboje v vsej svoji nezatrti in torej neznosni razsežnosti vdre na plan ravno, kadar je junak sam.

Ženska mu v nekem prvem dozdevku zagotavlja, da se ga bo samota polastila le v omejenem obsegu, kjer je še vedno mogoče zdržati breme preteklosti. Hlastanje po ljubezni je zaradi tega hlastanje po pozabi. Zato junak tudi ne pozna ljubezni, kolikor je njegova skušnja z ženskami omadeževana z nekakšnim instrumentalizmom, saj je pripravljena biti z žensko le, da bi mu pregnala spomin. A tu se stvar zaplete: zdaj ne gre več za to, da bi ženska pregnala spomin, marveč ga nasprotno sama sproži. Ženska je potemtakem generirajoči moment spomina, ki s travmo zadolži junaka tako, da mora za realno sprejeti svoje imaginarno razmerje do svoje intimne zgodovine, do svojih bivših pustolovščin v imenu Ideje. Ženska ga torej odpira neznosni in grozljivi samoti, ki ne bo simbolibilna, ker ni vključena v diskurzivni tok. Samota ljudi, ki so ubijali in so torej izoblikovani po kriteriju smrti, je v tem izjemnem zaporedju alegorični simbol volje do moči, tedaj edina gotova in obenem skupna točka generacije, ki ji je bil z Idejo zaščiteni uboj vse, kar ni skrepenelo v zamujeno mladost. Ljubezenska vročica bo namreč španska stena za

ponavljanje starih izkustev, ki se nenehno reproducirajo: vročična ljubezenska blodnjava bo obeležena z vročico ubijalca.

Na tej ravni se tudi epizoda z dvema ubitima dekletoma (ki so ju partizani najprej obtožili vohunstva, nato pa kljub dokazani zmoti ustrelili zato, da bi zbrisali sled zmote same) bere kot prikaz civilizacijsko kulturne hibe, ki opredeljuje »čisto« fasado Partije. Če ambivalentna čustva, ki navdajajo junaka ob tej ustrelitvi, utelešajo šizmo med zasebnostjo mladega človeka in njegovim prostovoljnim podvrženjem skupnemu idealu, pa hkrati igrajo tudi vlogo argumenta, s katerim je razkrita perversnost institucije. Sleherni ideologija se skozi institucionalne mehanizme krepi in vzdržuje le tako, da definira svoj tabu: tabu za Partijo je njena zmeta. Nemara je zato omenjena epizoda ena najpretresljivejših v romanu in morda tudi v jugoslovanski vojni literaturi sploh. Mehanika, ki zagrabí subjekta s tem, da mu naloži prav tisto, proti čemur, se izreka (Draško je bil proti ustrelitvi, zato je moral po naloženi dolžnosti eksekucijo opraviti ravno on), ta mehanika je takorekoč transcendentalna opora oblasti Institucije, kolikor se le-ta homogenizira skozi proces filtracije, preverjanja, čiščenja...

Ženska je – povzemimo – predmet junakovega zanimanja izključno zato, ker učinkuje razmerje z njo kot vezivno tkivo razpadajočega, razkrajajočega se etičnega univerzuma: je tu zato, da zakrpa razpoke v tej »čisti« fasadi Institucije, da torej zadržuje grozljivi trenutek soočanja z dejstvom travmatične samote, ki izvira iz uboja. Ženske so torej povabljene, da nastopijo kot vnanje sredstvo, s katerim se samota sicer nenehno odlaga, nikoli pa ne izostane. Če jim je torej odrejen pomen simbolnega garanta tiste minimalne iluzije, ki je potrebna za življenje, potem ne gre v tem risu za nikakršno cinično distanco, ki v zakonotvornem redu producira nekakšno moško nezvestobo, ne gre za nikakršno prešuštvo in logiko zapeljevanja, ki naj bi jo utemeljeval brezbrižno nonšalantni odnos do žene in meščanskega zakona. Gre namreč za ključno sprevrnitev, po kateri ravno v tlorisu nezvestobe vdira na dan obscenost nekega radikalno drugačnega diskurza. Kajti nič ni bolj obsceno od partijsko-politične argumentacije, ki odrekanje mladostnemu ugodju, ugodju mladosti spremeni v krepost, se pravi, da ga mistificira in zakrinka v imenu »višjih« ciljev. Najbolj obscena je pač kretnja, ki se ji posreči iz prepovedi izvleči največ, kar je mogoče: vrlino. Šele v tem je cinični potencial, brez dvoma.

Junak bo zato poslej pogreznjen v tisto pošastno nezavezanost, ki je lastna vsem ljudem onstran pravice in dolžnosti, onstran dobička in izgube, dobrega in zla: prostost, v kateri je človeka najbolj strah pred tem, da strah ne obstaja več. Slep in nem je za vsako konkretno vrednost, ki bi mu priskrbela košček tistega, čemur pravijo sreča. Kajti ničesar ne more več izgubiti potem, ko je zamudil svojo mladost: Evridika, dvakrat izgubljena. Freedom is just another word for nothing left to lose: nekaj, kar je težko vzdržati.

V.

»Ali se je zaradi vas že kdo ubil?« je vzorec vprašanja, ki ga Draško Jaruga metodično zastavlja vsem svojim ženskam, ne da bi pri tem mogel pozabiti, da je uboj pač svojevrstna metafora njegove usode. Obsesija smrti bo s tem pripeta na žensko v procesu, v katerem se kontinuum njegove osebne **historije** vozla natančno okrog teh dveh jeder: ženske in smrti. Da, koncept neke fantazme, kjer prodiranje v skrivnost zamujene mladosti izloči zgolj lažno kopijo, simulakrum. Nadomestek, ki ne more ničesar nadomestiti. Zato romantizem Draška Jaruge ni emocionalen, marveč libidinalen. Obstaja le telo, ki ga seksualizira zato, da bi se izognil spiri-

tualizaciji revolucije in ob tem mrmra, ker ne ve, kaj hoče: objekt želje ni nikoli tam, kjer ga postavlja on sam, nobena ženska ni Tista, metonimično drsenje od ene k drugi ga drži v napetosti, v kateri njegova stiska dobi čvrst obris. Apatija, pasivnost, ravnodušje, sprijaznjenost, resignacija: različno besedišče za isto stvar, za situacijo, v kateri junak mora biti to, kar mu najmanj ustreza. Razpršen in zbeigan pred nedoločno neskončnostjo osamitve, ki mu ostane po vsem, kar je minilo in prešlo.

»Ni dokumenta kulture, ki ne bi bil tudi dokument barbarstva«, je nekoč zapisal Walter Benjamin in ni razloga, da mu ne bi verjeli tudi danes, tukaj in zdaj. Za nazaj imamo **Molitev za moje brate**, ki je navsezadnje ena izmed poti, po kateri tavajo tisti, ki ne verjamejo nikomur in ničemur več: nemara so le taki sposobni nekakšne molitve, četudi ne pomaga nič.

Jure Detela

Pod strašnimi očmi pontonskih mostov

(3. nadaljevanje)

Na kratko bom omenil dva detajla, ki naj ponazorita, kako so si pred nekaj leti miličniki prizadevali, da vzbudijo nezaupanje med menoj in brati ter starši.

Nekega poznega večera, ko me ni bilo doma, je uniformiran miličnik pozvonil pred vrati stanovanja na Gregorčičevi 17. Staršem, ki so odprli stanovanjska vrata, je rekel, da je informiran, da jim je neki moj prijatelj prinesel pismeno sporočilo zame, da pa so starši dolžni izročiti to sporočilo miličnikom. Starši niso imeli nobenega sporočila. Miličniku so to povedali.

Nekoč, ko sem bil zdoma nekaj dni zaporedoma, tudi ponoči, so me miličniki nekajkrat iskali, in to po večkrat v enem dnevu, tudi v nočnih urah, celo po polnoči. Včasih so prišli trije uniformirani miličniki hkrati. Starše so spraševali, kje sem, starši pa tega niso vedeli. Starši so spraševali miličnike, ali me iščejo zaradi česa pomembnega, miličniki pa so jim odgovarjali, da gre za neko resno preiskavo. Moj oče je bil takrat star petinsedemdeset let, mati pa sedeminšestdeset let. Dan po vrnitvi me je mlad uniformiran uslužbenec UJV dobil doma. Rekel mi je, naj odidem z njim na policijsko postajo. Odgovoril sem, da mi to ni prijetno, ker sem vročičen, kar je bilo res. Miličnik mi je potem rekel, da gre le za kratek pogovor, za kratko informacijo. Na policijski postaji mi je rekel, da nima smisla, da bi mu karkoli prikriival, saj mu moji sosede, bratje in starši dajejo natančne informacije o vseh mojih dejanjih. Vedel sem, da je ta trditev popolna laž, vsaj kar se tiče bratov in staršev, vendar mu tega nisem rekel.

Da ne bo preveč popustila intenziteta tega spisa, bom izpustil nekaj rutinskih zaslišanj, saj niso prestopila tiste problematike, ki se je začrtala v zaslišanjih, ki sem jih že opisal. Na kratko bom omenil tistih šest dni, ki sem jih na koncu marca 1978 preživel na Povšetovi. Ob enajstih zvečer je pozvonil miličnik – mogoče sta bila dva – in mi rekel, da sem obsojen na dva dneva zavora, ker nisem plačal neke kazni, določene od sodnika za prekrške. Popolnoma je mogoče, da sem zares pozabil plačati kako kazen, ki mi je bila naložena, ker sem bil legitimiran brez osebne izkaznice, ali zaradi česa podobnega, zagotovo pa nisem prejel odločbe o spremembi denarne kazni v zapor. Vendar sem se tega spomnil šele kasneje, zato nisem naspotoval miličnikom, ki sta me odpeljala. Pa tudi nisem hotel, da bi se prebudili starši in bratje. Pred odhodom me je miličnik vprašal, ali sem zmožen v roku desetih minut pokazati potrdilo, da sem dotično kazen že plačal; jaz sem odgovoril, da tega nisem zmožen, in odšel za njim. S seboj sem vzel knjigo Sto let samote; moram reči, da se mi takšna ostro vizionarska literatura, ki vzbuja močan občutek superega, ne zdi najprimernejša za zapor. Veliko primernejše za zapor in za vojsko se mi zdijo knjige, ki omiljajo ostri glas superega in ki vzbujajo ljubečo pozornost in skrb za »nežno« plahost akcidentalnega, na primer pesmi Whitmena, Roberta

Browninga. Tudi za Hölderlina pravijo, da se v vojski in v arestu dobro obnese, zlasti Hyperion. – Dva večera kasneje so me izpustili iz zapora; vrnil sem se domov, toda naslednje jutro – bila je nedelja – je spet prišel miličnik in me vprašal, ali imam neke zelene gumijaste škornje. Razdraženo sem mu odgovoril, da pač imam neke gumijaste škornje. Miličnik mi je rekel, naj jih pokažem. Pokazal sem jih; pripomniti pa moram, da so bili tisti škornji veliko bolj rjavi kot zeleni. Miličnik je z zablefirano prizadetostjo odkimal in rekel, da je stvar težavna in da bom moral oditi z njim. Jezno sem odgovoril, da bi že raje videl, da me miličniki brutalno pretepejo, kakor da me neprestano tako zezajo. A medtem ko sem to govoril, sem si že obuval superge. Na Povšetovi me je miličnik zaprl v kletno celico, kjer je že bilo nekaj ljudi, potem je odšel. Od ljudi, ki so bili v celici, sem zvedel, da so zaradi kongresa Zveze komunistov miličniki zaprli za nekaj dni številne ljudi, ki bi kvarili kongresni videz Ljubljane. Do večera so miličniki pripeljali v celico še nekaj ljudi, tako da je bilo zvečer nagnetenih devet ljudi v celici, ki je merila morda trikrat štiri metre.

Ponoči, ko je bila luč v celici ugasnjena, so me iz rahlega sna na betonskih tleh zraven poscanega sekreta – pograd je bil veliko premajhen za vse ljudi, ki so bili v celici – prebudili kriki, ki so se razlegali iz neke druge celice. Nekdo je vpil: »Luč, luč! Prižgite luč!« In: »Vodo, vodo!« Kmalu je neki drugi glas, po vsej verjetnosti miličnikov, besno zahteval mir in tišino. Kriki pa niso prenehali. Potem sem zaslišal odklepanje vrat in udarce. Vrata celice, v kateri sem bil jaz, so bila zaklenjena, tako da nisem videl ničesar, toda iz tega, kar sem slišal, sklepam, da so miličniki brutalno pretepli človeka, ki si je želel vodo in luč.

Drugo dopoldne so nas miličniki odpeljali v kopalnico, nam ukazali, naj se stuširamo, in odšli iz kopalnice. Tik preden sem bil na vrsti, da se stuširam, se je v kopalnico vrnil miličnik. Oblečen sem bil v gate in miličnik mi je ostro ukazal, naj jih slečem. Vpričo njega mi je bilo neprijetno, da bi se slekel, zato sem se obotavljal. Miličnik mi je rekel, da me bojo v bunkerju prebutali s pendreki, če ga ne bom ubogal. Ker nisem bil pri volji, da bi se odkrito uprl, sem se obrnil s hrbtom proti njemu in počasi odšel proti tušem; gate sem slekel šele takrat, ko je miličnik že odšel iz kopalnice.

Dni, ki sem jih preživel na Povšetovi – skupaj s tistima dnevoma, ki so zanju miličniki rekli, da mi ju je predpisal sodnik za prekrške, jih je bilo šest – ne bom podrobno opisoval, kajti tamkajšnje rituale pozna iz svoje izkušnje skoraj vsak Ljubljčan, ki se ne odlikuje s posebno duševno lenobo. V zaporu sem prvi dan pojedel dve jabolki, pozneje pa ničesar več, deloma zaradi rastlinojedске diete, pa tudi hrani, ki bi ustrezala moji dieti, sem se odrekel, kajti čutil sem, da lahko le tako ohranim tisto distanco do zapora, tisto samostojnost, ki mi je bila nujno potrebna, da me zaporniški sistem ne bi psihično posrkal vase. Zaradi te distance sem postal pozoren na neki pretresljiv psihološki pojav, ki sem ga opazil pri nekaterih zapornikih. Ko so nas miličniki premestili iz mrzle, tesne in hladne kletne celice v mnogo udobnejšo in ličnejšo celico, ki je bila v višjem nadstropju iste stavbe, sem od nekega zapornika slišal mnenje, da pravzaprav ni nič slabega, da so nas zaprli. Argumentov, s katerimi je zapornik uveljavil svojo trditev, se ne spominjam; začutil pa sem, da se je v zaporniškem stališču manifestirala mašinerija balkanskega občutka za čast, ki si zna v nekaterih situacijah, ko je čast ogrožena, najti šokantno bizarne izhode. Balkanski občutek za čast zmore prenesti marsikaj, najraznovrstnejša zatiranja, zezanja in pomanjkanja, ki jih morajo balkanska ljudstva na žalost še zmeraj prenašati od svojih oblastnikov, četudi se je turška oblast končala že

pred tridesetimi leti. Vendar pa balkanska čast nečesa ne more dopustiti za nobeno ceno: Tega, da ti kdo odreče osnovno pravico do življenja; tega, da ti nekdo reče, da bi bilo bolje, če se sploh ne bi rodil; ali z drugimi besedami, da te kdo pošlje v kurac, oziroma v pizdo materino. V hipu, ko človek, ki v njem deluje balkanska čast, spozna, da ga sočlovek ne pošilja v pizdo materino, je z neverjetno krotkostjo pripravljen sprejeti osupljivo dozo zezanj in zatiranja od taistega človeka. Ko pa postane pošiljanje v p.m. neizpodbitno evidentno, se hoče občutek za čast oddolžiti za množice prikritih in nepriznanih žalitev in si izsili radikalen izhod; takrat začne pogosto funkcionirati govornica nožev – velik del jugoslovanskih krvnih deliktov je treba doumeti tudi z vidika tisočerih davnih prikritih ponižanj. A to je izhod v skrajni sili; izhod, ki mora prelomiti prepoved ubijanja; zato se marsikdo, ki je ponižan, na vso moč prepričuje, da pri tem ponižanju ne gre za pošiljanje v p.m. – kratka, da ponižanje sploh ni ponižanje, temveč upravičena kritika, katere povod je treba iskati v realnih lastnostih ponižanega, ne v oblastniški samovolji žalilca. Prebivalci Balkana, ki jih oblast ponižuje, se zato pogosto trudijo, da bi v sebi našli lastnosti, s katerimi bi lahko upravičili oblastniško samovoljo. To pa gre močno na roke policiji, ki hoče ljudem, ki jih zajebava, vsiliti imidž kriminalcev, da lahko upraviči in perpetuira svoje postopke. Da, tudi perpetuira; kaj bi počel ogromen del policijskega aparata, če ne bi bilo kriminalcev? Mogoče je zato med ljudmi, ki so prestali zaporno kazen in bili izpuščeni, toliko povratnikov; kako bi se lahko izognili novim deliktom, če je identifikacija z imidžem kriminalca zanje možnost, da se izognejo neznošnemu občutku ponižanosti? Jeseni 1979 so miličniki prenehali blefirati prijaznost in odkrito so mi pokazali, da nočejo od mene ničesar drugega kot ovajanje. Nekega večera sem v prostoru ŠKUC-a na Starem trgu pridedil skeč, v katerem sem z dvema soigralcema, od katerih je eden igral zasliševalca, drugi pa policijskega pretepača, pred publiko uprizoril karikaturu policijskega zaslišanja. V tem skeču je zasliševalec zahteval od mene, naj mu poročam o mislih, ki sem jih mislil takrat in takrat; ker mu nisem poročal, je zasliševalec zahteval od pretepača, naj mi našteje petdeset udarcev s kravato po golem hrbtu, kar je igralec, ki je reprezentiral pretepača, v resnici storil. Nekaj dni kasneje me je prišel iskat miličnik; starše, ki so odprli vežna vrata, medtem ko sem bil v sobi, je vprašal, ali je bil prejšnji večer kdo pri meni na obisku. Starši so mislili, da miličnika zanima, ali imam kak alibi v zvezi s preiskavo o kaj jaz vem kakšnem prekršku, zato so odgovorili, da me je prejšnji večer v resnici nekdo obiskal. Zatem me je miličnik odpeljal z modrim folksvagnom na policijsko postajo. Med vožnjo me je vprašal za ime obiskovalca. Odklonil sem odgovor. Na policijski postaji mi je ponovil isto vprašanje, pridružil se mu je še en miličnik. Nisem hotel odgovoriti in morda prvič v vsej vrsti zaslišanj, ki sem jih opisal v tem tekstu, odkrito povedal, da me miličnik s svojim vprašanjem sili v ovaduštvo, ki z njim nočem imeti opravka; z drugimi besedami, vsebina mojega odgovora ni bila: ne vem, tako kot pri dotakratnih zaslišanjih, temveč: vem, pa ne povem. Potem je miličnik zarjovel, naj takoj odgovorim, kdo je bil na obisku, sicer mi bo razbil čeljusti, ali nekaj podobnega. Nisem odgovoril. Miličnik je treščil s pestjo po mizi in zarjul: Pokaži osebno. Potem je planil k meni in z razdalje treh decimetrov zavpil: Pokaži, kaj imaš v žepih. Obrnil mi je žepe in zavpil: Smrdiš kot kup gnoja. Upoštevati pa je treba, da sem bil odveden na policijsko postajo s takšni hitrico, da nisem utegnil opraviti jutranje toalete; za vonje, ki so bili miličniku neprijetni, so bili krivi miličniki in ne jaz; miličniki pa so po svoji stari navadi to krivdo seveda naprtili meni.

Takrat se mi je utrgalo in dobil sem histerični napad; s stisnjeno pestjo sem se kakih desetkrat ali petnajstkrat udaril po obrazu s takšno močjo, da se mi je iz nosa ulila kri. Miličnik je pri tem rjovel: Kar raztrešči si glavo, saj nisi za kaj boljšega! Ampak ne tu, prasec, zasvinjal boš parket! Takoj v kopalnico, tam bomo svinjarijo laže izmili s tal!

Potem me je miličnik obtožil kaj jaz vem kakšnega dejanja, ki je bilo storjeno prejšnji večer, in zahteval, naj priznam, da sem ga storil. Dejanja, ki sem ga bil obtožen, nisem storil. To sem povedal miličnikom, ki so se pri tem razbesneli in zavpili, naj se neham tako nesramno lagati. Iz neke druge sobe so pripeljali civilno oblečenega človeka in ga vprašali: Povej, ali je bil tale ali ne. Človek me je pogledal s preiskujočim pogledom in odgovoril: Brez dvoma je bil tale. Potem si je tisti miličnik, ki mi je rekel, da smrdim kot kup gnoja, snel pas s pištolo in ga z grozečim gibom položil na sredino zelene ultrapasne mize, ki je bila med menoj in miličnikom. Zakrohotal sem se, kajti patetika je bila nekoliko pretirana, igralska šminka predebela; miličnik pa mi je rekel: Kakšen strahopetec si. Samo pas si snamem, ti se pa že poserješ. Potem je miličnik odšel iz sobe in mi ukazal, naj grem z njim. Ko sem prišel do vrat, mi je rekel: Počakaj tukaj. Obstal sem in čakal; tik pred mojim nosom je bil na vrata nalepljen potipkan list, ki sem ga začel brati. Takrat je miličnik zavpil: Prasec, takoj povej, zakaj to bereš. Kdo ti je dovolil, da to bereš. Potem so me miličniki odvedli v neko drugo sobo, kjer so me pustili samega za kakó uro, nato so mi rekli, naj grem takoj naravnost domov. Doma sem zvedel, da je medtem tisti miličnik, ki me je prišel iskat, ponovno odšel k mojim staršem in jim rekel: Saj tako in tako veste, kako je z Juretom; čisto je izgubljen in zmešan, tako da sploh več ne more govoriti; zato povejte, kdo je bil včeraj pri njem na obisku. Starši tega niso povedali; najbrže tega sploh niso vedeli, pa tudi če bi vedeli, ne bi povedali. Pač pa so odločno nastopili proti zasliševanju, s katerimi so me miličniki nadlegovali, in zahtevali, naj me policija takoj izpusti. Miličnik je odgovoril, da me je prišel iskat po nalogu in da nima ničesar proti meni. Nato je odšel.

Ker mora literatura učinkovati manj monotono kot življenje, bom izpustil nekaj rutinskih zaslišanj, ki so se dogajala v obravnavanih časih. Omeniti pa moram neki dogodek, ki me spomin nanj še zmeraj bremeni. Pri nekem zaslišanju, kjer so miličniki tri ure na vso moč pritiskali vame, naj priznam neko dejanje, ki ga nisem storil, pri čemer so mi na vso moč dokazovali, da sem ga vendarle storil, sem miličnikom jezno in naduto odgovoril: »Ja hudiča, zakaj pa ste mi takrat vzeli prstne odtise.« Dejanje, ki sem ga bil obtožen, se mi je zdelo popolnoma nedolžno in miličnikom sem želel čimmanj nedemokratskega uspeha pri preiskavi. Še zdaj ne vem dobro, kakšen hudič me je obsedel, da sem izrekel citirani stavek, ki sem se ga po večjih letih prvokrat spomnil šele zdaj, ko to pišem. Ta spomin je zame boleč, kajti že pred tem dogodkom so v meni dozorele izkušnje in odločitve, ki ne bi smele dopustiti te zablode. Marsikdo si želi videti svoj razvoj le kot kontinuirano pot od zablod k vse večji popolnosti, zato ni nič čudnega, da mi vzbuja bolečino spomin na dogodek, ki mi razbija iluzijo o trdnosti, za katero sem mislil, da sem jo v nekem določenem času, četudi davnem, vendarle že dosegel. Marsikdo trdi, da je miličnikom pri preiskavah pametno pokazati, kako so njihovi postopki zgrešeni na njihovem lastnem, miličniškem nivoju. A takšna komunikacija z miličniki se mi zdi popolnoma napačna. Saj si niti najmanj ne želim biti miličnik, zato je absurdno kakorkoli sodelovati z miličniki pri njihovih preiskavah, zlasti še, če je preiskava posledica policijske protidemokratske samovolje, ki se hoče

vtikati tudi v popolnoma nedolžna in neškodljiva dejanja. V takšnem primeru se mi zdi ustrezno kvečjemu opozoriti na nedolžnost dejanja, ki ti ga opiše miličnik, in miličniku eksplicitno odreči kakršnokoli solidarnost s preiskavo. Kakšna škoda, da sem se šele februarja 1980 odločil, da bom pri preiskavah odklanjal vsako komunikacijo z miličniki. Sploh se mi zdi zgrešeno, če hoče A pokazati B-ju, kako se B moti v okviru svoje lastne logike, in ga pobijati z njegovo, B-jevo logiko, za katero A ne stoji, saj je njegova logika čisto drugačna. S tem hoče A ponižati B-ja, a sebe pri tem še stokrat bolj poniža.

Zdaj pride na vrsto tisto zaslisanje iz februarja 1980. Ko danes mislim nanj, se kar čudim, kako da sem zmozel tako neumno reagirati. Upoštevati pa je treba, kako panična in zastrašena je bila Ljubljana v prvih mesecih leta 1980; na žalost sem se tudi jaz nekoliko nalezal panike, sicer pa bi na zaslišanju odločneje reagiral. Mislim, da ne bo brez koristi, če bralca podrobneje spomnim na ljubljansko razpoloženje v tistih mesecih. Ne zato, da bi se opravičeval, temveč zato, da ne zbledi spomin na kolektivno slovensko preplašenost, od katere je pravzaprav minilo šele nekaj let. Danes na srečo marsikdo gleda na takratno zastrašenost z osuplim vprašanjem: kako, da smo zmogli biti tako zatrti? Ker pa se takratna zastrašenost nikakor več ne sme ponoviti, moramo dobro spoznati vzroke za minulo zastrašenost. Zakaj je Miklavčič več let preživel v zaporu, ne da bi se kdorkoli v Sloveniji temu javno uprl? (Zaprto je bil zaradi »verbalnega delikta«, pri čemer je sodišče uporabilo njegov dnevnik kot dokazno gradivo.) Jašotu Z. je grozilo sedem let zavora, prav tako zaradi »verbalnega delikta«; toda sodni proces proti njemu je vzmirlil samo nekaj njegovih najtesnejših prijateljev, ki bi jih lahko naštel na prste obeh rok. A še štiri leta pred tem – na zasedeni fakulteti 1500 podpisov proti sodnim procesom, in to na pobudo istega Jašota Z.! Kako da se je pred sredino sedemdesetih let zmogla javna komunikacija tako brutalno zožiti? Kaj storiti, da se to ne bo še enkrat ponovilo?

Februarja 1980 je bil Tito neozdravljivo bolan. Ljubljanci so se takrat silno bali, kakšna bo prihodnja usoda naše dežele. Včasih je bilo slišati mnenje: Naj bo za nekaj let magari vojaška diktatura, samo da ne bo državljanske vojne. Ali pa: Da le ne bi nova meja med vzhodnim in zahodnim blokom stekla ravno čez Slovenijo. – Seveda je odveč razlagati, da ravno takšne misli spodbujajo nastanek vojaške diktature in nastanek novih državnih mej (na Balkanu si ne morem zamisliti nove državne meje, ki ne bi brutalno zarezala v subtilno etnično tkivo). Ljubljanska policija pa je izkoristila ljudsko zastrašenost in napravila kup preiskav, pri čemer se je policiji na žalost najbrže precej povečala moč, kajti v imenu strahu pred državljansko vojno so ljudje bolj opravičevali in tolerirali postopke policije, kot bi sicer. Vztrajati, vztrajati! Ravno danes, ko to pišem, bojo beograjski sodniki razglasili sodbo nad ljudmi, ki je njihova nedolžnost docela evidentna. Marsikdo vidi v tem sojenju signal, da bojo oblastniki povečali represijo, da bi tako dosegli še večje zoženje svobode komuniciranja v Jugoslaviji. Ne smem se pustiti zastrašiti. Nočem, da bi zastraševalni ukrepi postali sila, ki bo vame vcepljala cenzorski um. Oblastniško zastraševanje postane realna politična sila šele takrat, ko se ljudje v svojih dejanjih pokoravajo strahu pred govoricco oblasti. Nočem, da bi se ta strah razširil in zatrl čut za solidarnost. Vztrajati, vztrajati, in ne zamujati priložnosti za vztrajanje. Tudi priložnosti, ki jo imam s pisanjem tega teksta, nočem zamuditi. Zato ponovno zahtevam takojšnjo ukinitve vseh tistih zakonov, ki obravnavajo »verbalne delikte« kot nekaj kaznivega, in takojšnjo izpustitev in sodno rehabilitacijo vseh tistih ljudi, ki so zaprti zaradi teh zakonov. (Zakaj je nujna takojšnja ukinitve

teh zakonov, bom obrazložil na drugem mestu, zdaj tega ne utegnem.) Izjavljam, da ti zakoni zame niso veljavni. Razglašam svojo civilno nepokorščino tem zakonom. Še enkrat zahtevam popolno razorožitev Jugoslavije in absolutno prepoved izvoza jugoslovanskega orožja, ne glede na to, ali se bojo razorožile tudi druge države ali ne. Nekdo mora biti prvi, ki preмага logiko strahu; zakaj ne bi jugoslovanska ljudstva sprejela tega enkratnega poslanstva, ki ga nalaga zgodovina? O nujnosti jugoslovanske razorožitve bom še pisal, vendar tudi zdaj nočem zamuditi priložnosti za vztrajanje pri teh zahtevah. Kajti priložnosti lahko kar naenkrat izginejo, če jih ne bomo zmeraj nanovo izkoristili.

Zaslišanje, ki sem ga doživel februarja 1980, je potekalo takole:

Po telefonu mi je neki neznanec ukazal, naj se v roku četrtr ure zglasim na policijski postaji na Prešernovi. Še preden sem odgovoril kaj konkretnega, je neznanec odložil slušalko. Čez kake pol ure je pozvonil neki civil – morda sta bila dva – in me vprašal, zakaj se nisem ravnal po njegovem naročilu. Odgovoril sem, da se nisem čutil dolžan ravnati po njegovem ukazu. Civil je odgovoril: Že dobro, toda v končnem seštevku se ti bojo vse take stvari šteje v slabo. Potem mi je ukazal, naj odidem z njim. Odvedel me je na Prešernovo. Tam mi je ukazal, naj sedem tako, da bo padala name svetloba z okna; on je sedel v senco nasproti mene. Vprašal me je po osebnih podatkih in po poklicu. Odgovoril sem, da sem književnik. Potem mi je rekel: Ti hočeš, da te vikamo, ampak preveč masla imaš na glavi za kaj takega. Vemo, da se drogiraš; in že zaradi tega bi te lahko zašili. Ampak to nas ne briga. Če pa gre za sovražno dejavnost, potem so stvari veliko resnejše. Zato takoj natančno povej vse o sovražni dejavnosti, ki si se vanjo zapletel z Jašotom Z. Vprašal sem: Zakaj ne pustite Jašota Z. na miru? Miličnik je odgovoril: Nobena država ne bi tolerirala tega, kar počneta Jaša Z. in ti. Zdaj, ko je politična situacija resnejša in ko je maršal bolan, pa bo konec s tem. Zdaj bosta dva najebala: Jaša Z., ki je v službi pri televiziji, in ti, ki nisi nikjer v službi. In nikar se ne laži, da si književnik. Ti si čisto navaden postopač. Zvedeli smo, da sploh nisi član Društva slovenskih pisateljev. Informirani smo, da si bil v soboto pri Jašotu Z. Natančno povej, kaj si se pogovarjal z njim. Pa ne tega, kar sta govorila o K-jevi poeziji, in podobne neumnosti. To nas ne zanima. Pač pa povej natančne podatke, koliko izvodov sovražne literature ti je dal Jaša Z. in komu si raznosil to literaturo. Imamo metode, s katerimi zlahka dosežemo, da boš to povedal. Zato nima smisla, da karkoli prikrivaš.

Nekaj dni pred tem zaslišanjem sem v resnici obiskal Jašota Z.; miličnikova informiranost me je presenetila, vendar je bil to le daljen preblik. Ampak natančno sem se spominjal, da ga nisem obiskal v soboto, kot je trdil miličnik, temveč v petek. O kaki »sovražni literaturi« nisem ničesar vedel. A vendar sem zaradi takratnega paranoičnega razpoloženja mislil, da me najbrže vsaj nekaj mesecev ne bojo pustili na svobodo. Tudi uporaba mučilnih naprav se mi je zdela popolnoma mogoča. Mislil sem, da me je najbrže kak udbaš videl, kako sem šel k Jašetu Z. in da se je udbaš zmotil v dnevu; sklenil sem, da bom v primeru potrebe to zmotno izkoristil. Zato sem kmalu na neko miličnikovo vprašanje, ki se ga natančno ne morem spomniti, odgovoril, da v soboto nisem bil pri Jašotu Z. Miličnik je odgovoril, da je Jaša Z. na policijskem zaslišanju rekel, da sem bil pri njem in da mi je izročil nekaj izvodov »sovražne literature«. Odgovoril sem, da to ni res; pri tem sem mislil na lažnivost miličnikovih besed in pričakoval sem, da me bo tudi miličnik tako razumel. Miličnik je odgovoril: »Torej se nam je Jaša Z. zlagal.« Očitno se je pretvarjal, da je razumel mojo trditev o neresničnosti njegove trditve kot tr-

ditev o laži Jašota Z. in ne kot trditev o policijski laži, o kateri sem bil prepričan. Jaz nisem insistiral na trditvi, da se je zlagal miličnik, ne pa Jaša Z., vsaj dovolj odločno nisem insistiral, kar sem kasneje obžaloval; moral bi bil enostavno in odločno reči: Ne, Jaša Z. se ni zlagal, temveč se zdaj lažete vi.

Potem je miličnik zahteval, naj natančno poročam o vseh svojih stikih z Jašotom Z. Zahteval je tudi poročilo o mojih stikih z drugimi ljudmi, ki so imeli kakršnokoli zvezo s »tekstom sovražne vsebine«; povedal mi je naslov teksta in ime človeka, za katerega je trdil, da je avtor teksta. Miličniku sem rekel, da ne poznam tega teksta in da nisem še nikdar slišal ničesar o tem tekstu. To misel sem izrazil morda na deset ali dvajset različnih načinov; pogovor sem zavlačeval, ker se nisem dovolj jasno zavedel, da je že zdavnaj prišel čas, ko bi moral odkrito in eksplicitno pokazati miličnikom, da to, kar hočejo od mene, ni nič drugega kot ovaduštvo, ki se mi gnusi. Ravno tako sem miličniku na kakih deset različnih načinov povedal, da se nisem voljan pogovarjati z njim o Jašotu Z. Tu je potrebno vstaviti kratko opombo. Ko si skušam čimbolj natančno reproducirati davne dogodke, me včasih zaskrbi, če nisem kakemu miličniku s svojim pisanjem storil krivice. Tako se tudi zdaj sprašujem: mi je miličnik res zagotovo rekel, da mu je Jaša Z. rekel, da mi je dal tekste? Če mi miličnik tega ni rekel, potem mi je dogajanje na zaslišanju kompletno nerazumljivo. Spominjam se tudi, da sem tri dni po zaslišanju, ko mi je bil spomin še neprimerno bolj svež kot zdaj, rekel nekemu prijatelju, da mi je miličnik izrekel omenjeno laž. Ne vidim nobenega razloga, zaradi katerega bi se takrat zlagal prijatelju. Moti pa me to, da si ne morem neposredno priklicati v spomin zvenenje miličnikovega glasu, ko mi je izrekel omenjeno trditev, katere eksistenco bolj potrjujejo drugi dogodki kot neposredna prisotnost v mojem spominu. Samó neposredna, čutno nazorna navzočnost opisovanih dogodkov v spominu mi daje zaupanje, da miličnikom s tem pisanjem ne delam krivice; včasih se mi to zaupanje zamaje, kot v tem primeru. Vendar pa tudi omemba tistih dogodkov, pri katerih čutno nazorni spomin odpove in ki zato ne morem garantirati za njihovo eksistenco, morda nekoliko prispeva k razjasnitvi tega, kar se je svojčas dogajalo z menoj.

Po stari policijski navadi je prvega zasliševalca čez kake pol ure zamenjal naslednji, ki je bil zelo mlad; v njegovem pogledu se je presunljiva otožnost na nenavaden način vezala s krutostjo; sicer pa ne vem, če ni občutek o krutosti samo moja projekcija. Pogovor z njim je potekal v podobnem stilu kot pogovor s prejšnjim zasliševalcem. Vsaj eno uro sem na vse načine zatrjeval, da ničesar ne vem o tekstu, ki mi je zasliševalec govoril o njem. Istočasno je zasliševalec hotel izvleči iz mene kake informacije o Jašotu Z., vendar popolnoma zaman. Potem mi je zasliševalec rekel: Če je res, da ne poznaš tega teksta in da v soboto nisi bil pri Jašotu Z. in da v zadnjih dneh nisi nikamor šel zdoma, potem napiši to v izjavi, da te bomo lahko izpustili.– Četudi se je neki globok občutek v meni upiral pisanju takšne izjave, sem zasliševalčev predlog dojel kot njegov umik. Vprašal sem se, ali bi bilo v takšni izjavi kaj ovaduškega; vprašal sem se tudi, ali lahko ta izjava kako drugače komu škodi. Ker nisem z nobenega vidika opazil škodljivosti takšne izjave, sem se odločil, da popustim miličniku. Seveda bi moral pomisliti predvsem na dvoje: prvič, na dejstvo, da je bila nedemokratičnost pobud, iz katerih so miličniki prekoračili svoje kompetence, zame popolnoma evidentna, saj sem v tistem času že nasprotno obravnavanju »verbalnih deliktov« kot nečesa kaznivega; in drugič, če je miličnik hotel od mene izjavo, je moral želeti, da bo izjava na ta ali oni način koristna pri ravno taisti nedemokratični preiskavi. Nekaj dni kasneje mi je postalo veliko

jasneje, zakaj lahko takšne izjave škodijo demokraciji: miličniki lahko uporabijo izjavo kot učinkovito sredstvo psihološkega pritiska (v smislu: Jure Detela je dal izjavo, ti pa nočeš, on sodeluje z nami, ti pa ne). Vsekakor, vsekakor pa je bila ta izjava sredstvo policijskega psihološkega pritiska nad menoj, toda o tem kasneje. Miličnik mi je dal list papirja in suhotintnik; ko sem pisal izjavo, me je silil, naj v izjavi zapišem tudi ime avtorja in naslov tistega teksta, ki ga nisem nikoli videl. Uprl sem se tej zahtevi; zdi se mi, da je miličnik tudi želel, naj v izjavi omenim ime Jašota Z., česar nisem storil. Izjave, ki sem jo napisal, se spominjam skoraj dobesedno:

V času od takrat in takrat do trenutka, ko me je prišel iskat uslužbenec Uprave javne varnosti, nisem prestopil hišnega praga. V tem času me ni nihče obiskal (za ta stavek nisem siguren, ali sem ga napisal ali ne). V tem času nisem prejel nobene pošte. Teksta, ki mi ga je omenil uslužbenec Uprave javne varnosti, nisem videl in ga ne poznam. Naslova teksta in imena avtorja teksta, ki ju je povedal uslužbenec Uprave javne varnosti, ne zapišem, ker ne poznam uradnih kompetenc glede tega teksta.

To izjavo sem dal prostovoljno.

Jurij Detela

Ko sem napisal to izjavo, sem z miličnikovim privoljenjem odšel iz policijske stavbe. Še isti dan sem v bifeju, katerega ime zamolčim, natančno opisal zaslišanje radovednim poslušalcem. Od njih sem zvedel, da so v tistih dneh mnogo Ljubljancev odvedli na policijska zaslišanja. V bife je prišel tudi Jaša Z. in mi povedal, da so na njegovem domu naredili preiskavo in da je nič hudega sluteč rekel miličnikom, da sem bil v soboto pri njem na obisku. Rekel sem Jašotu Z.: Pička, jaz pa sem rekel, da nisem bil pri tebi. Jaša Z. me je vprašal, zakaj. Rekel sem mu: Pri tebi sem bil v petek, ne v soboto. Pri zaslišanju sem mislil, da me je najbrže videl kak udbaš, ko sem šel k tebi, pa se je zmotil v dnevu.

Obiskovanje vendar ni nič prepovedanega; ni si lahko misliti, da bo policija obrnila trditev o obisku tako, kot da bi bila ovajanje. Izjave Jašota Z. najbrž ni mogla zlorabiti drugače kot tako, da je pri pogovoru z menoj podtaknila Jašotu Z. tudi trditev, da mi je dal neke tekste. Pa tudi mojo izjavo o neresničnosti miličnikove trditve, da mi je Jaša Z. v soboto dal tiste tekste, so miličniki obrnili tako, da sem jo občutil kot ovadbo, češ da je Jaša Z. lažnivec. Zdaj mi je jasno, da ni šlo niti z moje niti z Jašotove strani za nikakršno medsebojno ovajanje. Ampak miličniki so najbrže vedeli, da se človeku, ki se mu ovaduštvo tako upira, da ne morejo od njega računati na kake podatke, ki bi koristili pri preiskavah, lahko infiltrirajo v zavest tako, da vanj vsadijo imidž ovaduha in ga silijo, da se s tem imidžem identificira. Po tem zaslišanju se je v mojih možganih formiral center, iz katerega se je včasih vsiljevala zlobna, sadistično privoščljiva mise: Jašota si izdal. Podobno kot v Tolstojevem Vstajenju. Zdi se mi, da se je tudi z Jašotom Z. dogajalo nekaj podobnega; ko sem mu kak mesec ali dva po zaslišanju govoril o svoji izdaji, mi je rekel: Pa saj sem tudi jaz izdal tebe. Nobeden od naju pa še nekaj mesecev po zaslišanju najbrže ni bil zmožen dojeti občutka o ovaduštvu kot prevari, ki nama jo je policija spretno nastavila. Nisem rekel Jašotu Z.: to, čemur praviš izdaja, je bila malenkost. Zdelo se mi je, da bi na ta način omilil tudi težo svoje izdaje in da zato do tega nimam pravice. Čisto mogoče je tudi Jaša Z. čutil kaj podobnega, seveda z zamenjanima vlogama. Na srečo niso opisano zaslišanje in kas-

nejši občutki o ovaduštvu nikoli niti najmanj uspeli skaliti prijateljstva med menoj in Jašotom Z.

V tistih časih sem se odločil, da bom na vseh prihodnjih zaslišanjih odklanjal pogovore z miličniki, dokler mi ne dajo obtožnice javnega tožilca, in da bom odklanjal vsakršne pismene izjave. Šele takrat sem prebral to in ono iz Ustave SFRJ in osuplo sem spoznal, kako intenzivno policija prekoračuje svoje kompetence. Preje sploh nisem vedel, da policija nima nobenih ustavnih pravic do tretmana, kakršnega sem bil često deležen. Mislim predvsem na točke o prepovedi izsiljevanja izjav in na podobno; čisto po nepotrebnem sem do takrat občutil vsak konflikt s policijo kot spopad s totaliteto družbenih institucij, ki me postavlja v pozicijo izobčenca.

Omenim naj še, da mi je februarja 1980, preden sem napisal citirano izjavo, miličnik rekel, da se bo z mojo izjavo zožilo področje njihove preiskave. Takrat me ta miličnikova misel ni posebno zbudila, zato pa me je tembolj kasneje s svojo zahrbtno dvopomenskostjo. Po eni strani ni »zoženje polja preiskave« pomenilo nič več kot to, da bom jaz izstopil iz njega; tako sem miličnikov stavek razumel med zaslišanjem. Po drugi strani pa mi je skriti, zahrbtni pomen miličnikovega stavka kasneje prezentiral pisanje moje izjave kot aktivno sodelovanje s policijsko preiskavo. Zdi se mi, da je velikokrat važnejši tisti odnos do ovaduštva, ki je miličniku odkrito pokazan, kakor popolnost v spretnosti prikrivanja vseh informacij pred miličniki; nad prvim ima lahko vsakdo popolno oblast, nad drugim pa tudi v konspirativno – gverilskih okoliščinah popolna oblast ni mogoča. Važno je, da je meni in miličnikom jasno: nedemokratske preiskave so policijski štosi, ne pa moji. Če v tem nisem dovolj odkrit, mi policija vsili misel, da so njene preiskave moji štosi, in se psihično zapletem, iz česar izhajajo travme in histerije. Miličniki imajo na primer fizično moč, da naredijo recimo preiskavo stanovanja in zaplenijo recimo kako korespondenco, v kateri ni sicer nič prepovedanega, vendar pa kak tožilec sfabricira na osnovi te korespondence obtožnico o »sovražni dejavnosti«. Takšnih pojavov ni mogoče preprečiti, zmeraj pa lahko miličnikom odkrito pokažemo, da se nam njihove protidemokratske preiskave upirajo in da nočemo pri njih ovaduško sodelovati. Dobro je, da se nasilje brez prevar odkrito izkazuje kot nasilje. Tako sem začel razmišljati nekaj dni po zaslišanju; prvi večer po zaslišanju pa so v bifeju postali številni detajli zaslišanja povod za sproščeno šalo – ah, kranjski ta humor,

da nikdar in nikoli tega!

Na srečo sem kako leto pred tem zaslišanjem prebral Tolstojev roman Vstajenje; po zaslišanju sem se večkrat spomnil na zgodbo o Lidiji, ki ji je policija v petropavlovski trdnjavi po krivici vsilila misel, da je izdajalka svojih tovarišev (ta zgodba je na koncu drugega dela romana, tik pred Nehljudovim odhodom iz Peterburga). Spomin na Lidijo mi je močno pomagal razumeti metode, s katerimi policija vsiljuje zaslišancem imidž ovaduhov in jih sili, da se z njim identificirajo.

Septembra 1980 je spet pozvonil miličnik in zahteval, naj odidem z njim na policijsko postajo. Rekel sem mu, da ne grem, ker policija v ravnanju z menoj očitno prestopa tiste kompetence, ki so ji dodeljene z ustavo. Miličnik je odšel in se vrnil čez kako uro. Znova je hotel, naj odidem z njim, in znova sem odklonil. Spet je odšel in se čez kaki dve uri vrnil, a takrat ni več bil sam. Miličniki – ne spominjam se, ali sta bila dva ali trije – so mi rekli: Gotovo si nam dolžan povedati, kaj si prejšnjo nedeljo počel na Rakitni. Saj si bil na Rakitni, ali ne? Odgovoril sem: Ne

odgovarjam na takšna vprašanja. Miličniki so odšli, pred odhodom pa so mi rekli, da se bojo vrnili in me odvedli s silo, ker nočem zlepa oditi z njimi. Vendar se niso vrnili. Pripomnim naj še, da omenjenega dne nisem bil na Rakitni, temveč v Ljubljani.

Oktober 1980 se je še enkrat ponovil dogodek v podobnem stilu.

(Konec prihodnjič)

Prevod

Jean Genet Naša gospa Cveta

Redkokateremu med prekletimi pesniki, na tako ekskluzivno marginalnem mestu, kot je Genetovo, gre, paradoksu na ljubo, tudi tako zgodnje ustoličenje z izdajo zbranih del. Kot se morda zdi že kar nenavadno, da tradiciji zavezana Comédie Française še danes noče uvrstiti na repertoar njegovih dramskih del, tako vendarle preseneča, da je že leta 1952 Sartre za uvod k Genetovim Zbranim delom napisal nič manj kot 500 strani obsegajočo monumentalno študijo, **Sveti Genet, igralec in mučenik**, s katero ga je neizprosno razgalil in povzdignil v eno največjih francoskih sodobnih imen.

En sam kontrapunkt nasprotij, bližina skrajnosti, zaznamuje življenjsko in kaj drugega kot tudi literarno pot Jeana Geneta (r. 1910), velikodušno sožitje nizkega z visokim, plebejskega z aristokratskim, familiarnega s posvečenim, asketskega z baročnim, greha s krepostjo, a seveda brez običajnih vrednostnih predsodkov. Pri desetih letih je bil Genet, otrok dobredelne ustanove, izzvan, po krivem obtožen tatvine: z vso senzibilnostjo perspektivnega delinkventa se je obrnil proti svetu, ki ga je določil za parijo. Poezija mu poslej pomeni eksploziv, ne beg pred resničnostjo, zanj je to izraz »najgloblje resnice njegovega jaza«: z najbolj kraljevskimi, z najbolj baročnimi, lauréatovskimi rimbaudovskimi metaforami dela »iz življenja legendo«. Redkokdo je bil bolj in redkokdo manj vklenjen med štirimi stenami, medtem ko je družbi dolg plačeval: v tem je njegova skrivnost, v tem je njegova moč, njegova umetnost.

Po začetnih poezijah (**Na smrt obsojeni**, 1942) in štirih daljših romanesknih besedilih (**Naša gospa Cveta**, **Čudež vrtnice**, **Pogrebni zavod**, **Kreg iz Bresta**), ki nastanejo v letih 1944–47, ter znanem **Dnevniku tatu** iz l. 1949 se Genet dokončno obrne k dramatikii. Po delih, kot so **Služkinje**, **Poostreni nadzor**, **Balkon**, **Zamorci**, **Španske stene**,* je tudi najbolj zaslovel.

»Treba je lagati, da poveš resnico,« vsa resnica Genetovega pisanja in sleherne literature je zajeta v tej njegovi, samo navidez paradoksnii, kalfkovskii formulaciji. Na povsem samosvoji in radikalno oseben način se sicer navezuje na tradicijo prous-

* Saint Genet, comédien et martyr. Le condamné à mort. Notre-Dame-des-Flours, Miracle de la rose, Pompes funèbres, Querelle de Brest. Le Journal du voleur. Les Bonnes, Haute Surveillance, Le Balcon, Les Nègres, Les Paravents.

tovskega pisanja, a križanega z elementi gidovskega romana (kot romana in dnevnika romana v nastajanju), kar daje njegovim besedilom izrazite poteze sodobne metafikcije. Vse faze, ki jih je skusil v svoji nič kaj dvoumni karieri »svetnika, igralca in mučenika«, v družbi izobčencev, travestitov, prostitutk, legionarjev, izdajalcev, morilcev, se stapljajo v vlogi pesnika. To pisanje je v znamenju praznovanja zla in zavrženih – poglavitne tri »vrline«, kategorije tega sveta so izdaja, zločin in homoseksualnost – in vse je ena sama diskretna »igra zrcal« med dobrim in zlim, med svetnico in hudodelcem, med postavo in kršitvijo. »Rad bi, da bi se slišal glas zločinca. Pa ne njegova tožba, temveč njegov slavospev.« Na Genetovih koordinatah, zamejenih z zidovi ječe, »svetišča, h kateremu so uprte sanje našega otroštva«, je vse obred in je vse igra jezika. Jezik mu je prostor dogajanja, prostor praznovanja, pogubnih ekstaz in vznemirjenj, na sečišču erosa, zla, smrti. »Bodo moje knjige kdaj kaj drugega kot pretveza, da pokažem vojaka, odetega v sinjino, pa angela in zamorca, ki bratovsko kockata v temni ali svetli ječi?« Roman **Naša gospa Cveta**, ki velja pogosto za največjo Genetovo mojstrovino, je bil v celoti napisan v samoti jetniške celice. Francoske zaporne oblasti, prepričane, da »delo osvobaja«, so dajale zapornikom papir, da bi iz njega delali vrečice. Na tem rjavem papirju je Genet s svinčnikom napisal **Našo gospo**.

B.M.

Weidmann se ti je prikazal v izdaji ob petih z glavo, ohomotano z belimi povezami, nuna in vendar ranjeni letalec, ki je padel sredi rži nekega septembrskega dne, podobnega dnevu, ko je postalo znano ime Naše gospe Cvete. Njegov lepi, s stroji pomnoženi obraz se je zgrnil nad Pariz in nad Francijo, v globine najzajakotnejših vasi, na gradove in med bajte ter razodel mrkim meščanom, da obhajajo njihovo vsakdanje življenje čarni morilci, hinavsko povzdignjeni do njihovega sna, čez katerega se bodo podali po kakšnem pomožnem stopnišču, ki – pajdaš njihov – ni zaškripalo. Pod njegovo sliko so se zorili njegovi zločini: zločin ena, zločin dve, zločin tri in tja do šest so izrekli njegovo skrivno slavo in pripravljali njegovo prihodnjo slavo.

Malo prej je zamorec Angel Sonce ubil svojo ljubico.

Malo pozneje je vojak Maurice Pilorge umoril svojega ljubimca Escuderoja, da bi mu ukradel malo manj kot tisoč frankov, potlej pa so mu odsekali vrat za rojstni dan njegovih dvajsetih let, ko je, spomnili se boste, pokazal osle besnemu rablju. Nazadnje je neki mornariški podporočnik, še otrok, izdal izdaji na ljubo: ustrelili so ga. In v čast njihovih zločinov pišem svojo knjigo.

Ta čudoviti razcvet lepih in temnih rož se mi je odkril po drobcih: enega mi je prinesel kos časopisa, drugega mi je mimogrede navrgel odvetnik, spet drugega so mi povedali, malone zapeli jetniki – njihovo petje je postajalo fantastično in turobno (pravi **De Profundis**), kot žalostinke, ki jih pojejo zvečer, kakor glas, ki gre skoz celice in me doseže negotov, obupan, spačen. Na koncu stavkov se zlomi in ta počenost ga naredi tako milega, kot da ga nosi angelska glasba, česar me je groza, zakaj groza me je angelov, ker so, si predstavljam, takole zloženi: ne duh ne snov, beli, megličasti in strašni kot prosojno telo prikazni.

Ti, zdaj mrtvi morilci, so vendarle prišli do mene, in vsakokrat, ko pade kakšna teh žalnih zvezd v mojo celico, mi srce hitreje bije, mi srce šamado bije, če je šamada bobnanje, ki naznanja, da se hoče mesto vdati. In sledi vročičnost, ki jo lahko primerjamo s tisto, ki me je zvila in pustila nekaj minut groteskno zverženega,

ko sem zaslišal nad zaporom nemško letalo in razpok bombe, ki jo je spustilo tik zraven. Kot bi trenil, sem videl samotnega otroka, ki ga je nosil jekleni ptič, smeje se smrt sejočega. Zanj samega so se razbesnele sirene, zvonovi, sto en topovski strel, pridržan za prestolonaslednika, kriki sovraštva in strahu. Vse celice so drhtele, trepetale, nore od groze, jetniki so razbijali po vratih, se valjali po tleh, tulili, jokali, kleli in rotili Boga. Videl sem, pravim, ali mislil, da vidim otroka osemnajstih let v letalu, in z dna svoje štiristošestindvajsetke sem se mu nasmehnil iz ljubezni.

Ne vem, če ravno njihov obraz, oni pravi, škropi zid moje celice z diamantastim blatom, nisem pa najbrž slučajno izrezal iz revij teh lepih glav s praznimi očmi. S praznimi, pravim, zakaj vse so svetle in biti morajo nebesno sinje, podobne ostrini rezila, kadar se oklepa zvezda prosojne svetlobe, modre in prazne kot okna poslopij v gradnji, prek katerih vidiš nebo skoz okna nasprotnega pročelja. Kakor te kasarne, zjutraj na vse vetrove odprte, za katere misliš, da so prazne in čiste, ko mrgoli v njih nevarnih samcev, križem kražem stegnjenih po posteljah. S praznimi, pravim, a če zaprejo veke, so zame bolj vznemirljivi, kot so za godnega deklīča, ki prihaja mimo, rešetkaste line ogromnih jetnišnic, za katerimi spi, sanja, psuje, pljuje eno celo ljudstvo morilcev, ki napravi iz vsake celice sikajoče gnezdo gadjih klobčičev, pa tudi pravo spovednico z zaveso iz zaprašenga serža. Te oči, brez kakšne očitne skrivnosti, so kot nekatera zaprta mesta: Lyon, Zürich, in me hipnotizirajo kot prazna gledališča, zapuščene jetnišnice, stroji v mirovanju, puščave, zakaj puščave so zaprte in ne občujejo z neskončnostjo. Ljudi takih obrazov me je groza, kadar mi jih je tipaje preletavati, a kako omamno presenečenje, ko se v njihovi pokrajini, za ovinkom opuščene uličice približam razbijajočega srca in ne odkrijem ničesar, ničesar razen vzravnane praznine, občutljive in ponosne kot visok naprstec!

Ne vem, sem rekel, če je prav mojih giljotiniranih prijateljev glava tučaj, sem pa po zanesljivih znamenjih prepoznal, da so tile na zidovih povsem voljni kot jermen biča in ostri kot stekleni noži, podkovani kot otroci-učenjaki in sveži kot spominčice, telesa, poklicana, da jih obsede strahotna duša.

Časopisi slabo prihajajo do moje celice, in najlepše strani so oplenjene najlepših rož, teh zvodnikov, kot vrtovi v maju. Veliki neuklonljivi, strogi zvodniki s spolovili v polnem razcvetu, pri katerih ne vem več, če so lilije ali če niso lilije in spolovila kar v celoti oni, pa tako zelo, da zvečer na kolenih v mislih objemam z rokami njihove noge – toliko strogosti me pritiska k tlom in mi jih meša, in spomin, ki ga rad dajem v pašo svojim nočem, je spomin nate, ki je, ko sem ga božal, ostajal negiben, spotegnjen; edinole vihté in iz nožnice potegnjena je tvoja šiba sekala skoz moja usta s kar naenkrat zlo silovitostjo zvonika, prebadajočega oblak črnila, igle za klobuk prsi. Nisi se ganil, nisi spal, nisi sanjal, bil si na begu, nepremičen in bled, hladen, raven, togo zleknjen po ploski postelji kakor krsta na morju, in vedel sem, da sva neomadeževana, ko sem bil ves pozoren, da bi te čutil, kako odtekaš vame, mlačen in bel, v kratkih nepretrganih sunkih. Mogoče si igral, da ti prihaja. Na vrhuncu trenutka te je tiha zamaknjenost razsvetlila in obdala tvoje telo blaženega z nadnaravnim sijem kakor plašč, ki si ga z glavo in nogami prebadal.

Posrečilo se mi je vendarle dobiti kakšnih dvajset fotografij in sem jih s prežvečeno sredico prilepil na hrbtno stran kartoniranega pravilnika, obešenega na zidu. Nekaj jih je pripetih s končki medeninastih žic, ki mi jih prinaša delovodja in na katere moram nizati pobarvane steklene bisere.

S temi istimi biseri, iz katerih jetniki tukaj zraven delajo pogrebne vence, sem za najbolj čisto zločinske naredil okvirje v obliki zvezde. Pod večer, kot odpreš okno na ulico, obrnem k sebi drugo stran pravilnika. Nasmehi in šobe, neizprosni eni in drugi, stopajo vame skoz vse ponujene odprtine, njihova silina prodira vame in me dviga. Sredi teh brezev živim. Predsedujejo mojim malim navadam, ki so z njimi vred vsa moja družina in moji edini prijatelji.

Morda je po pomoti zaneslo med teh dvajset kakšnega poba, ki ni storil ničesar, da bi si zaslužil ječo: kakšnega prvaka, atleta. A če sem ga pribil na zid, je že moral imeti po mojem v kotičku ust ali v vogalu vek posvečeno znamenje pošasti. Hiba na njegovem obrazu ali v nepremičnem gibu mi pravi, da me utegnejo ljubiti, zakaj ljubijo me samo, če so pošasti – in tedaj lahko rečeš, da se je ta, ki ga je sem zaneslo, kar sam odločil, da bo tukaj. Da bi imeli spremstvo in dvor, sem jim napaberkoval s poslikanih platnic pustolovskih romanov mladega mehiškega mestica, gavča, kavkaškega konjenika, s strani teh romanov, ki si jih podajamo iz rok v roke na sprehodih, pa okorne risbe: profile zvodnikov in apašev s kadečim se čikom ali obris kakšnega hudega, ki mu stoji.

Ponoči jih ljubim in jih moja ljubezen oživlja. Podnevi se ukvarjam z drobnimi opravki. Sem gospodinja, ki skrbno pazi, da niti drobtinica kruha ne trohica pepela ne pade na parket. Ampak ponoči! Strah pred paznikom, ki lahko zdaj zdaj prižge žarnico in vtakne glavo skoz lino, izrezano v vratih, me tira k poniglavim previdnostnim ukrepom, da bi šuštenje rjuh ne izdalo mojega užitka; a moj gib, če že utegne biti manj plemenit, ko postaja skriven, mi povečuje naslado. Pohajkujem. Pod rjuho se mi desnica ustavi in poboža odsotni obraz, potem pa še vse telo izobčenca, ki sem si ga izbral za srečo tega večera. Levica zatisne obrise, pa naravna prste v obliki votlega organa, ki poskuša kljubovati, nazadnje se ponudi, odpre, in krepko telo, omara z ogledalom stopi z zidu, se približa, zruši nadme, me stre na tej slamnjači, ki ji je pustilo madeže že več ko sto zapornikov, medtem ko mislim na to srečo, v katero tonem, v trenutku ko obstajajo Bog in njegovi angeli.

Nihče ne more reči, če bom prišel ven, in če pridem ven, kdaj bo to.

S pomočjo svojih neznanih ljubimcev bom torej napisal zgodbo. Junaki so oni, pripeti na zid, oni pa jaz, ki sem tukaj za zapahi. Ko boste brali, bodo osebe, pa tudi Divine, pa Culafroy kot suho listje, kar sproti padale z zidu na moje strani, da mi pognojijo pripoved. Pa njihova smrt, mi bo treba spregovoriti o njej? Za vse bo to smrt onega, ki je samo z renskim naglasom zamrmral, ko je od porote zvedel za svojo: »Sem že prek tega.« (Wiedmann)

Mogoče se ta zgodba ne bo zmeraj zdela umetna in bo proti moji volji prepoznati glas krvi: se pravi, da bom v svoji noči s čelom udaril na kakšna vrata in sprostil kak tesnoben spomin, ki me je preganjal od začetka sveta, oprostite mi. Ta knjiga bi bila rada samo delček mojega notranjega življenja.

Včasih mi paznik žametnih nog skoz okence vrže pozdrav. Govori mi, in kaj vse mi pove, ne da bi hotel, o goljufivih mojih sosedih, o požigalcih, o ponarejevalcih denarja, morilcih, širokoustnih mladostnikih, ki se valjajo po tleh in vpijejo: »Mama, na pomoč!« Loputne okence in me pusti iz oči v oči z vsemi temi imenitnimi gospodi, ki so mu smuknili k meni in ki se v volhkobi rjuh, odrevenelosti jutra zvijajo ter iščejo konček niti, ki bo odmotal nagibe, ustroj sokrivosti, vso to divjo in občutljivo navlako, ki je med ostalimi potegavščinami bela trupla napravila iz nekaj rožnatih deklie. Tudi njih bi rad pomešal, z glavami in nogami, med prijatelje z zidu in zložil z njimi to zgodbo otrok. In po svoje predelal, svoji celici

v očaranje (hočem reči, da bo zaradi nje moja celica očarana), zgodbo Divine, ki sem jo tako malo poznal, zgodbo Naše gospe Cvete in, nikar ne dvomite, svojo lastno zgodbo. Osebni opis Naše gospe Cvete: velikost 1 m 71, teža 71 kg, ovalnega obraza, plavih las, modrih oči, motne polti, popolnih zob, ravnega nosu. Divine je umrla včeraj sredi tako rdeče luže izbruhane krvi, da je imela izdihovaje poslednji privid, češ da je ta kri vidna protivrednost črne luknje, kakršno je razbita violina, ki jo je videla pri nekem sodniku sredi ropotije dokaznih predmetov, kazala z dramatično vztrajnostjo kot kakšen Jezus zlasti čankar, koder sije presveto njegovo srce plemenitost. Toliko torej, kar zadeva božje strani njene smrti. Po drugi strani, po naši, zaradi potokov krvi, razlitih po srajci in rjuhah (kajti bridko sonce, vse prej ko žleht, na krvaveče rjuhe ji je leglo v posteljo), je njena smrt enaka umoru.

Divine je umrla svetnica in umorjena – za jetiko.

Januar je, in tudi v ječi, kjer smo si zjutraj kaznjenci na sprehodu potuhnjeno voščili srečno novo leto, ponižno kot naj to za kuhinjo stori med sabo služinčad. Za novoletno darilo nam je glavni paznik vsakemu dal vrečico dvajsetih gramov grobe soli. Tri popoldne. Za rešetkami že od včeraj dežuje in vetrovno je. Pustim se gnati kot na dno oceana, na dno mračne četrti, trdih in neprosojnih hiš, a kar lahko, notranjemu pogledu spomina, zakaj snov spomina je porozna. Podstrešje, na katerem je Divine tako dolgo stanovala, je vrh ene teh hiš. Veliko okno strmoglavlavi oči (in jih zapelje) na malo montmartrsko pokopališče. Stopnice, ki vodijo tja, igrajo danes precejšnjo vlogo. So predsoba, vijugasta kot hodniki piramid, Divinega začasnega groba. Ta votli hipogej se dviga, čist kot gola marmorna lahet v temo, ki požira kolesarja, kateremu pripada. Izhajajoč z ulice se stopnice dvigajo v smrt. Imajo dostop do poslednjega počivališča. Po gnilem cvetju zaudarjajo in že po vonju sveč in po kadilu. Dvigajo se v senco. Z nadstropja v nadstropje se manjšajo in mračijo, tako da so na vrhu samo še privid, pomešan s sinjino. To je Divinin presledek na stopnišču. Medtem ko na ulici pod črno avreolo majhnih plitvih dežnikov, ki jih kot šopek držijo v eni roki, čakajo Mimoza I, Mimoza II, Mimoza Polčetrta, Prvo obhajilo, Angela, Monsinjor, Kastanjeta, Regina, cela truma skratka, še dolga litanija bitij, ki so bleščeča imena, v drugi roki pa nosijo kot dežnik šopke vijolic, zaradi katerih se bo na primer v kakšno sanjarijo zgubila katera od njih, recimo Prvo obhajilo, da bo kar preč in vsa iz sebe od plemenitosti, zakaj spominja se članka, ganljivega kot spev z onega sveta, pa z našega tudi, ki ga je, duhteč od tega, objavljial neki večernik: »Črna žametna preproga v hotelu Crillon, koder je počivala srebrno ebenovinasta krsta z duhtečim truplom monaške princese, je bila posuta s parmskimi vijolicami.« Prvo obhajilo je bila zmrzljiva. Vrgla je brado naprej kot kakšna dama. Potlej jo je povlekla nazaj in se zavila v skrite koticke zgodbe, porojene iz njenih želja in upoštevanje – da bi jih poveljčala – vse nesreče svojega enoličnega življenja, ko je bila mrtva in princesa.

Dež je pomagal njenemu begu.

Tete punce so nosile venčke iz steklenih biserov, natanko tistih, ki jih izdelujem v celici, kamor prinašajo vonj po mokrem mahu in spomin sluzastih sledi, ki jih na belih nagrobnikih pokopališča v moji vasi puščajo polži slinarji.

Vse, tete punce in tete pobje, homoti, buzare, pedri, ki vam pravim o njih, so zbrane ob znožju stopnic. Stiskajo se druga in drug k drugemu in klepečejo, čivkajo, tete punce, okrog tet pobov, zravnanih, vrtoglavih, negibnih in molčečih kot veje. Vsi in vse so odeti v črno: hlače, suknjič, površnik, a njihovi obrazi, mladi ali stari,

gladki ali skodrani, so razdeljeni na krajce barv kot kakšen grb. Dežuje. K šumu dežja se meša:

- Uboga Divine!

- Misli si, punca! Ampak v njeni starosti je bilo usodno.

- Ni je več skup držalo, rit je zgubljala.

- Srček ni prišel?

- ... živ ti!

- Lej jo, tole!

Divine je stanovala, ker ni marala, da bi ji hodili po glavi, v zadnjem nadstropju meščanske hiše v resni četrti. Prav ob znožju te hiše se je prestopala truma, ki je pripadala temule pogovoru pod plaščem.

Prevedel: Branko Madžarevič

Robert Cizelj

NEPOŠTINI POŠTARI

Vse moje pisne poročila in liste
pustite v košaru.

Vaša skrivna listila
tudi ni na varu!

Sedijo vse, kar vam ni tako važno,
kar vam ni na varu!

Nežalostno pozna, razumejo
prijatelji - za to je pogosto

preporočilo. To je nekaj
zelo dragih

listov, na to davni davci -

ni čas.

Če bi se spet

bi kdaj spet.

Če bi bila vedno

bi se davno odšli

skladni, da bi jih

ima vedno

Toda čas se znanstveno

izboljša - in odnosi

časov mine

izboljša v tem

Robert Creely

Pesmi

Kjerkoli se kdo spotakne (da bi prišel kamorkoli), bo obstajala vsaj kakšna pot, tako rekoč, dasi in ko človek naredi ta ali oni korak – za katerega ga bog blagoslovi. Dokler so te pesmi taka mesta, se bo vedno kdo spotaknil: navdušenje za noč npr., napačen namen pride prav; in tudi nenadna ljubezen in biti ljubljene, kjer človek prav tako iznajde svet (svojih lastnih misli).

Zdaj se mi zdi, da vem manj o teh pesmih, kot bo vedel bralec, vsaj bralec, za katerega – če pišem za kogarkoli – pišem. Kako rad bi ugajal! To je moja stalna skrb. To je seveda optimistično in pompozno in sploh ni res. Pesmi pišem, ker to ugaja meni, zelo – mislim, da je to resnica. V vsakem primeru živimo da živimo tako kot je, da živimo. Želim približati pesem temu dejstvu, kolikor se da, ali ona mene.

Robert Creeley

PREDOR

Nocoj, nič ni dovolj dolgo –
niti čas.

Če bi bil ogenj,
bi zdaj gorel.

Če bi bila nebesa,
bi že davno odšel.
Mislim, da je luč
tisto zadnje.

Toda čas se znova pojavi,
ljubezen – in odmev.
Čas gre mimo
ljubezni v temi.

NE ZDAJ

Vidim te
poraščenega, razpotegnjenega, ranljivega,
toda kako si se povzpel tja gor.
Kam si šel ves sam,

zakaj nisi počakal
ostalih, da pridejo domov,
da bi tudi šli, oni bi
šli s teboj.

CHI NE

Če potamni danovi dabiš,
boš prispel do tja
in ko boš tam,
si bodo dali prazno, da boš našel

karne zate, prijatelji stali
in vsi prijatelji bodo tam
v stlačeni in obzati
in bodo prazni tako imeli svoj praznik

NEPOŠTENI POŠTARJI

Vsa moja pisma pokradejo in jih
pomečejo v ogenj.
Vidim plamene itd.
Toda ni mi mar itd.

Sežgejo vse, kar imam ali tisto malo,
kar imam. Ni mi mar itd.

Najboljšo pesem, namenjeno
praznini – za to je pogum

prepotreben. To je nekaj
čisto drugega.

NAPIS

Bolj ko so ljudje mirnejši,
počasneje čas mineva,

vse dokler človek ne osami,
sedeč v molčeči osebi.

Nato nekdo zakriči nanj,
pridi sem, idiot, vse bo šlo k vragu.

Obraz, ki sploh ni obraz,
temveč poteze obraza, prilepljene

na obraz, vse dokler taisti
ne zgubi izraza, pa odgovarja,

da tam, kjer je bil človek,
ni čisto nič.

Robert Creeley

PESEM

za Ann

Želel sem tih testament
in želel sem, med drugimi stvarmi,
pesem.

Ki naj bi bila
kot iz monotonije.

Milina,

preprosto. Zelo zelo tiha.

Mrmranje kakega izgubljenega

drozga, čeprav nikoli nisem videl še nobenega.

Ki je bil takrat ti. Ki je sedel

in tako, v miru, tako blizu zdaj tej isti tišini.

Pesem.

In od tebe zdaj znamenje, vsekakor cele
večnosti

(ki ni nasprotujoče, ali če je,
ni več pomembno.

Pesem.

Ki jo kdo poje, če jo poje
z občutkom.

DOLGA PRILAGAJANJA

OH NE

Če potuješ dovolj daleč,
boš prispel do tja
in ko boš tam,
ti bodo dali prostor, da boš sedel,

samo zate, prijazen stol
in vsi prijatelji bodo tam
s smehljaji na obrazih
in bodo prav tako imeli svoj prostor.

RITEM

Vse je ritem,
od zapiranja
vrat do odpiranja
oken,

letni časi, sončna
svetloba, luna,

morja, rast
stvari,

osebno prepričanje
v ljudeh, ki se vanje
zopet vrača,
razmišljanje, da konec

še ni konec,
ponavljanje časa,
njihova smrt, toda
prihod drugega.

Če sem v smrti mrtev,
potem v življenju tudi
umiram, umiram...
In ženske jočejo in izdihnejo.

Otročički
zrasejo samo v starce.
Trava se posuši,
moč poide.

Toda jo že sreča naslednje
vračanje, oh ne moje,
ne moje, in
po vrsti umre.

Ritem, ki povzroči,
da se vse nepretrgano
upogne pod njegovo močjo
od okna do vrat,
od stropa do tal,
luč pri odpiranju,
tema pri zapiranju.

NEDOLŽNOST

Gledajoč v morje je vrsta
neprekinjenih gora.

Je nebo.
Je zemlja. Na
njej živimo.

Je meglica,
zdaj tangenta na drugo
tihoto. Tu se pojavijo
listi, tam
je skala na vidiku

ali vidik.
Kar sem prišel storit,
je delno, delno zadržano,

OBLIKA PRILAGAJANJA

Moji sovražniki so prišli pome,
med njimi lepa ženska.

In – bog, mislil sem, da bo to moj konec,
ker nisem premogel upora.

Celo pridružil sem se jim sam proti sebi,
jim laskal, da so bili vznemirjeni,

legel sem prednje in čuteče pogledal navzgor,
misleč, da bo morda pomagalo.

In ona se je sklonila čezme, da bi me nato pogledala
kot ženska.

Modri so, ko pošiljajo najprej najmočnejšega med sabo,
sem mislil in jo poljubil.

In opazovali so njo in naju oba kar se da pazljivo,
ne da bi bili sploh prevarani.

Toda, kako razložiti ljubezen, četudi jo iščeš?
Zaupal sem vanjo.

Čeprav je bil eden od ustanoviteljev gibanja »Black Mountain« v ameriški poeziji, je ustvarjal v tej smeri že znatno pred dejanskim pričetkom, kar je razbrati iz njegovih pred kratkim objavljenih, zgodnjih pesmi. Že od samega začetka so njegovi prirojeni darovi kombinirali ostro in prisrčno pozornost do pogovornega ameriškega jezika s strogim smislom za višjo funkcijo pesniške govorice. Sredi petdesetih let, ko je objavil že vrsto knjig, se je povezal z istomislečimi na Black Mountain Collegeu, univerzi v Severni Karolini, in pomagal ustanoviti in izdati glasilo »Black Mountain Review«, v katerem je bilo prvič predstavljeno pisanje nove skupine kot bolj ali manj kohezivne sile. Tam se je tudi trdneje povezal s Charlesom Olsonom, starejšim članom skupine, ki je začel ustvarjati precej pred obdobjem na Black Mountainu. Creeley je prispeval pomemben delež pri izdaji Olsonovih »Izbranih del« (1967) in »Pisem Majeve« (1953), zbirkah Olsonovih komuniciranj s Creeleyem v času njegovega bivanja na Yucatanu. Sam Creeley je živel v Mehiki in Gvatemali in poudarek obeh pesnikov je lociran na virih Novega sveta, združen z njunimi trditvami antisimbolistične in antiakademske estetike, s katerima sta revolucionarno vplivala na poglede mlajših ameriških pesnikov, ki so se poglobljali v njun pesniški material v petdesetih in šestdesetih letih.

Istočasno Creeleyeva povezanost z gibanjem ne meče sence na njegovo precizno artikulirano individualnost. Za razliko od mnogih ostalih pesnikov z Black Mountaina je Creeley omejil svojo produkcijo zgolj na kratko samostojno liriko in v glavnem zavrnil socialno in politično tematiko v svojih delih, celo v zgodnjem obdobju revolucionarnega kipenja v Ameriki. Obe nagnjenji sta vzkli iz njegovega občutka za razpoznavanje napak, strukturalnih in vsebinskih, v takih zgodnjih delih kot sta »Cantos« Ezra Pounda in »Paterson« Williama Carlosa Williamsa. Rezultat je, da ima Creeleyeva celotna poezija ožjo lestvico kot na primer Olsonova ali Duncanova, čeprav tisto, kar ji manjka v širini, pridobi na zgoščenosti: s površno raziskane osnove, v glavnem erotične izkušnje, se razširi s strateškimi besednimi preizkusi proti trdnemu stališču v metafizičnem in estetskem razumevanju. Na najpreprostejšem besednem nivoju je Creeley vrhunski tehnik. S poudarkom na pesmi kot predmetni strukturi, sestavljeni iz predmetnih delov, se je formiral v najostrejšega raziskovalca besed med modernimi pesniki. Zanj je pesem stvar, pomagalo resničnosti; besede so amorfna osnova, ki vsebuje resničnost »in potentia«. Tako je torej razvoj Creeleyeve pesniške tehnike razumeti kot kontinuirano krizo odgovornosti. Da obdrži strogo iskrenost v odnosu do eksistence, mora pesnik iskati resnično, notranjo, edinstveno in sebe poživljajočo formo vsakega imaginativnega objekta, ki se pojavi v bivanju. Rezultat v Creeleyevih najboljših delih je vrsta čvrste in nezmotljivega formalizma, ki vendarle ne nosi skoraj nobene povezave s historično doseženimi formalizmi prejšnje literature. Njegove pesmi so same po sebi odraz tona, sintakse, logike, podobe, mere in hkrati občutka. Imajo lepoto in zadostnost in pogostokrat so lucidne in šegave, tako da je odveč vsaka dodatna interpretacija.

Creeleyev vpliv na ostale pisce je zelo razširjen. Kar je bil njegov lastni način, je postalo javna last; to je razvidno vsepovsod v delih mladih pesnikov. Njegovo delo so študirali z vnemo, redko namenjeno živim poetom, sam pa je zelo priljubljen kot javni bralec in učitelj. Zadnja leta deluje na univerzi v Buffalu, New York, enem vodilnih centrov pesniške aktivnosti v Združenih državah.

Šola kreativnega pisanja

John Braine

Kako napisati roman

Brez nadaljnjih uvodov – ker tole ni članek o estetiki romana, temveč povsem praktično napotilo – takle je seznam mojih pravil. V resnici niso moja: ukradel sem jih drugim pisateljem.

1. **Pišite do konca.** Usedite se in razmislite, kaj naj bi bila snov vašega romana. Potem napišite sinopsis po poglavjih in določite število besed za vsako poglavje. Potem napišite pripoved z vsaj 80 000 besedami. Izračunajte si, koliko časa imate, in si določite urnik. Zapisujte si, koliko besed ste že napisali. Ne popravljajte, ne vračajte se, da bi preverili, kakšne barve so junakove oči ali kako se imenuje, ali kakršnokoli podrobnost – kratko malo pišite, kolikor morete hitro. Tako boste v osupljivo kratkem času imeli prvi zapis romana. Zdaj lahko začnete raziskovati, zdaj si lahko izdelate popoln sinopsis; zdaj imate nekaj, kar lahko obdelujete.
2. **Pišite iz izkušnje.** Oprostite, vem, da ste to že slišali. Ampak vaše izkušnje so, naj so okoliščine, v katerih živite, na zunaj še tako puščobne in dolgočasne, edino blago, ki ga lahko ponudite naprodaj. Tole si zapomnite: noben kraj, noben čas, noben človek ni dolgočasen. Pa še tole: k vašemu izkustvu ne spada le tisto, kar se je primerilo vam osebno, marveč tudi tisto, čemur ste bili priča pri drugih.
3. **Nikoli ne bodite avtobiografski.** Takšna uporaba izkušenj je potratna: preveč jih boste zapravili v času, ko jih še ne morete prav izrabiti. In če boste svojo pripoved privedli prav v čas, ko jo pišete, kaj vam bo potem še preostalo za pisanje? In nikoli, nikoli ne pišite o pisateljih – ali slikarjih ali igralcih ali glasbenikih. Takšna izbira junaka je znamenje, da vam manjka osnovne domiselnosti.
4. **Dogajanje v romanu popisujte vselej tako, kakor da bi potekalo na osvetljenem odru pred vami.** Omogočite bralcu, da bo videl, kakšni so nastopajoči na pogled, kako se premikajo in kako gestikulirajo, da bo videl ozadje – tapete in pohištvo in ornamente ali pa hribe in drevje in reko – karkoli pač je tam. Ampak edinole

vi boste lahko izbrali, kaj bi radi popisali. Vseeno kaj, če le omogočite bralcu, da bo izbrano videl.

5. **Vaša proza se mora vselej držati ritma navadnega govora.** Če je ne morete brati na glas, potem je zanič. To ne pomeni, da se morate omejiti na umljivo in preprosto prozo, čeprav to ni slaba ideja. Poglejte si, kako je pisal Shakespeare, in pa Donnove pridige; ta proza je po svoji naravi govornjena, pa vendar neznansko bogata in kompleksna.

za sabo. Za vsako ceno se je treba ogibati reči, ki pisanju jemljejo prepričljivost. Graham Greene je slednje prikazal z naslednjim zgledom: »Vstal je, šel je iz hiše in ujel taksi.« Tu gre za tehniko, tehniko pa si pridobimo tako, da opazujemo pri delu druge pisatelje. Uporabite vsak tehnični prijem, ki vas je navdušil. To ni plagiatorstvo in naj vas ne bo sram.

9. **Romani ne smejo delati propagande.** To ne pomeni, da romanopisec ne sme imeti trdnih pogledov na vsako stvar pod soncem ali da se ne sme zavzemati za tisto, v kar veruje. Ampak kot pisatelj se mora ukvarjati z ljudmi, kakršni so, ne pa s takšnimi, kakršni bi morali biti. Ne sme se opredeljevati, ne sme kategorizirati ljudi, s katerimi se strinja, kot junake, tistih, s katerimi se ne strinja, pa ne kot barabe. Za romanopisca je merodajno, kako se ljudje vidimo sami – in prav redko, če sploh kdaj, se imamo za barabe! Svojih nazorov ne mešajte v roman. Pravzaprav si prizadevajte, da se sploh ne boste vmešavali.

10. **Kadarkoli je potrebno, prekršite katerokoli izmed teh pravil.** To pravilo je izmed vseh najbolj pomembno in najteže se ga boste držali. Vi – in samo vi – boste nagnosko vedeli, kdaj in kje ga uporabiti. Med mojimi pravili ni niti enega, ki ga ne bi bil ta ali oni pisatelj zmagoslavno kršil, pa imel pri tem čisto prav. Še zdaleč nisem zadnja instanca glede romanov. Ko smo že pri tem: tudi sam od časa do časa prekršim katero izmed pravil. Ampak če se jih boste držali, vam bodo roman objavili. Več pa ne morem obljubiti.

POMNITE PRVO PRAVILO

P.S. Nikoli ne pošiljajte svojega rokopisa uveljavljenim pisateljem, da ga ocenijo. Predvsem pa jim ne pišite, da ste imeli zelo zanimivo življenje in da imate na kupe zamisli, in ne predlagajte jim, da bi jih oskrbovali s snovjo, oni pa da naj napišejo roman (avtobiografijo). Namesto tega se spomnite prvega pravila in **pišite**. Vse mogoče imenitne psihološke razlage obstajajo, iz kakšnih nagibov ljudje pišejo. Moja preprosta razlaga je, da je pisatelj, kdor piše.

(John Braine, rojen 13. 4. 1922, angleški romanopisec, je pri nas znan po dveh prevedenih romanih, **Pot v visoko družbo** in **Življenje na vrhu**.)

Prevedel Br. Gr.

NATEČAJ

Literarno uredništvo PROBLEMOV razpisuje
nagradni natečaj
za

ZGODBO

Sodelujoči bodo morali ustrezati naslednjim zahtevam:

1. Natečaj je anonimen.
2. Udeleženci ne smejo biti rojeni pred 30. VIII. 1955.
3. Besedila morajo biti natipkana v čistopisu.
4. Besedilo naj obsega od 1 do 1,5 avtorske pole.
5. Besedila morajo biti še neobjavljena.
6. Zgodbe morajo ne glede na (eksperimentalno ali kakršnokoli) obliko imeti **obnovljivo vsebino**.

Sodelujoči naj pošljejo svoje zgodbe
v treh kopijah na naslov:
PROBLEMI.

Gosposka 10, 61000 Ljubljana,
s pripisom »Zgodba za natečaj«.

Avtorstvo bodo dokazali z izvornikom.

Žirija, sestavljena iz urednikov Andreja Blatnika, Aleša Debeljaka in Branka Gradišnika, bo vsekakor in brezpogojno razdelila tri nagrade;
in sicer:

- I. nagrado v znesku 36 000 dinarjev,
- II. nagrado v znesku 18 000 dinarjev
- III. nagrado v znesku 9 000 dinarjev.

Sklad za nagrade so deloma omogočili dediči avtorskih pravic po pokojnem Vojku Gorjanu, ki so se odrekli avtorskemu honorarju za njegova dela, objavljena v 9.-11. številki letošnjih PROBLEMOV LITERATURA.

Poleg nagrad bodo zgodbe ob objavi prejele še običajni honorar.

Uredništvo si pridržuje prednostno pravico do odkupa in objave drugih zgodb.

Rok za oddajo zgodb je 30. VIII. 1985.

Besedil, ki razpisnim zahtevam ne bodo ustrezala, žirija ne bo ocenjevala.

Izid natečaja bo objavljen v eni izmed oktobrskih (nezaplenjenih) števil
MLADINE.

Literarno uredništvo PROBLEMOV

Arhivi

Edvard Kocbek Gide se vrača

Ko sta se pisatelja Liam O'Flaherty in Panait Istrati vrnila z deljenim mnenjem iz Rusije, so njuna poročila bila še zelo nejasna. Od takrat je Rusija postala dežela romanj in izletov. Razdalja med novim in starim svetom se je zmanjšala, začelo se je skrito in javno pretakanje, množila so se izkustva in pričevanja. Zadnja leta so se posebno med Francozi oglašali mladi ljudje, ki so se iz komunistične dežele vrnili razočarani (Brice Parain,¹ Jean Fontenoy² itd.). Posebno močno je bilo slišati glas pisatelja Viktorja Sergeja³ (pravkar je uredil posebno številko ‚Od leninizma do stalinizma‘ v dokumentarni reviji »Crapouillot«), ki ga je Stalin dal vreči v ječo, mu par let zabranil sleherni pisanje in ga izpustil šele na Gideovo posredovanje. V Parizu je začel razkrivati Stalinovo strahovlado in pisati Gideu javna pisma,⁴ da bi mu odprl oči za rusko resničnost, saj je bil Gide postal največja slava evropskega komunizma. Gide je končno šel na pot, ki jo je vedno usodno odlašal. Tri mesece zatem so se v Rusiji dogodile edinstvene stvari in Sergejeva odkritja potrdile. Sedem Leninovih sodelavcev se je skrčilo na enega samega, Stalina, drugi so bili pomorjeni, razen Trockega, ki je bil že prej izgnan. Takrat se je Gide že vrnil iz Rusije, pa tudi iz boljševizma.

Kdor je zasledoval Gideov razvoj od leta 1932 naprej, je opazil stalno nagibanje v družabno reševanje človekovega problema. Če je do tega leta dajal prednost moralnemu vprašanju, ga je zdaj podelil socialnemu. V njegovih glasovitih odlomkih iz Dnevnika prevladujejo sentimentalni nagibi, zabeleženi v ostrih domislicah in zamišljenih razpoloženjih. Gide zahteva za slehernika osebno odrešitev in srečo, ki pa se more dvigniti do njiju le takrat, če se brez izjeme vsi ljudje postavijo na enaka družabna tla. Ker pa je vedno bolj videl, da je nemogoče postavljati moralne zahteve brez družabne revolucije, je v imenu človečanstva stopil na stran komunizma, ki je po odstranitvi religije iz njegovega notranjega življenja bil najnaravnejša oblika za utelešenje njegovega individualizma. Med komunizmom in individualizmom ni videl nasprotja. »Komunizem mora izkoristiti vse vrednote indi-

¹ Brice Parain: *Retour à la France*, Grasset.

² Jean Fontenoy: *L'école du rénégat*, NRF.

³ Najbolj znan je njegov roman: *La ville conquise*, Stock.

⁴ *Esprit*, junij 1936, str. 438.

⁵ A. Gide: *Retour de l'URSS*, NRF.

vidua.« Gide je v tem smislu razvil veliko delo, četudi ni postal strankar in je le s kulturnim namenom predsedoval mnogim mitingom, ki so bili dve leti v veliki modi. Vztrajno je čakal na novega človeka, zato je skozi ista vrata, skozi katera je prišel v ta svet, tudi odšel. Tako priča njegova knjižica »Retour de l'URSS«.⁵ Že prve dni po svojem prihodu v Rusijo, kjer so ga pričakovali že dve leti, se mu izkustvo razdeljuje, nova proletarska Rusija ga s svojimi ljudstvi, zdravjem in neposrednostjo močno pritegne, odbija pa ga stranka, njeni nosilci, njihov birokratizem, njihova omejena miselnost. Zanima ga dinamični del te ogromne stavbe, straši ga pa naraščajoča statika. Z njo se vedno bolj bori. »Izredno je bilo vedno doseženo za ceno ogromnega navora. Napor ni vedno in povsod dosegal tega, kar je doseči hotel. Večkrat si mislim, da to še ni mogoče. Večkrat pa dobro stvar spremlja slaba, ki je dvakrat večja: človek bi si mislil, da je celo njena posledica.« Gide je kot pravoveren komunist videl resnico v proletariatu in njegovi diktaturi, v vedno živem razredu delavcev in kmetov, in ni priznal druge sile; zato je bil hudo razočaran, ko te proletarske oblasti nikjer ni videl, pač pa terorizem ozke skupine, oziroma enega samega človeka, ki je uvedel v Rusijo konformizem. Gide je ugotovil, da se je Stalin občutno oddaljil od leninizma; svojo smer je z vsemi policijskimi sredstvi proglasil za pravilno, pravoverno komunistično svetovno revolucijo pa za kontrarevolucijo. Strahovlada v Rusiji je po Gideovem trimesečnem izkustvu tako velika, da v kali zatira sleherno mnenje, ki se ne sklada s Stalinovim pojmovanjem. Posledica tega je mogočna strumnost, ki je s svojo enoličnostjo in brezpogojno poslušnostjo dosegla stopnjo uničujoče depersonalizacije. S to formulo je Gide najmočneje zaznamenoval nevarnost sedanjega ruskega režima in to neizprosno ugotovitev si velja enkrat za vselej zapomniti.

Gide, eden največjih živečih umetnikov, doživlja to nevarnost najjasneje na svojih lastnih tleh, v kulturi. Ob začetku svojega potovanja je že javno izjavil: »Usoda kulture je v naši zavesti zvezana z usodo USSR,« ko pa se je vrnil v Francijo, je napisal: »Nič bolj od tega duha (duha USSR) ne izpostavlja kulturo nevarnosti.« Med tema stavkoma leži izrazito izkustvo človečanstvu in resnici zvestega človeka. Takrat, ko je po svojem prihodu govoril na Gorkijevem grobu kot predsednik londonske konference za obrambo kulture in slovesno izjavil, da bo branil kulturo, ni vedel, da jo bo moral najprej braniti pred njimi samimi, ki so mu čez par dni odklonili govor, napisan za književnike in akademike in ki je v njem govoril o neprestani pripravljenosti za nove življenjske probleme. V novem govoru je zahteval od režima popolno svobodo, od književnikov pa resnicoljubnost. Svoboda mu je bistveno zvezana z revolucionarnostjo, sleherni umetnik mora biti neprestan napredovalec vbodoče in resnično, odpiralec vedno novih problemov. »Vrednost književnika je zvezana z uporno silo.« Ta upornost se po njegovem še niti v Rusiji ne sme spremeniti v priključitev, ruski književnik mora ostati upornik in protestant. Rešilni klic zveni njim in ostalim na svetu: »Moje oči spoznavajo stvari, ki so pomembnejše od mojega jaza, ki so pomembnejše od Rusije, to je človeštvo, njegova usoda in njegova kultura.«

Gide si zastavlja odločilno vprašanje: ali je ruski neuspeh pripisovati režimu ali ideologiji, ali je kriva Stalinova roka ali Leninovi možgani, ali predstavlja neuspeh le slučajni skok v stran, ali pa je »usodna posledica nekaterih prejšnjih dispozicij«? Odgovor na to vprašanje ni jasen, pač pa pretresljiv: »Če ni Stalin tisti, ki razočarava, potem razočarava človek, človeško bitje.« Te besede so globoke, z njimi ni zadeta le marksistična vzgoja človeka, ampak tudi njen veliki poudarek na novem

družabnem človeku, na novem nadčloveku. Marksistično doktrino izdaja tisti človek, ki je vanj polagala vse upanje. Gide se ne obotavlja pred najhujšo obsodbo stankarske kaste, nad »revolucionarno banalnostjo« spačenih, zoženih in praznih ljudi. »Ljudje imajo tako oblikovano duševnost, da jim je prilagodljivost lahka, naravna, da je ne čutijo . . .« Berdjajevljeva slutnja se je uresničila v Gideovih besedah: »Bojim se, da se kmalu razvije nova vrsta zadoščenega delavskega meščanstva, zelo podobnega našemu malomeščanstvu. Povsod vidim njegove prve znake.«

Take izjave dajo vedeti, da stoji Gide že prav na robu »novega sveta«, vendar priča zadnje poglavje, da je ostal še dalje komunist, njegov zvesti glas podkreplja na eni strani Trockijeve obtožbe, na drugi strani pa znova odkriva demokratično Francijo in njeno organsko kulturno rast. Brez dvoma je francosko javno mišljenje s to izpovedjo prebolelo krizo, ki se je v njenih krčih previjalo zadnja štiri leta. Od vseh strani prihajajo glasovi olajšanja, ki beležijo Gideovo knjigo kot novo neomajno postavko in se vesele svobodnega in francoskega ustvarjanja nove družbe. Od nadčloveka se vračajo k človeku, spoznanja gredo v družabno-nujno in osebnosvobodno smer. V tem smislu je še pomenljivejše posvetilo knjižice Eugènu Dabitju, ki je Gidea spremljal na poti po Rusiji in v Sevastopolu umrl za škrlatico. Dabit je bil eden redkih mladih levičarjev, ki je izšel iz proletariata in rasel z njim mimo komunistične stranke oziroma celo kljub njej, saj je zadnje čase stal blizu gibanja Esprit.

Tesnobo, ki jo je Gide doživel v Rusiji, je povedal v zadržani, z občudovanja vrednim ravnotežjem izraženi in v naravnost klasično napisani obliki. Goethejeve metode še nikjer ni uporabil s tako vzornostjo kakor v tej kratki potopisni knjižici. Poudarek stalno prehaja na živega človeka: »Prenehajmo z ogledovanjem poslopij, množica je tista, ki me tu zanima.« V ruski množici je doživel pravo, resnično veselje. V tem veselju smo združeni z njim tudi mi ostali, predvsem Slovani. Rusija ne bo izgubila nikdar svoje vrednosti, njeno mesto in njen smisel se ne dasta napraviti. Rusija je neumrljiva; kakor je premagala caristično nasilje in omejenost, tako se ohranja pod tehničnim faraonstvom boljše vizma. Gide čuti klitje heterogenih sil, valovi novih rodov razganjajo dogmatično stavbo. Hvali izreden čar ruske mladine in globoko človečansko čustvo ruskih ljudi.

Ko človek bere v Predgovoru samoobtožbo: »Če sem se v začetku motil, je najbolje, da čim prej priznam svojo zmoto, kajti v tej stvari sem odgovoren za vse, ki jih ta zmota zavaja,« se spomni vse komunistične inteligenčne množice, ki krčevito živi od pričevanj in se lovi za časovnimi zvestobami. Najmočnejši se rešujejo v tako zvano življenje, v tako zvano resničnost in kulturo, pri drugih nastajajo preocenjevanja v smislu humanizma in lokalnih naporov. Morda se bližamo neki jasnosti v človeškem izkustvu, morda pa se bližamo novi idejni diktaturi, panfašizmu, ki bo mnogo teh ljudi vsrkal vase. Legije kulturträgerskih komunistov v Evropi bodo morale slediti svoji žalostni dialektiki. Razpadanje komunizma bo hujše od njega samega, kritika njihove prakse je namreč nujno kritika nauka samega, kajti zgodovinski kriterij mu je najvišji, in ko se ta zruši, se zruši vse. Horror vacui se že javlja.

Edvard Kocbek

Edvard Kocbek

Iz temnih podob

EDVARD KOCBEK
IZ TEMNIH PODOB

NA PRAGERSKEM

Rodovitna ravnina je zleknjena pod goro,
zemlja povsod, okrog hiš, po vrtovih, v strugah,
v gozdovih, vse vprek zemlja, skrita pod rušo
in vlažna kakor bohotno ljubezensko telo.

Med visoko travo so zarezane tračnice,
ostro in ravno so se pognale v daljavo,
podnevi jih preskakujejo sive kobilice
in ponoči se na njih cvrček pod lokomotivo tresе.

Ena za drugo prihajajo in se srečujejo,
bobneč vozijo živa in mrtva bremena,
stokajo in škripljejo, bruhajo in sopejo,
in ko rdeča luč utone v temi,
zadiši nočna globina.

In ko jih ustavijo škripajoče zavore na postaji,
se pokažejo glave na oknih vagonov in težko
izgovarjajo naša imena. Potem pa se nasmehnejo
visečemu cvetju, oni z Dunaja, iz Budimpešte in Milana,
ter se v pogovorih odpeljejo v svojo noč.

In nikdo v razsvetljenih pulmanih ne ve,
kje se vozi. Debeluhi s cigarami in beležnicami
berejo v časnikih, gospe čebļjajo razvajeno
in se naslanjajo na kovinasto obrobljena okna,
želje pijane hitrosti.

Mi pa smo ostali sami
in na prašnem tlaku sedimo ob mlačnem pivu.
Raztrgane ilustracije visijo na klinu, mastne podobe,
miss Boston, Mussolinijev lev in Olla gumi.

V medli luči smo zmedeni in prazni,
ne vemo, kaj bi začeli sami s seboj.
Bledi natarkarji so kakor avtomati,
človek sedi nepremično na kovčegu,

vodovodna pipa je odprta
in samoten stroj sika.

Vidim čez številne tračnice, kako v zakajeni stražnici
brkat železničar sedi in okorno bere
ob svoji svetilki na mizi.

Naenkrat pridrvi od zunaj ogromna in črna lokomotiva,
gola kakor ženske, ki nimajo več skrivnosti,
in zdirja razdivjana mimo nas,
potegujoč plombirane vagona za seboj.
V njih je težko in hladno breme,
ostro pritiskajoč na marljiva kolesa,
ki se podijo potoglavo naravnost
v moje srce.

Videl sem zravnanega uradnika,
kako se je sključil in se zamajal:
»Četrti vlak municije nočoj.«
In ko je zadnji vagon hrupno in nesoglasno
odskočil izpred oči, smo ostali okameneli.
Zaslišali smo strašno tišino
naše zemlje.

SIGNAL

Tiho, tovariši, to je prečudna noč,
od vsepovsod glasovi, sladko nerazločni,
v vetrovih pomešani, z nočno roso premočeni,
z ladijskimi znamenji pretrgani,
včasih kakor songi Beraške opere,
kakor trudno petje korakajočih čet
ali ljubezensko klicanje v divjih daljavah.

Zaprimo, tovariši, svoje oči,
da vidimo bolje, pod nami se vrti zemlja,
tu je Hong-kong, tam je valovje Amazonke,
južna otočja, severna mesta, luči, hitrosti,
krogi in kvadrati življenja, simfonije in signali,
valovi nočnih pesmi, eni za drugimi,
nenasitna, človeška srca so otročja.

Toda, čuj, med tisočnimi signali poje
eden vztrajno kakor gong in hiti neutrudno
med nočno čarovnijo in si išče pota
potoglav: gon-gon . . . u-bit . . . u-bit . . .
Srca poslušneje kakor nežne antene
in spadajo u-bit, u-bit, in predajajo dalje
okrog zemlje, med planete, vedno hitreje u-bit, u-bit . . .

Na zidu visi podoba, iz prsi kri curlja,
piščalke brlizgajo na mestnih ogljih,
temne postave tekajo, brzozjavi zvenijo, luči
so ugasnile. Nasprotniki, veselite se, padel je
in ne bo več vstal, a vi, tovariši, stisnite
vrste. On je v vsakomer izmed nas, jeklena
krepkost trepeta skozi vklenjen krog, gon-gon.

SENCE RASTEJO

Pokrivam si oči z dlanmi od sramote,
srečal sem starca, ki je breme nosil.
Jutri ga bo zrušilo, krvava pena se bo pokazala
na ustnicah, zamolklo bo padel v zemljo,
neusmiljeno zabrisan.

Velika godba je prenehala, sence rastejo,
lačni in bosí me gledajo z mrzlimi očmi,
ne poznajo niti dneva niti noči . . .
Nevarno se zibljejo in nenadno pridejo nasproti,
s čudnimi suknjami in prekratki hlačnicami,
berači brez molitve in pozdrava.

Njihove velike roke nas davijo,
dajte nam kruha,
dajte nam dela,
dajte nam posteljo,
dajte nam mir,
vaše majhne ljubezni ne moremo jesti
in tudi s kruhom nam niste vsega dali.

Povsod rastejo, od vseh strani prihajajo
in napolnjujejo ceste, prekope, predore, kleti,

senike, hodnike, klopi po mestnih vrtovih,
čakalnice, drug preko drugega štokrljajoč,
tiho mrmrajoč in zadnjo cigareto si deleč.
V časopisni papir, ki je s samomori črno popisan,
se zavijajo in kakor črvi zviti spijo na cementu
in jeklu, sopeči in sredi spanja roke dvigajoči.
In ko se brez besed prebudijo, stresajo z rameni
in z rokami v hlačah postajajo pred oglasnimi deskami,
dokler se med vrstami ne zamislijo in ne vedo v kaj.
Nato se obrnejo, na ogljih berejo avtomobilske številke,
gledajo v sukljanje dima in mislijo, kako bi delali.
Vrtove bi kopali, cvetlice sadili, sušili seno,
konje vpregali, visoke jele podirali, mleli na vodi,
orali zemljo in nazadnje v travi otroke pestovali.

In še vedno jim ni konca, že prihajajo iz zemlje,
iz rudnikov, raz zidarske odre, kurjači,
livci železa, oni, ki so oglušeli med strojnim truščem,
in oni, ki so lepolične lutke izdelovali;
mojstri, ki so bili ponosni na svoje pošteno delo,
šoferji z visoko kilometrino in ponižni slugi;
in dekleta, ki jih je najbolj zadelo, lepa in nevedna,
bolehna in zdrava, ki so takoj zaspala po delu,
in druga, nemirna, ki žejajo po moških in proti jutru
z vsakomer zastonj ležijo; in žene med njimi,
s tremi otroki, ki jim oče za rakom umira,
blagajničarke, ki se onesveščajo od lakote
med kupi bankovcev, in tipkarice s sanjami
iz kinematografa, ki jih vsakdo želi.

Kdo bi pozabil marljive brivce,
tekajoče natarjarje, zamorske dečke po dvigalih,
ki jih bele gospe božajo po licih, mornarje
v visečih posteljah in študente v podstrešnih sobicah,
ki pozimi pod odejo študirajo,
kadar se jim edina strajca suši.
Njim so blizu glumači v gledališčih
in v potujočih cirkusih, ki si na zamišljena lica
vesele maske devajo; in vsi potujoči muzikantje,
z violino, harmoniko in trobento ali flavto,
ki se jim včasih pridruži ljubezni polna deklica,
pred hišami zanje denar pobira in jim pod jablano
ob cesti otroka rodi; in vsi veseli popotniki,
ki znajo v vizitke imena in rože spretno zarezovati,
govoriti iz trebuha, požirati ogenj in lepe podobe risati.

In nazadnje vsi ujetniki, po ječah
in temnih celicah, ki imajo trda ležišča
in se pred krvavimi zaslísevanji s sosedom
z udarci ob steno pogovarjajo. Njihova vprašanja
so zadnja, slišijo jih tovariši vsega sveta
in vsi nesrečniki, čujejo jih v Sing-Singu,
v Moabitu, v Wörishofenu, čujejo jih v Siamu
in na Solovjeckih otokih, v Regina coeli in v Jami
mrtvaških glav in jim odgovarjajo.
In z njimi vred odgovarjajo vsi lačni in bolni,
majhni in umazani, beli, rumeni in črni
in se tiho ulegajo na mogočen vzvod.

Aleš Debeljak

Komentar

* * *

Predvojne kulturne revije: to so tisti debeli zvezki, polni očarljivo sentimentalne govornice, ki dobiva danes tako rekoč status arhivskega dokumenta, za katerega se bržčas ni treba bati, da bo na razpolago šele čez legendarnih petdeset let. Česar pa bi se seveda neogibno morali bati, je zmagoviti pohod barbarizma, ki mu je zadoščalo manj od pol stoletja, da je malodane razdejal kroniko zgodovine in si jo prilagodil po kriteriju ekskluzivizma.

In to niso nepomembne reči, brez dvoma. Kajti na tej ravni lahko hudodelstvo postane zakoniti pravni refleks: zato lahko brijejo danes norce iz zgodovinskega spomina le tisti, ki so preplavljeni z novimi miti in jih *korenine* tvorbe mitov še zdaleč ne zanimajo. Tako gre to.

Enkratna lastnost nove mitologije je namreč v tem, da se spreneveda prav tam, kjer bi jo lahko zgodovinski spomin spodbil. Se pravi, nastopa tam, kjer v njeni konstituciji nekaj manjka in torej hkrati zabrisuje in razkriva praznino. Temu so rekli fetišizem in kolikor se tu in tam usmerja na odločilne točke zgodovinske členitve, ima nekaj malega opraviti z dialektiko oblasti.

Zato je treba – hitro, hitro – pregledati topografijo minulega časa, da si ne bo vsega prostora od tu do večnosti zavojeval imperializem ortodoksije, ki nekaj dá le na argument moči. Spričo zgodb o tem nenavadno prepričljivem tehničnem pomagalu družbenega gospodarstva je treba občasno objaviti tudi katero izmed starih besedil zato, da bo *sedanja* anatomija *preteklega* časa jasnejša in razvidnejša.

Gre namreč za to, da rekonstrukcija duhovnega konteksta, ki potrebuje t.im. »pričevanja«, da sploh preživi pritisk gospodstvenega posploševanja, lahko steče tudi skoz osvetlitve tistih mest, za katera lahko – za nazaj, seveda – le ugrabimo, ali so bila spregledana ali pa nemara utajena. Funkcija drsi skoz svoje disfunkcije. Geografija temelji na belih lisah. In tako naprej. Vsaj naučili so nas tako. Koščki teh belih lis so prav iz tega razloga lahko razveseljivo informativni in vznemirljivi, kolikor jih zadovoljivo lahko uvrščamo v red neke zgodovine šele tako, da jim *pustimo spregovoriti, da jim najpoprej damo besedo*.

Tudi kaj takega je mogoče, odkar so intelektualci, ta dvomljivi sloj, nekoč stavili na pisavo in ta minimalna opora spomina velja še danes: kar ni zapisano, tega ni. Edvard Kocbek je bil najbrž eden izmed tistih, ki jim je bil njihov lastni tekst obenem tudi najstrastnejša obsesija. Pisati, pisati, sploh ne telefonirati. Zaupanje uživa zgolj črka. Na srečo, pristavljamo danes.

Revija **Dom in svet** je bila do leta 1937 tisti privilegirani kraj, kjer je bilo mogoče dovolj natančno spremljati etape v razvoju te Kocbekove skrivnostne gnanosti, vedno bolj tuje sodobnemu industrijskemu populizmu, ki bi se utegnil zlagoma nagniti v mračnjaštvo. Da, mračnjaštvo, pa naj bo podlaga levičarskim ali desničarskim značkam.

Kocbek se je skušal upreti zapeljivim trikom egalitarizma, s katerim se ponša takorekoč vsaka deklaracija mračnjaštva, na način, ki nekoliko spominja na brezupne postopke: prav zato pa se jih drži pečat pristne eksistencialne drže. In kolikor se skuša nek eksistencialni habitus legitimirati s svojo pristnostjo, se bo seveda prisiljen moralizirati. Omahujoča **skepsa**, prek katere se je mogoče navezati na evropsko izročilo, bo potemtakem edino zagotovilo, da pri njem ne gre za ponaredek. Žlahtni moralizem se v njegovih tekstih natančno ujema s tisto značilno čustveno vznemirljivostjo, ki posoja svoj glas socialnemu protestu: od tu naprej se šele oblikuje njegov etični kodeks; Spoštovanje individualnosti, dialog, pluralizem, nezgrešljivi občutek za iracionalni presežek človeškega bitja, razsvetljeni posluš za usodo človeštva: vse to in še mnogo več.

Tud iz **Zapiskov** s podnaslovom »Gide se vrača« seveda žari nekaj nastavkov te etike, še posebej v meri, v kateri Kocbek naklonjeno komentira Gidov obrat od stalinizma in njegovo prehajanje na »živega človeka« nemara tudi zato, ker ga prebada slutnja, da je prav *ponavljanje* temeljni mehanizem zgodovine. »Skeptična levica« na Slovenskem je z Gidovim »Retour de l'URSS« dobila svojevrstno podporo. Kocbek si tukaj seveda ni pomišljal brati tega Gidovega koraka kot tisti *clue*, s katerim si je utrl pot v razumevanje in lastno interpretacijo navidez nesmiselnega kaosa predvojnih političnih krčev. Njegov *principium individuationis* je slejkoprej različno viden in to pravzaprav niti ni tako malo.

V **Domu in svetu**, kjer je na straneh 558, 559 in 560 objavil ta svoj prizadeti *memo*, je publiciral istega leta (1936) tudi tri pesmi z naslovom »Iz temnih podob« (str. 359–362). Kar ob tem preseneča, je seveda dejstvo, da niso bile uvrščene v njegove »Zbrane pesmi« (Ljubljana, CZ, 1977). Na ozadju eksistencialne stiske, ki jo izrisujejo pesmi, izstopi prav socialna metafora in to je tisto, kar je v tem kontekstu najdragocenejše. Gre namreč za to, da se tam, kjer je najbližje nejasni zgroženosti, začne njegova neposnemljiva jasnovidnost. Seveda, to je klic revolte, ki ni povsem različno artikulirana: kakor vselej, kadar moralna presunjenost in zanos delujeta kot pesnikova bajalica, s katero razkrije tisto, česar drugi ne vidijo zlahka. Zato je tu treba končati.

Branje

Igor Zabel

Lojze Kovačič, Prišleki

Lojze Kovačič: Prišleki (1. in 2. del). Slovenska matica, Ljubljana 1984

Lojze Kovačič se je v svoji najnovejši knjigi ponovno obrnil k tistim prostorom in časom, h katerim se je v svoji literaturi že večkrat vračal in na katere njegovi teksti pravzaprav neprestano napotevajo (velikokrat le z drobnimi reminiscencami, včasih z enim samim stavkom, katerega pomen je mogoče zaznati le iz obsežnejšega poznavanja njegovega pisateljskega opusa). Prišleki so časovno omejeni z letnicami 1938 in 1948 (doslej sta izšla prvi in drugi del, drugi se konča z letom 1945), predmet dela pa je usoda družine, ki so jo pred začetkom druge svetovne vojne izgnali iz Švice in ki zdaj živi v Sloveniji.

Ta njihova »usoda« je vezana prav na novi prostor, ne na Švico, od koder so morali oditi (čeprav deluje Basel kot nekakšna določujoča preteklost v sedanosti); so »prišleki«, ne pa npr. »izgnanci«. Z drugimi besedami, niso dokončno zavezani svoji pravi in izgubljeni domovini, ne podeljuje jim ta smisla in modusa bivanja, kot bi bilo izgnanstvo neko nujno zlo, ki ga je treba premagati in preseči, da bi se mogli vrniti k idealu in v svojo pravo, neodtujeno identiteto. Prave domovine v knjigi pravzaprav ni, oziroma obstaja (kot legenda o očetovi domovini) na napol mitičen, celo napol lažen način. Ta (pravljčna) dežela očetovega otroštva se nato izkaže za prostor, ki nikakor ne more biti dom, v njem je že oče, ki se je vrnil, pravzaprav le prišlek, še veliko bolj pa ostala družina. Med družino in okoljem vlada torej neko nasprotje, neidentiteta, razlika, tujost. Toda prav tako, kot se je avtor izognil opredeljevanju tega razmerja z »izgnanstvom«, se izogiba tudi temu, da bi ga vzpostavil kot »tujstvo«, torej z izrazom, ki je v slovenski literaturni tradiciji povzel tudi pomen nerazumljenosti, nasprotja med pozitivno subjektiviteto in negativno realiteto itd. Če ob Prišlekih lahko govorimo o tujstvu, ga moramo opredeliti kot obojestransko nerazumevanje in izključevanje, kot razliko, ki zahteva dialog, vendar ga ne more izpeljati, še posebej ne do tiste mere, da bi bilo razlike mogoče preseči v nekaki identiteti. Za prišleke (še zlasti za pripovedovalca-junaka) je značilna izkoreninjenost, brezdomovinskost. Dejansko nimajo domovine in »pravih tal«, zato so v veliki meri nevezani v narodnostne, politične itd. strukture, po drugi strani pa zato seveda bolj ali manj izključeni iz skupnosti. Ta »brezko-reninskost« sega tudi do Kovačiča kot pisatelja (v knjigi pisatelja – začetnika), ki ni »organsko«, »naravno« zrasel iz slovenske (ali recimo nemške) literarne tradicije, pač pa do nje pristopa bolj od zunaj, vendar zato bolj nevezano. Subjekt Kovačičeve literature je tako vedno individuum, osamljen posameznik z zavestjo o

svoji posebnosti in o razliki med sabo in drugim, kar mu pravzaprav onemogoča, da bi mogel biti resnično in popolnoma član kake skupnosti. Ta razlika in osamljenost je navsezadnje tako odločilna, da lahko avtor v literaturi govori le še o samem sebi in svoji izkušnji.

Razmerje med prišleki in njihovim novim svetom je tako protislovno. Po eni strani je to razmerje razlike, tujosti, nemožnosti (ali vsaj nenaravnosti, nesamoumevnosti) komunikacije, po drugi strani pa ta razlika ni absolutizirana v kako osamljenost »lepe dušek«, pač pa je ta novi svet edini zdaj možni življenjski prostor subjekta, le-ta lahko obstaja le kot subjekt prav tega sveta. Vzpostavlja se protislovna tujost/identiteta subjekta in sveta oziroma zunanjega in notranjega. (Notranjost lahko razumemo kot pripovedovalčevo duševnost, družinski krog itd., zunanost kot čutno realnost, stvarnost dolenskega ali ljubljanskega okolja, zgodovinskih dogajanj itd.)

Zdi se, da lahko ravno to razmerje med notranjim in zunanjim, ki je hkrati ostro nasprotje in identiteta, razumemo kot enega temeljnih elementov Prišlekov (in morda tudi sveta Kovačičeve literature na sploh). To protislovno razmerje pa je mogoče, ker ta svet dejansko ni dualističen v tradicionalnem smislu, ker ni jasne in nedvoumne razlike med jazom in realnostjo, notranjim in zunanjim, subjektom in objektom, duševnostjo in telesnostjo itd. Subjektivni, notranji pol, ki je v noveški misli edino gotovo izhodišče, ni več niti čisto siguren niti ni čista ponotranjenost. (Citati na začetku Petih fragmentov postavljajo to delo eksplicitno v kontekst nesamoidentičnosti jaza in njegovega spraševanja po samem sebi.) Subjektivnost je konstituirana ravno skozi objektiviteto, le-ta jo ustvarja in opredeljuje. Objektiviteta je po drugi strani dojeta popolnoma subjektivno, skozi doživljaj, osebno razmerje, občutek itd. To je razvidno tudi iz samega pisateljskega postopka, ki hkrati spaja in razdvaja subjektivno in objektivno: realnost se v Kovačičevih delih ves čas pojavlja kot neka posebna, subjektivno formirana realnost (čeprav je njena temeljna poteza še vedno razlika, tujost in nedostopnost), sama subjektivnost pa je ne le izražena, arikultirana, skozi otipljivo, celo čisto banalno realnost, ampak pomeni ta pravzaprav njeno »substanco«. (Značilno je že dejstvo, da je pripoved, ki pravzaprav govori o razvoju individua, razdeljena na dele glede na prelomne zgodovinske dogodke – okupacija Ljubljane, umik nemške vojske –, ki tako pravzaprav pomenijo hkrati zgodovinske in osebne preobrate; zgodovinska realnost je torej odločilno vsidrana tudi v »notranjosti« osebnosti.)

Tako je svet Kovačičeve literature svet, kjer sicer velja »jaz sem«, ostaja pa vprašanje, »kdo je jaz«, tako da lahko razumemo njegovo pisanje tudi kot iskanje jaza, kot pot k samemu sebi. V pričujoči knjigi se ta pot k samemu sebi realizira kot pot k svoji lastni preteklosti, kot neke vrste »iskanje izgubljenega časa«. Kakor notranje in zunanje pa sta tudi preteklost in sedanjost v posebnem sorazmerju; v Kovačičevi literaturi imamo velikokrat občutek, da se sedanjost, sedanji jaz, v nekem smislu utemeljuje v preteklosti in v svoji lastni zgodovini, tako da je prodor v preteklost pravzaprav prodor k lastnemu bistvu. Preteklost določa sedanjost ne le kot indiferenten spomin na nekaj minulega, odnos do nje ni ravnodušen in objektivni, preteklost torej ni preprosto predmet, pač pa je neprestano sedanja in aktualna: kot ključni dogodek, travma, obsesija itd., je torej nekaj, kar je dobesedno so-dobno.

Temu razmerju do preteklosti ustreza tudi sama jezikovna forma, v kateri so pisani Prišleki, namreč prva oseba preteklega časa. S tem je v tekst neposredno vnešena dvojnost preteklosti in sedanjosti, in sicer kot razlika med subjektom pripo-

vedovanja (v sedanjosti) in njegovo lastno preteklostjo, proti kateri prodira. Vzpostavljena je torej distanca med sedanjim in preteklim stališčem; točka, s katere bralec spoznava pripovedovano realnost, ni kratko malo identična z doživljanjem junaka, pač pa se ob tem doživljanju pojavlja še nivo sedanjega pripovedovalca, tako da že sama slovnčna forma vsebuje prodor od sedanjosti proti preteklosti, pripovedovalčeve samorefleksije skozi refleksijo lastne preteklosti. (S tega stališča je zanimiva primerjava Prišlekov z Umetnikovim mladostnim portretom. Ko je Joyce predeloval tekst Stephen Hero v Portret, je opravil ravno redukcijo na junaka; opustil je vsako izjavo, ki bi lahko presejala junaka in njegovo doje-manje. Tako je recimo opustil stavke, kot jih je mogoče še najti v prvotnem tekstu, npr.: »Treba je preprosto in takoj reči, da je Stephen v tem času preživel najtrajnejši vpliv v svojem življenju.« Nasprotno v Kovačičevem tekstu neprestano najdevamo izraze, ki vzpostavljajo časovno distanco in tudi razliko med pripovedujočim in pripovedovanim nivojem, npr. »nekoč«, »neko nedeljo«, »takrat« itd.; nekateri odlomki to distanco tudi eksplicitno tematizirajo: »Jaz sem stal daleč stran, ker me pogovori med odraslimi niso zanimali niti toliko, kolikor je bilo za nohtom črnega. Še danes me ne.« str. 157.)

Toda literatura kot prodiranje proti lastni preteklosti je skrajno težavna naloga. V tekstu Delavnica (v knjigi Preseljevanja) je Kovačič govoril o novem tipu svoje literature, ki je »pripovedovanje **samemu sebi, ne drugim**« (str. 512), in v ta kontekst so postavljeni tudi Prišleki z enim od uvodnih citatov. Zdi se, da lahko to pripovedovanje samemu sebi o samem sebi razumemo kot oživljanje in sporočanje nekega doživljaja. Toda če se pripovedovalec lahko do tega doživljaja prebije (ali če ga le-ta obvladuje kot neka travma), postane problematično, kako ga lahko sporoči, artikulira, izgovori. Naloga, ki jo je pripovedovalec opravljal v preteklosti, ki jo zajema delo (moral je prevajati članom družine, ki, razen očeta, niso znali slovensko), torej naloga tolmača, posrednika, ki izkuša nepresegljivost razlike in nemožnost pristnega stika med različnimi svetovi, jeziki itd., se v nekem smislu ponovi v trenutku, ko si kot pisatelj zastavi nalogo, da bo izrekel in sporočil svoje pretekle doživljaje. Zdi se, da taka komunikacija lahko poteka le znotraj subjekta samega, kajti izraženi besedni smisli, ki poskušajo doživljaj formulirati, nosijo s seboj pomene, ki so dostopni le pripovedovalcu samemu in so v bistvu neizgovorljivi, čeprav naj bi bili predmet izjave. Taka beseda nikoli ne more dokončno zajeti tega, kar bi želela izreči. V tem prizadevanju dospeva Kovačičeva (le na prvi pogled preprosta) pripoved na samo mejo literature in besede sploh. Radikalna avtobiografičnost, zaradi katere bi tudi lahko te tekste postavili na skrajni rob (tradicionalne) literature, je pravzaprav le druga plast istega; ta avtobiografičnost ni v bistvu nič drugega kot iskanje sebe in svoje preteklosti, formuliranje ključnih doživljajev itd.

Toda če poskus, izreči doživljaj, ubesediti neizrekljivo, ne more biti docela uspešen (ker ne more prenesti ravno tistega specifičnega pomena, ki ga ima ubesedljivo, izrekljivo, za pripovedovalca), je tisto, kar je za braleca skrajno zanimivo, prav to izrekanje samo, sama pripoved kot taka, sam »artefakt« (v katerem lahko, po drugi strani, razkrije svoje lastne doživljaje). Literarna pisava Prišlekov je gosta in težka in znova potrjuje Kovačiča kot mojstra slovenske proze. Vsekakor pa to ni tradicionalna literatura. Na to kaže že fragmentarnost, nezaključenost, razprtost njegovih tekstov, še posebej v zadnjem času (za Prišleke velja to podobno kot za Pet fragmentov). Zunan tradicionalne proze postavlja Prišleke tudi njihova zvrstna opredelitev. Avtor jih namreč opredeljuje kot »pripoved« in izrecno zanika, da bi

šlo za roman, torej za najbolj reprezentativno obliko novoveškega prozneg teksta. Tu torej ni več avtorjeve dvignjenosti nad literarno realnost, literarni tekst ni več »fiction« in junak ni rezultat avtorjeve samovolje. Avtorju preostane pripovedovanje o sebi, zato je v nekem smislu sam bolj zavezan pripovedovani realnosti kot le-ta njemu. (Med citate, ki uvajajo delo, je Kovačič postavil tudi stavek: »... ker to ni roman, ne morem na junaku ničesar spremeniti.«)

Igor Zabel

Bojan Žmauc Marko Hudnik, Julijan O

(roman, Cankarjeva založba v Ljubljani 1984, opremil Karel Plemenitaš, 430 str.)

Nekje na obodu spoznanja čepi človek in kruši plasti videza z naličja svojega bitvanja. Nesposobnost zajetja končoveljavne resnice stvari (in s tem v zadnji konsekvenci kozmosa) je usoda, ki si jo deli človeštvo in takšno jo je bralcu namenil tudi Marko Hudnik v svojem prvencu Julijan O.

Somrak nočne hotelske recepcije nekje na severozahodu Slovenije je pretkan z mislijo o pisanju. Toda na zapredene ideje se useda prah in fragmenti vsak zase ostajajo torzo. Pa krčevita sprememba v življenju junaka skriva v sebi energijo začetnega sunka in zapisi v dnevniku, posamezne beležke pravzaprav samo skozi dovolj inventivno in premišljeno razmeščanje zažive življenje romana. Zazdi se, da se to dogaja celo proti njegovi volji ali vsaj ob odsotnosti ustvarjalnega navdušenja, saj je pisanje že skozi motto (L.B. Singer, Čarovnik: Sanjaril je in se posmehoval lastnim sanjarijam, vendar se jih ni mogel otresti.) cepljeno s samoironijo in distanco nezaupanja. Takšen odnos je še dodatno poudarjen skozi poigravanje z mislijo: pisati, ne pisati. To pa deluje ob dejstvu, da se to razmišljanje vpišuje direktno v tekst in tako pomaga graditi besedilo, nekoliko absurdno ali vsaj heretično. Ob enem pa je na ta način najavljeno polje dvoma. Dvoma v moč razkrivanja, ki smo jo (ali pa tudi ne, oboje je dopuščeno) do sedaj pripisovali Romanu. In tako samo pisanje sploh ne čuti potrebe po neki empirično preverljivi resnici (niti kot fiktivni resnici romana) dogajanja. Adekvatnost podob vedno znova izgublja neko resnično oporo. Lahko bi rekli, da je zgodba opuščena, pravilneje: zanemarjena, prepuščena sama sebi, bežeča na vse strani. In tudi, ko dogodki občasno zadobijo kakršnokoli vsebino, obliko, ki bi bila dovolj celovita in obsežna, da bi lahko s prstom pokazali nanjo odkrivajoč šifro ter se z indiskretnostjo pač lastno bralcu vrgli na odčitavanje usode nastopajočih, se avtor spomni in v retrospektivi »zlobno« prišepeta, da se to mogoče sploh ni zgodilo ali pa vsaj ne tako. Ob tako razpršenem

razvoju dogajanja se seveda pojavi vprašanje kako samo delo funkcionira, pri čemer o samem obstoju ni seveda nobenega dvoma. Pisanje Marka Hudnika živi od konstrukcije dnevniških notic in opomb za posamezne dele tako sproti nastajajočega romana. Julijan O namreč deli usodo svojega avtorja in tudi sam piše ter uporablja isto metodo kot on. Tako porajano zapisovanje dogajanja pri naravni proosebnosti teh zapiskov obeh avtorjev kljub formalnim razmejitvam (datumi, presledki, poglavja) v določenih trenutkih spretno briše večplastnost. Ta pa je še dodatno razširjena znotraj Julijanovih zabeležk, ko namesto svojega pravega (?) priimka zase uporablja kratico O (kot Odpadnik, vendar pa pomenskost tega vzdevka ni nikjer pojasnjena) ali pa P (kot Pixatelli). Razslojenost teh ravni pa postane vprašljiva, ko se ideje in občutja, bivanje obeh zapisovalcev pričnejo prekrivati. To se dogaja skozi celo delo in tako je pravzaprav razumljivo, da so nekateri vsebinski elementi situirani drugače; neformalno. Pri tem pa jih doleti izguba romaneskno pripovednega naboja in vloge. Ker pa jih je Hudnik nekako zanemarjal občasno preidejo v mašilo in tako predstavljal tudi balast. Takšna je npr. pojava g. Lucija Bega z njegovim diskretnim homoerotičnim šarmom in stalnim omizjem kjer se ga da najti, če trenutno ni poniknil kje v besedilu.

Pa vendar doslednost oblike zapisovanja, ki terja svojevrstno disciplino, zmore prepeljati bralca tudi preko takšnih razdobj. Ta discipliniranost je nasploh odlika in srž zrelosti Julijana O.

Nekoliko prirejono Stendhalovo vodilo: »... prostor grobe resničnosti kot prostor pravega romanopisja...« seveda zavaja. Nenehna opreznost pred prilasčanjem (vse)vednosti ga takoj izniči. Skupaj z ostalimi reminiscencami na različne teorije romana, ki so vtikane v Hudnikovo delo, tako nima nanj nobenega vpliva. S pomanjkanjem enovitejši zgodbe se je avtor obenem izognil možnosti, da bi lahko zapadel delovanju kakšne teorije in s tem impliciranega razvrščanja.

Specifični postopek ustvarjanja skozi posojanje pisanja zgodbe samemu junaku, ko si je avtor le še pridržal pravico direktnega poseganja v tekst, se nam razkriva kot hiperkodiranje lastne vizije. S tem načinom je subjektivna refleksija o svetu prikrivana, izmikajoča in neverujoča v pravilnost lastnega videnja. Ne more biti dvoma o negativni skušnji in razočaranju tu nekje zadaj in neverovanje je njena lahko umljiva posledica. Narava skušnje pa je v skladu z maniro zakrita nekje v besedilu. V nasprotju s tem prikriivanjem je seciranje teksta tja do čistega razgaljanja skozi zapiske o lastnostih posameznih oseb, razlagah nastanka vzdevkov, sorodstvenih vezev znotraj romana, nagnjenjih posameznikov, pripelje ponekod pisanje v vode dokumentiranja. Omenjanje Bartha, Sada, Bellowa idr. v pogovorih in samogovorih le podčrtuje takšen odnos. Razgaljanje do osnovne zgradbe pa naj pokaže nemoč (preživelost) kanona romaneskne strukture. Njegova samostojnost se kaže le še kot prividna in je s tem postavljena na laž. Izza nje se vedno znova pojavlja le enkratni avtor. Pa četudi zrelativiziran z oznako nemoči v dejstvu, da mu je potrebno desetletje ali dve (!), da zmore postaviti svojo besedo v svet branja, preverjanja. Avreolo magije pisanja mu cefrajo posegi od zunaj, priznavanje objektivne realnosti je neizbežno in Hudnik tega ne zanika. Njeno priznavanje pa še ne pomeni vpogleda vanjo. Oblika in zakoni delovanja njenega mehanizma so le domneva in ta manko vseobsegajoč. Beseda je samo ime videza in njena moč utelešenja prepuščena trenutku v mitski preteklosti.

Manjšo vlogo odigra v knjigi Sveti goslač. (Oseba iz zgodbe dobi to ime po neki freski, ki pa jo je zob časa že načel. Ruinirana slikarja ne omogoča prepoznavanja prvotne podobe. Identifikacija je le domnevna.) Figura Svetega goslača namreč

premore posebno udobnost: občasno se sme umakniti v nekakšen sanatorij, zave-
tišče. Vedno le po lastni želji in vzgibu. Ta komoditeta redke vrste nam pravi, da
je nenehen kontakt s šumom sočloveka sojenost in tako nam je jasnejši pridih po-
svečenosti, ki pripada Julijanovi (Hudnikovi) nočni recepciji. Vendar je ta misel
prisotna v tekstu le epizodno.

Sicer pa je pripovedovanje o stanju stvari vpricho nenehne premene razmer in iz-
hodišč eksistiranja, ki obvladuje celoten roman, tako ali tako jalovo. Vendar pre-
daja ni v skladu z etiko Julijana O. Namigi, preklici in variantni zarisi postavljajo
ovire pred bralca v njegovem iskanju stika z junakom in njegovo resnico, ki je tako
zamegljena, da šele takrat, ko že misliš, da prepoznava, obtiči v minjenosti. Pa
vendar je v vsak tak preklic že vstavljeno novo iskanje, hotenje. Nekaterim se to
seveda ne posreči in obupajo. Kot recept proti temu je v dogajanje vložena zgodba
s celo štorijo okoli izginevanja, prikazovanja in dokončnega ponikanja (z njim
vred) v žrelu nerazumevanja. Naglašena ironizacija v zvezi z zgodami in nezgoda-
mi okoli ne-objavljanja (ne-izvedbe) je samozavarovanje v smislu dviga sposob-
nosti toleriranja lastnega eventualnega neuspeha. Takšno ravnanje pa pripomore,
da ta vložna zgodba nekako pade izven organskosti celotnega besedila, četudi je
zapisana na istih zasnovah kot ostali samoanalitični elementi pripovedi, ki pa so
vendarle precej bolj naravno umeščeni vanjo.

Strah Marka Hudnika (ali pa Julijana O) je bil neosnovan. V pisanost v slovensko
prozo je tukaj in zagotovo mu je omogočena z neeklecticizmom. Izogibanje kon-
vencijam je obrodilo sad, ki sicer premore svojo lupino na horizontu členjenja in
iskanja umeščenosti avtorskega in epskega subjekta v dogajanju. To pa, navzlic
svoji navidezni kaotičnosti, premore sebi lastno antropomorfnost. Branje je omo-
gočeno s pretehtanim jezikom, ki je prilagojen konstrukciji in se ob zapletih izogi-
ba preintenzivirani inovativnosti.

Toda že omenjena doslednost še enkrat obudi preklic in zaskoči bralca: v zaključ-
nih stavkih se zapiše sklep, da je končno prišel čas za pričetek pisanja! Nam govori
o ne-pisanju za nazaj? Ali pa je to zaobljuba (namenjena samemu sebi ali nam?)
za vnaprej? Vse je spet v senci dvoma. Vprašanje je seveda, kam bo nagnilo Marka
Hudnika. Kajti poleg mnenja, da roman odмира, obstajajo tudi prepričanja, da se
je sposoben vedno znova revitalizirati skozi novo obliko in postavitev. Slovenska
knjiga bi verjetno pridobila, ko bi Marka Hudnika z istim žarom kakor v Julijanu
O zaintrigiralo svojo misel o pisanju postaviti v to, verujočo stran.

Bojan Žmauc

Peter Kolšek

Frančišev Ego trip:

FRANČIČEV EGO TRIP: POTOVANJE K »SVETLO-NOVEMU«
ŽIVLJENJU

Zelo očitno je, da je precejšen del mlade slovenske proze pristal v območju socialne literature. Čeprav je oznaka močno ohlapna in imenuje kvečjemu poglavitno tematsko razsežnost tega pisanja, je hkrati edino primerna za povzetek tipoloških lastnosti literature, kakršno v zadnjih letih publicirajo A. Blatnik, F. Frančič, B. Jukič, F. Lainšček-Feri in seveda še marsikdo. (A prav gotovo ne E. Filipčič, U. Kalčič, M. Kleč, M. Potokar – njihova proza ostaja zavezana modernistični skušnjaji, z močno poudarjenimi elementi ludizma.) Socialna literatura, o kateri je beseda, ima seveda prav malo skupnega s socialnim realizmom 30. in 40. let, z analizo družbenega ozadja junakov, z ideološko tendenco, s kanoniziranim realističnim izrazom, zato pa mnogo več s psihološkim aspektom junakov, pri čemer je njihova »socialnost« artifizirana v različnih variantah moderne proze. Ali to vendarle pomeni, da so nekateri nastavki novejšje slovenske proze zasegli prostor, ki vsaj v temelju ne podlega orientaciji, kakršno sta v zgodnjih sedemdesetih letih zastavila na primer M. Švabič in D. Rupel?

Kar zadeva Franja Frančiča in njegovo knjigo EGO TRIP, vsekakor da. Čeprav Frančičeva proza v tematskem smislu marsikaj dolguje Božičevi, je to zbirka šestih avtentičnih pripovedi. Avtentičnost je v tem primeru izraz osnovne eksistencialne pretresenosti, ki je sicer zgledna literarizacija ne more prikriti. Vendar Frančičeva proza ni avtobiografska v vulgarnem pomenu besede; avtobiografičnost je mogoče zanesljiveje razpoznavati le iz trdovratnega ponavljanja določenih motivov, ki se v gradivu pojavljajo kot manifestacije podzavestnih mehanizmov. Prav tako je mogoče reči, da ima vseh šest pripovedi enega samega junaka, ne glede na spol, ki ga avtor nagovarja s »ti«. V drugosebnem pripovednem načinu dobiva epski subjekt splošne karakteristike, ki ga po eni strani prav zaradi logike splošnosti oddaljujejo od avtorja, po drugi strani pa je to položaj, kjer se avtor deklarativno srečuje s svojim notranjim jazom. Kaj vse to pomeni za uprizorjeni epski svet? Nič manj kot to, da je ta svet okrnjen v svoji epskosti, »objektivnosti«, pitoreskosti – pač na račun ekspanzivnega subjektivizma. V Frančičevi knjigi je nedvomno na delu izrazita lirski struktura; bolj kot za pripoved gre za izpoved, pri čemer seveda ostaja besedilo docela podvrženo mimetičnemu principu.

Frančičevo »potovanje« uprizarja predvsem psihološko-emozivni aspekt socialnega dna, kakor ga doživljajo otrok, adolescent in mladenič. Gre za potopis, ki osvetljuje koridorje lumpenproletarskega in deklasiranega življenja, življenja po kazensko-popravnih domovih, zaporih in umobolnicah, življenja, ki je ves čas »onstran« in ki zlasti mladostnikovo psiho zjekleni v zavest, da ni mogoče storiti ničesar, da je treba vso to kalvarijo pač vzeti nase v vseh njenih brezupnih razsežnostih, kajti **zmeraj je določen procent odpadka** (122). Začne pa se v družini: **Familija je črna luknja med nemočnim cmizdranjem in kasnejšim zavedanjem, ko nimaš nobenega vpliva na tisto, kar se je zgodilo. Kako je že rekla naša mati: Kar jokaj, jokaj, vsaj scat ne bo treba!** (102)

Otroško-mladostniška optika sveta, v katerem je – po prostodušni ljudski terminologiji – oče pijanec in mati kurba, seveda ne more biti drugačna kot čustvena; takšna je tako v najbolj brutalnih samoohranitvenih reakcijah kot v trenutkih seksualnih zmag, ki so v tej situaciji edino mogoče področje zmagoslavja. Frančičev junak nenehno zadeva ob svojo akumulirano neizživetost, ob življenje, ki lebdi za empirično eksistenco in ki je nepreklicno nedosegljivo. Takole pravi junak naše zgodbe v svojem velikem samopomilovalnem monologu: **ti le spi, Anja, ko se prebudiš, se odpraviva nekam na jug, gola bova tekla po travi, valila se bova po strminah, ure in ure se bova fukala in štela oblake, o Anja, koliko neizsanjanega je, kako zajeban je, da ne moreš čez, čez to prekleto mejo, da ne moreš iz sebe, da bi se odlepil in poletel v deželo zmagovalcev, ... Neizsanjanost** pa je drugo ime za hrepenenje. Na tem mestu je Fračičev junak silno blizu cankarjanski hrepenenjski melanholiji. Ko junak v predposlednji pripovedi povzema svojo usodo, ki je zajeta v statistični **procent odpadka** in ki ga je pripeljala do fizičnega umora, s katerim je dokončno obračunal s svojo poslednjo in najvišjo svetostjo – ljubeznijo kot kategorijo urejenega sveta, se mu utrne naslednja miniaturna vizija: **Ko bom velik, bova jaz in ti sedla v kočijo. Odpeljeva se po Majdi. Tam bosta tudi oče in mati. Mati bo rekla, da ni bilo tako, da je to bilo v nekem drugem življenju. Vsi trije se bomo objeli. Solze bomo imeli v očeh. – Oče in mati bosta spredaj, prišla se bosta za roke, midva z Majdi bova sedela zadaj. – Hi-jo, boš pognal konje. – Nebo je tako veliko.** (144) Transformacijo božičevskega socialnega podzemlja v cankarjansko hrepenenjsko eteriko, v kateri je »svetlonovo« življenje edino na voljo, omogoča prav otroška perspektiva Fračičevega junaka. Zato je v literarnem smislu Frančičev **trip** pretresljiva blodnja od Božiča k Cankarju, od socialno bestialnega sveta k duhovni ižlealiteti kot ekstraktu normiranih medčloveških razmerij. – Kakor je v psihosocialnem smislu knjiga prav gotovo izvrstna anatomija mladostne delinkvence.

Frančičevo delo predstavlja eno od izvirnejših vračanj k socialni literaturi. Enako radikalno izpostavlja družbeni substrat kot njegovo jezikovno artikulacijo. Nabitost s primarno, »otroško« bolečino, s prizadetostjo in ranljivostjo pa seveda ne govori toliko o perspektivi te literature kakor o osnovni možnosti avtorjevega literatstva.

Peter Kolšek

Vid Snoj

Loreanina razkrojevalna rast

Ob branju knjige Borisa Jukića Loreana in druge novele, Pomurska založba, 1984

Čeprav povezujoče se z navidez rahlimi vezmi, se novele Jukićeve druge novelistične zbirke – prva, Ukleta graščina, je izšla leta 1980 – zaokrožujejo v smiselno literarno celoto. Že sam naslov opredeljuje njeno kompozicijo: Loreana, sicer kolikostno manj obsežna, a pomenljivo postavljena za sklepno novelo, si je z drugimi v vsebinsko uravnoteženem somerju in v tem slednjem je participirano avtorjevo dvostransko razmerje do sveta, ki se kaže skozi literarne junake, precej ekscentrične ali navsezadnje samo posebne, ne pa morda tudi notranje organska razkladnost takšnega razmerja. Kot prvotna in obenem najraztegljivejša spoznavna razsežnost se v večini Jukićevih pripovednih postopkov uveljavlja percepcija, doje-manje sveta prek čutil, in v radikalnejši obliki iz nje izhajajoča tema spolnosti, ki z različnih razdalj odmerja strukturo posameznih novel. Usode osrednjih literarnih oseb, začrtane s takih perceptivnih nastavkov, se gibljejo izključno znotraj meja svoje zasebnosti, ta pa se le včasih vtiri v širše kroge družbenega življenja, kolikor si ga sploh vsakič sproti ne prikroji po svoji meri; torej ga ne izpostavlja, temveč povsem poljubno povzema vase.

Novela Filozofi, uvodna v dobesednem pomenu, je zasnovana na principu prazne oziroma izpraznjujoče se in hkrati polneče se pišoče zavesti in – polifono, da se v njej izmenično oglašajo in uglašujejo glasovi. Pravzaprav niti ne gre za značajsko niti za časovno ali prostorsko profilirane osebe, saj ti glasovi, moški, iztrgani iz kakršnegakoli že konteksta, zgolj pripovedujejo o svojih spolnih izkušnjah z ženskami, omenjeni princip pa piscu omogoči, da jim s tankim poslušom prisluhne in zapiše njihove govorne, celo narečne različice ter vplete mednje iz obrobnih banalnosti v duhovito poantiranost uperjene anekdote o znanih osebah, verjetno izmišljajske, na primer o Andréju Gidu. V tej noveli se tudi nakažejo smernice, po katerih so ubrane sledeče, »Eros (Tanatos se mi je vedno zdel nesmisel za tistega, ki živi in ljubi)«, kakor zgoščeno izreka eden izmed glasov, da se tematsko jedro še bolj izlušči in reducira na spolnost. Nadalje se namreč razjasni, da se ta dogaja ob primanjkljaju, skoraj odsotnosti naravne ljubezni – take, ki prek stika dveh nasprotnih spolov nenehno svet deduje v prihodnost - in ob prisotnosti tiste drugačne, nenravne.

Od tod potečejo novele, ki obsežajo večji del zbirke. Obdelujejo različne motive iz tematskega območja deviantne spolnosti, recimo motiv impotentnega moškega v Tujcih ali masohistične nosečnice v Prepovedanih igrah, dokler se ne potencirajo v stopenjsko najvezdružnejšo incestno situacijo med materjo in sinom v novelah Materi in Nori pesnik. Njihova notranja gradnja se postopoma navzema sukcesivnosti, četudi dogajanje sem in tja silovito preokrene v drugačno časovno perspektivo; tako rekoč neopazno se prestavljajo iz urbanega v podeželsko okolje, vendar tovrstne miljejske zamenjave ne izzovejo vidnejših vsebinskih premikov, kajti preprosto poniknejo v zasebnost in v nje izostreni vrh – spolnost, zasebno do neznosnosti. Temu ustreza še spremenjen literarni prijem: novele izpisuje bodisi kot kombinacijo monološkega in dialoškega govora oseb – najčistejša v tem po-

gledu je Poskus – bodisi kot personalno pripoved z glediščne točke tretjeosebne vseobvladujočega in obenem odmaknjene pripovedovalca, katero si lastijo nekatere navedene, najdrznejše. Taka distanca odmeva nonšalantnost, ki jo je, zasejano med vrstice, mogoče prebrati – že motivi konkretne sprevržene seksualnosti sami na sebi so dovolj groteskne podobe, da lahko utelesijo spremljajoče piščevo občutje.

Zbir teh in takih novel pa dobi svoj komplementarni antipod v Loreani, ki ga s svojim presentljivim zasukom in naraščajočo težo zmore odtehtati. In že ni nključje, da sta protagonist deklica s tem imenom in pisatelj – sicer res fiktivni, a vendar – hkrati tudi prvoosebni izpovedovalec, ki se odgovornosti noče več izmikati niti izmakniti. »Namenil sem se govoriti o Loreani. O njej, da, ker me ob misli nanjo še vedno stisne pri srcu in zajema čustvo, ki mu ne vem imena,« začinja in brez zastranitve ali zaviralnih momentov spleta zgodbo, kako ga deklica prihaja obiskovat, kako je njena mama ne pride iskat v vrtec, kako ga njegova hčerka vpraša, zakaj je bila rojena. V primerjavi z mejnimi, človeka razčlovečujočimi prizori iz prejšnjih novel je Loreanina »tragika« nezatna, kljub temu pa pisatelj skozenjo doživi svojo katarzo; nevzdržno in neznosno je ostati v dometu destruktivnega spola in odrešujoče izstopiti iz od njega determiniranega veristično-domišljjskega območja zasebnosti v osebno otroško resničnost, njeno brez krivde krivo nedolžnost, od rojstva zdaj in za zmeraj naprej z vanjo vtisnjenim izvirnim grehom.

Razpne se kupola nad temeljem piščeve prizadetosti, da poveže obe njegovi strani, z razpirajočim vprašanjem, implicite pričujočim že v tekstu, na samem obodu. Čemu taka razkrojevalna rast otroka v človeka? Če se je perceptivno sprejemanje sveta vzpostavljalo kot edino zveličavno, se je zdaj zganila in ga oklenila moralična avtorefleksija – in vzvratno razlila luč nad pripovedovanje o spolnosti (odraslih). Pod navidezno indiferentnostjo se je razkrila avtorjeva čustveno nanjo izrazito agresivna reakcija, medtem ko se je ob otroški nedolžnosti zmeščala, razčustvovala.

Tudi kompozicijsko se je zbirka strnila, in to po antitetičnem principu. Loreana in druge novele, slednje gledane seveda celostno, se med seboj izključujejo; Loreana, otrok, pač v njih ni navzoča, se ne sooča s spačenim svetom odraslih. Zato je umanjkala tista subtilna kohezijska sila, ki večno vsaksebi težeča nasprotja obdrži v razklanosti enosti.

Luka Novak

Drago Jančar, Severni sij

Poanta romana *Severni sij* je zelo jasna in moč bi bilo trditi, da je možna v bistvu samo ena prava interpretacija vsebine, ki ni tako zapletena, da bi jih premogla več. To je seveda interpretacija na osnovi stiske, tesnobe kafkovskega človeka, ki nekaj išče oziroma čaka, obenem pa je ujet v nepojasnjene sile. Več kot očitno je, da je Jančar zgradil svoje delo na eni od interpretacij Kafkovskega dela, predvsem *Procesa* (s primesmi *Gradu*). V tem početju ne vidim nič negativnega, dokler podobnost ne postane preveč očitna in vsiljiva.

Josef Erdman – glavni junak – o katerem skozi celotno pripoved pravzaprav ne vemo nič določenega (in še o tistem malem, ki nam je o njem znano, izvemo na koncu, da je izmišljeno), prispe v mesto, imenovano Marburg am Drau. Tam hoče počakati poslovnega partnerja, v resnici pa se je ujel v past in prav to mesto postane kraj njegove pogube. Poleg tega je Maribor njegov rojstni kraj, na katerega ga veže nekaj stvari, predvsem krogla, ki se je spominja iz otroštva, in naj bi stala v neki cerkvi. Ta krogla je pomemben motiv in daje romanu smisel; predstavlja namreč svet, v katerem mirno niha magnetna igla, ki ob zgodovinskih preobratih vztrepeta in ponori. Erdman je prispel v mesto ravno v času, ko je bilo ozračje pred drugo svetovno vojno že napeto, čutiti je bilo, da se pripravlja nekaj hudega, apokaliptičnega in zlega. Giblje se v različnih družbah in tako Slovenci kot Nemci ga obsodijo, da je takšen ali drugačen vohun, agitator ali kaj podobnega; vsem se zdi sumljiv, čeprav za to ni pravega razloga, le namen njegovega prihoda se zdi nejasen.

Vsi detajli kar nekam preveč kažejo na Kafko (naj se še tako trudimo to opravičiti s trditvijo, da gre za kafkovsko podobo našega časa): nepojasnen prihod neznanca v tuje mesto, neutemeljena obsodba tega človeka, ki trdi, da je v mesto tako rekoč poklican, inštitucije, proti katerim ničesar ne more, končno pa tudi imena (Josef Erdman – Josef K.; Franjo Samsa – Gregor Samsa).

Roman je grajen z mnogimi sanjami, halucinacijami, mešanico realnosti in fantazije, kar vse se dogaja predvsem v junaku samem, torej z vidika personalnega pripovedovalca. To nam pokaže, da je junak nekoliko zmeden, išče tisto kroglo, svet, ki bi ga rad tako rekoč zaobjel, obvladal, vendar ve, da ga ne more in mu ni dostopen. Ve, da v tem svetu ničesar ne predstavlja, da je del igre, kjer je le statist. Vse, kar mu je preostalo, je spomin, ki ni čvrst, in zanimanje za človeka, antropologija s primesmi mistike. Politika ga v bistvu ne zanima, spremlja jo le z bežnim pogledom, zato pa nas Jančar s preskokom na avktorialno pripoved seznanj z mnogimi podrobnostmi v zvezi s položajem v svetu. Od Kafke ga ločijo prav ti konkretni geografski in zgodovinski opisi, ki delajo iz Severnega sija tudi zgodovinski roman.

Toda seciranje dela od osebe do osebe, dogodka do dogodka bi ne imelo smisla. Gre predvsem za to, da je ustvarjeno mračno in zadušljivo vzdušje, v katerega pade »svetli« junak, ki hoče zopet prodreti vase, v svoj spomin, ki pa ga takšno vzdušje odklanja. Tako nekje sredi knjige trdi tudi Marjetica, junakova ljubezen, češ da človek niti nima lastnega spomina, vse je zgolj slučajno.

Mogoče je roman dosegel tisto, k čemur teži, mogoče pa tudi ne. V bralcu brez dvoma ustvari neko turobost, vendar je vprašanje, če le-ta deluje pozitivno ali negativno. Če je njen učinek pozitiven, potem nas prisili k razmišljanju o temah, kot so ničnost posameznika in njegova izročnost družbi, usoda sveta v miru in vojni, in končno severni sij kot preroško znamenje zla. Če pa deluje negativno, potem nas potiska v popolno apatičnost in se nam roman, naj se zdi dober ali ne, enostavno upre; upre se nam dogajanje v njem, upre se nam Erdman in upre se nam tak svet, ne nazadnje pa tudi taka literatura. Kajti literatura, ki nas stori apatične, je čudna, pravzaprav slaba, ker nam vzame misli in zagnusi voljo do življenja. Toda vse bolj se mi dozdeva, da je namen tega romana dejansko vplivati na bralca z neko apatičnostjo in ga onemogočiti. Naj bo še tako poln simbolov (če nekatere stvari v njem tako razumemo), podob, namenov in idej, nas vse to skupaj ne prevzame več, pusti nas hladne in nedovzetne, roman bi najraje čimprej pozabili. Možnosti je več: lahko je to res avtorjeva želja in se mu umetnost kaže kot nekakšno sredstvo, ki deluje direktno na bralčevo psiho in jo začasno uniči (torej kot parodija na »pozitivno« umetnost, kar bi lahko sklepali tudi iz tega, da je kaskovski svet postavljen v realen okvir, kar ga kaže v nekoliko bedasti in smešni luči, potemtakem tudi kot nekakšna parodija samega Kafke). Možno je, da to sploh ni avtorjeva želja in roman ni uspel. Lahko pa je uspel in sploh ne deluje izničevalsko, ampak nas povzdigne.

Severni sij je pisanje, ki nosi v sebi idejo precej konvencionalne narave in je v umetnosti že nekako izčrpana. To bi lahko bil razlog, ki bi napeljal Jančarja na to, da ideji (kljub drugačnemu videzu) ne bi posvečal prevelike pozornosti in bi jo s tem parodiral. Presegel bi njeno konvencionalnost z notranjo formo ali strukturo svojega dela. Videti je, da je to poskušal na vsak način, čeprav nisem prepričan, da je bila temu razlog konvencionalnost ideje (morda se zdi avtorju še vedno zanimiva za umetnost), pač pa čisto poigravanje s formo.

Tok pripovedi je, kakor ugotavlja tudi Aleksander Zorn na platnicah, troplasten, kar naj bi predstavljalo novost. Morda to v nekem smislu tudi je, toda na žalost roman razbija in mu jemlje homogenost. Takšnih in podobnih optik si je moč izmisliti še mnogo, verjetno pa to ni pristop k temu, da bi bilo delo čimčvršča celota. Erdmanova psiha se izgublja v opisih drugih ljudi, v opisih časa in zgodovine, torej ravno v tistem, kar Jančarjeve postopke loči od Kafkovih. Mar je to spet aluzija na parodičnost? Ponekod ti opisi, ki eden iz drugega sledijo, povzročajo nepotreben patos (ko gre, za primer, za pokop doktorja Bukovskega, se poglavje konča s stavkom: »Tam ne bo udarila niti ena žila niti enkrat več,« kar je le poceni zanese-njaštvo za ilustracijo teze, da so vsi ljudje enaki). Celoten efekt tega »svetovnega očesa« je neko žuganje s prstom, ki ni več le artistski postopek v obliki vsevednega pripovedovalca, ampak kratko in malo moraliziranje, podrejeno tej ali oni ideji, kar kaže, da je bil tej ideji podrejen tudi Jančar in je ni parodiral.

Roman je tako vertikalno (optika) kot horizontalno (dramaturgija) grajen trodelno. V prvem primeru troplastno, v drugem trikotniško. Ekspozicija bi morala biti temu primerno kratka in učinkovita, da bi se na njo postavil močan zaplet, ki bi pripeljal do napetostnega vrha. Nasprotno pa obsega ekspozicija okrog sto strani

(kar je skoraj polovica romana), to pa je znatno preveč. Verjetno je to prav iz razloga, da je roman troplasten in se tudi ekspozicija dogaja na treh ravneh: ekspozicija Erdmanove psihe, ekspozicija mestnega življenja in zgodovinskih podatkov, ekspozicija svetovnega očesa, ki implicite razsoja. Zaplet pripelje vse troje do skupnega vrha, ki ga predstavlja severni sij. Zgodovinski konec je jasen, ker ga pravzaprav poznamo že od vsega začetka, ostane le še Erdman. Ta znori in postane apatičen, nenevaren za družbo: odpeljejo ga iz mesta nazaj k materi v Lienz, kjer bo ves čas pripovedoval o svojih pripetljajih v Mariboru. To je dosleden konec glede na idejo. Ne ve se, kdo je Erdman, kaj prazaprav hoče, zavit je v skrivnostnost in tudi sam ničesar točno ne ve. Zaveda se samo svoje ničnosti ob tem, ko magnetna igla v notranjosti zemlje niha. Naj se tega torej zaveda tudi bralec ali naj se vsemu le smeji?

Razen nekaterih dobrih podob, ki pa izpadajo iz stilističnega konteksta (delo je pisano nekako realno in to, da na nekem mestu »groza teče po ulici navzdol« ne spada povsem s proznim odnosom do stvari), in nekaj odličnih duhovitosti, Severni sij ne prinaša posebnih novosti, v oči pa pada tudi to, da je tekst slovnično dejansko obupen. Zakaj tako, ne vemo; če Jančar ne pozna slovnice, bi morala imeti Pomurska založba lektorja, toda videti je, da ga nima. Če namreč takole bežno preštejemo manjkajoče vejice, ugotovimo, da jih pogrešamo 95, najdemo pa jih tam, kjer so nepotrebne. Tekst se verjetno ravna po pravilu: postavi nepravilno postavljene vejice na pravilno mesto.

Maja Vidmar

Razdalje telesa

Vprašati se moramo seveda, s kakšne vrste poezijo imamo pri Maji Vidmar sploh opravka. Ali gre tu res za poezijo, kakor pravi Jože Snoj na platnicah, ki je šele začetek same sebe (če jo pojmuje kot organizem) in je torej le telesna podskočna deska za miselne in drugačne sfere (sfere večnega tretjega?), ali gre res le za začasno izročnost telesa omamni pogubnosti, izraženi na docela nov način, »ki je daleč od sentimenta in humanistično sladkih in obrabljenih ljubavnih vzorcev«? Kaj pravzaprav pomeni, da je neka poezija daleč od sentimenta in kaj so humanistični sladki vzorci? Slednji so verjetno le prijeten besedni skupek, s katerim pa ne pridemo daleč, če skušamo neko poezijo okarakterizirati, saj konec koncev formulacija ni logična. Pomembnejše bi bilo ugotoviti, kje je v tej poeziji sentiment, kakšen je, in če sploh je. Če sentiment razumemo negativno, torej kot nekaj osladnega, bi lahko trdili, da mu je ponekod poezija Maje Vidmar celo zelo blizu; če pa ga razumemo v pozitivnem smislu – kot čustvo, ki je nekaj lepega – mu je verjetno res zelo daleč, celo tako daleč, da se včasih upravičeno sprašujemo, če avtorica sploh premore še kakšno zanimivo čustvo. Kljub temu bi se motili, če bi si Razdalje telesa predstavljali kot nekakšen vstop v hladnost, ki se bo še razvila in po-

stala pravi koncept (o katerem zaenkrat še ni sledu), odbijanje ljubezni, v stekleno čisti svet podob, ki so pač hladne, in ne osladne. Problem je v tem, da se celotna zbirka izogiba kakršnemukoli drugačnemu »čustvovanju« od telesnega. V pesmih obstaja le telo, ki je precej nespretno vpleteno v poezijo, ki prave, romantične sentimentalnosti ne pozna, kaj šele, da bi jo v sebi nosila. Pred seboj imamo vizitko ženske, ki jo je ženska ustvarila sama o sebi, in mimo dejstva, da je to prav ženska, ki se same sebe zaveda, ni mogoče. Če bežno pomislimo, nam pride na um, da stoji pred nami slovenska inačica Caroline, ki je živel v času nemške romantike in njen priimek ni znan, ženske, ki predstavlja romantično ženskost par excellence in se do popolnosti predaja moškemu, pa naj bo to njena izbira še tako začasna in nepremišljena. Vendar je treba imeti pred očmi, da je stal za Caroline močan koncept, ki je tako obnašanje nekje narekoval in osmišljal, ni šlo le za larpurlartistično poigravanje s telesom, ampak za prefinjen obroč čustev, ki ga je romantika poznala. Med moškimi Caroline je bila romantika in vezanost strastem, med moškimi Maje Vidmar v njeni poeziji pa ni ničesar. To je pravzaprav karakteristika celotnega modernizma, vendar je videti, da se Vidmarjeva tudi tega otepa in vriva med svoje moške svoje telo. Telo osmišlja celotno zbirko, telo naj bi bilo koncept te poezije.

Čutiti je žensko mehkost, pasivnost, voljo do neke vrste samouničenja, ki je na trenutke celo obscena (stran 53: Sleci me, kot da sem hrana), obenem pa si izbori popolno svobodo: »... in ne sme se ponoviti.« Predanost trenutnemu ljubimcu je sicer zanimiva, vendar postavlja celotno poezijo, ki je gradila na pristnem sentimentu in ne na telesu, na laž (kar pa ni novost). Srečujemo se z nekim neonaturalizmom, ki razgalja človekove bestialne potrebe in se predaja slasti, ki jo v tem početju najde (če jo seveda najde in ne laže sam sebi, da bi še bolj lagal drugim).

Nedvomno je tu možnost – in zdi se še najbolj verjetna – da se avtorica namerno izogiba sentimentalnosti (torej nespontanosti), ker se ji zdi v literaturi nepotrebna, neučinkovita in seveda (kar je največji sodobni očitek sentimentalnosti, in je prav zaradi tega dobila tudi že pejorativen prizvok) preživeta. Pomisliti je treba tudi na to, ali je preživetost nečesa res merilo kvalitete literarnega dela ali pa je le predodek, češ da ne gre za doživljati večkrat istih stvari, ker postanejo dolgočasne. Beg iz takega dolgočasja je tudi napor Maje Vidmar, da bi našla nekaj novega. Prepričljiv ta trud ni, ker je inovacija le delna in ima krhko opro (in še slednjo je treba pazljivo izbrskati iz pesmi, da jo najdemo ali pa si jo izmislimo).

Zdi se celo, da ima pesnica tudi do poezije same telesno-strasten odnos: dobimo občutek nenehnega ljubljenja s pesmimi in zaslišimo celo latentne vzdihne, ki pa so latentni le zato, da bi ne izpadli sentimentalni. Vse to zaznamuje tesno zavezanost in predanost poeziji, ki morda Maji Vidmar ponazarja kar moškega in telo. V tem primeru se soočamo z nenavadnim odnosom do lastnega pisanja. Poezija je postala ljubljena oseba, neko telo, s katerim se igračkamo (vendar ne na pretirano umetniški način), in z njo stopa avtorica v (ne bomo rekli ravno telesen) erotičen stik. Čim pa se to zgodi, nam poezija, ki jo pišemo, zdrsne iz rok, nad njo izgubimo kontrolo, ker je ne živimo več, obrne se stran in ni več naša, kar pomeni, da iz tega ni nobenega izhoda. Potrebno bi bilo torej izmisliti si nov koncept, ki bi dal veljavo takemu odnosu in ga naredil vrednega umetnosti, česar pa Maja Vidmar (če tako misli) ni storila. Verjetno bi s tem zabredla v pretirane komplikacije in bi se ji podrla celotna zbirka, saj bi morala tak koncept kljub vsemu spet vkleniti v svojo poezijo.

Nobenega dvoma ni o tem, da je v zbirki boljša in učinkovitejša igriva in, če lahko tako rečemo, pobalinska poezija, čeprav je je manj in noče biti jedro knjige, saj ima le-ta večje pretenzije. Refleksivne pesmi se ponavadi izjalovijo v nepotrebno metaforiziranje, ki ne dosega nobenega učinka. Tako na primer v nekaterih pesmih naletimo na motiv kamna (stran 33: ženska sem/in v meni nedotakljivo/kamen), ki ga na strani 57 uporabi tudi v frazi »in kamen se ti bo odvalil od srca«, kjer pa vplete poceni pesniški trik, in srce zamenja z izlivom; to je popolnoma v skladu z njenimi načeli, saj gre tu za izogibanje sentimentalnosti – Maji Vidmar predstavlja izliv srce in s tem ustvarja svoj pesniški jezik, toda žal na zelo banalen način. Kamen je potemtakem nekaj temeljnega, nedosegljivega, nedotakljivega v njej, tisto edino žensko, *differentia specifica* ženske, ki jo zmore odkriti le umetnost sama (ali pa vsaj nakazati pot v razmišljanje). Če torej gornjih verzov ne vzamemo več kot frazo, se kamen odvali tudi od samega izliva, brez katerega telesa verjetno ni. Ni ujet in še vedno nespoznan, prepuščen je intuiciji umetnosti, poezije, da ga začuti. Toda kaj, ko pa je ta poezija moški sam in se ji je kamen od izliva odvalil, tako da ne more več do njega. Ušel je poeziji Maje Vidmar, kakor je ušla tudi poezija sama.

Pri iskanju novega je očitno igral pomembno vlogo tudi ritem, ki pa je tako nesmiselno razbit, da postane sčasoma dolgočasen in naravnost odbijajoč. Verzi so večinoma kratki in pesmi naj bi se začenjale šokantno (Moral bi... Zakaj ne... Ko boš v uho mi... Še tega ne... Tedne in tedne je...) in odrezavo, toda vedno na isti način, kar daje videz prisiljenega in pesmi razbija, tako da niso ne tematsko, ne ritmično koherentne. Nikjer ni najti prave povezave med ritmom in temami, kar je namerni kontrast, ki naj poudari antičustvenost in telo z okončanami. Toda mnogokrat najdemo tudi motivne kontraste, ki sicer v pesmi na strani 51 učinkujejo zelo medlo, vendar je pri pazljivem branju opaziti, da so. Sprva se pojavi nekakšen mir, ki naznanja ljubezen in ga označuje beseda gnezdo kot motiv. Nato nastopi pojasnjevalna negacija, ki predstavlja prelom z ljubeznijo in gnezdi, ki jih le-ta plete (imamo namreč dvoje gnezd, ki delujejo nekoliko tragično in patetično, težeč k zlitju, ki ga verjetno na koncu pesmi ponazarja zopet izliv): »In nisva hotela.« Končno se sprijazni z resigniranim trpljenjem, »ker ni še čas črnega izliva, ki ga ne želiva«. Gnezdu nasproti so tu postavljeni bolj živčni drobci: gnojne muke, drobovje, črni izliv. In večkrat je opaziti tendenco po gnusu, vendar so prisposode za to po celotni zbirki preveč raztresene, da bi dosegle večji učinek. Tudi ljubosumje, eno standardnih ljubezenskih tem, obravnava Maja Vidmar tako, da ga ironično izpodrine iz življenja in podari zmago spet telesu, ki je od ljubosumja še močnejše. Skratka: telo je s svojim izlivom premagalo tako srce kot ljubezen, čeprav hoče biti poezija, ki vse to skriva v sebi, obenem šokantna (inovativna), ljubezenska (erotična) in esteticistična. Toda v njej ne najdemo ne živčnosti in napetosti, ki sta potrebni za pretresljivo umetnost, niti ne sreče, pomešane z žalostjo, ki je potrebna za resnično ljubezen, in prav tako ne miru in lepoti, ki je potreben za esteticizem. Pred seboj imamo le-gmoto poročil telesa, ki se prepletajo v brezbarvnem in neizrazitem – na žalost za Slovence že tipičnem – kaosu.

Marko Uršič

Dies irae, dies illa...

Zapis ob branju romana Umberta Eca *IME ROŽE (Il nome della rosa)*, 1980), ki je izšel v slovenskem prevodu Srečka Fišerja pri Mladinski knjigi, Ljubljana 1984

»Knjižnica gori!« je zaklical Miklavž iz Morimonda v peklenem plesu sklepnega poglavja velikega »apokrifnega rokopisa« Umberta Eca o »največji knjižnici krščanstva« v srednjeveškem benediktinskem samostanu. Antikristove sile, ki so se stoletja pletle in skrivale v knjižnici-labirintu, v »znaku labirinta sveta«, se tiste usodne noči razplamtijo v apokaliptičnem požaru, kakor da izpolnjujejo razodetje vseh preroških knjig in komentarjev k *Apokalipsi*, ki jih je knjižnica zbirala v svojih stancah in ki so jih menihi prepisovali iz roda v rod. Ognjeni zublji goltajo dragocene rokopise, z zlatom izvezene in z nebeško modrino iluminirane inicialke, tisočletja stare uganke, spomine, ki segajo onstran roba časa... Ogenj ne prizanese knjigam *De vegetalibus* niti *De causis*, ne rokopisu *De pentagono Salomonis* Rogerja iz Hereforda (ga danes še najdemo v kakem katalogu?) niti *De laudibus sanctae crucis* Hrabana Mavra, zgorita tudi *Coena Cypriani* in drugi del Aristotelove *Poetike* (ki se je, kot kaže, izgubil za vekomaj), izgine *Libellus de Antichristo*, ki naj bi ga spisal neki Adson iz Montiera-en-Der, pa *Liber monstrorum de diversis generibus* in še tisoče in tisoče knjig, sholij, komentarjev, parafraz, eksegez, sentenc, taktatov, verzov, prisposodob, znakov... Marsikateri tekst bo v stoletjih, ki sledijo, zatnil ne le v pozabo, ampak v pozabo pozabe, kakor da ga nikoli sploh bilo ni. Morda se bo do naslednjega tisočletja ohranil spomin na požar kot legenda iz davnine, kakor izročilo o uničenju Sodome in Gomore, padcu Babilona, razrušenju Troje, katastrofi velike aleksandrijske knjižnice... največje knjižnice antičnega sveta. In vendar – le kako je sploh mogoče še kaj dodati? – ko je bil William Blake »v tiskarski hiši v Peklu in opazoval način, s katerim je znanje posredovano od rodu do rodu«, je vprašal preroka Izaijo, »če bi lahko počastil svet s svojimi izgubljenimi deli; odvrnil je, da ni bilo izgubljenega nič vrednejšega. Ezekiel je podobno rekel za svoje delo.« (W. Blake, *Poroka Pekla in Nebes*, Dragoceno videnje) Kakšen vražji smisel za humor! Angeli, tako tisti padli kakor tudi oni, ki v nebeških sferah še čakajo na poslednji ukaz božje previdnosti, – se smehljajo.

Rečeno je bilo: Večnost ljubi sadove časa.

K temu dodajam: Bog jemlje Besedo (spet) k sebi.

V začetnem poglavju Ecovega romana prijašeta do vznožja častitljive opatije v srednji Italiji (piše se leto 1327) dva meniha: starejši, angleški frančiškan Viljem iz Baskervilla, in mlajši, benediktinski novic Adson, pripovedovalec zgodbe – »avtor rokopisa« *Ime rože*. Takrat še ne veda, da na goro ne prihajata zgolj po cesarjevem naročilu, namreč z namenom, da bi posredovala pri pogajanjih med po-

svetno in cerkveno oblastjo, ampak da ju zgoraj v Zgradbi knjižnice-labirinta čaka razvozlanje skrivnostnega teksta (pravzaprav dveh tekstov), iskanje »prepovedane knjige«, zaradi katere se v naslednjih sedmih dneh zgodi vrsta umorov po apokaliptičnem vzorcu sedmih tromb. Njuna detektivska pot je zapletena in bi zadovoljila gurmanski okus ljubiteljev Sherlocka Holmesa, vendar v pričujočem zapisu ni moj namen, da bi jima sledil po tej poti (česar tudi ne bi mogel), temveč bom skušal nakazati, kateremu TEKSTU, kateremu izzivu knjižnice-labirinta-sveta sledita protagonista. Najprej lahko rečem: Adson in Viljem iščeta »prepovedano knjigo«, shranjeno globoko v knjižnici, knjigo, ki poleg dveh manj pomembnih tekstov vsebuje dva skrivnostna spisa – imenoval ju bom kar Adsonov ter Viljemov »prepovedani tekst«, naslova obeh spisov pa bo bralec v labirintu Ecovega romana našel sam (če ju že ni), da bo imel večji užitek pri branju. Seveda v požaru zgorita oba rokopisa z ostalimi vred.

Adson, če začnemo pri mlajšem, je redovniški novic, ki sledi modrosti svojega učitelja Viljema ter obenem doživlja radosti in muke, predvsem pa skušnjave mladega človeka, ki je zapisal svoje življenje Bogu. Tako rekoč nevede in malone proti svoji volji išče »tekst«/izziv čutnosti, splet vizionarske domišljije in čutnega poženja, ki zaobsega tako erotično ljubezen kakor tudi mističen zanos ter misterij Kristusovega trpljenja in zveličanja. Ko Adson skupaj s svojim učiteljem obiše v samostanu starega mistika Ubertina. Ubertin pravi Viljemu: »Se spominjaš, ko sva se zadnjič srečala v Umbriji? Takrat sem ravno ozdravel, ozdravila me je tista čudovita ženska s svojim posredovanjem . . . Klara iz Montefalca . . .« (sv. Klara, svetnica iz Assisija?). »Ko se žensko bitje, po naravi tako sprevrženo, povzdigne do svetosti, takrat lahko postane najbolj vzvišena nosilka milosti. Saj veš, da je vse moje življenje navdihovala najstrožja vzdržnost . . .« itd. (glej str. 69). Pri Ubertinu ne gre, kakor bi lahko površno pomislili, za svetohlinstvo in hinavščino, – ne: gre namreč za vse kaj hujšega! Gre za »izvirni greh«, ki je vpisan v samo Kristusovo utelešenje, v božji pasijon Sina človekovega, v najvišji Zakon krščanske vere in sveta. Ubertinove besede se Adsonu močno vtisnejo v spomin. Pozneje jih poveže z nauki heretičnega patra fra Dolcina, ki je pridigal zemeljsko ljubezen, promiskuiteto, sodomijo, nekakšen »čutni komunizem«, s katerim je povlekel za seboj velike množice ter nazadnje po inkvizicijski sodbi umrl strašne smrti. »To je zgodba o človeku, ki je storil brezumne reči, ker je uresničil tisto, kar so pridigali mnogi svetniki,« pravi prosvetljeni Viljem (str. 133). Adson se spominja, da je bil v mladosti priča torturi nekega drugega heretika (ki je bil morda pozneje proglašen celo za svetnika) in da so mu takrat samogibno prišle z ustnic besede o ekstatičnem zamaknjenju, ki jih je prebral v knjigah svete Hildegarde: »Plamen vsebuje bleščečo svetlobo, priloženo moč, ognjen žar, toda bleščečo svetlobo vsebuje zato, da ožarja, in ognjeni žar, da gori.« (str. 259) – Novic Adson pa z vsem svojim žarom zagori v plamenu ljubezni, ko neke noči v samostanski shrambi sreča lepo dekle, revno kmetico iz vasi, ki se je prišla prodajat za kos mesa (za volovsko srce!) in katero pozneje, ker jo ob neki drugi priložnosti zasačijo, obsodijo kot čarovnico na grmado. »In ona me je poljubila s poljubi svojih ust in njena ljubezen je bila slajša od vina in prelestne so bile njene dišave, in lep je bil njen vrat med biseri in njena lica med uhani, kako si lepa, moja ljubljena, kako si lepa, tvoje oči so kot golobi (sem govoril) in daj mi videti svoj obraz . . .« (str. 266). – Seveda, menihi so se učili besed ljubezni iz *Visoke pesmi*, na pamet so jo znali.

Toda kateri je tisti »prepovedani tekst«, ki ga (nezavedno) išče Adson? Saj so bile ljubezenske skušnje in skušnjave konec koncev tudi pri menihih nekaj – če že ne

dopustnega, pa vsaj – znanega, »napol legalnega«, za kar je treba poskrbeti s spovedjo in pokoro. Ljubavni grehi so bili relativno sprejemljivi, predvsem pa jih je znala cerkev izkoriščati in mojstriti v svoj prid že tisoč let. S stališča 14. stoletja ni bilo v njih nič kaj posebno novega, razdiralnega, kar bi bilo treba zazidati v »prepovedan tekst« globoko v nedostopen labirint. Resnično nevarne skušnje(ave) so hujše: v Ecovem romanu se nam razodene tista resnica Adsonovega »prepovedanega teksta«, zaradi katere je – s stališča cerkve – bolje, da zgori cela knjižnica, kot da bi bila brana in splošno razkrita. Gre za ‚radikalizacijo‘ mističnega spoja med Erosom in Kristusom, med mesom in Besedo, materijo in duhom, – zaradi česar so bili že v prvih stoletjih krščanstva, ko so se kresali kanonični spisi, nauki in obredi, izobčeni mnogi heretiki, od gnostikov, valentincev, koptov, do arijancev, esenov in drugih mističnih verskih skupnosti. Adson s svojo nedopustno vizijo najde tekst z naslovom »...«, svoj »prepovedani tekst«, ki mora ostati skrit pred očmi sveta. Gre za ‚apokrifno varianto‘ poslednje večerje in (obenem) poslednje sodbe, vstajenja mesa: »Zdaj nisem več videl udeležencev pojedine in dogovorim? vse zemeljsko in sublunarno telo tistih požrešnih in žejnih praznovalec, spremenjena v eno edino mrtvo telo, izmučeno in razmesarjeno kot Dolcinovo spremenjena v eno edino mrtvo telo, izmučeno in razmesarjeno kot Dolcinovo telo po torturi... Od vsepovsod v kripti se mi je zdaj režalo, mi šepetalo, me vabilo v smrt to veletelo, razdeljeno po skrinjicah in relikviarijih, a vendar sestavljeno v svoji ogromni in nerazumni celoti, in bilo je isto telo, ki je pri večerji jedlo in se opolzko zvijalo, tukaj pa se mi je prikazovalo že negibno v nedotakljivosti svoje gluhe in slepe ruševine.« (str. 467) – Zapisano je: VELETELO. Ta misel, ta predstava-vizija (kajti za skušnjo gre), to »čutenje« (če sploh lahko KAJ TAKEGA čutimo) je TISTO NEZNOSNO, kar mora krščanski tekst – in morda vsak tekst – zakriti, izriniti iz območja vedenega. Sin človekov ne sme spoznati enačbe: veletelo = Bog, pa ne samo zaradi možnosti materialistične interpretacije teoloških tez ali neke vrste panteizma, temveč predvsem zato, ker je izriv-zabris nemogoče Besede ‚pogoj možnosti‘ vsega v krščanskem kozmosu bivajočega; gre za osrednjo prisotno/odsotno točko »božanskega načrta«. Utelešenje je v evangeliju zapisano z (raz)kritjem Besede: Beseda je meso postala. V kozmo-goniji novega testameta sta Kristus in Eros sklenila (raz)vezo, pri čemer mora Drugi ostati neimenovan. Varuhi Petrove cerkve nikoli ne smejo (ne morejo) dopustiti »mističnega združenja« Besede in mesa – kar so hotele na primer nekatere gnostične sekte – če nočejo izgubiti legitimitete svoje oblasti in razkrinkati svoje magije. Cerkev ima namreč »mistično združenje« v zakupu in ga deli svojim ovcam. Po drugi strani pa se varuhi skrivnosti ne morejo odreči odsotno/prisotni (raz)vezi Kristusa in Erosa, Besede in mesa, kakor se (kar iz tega sledi) ne morejo odreči vsem mučeniškimi ek-stazam svojih svetnikov ter eshatološkim obljubam vstajenja mesa – obljubi apokaliptične ‚realizacije‘ veletelesa. Gledano z zornega kota semiotike je ta obljuba vpisana že v ikonografijo križanja, pravzaprav celotnega pasijona, od poslednje večerje do objokovanja mrtvega Kristusa (koliko ‚zabrisane‘ erotike je v tistih motivih, npr. na sliki *Snemanje s križa* Pietra Lorenzettija v spodnji cerkvi sv. Frančiška v Assisiju ali na Giottovi sliki *Objokovanje mrtvega Kristusa* v kapeli degli Scrovegni v Padovi!). Sicer pa Kristusove obljube v vstajenje mesa, kakor jo posreduje Petrova cerkev, ni treba iskati v znamenitih freskah in starih rokopisih, saj je vsakemu kristjanu znova dana pri maši: obljuba se obnavlja pri »najsvetejšem obredu«, pri obhajilu: jem Tvoje meso in pijem Tvojo kri. Poslednja večerja kot *misterium magnum*: ». . . spet sem zagledal vse goste z večerje, vsakogar spet v

svoji podobi, in jih slišal, kako pojoč zatrjujejo, da se vse začenja znova, in med njimi deklico, celo in prelepo, ki mi je govorila: ‚Nič ni, nič ni, boš videl, da bom potem lepša kot prej, pusti me, da grem samo za hipec goret na grmado, potem se spet vidiva tu notri!‘ In mi je pokazala, Bog mi odpusti, svojo vulvo, kamor sem vstopil in se znašel v čudoviti votlini, ki je bila videti kot dolina krasot iz zlate dobe, vlažna od rose in polna sadežev in dreves, na katerih so rasle sirove pogače.« (*Ime rože*, str. 468) – Slikarja Bosch in Breughel sta poznala takšne pokrajine, naslikala sta jih zelo nazorno: »veletelo« (ali njegovi obrisi, velikanska lobanja, žrelo, votlina oči itd.) je mesto za igro tisočerih radosti, skušnjav sv. Antona puščavnika in ljubečih se parov, prepletenih v večni objem. TEGA božji otroci ne smejo vedeti in prav TO je v Ecovem romanu ‚vsebina‘ Adsonovega »prepovedanega teksta«. Kaj pa Viljemovega?

‚Vsebina‘ Viljemovega »prepovedanega teksta« je – SMEH. Knjiga, ki jo Viljem s tolikšno zavzetostjo išče v knjižnici-labirintu-svetu, knjiga z naslovom »...«, je spis o komediji, o smehu, ki odpira vse skrivne pečate, ki stopi vsako Resnico. – Se je Kristus na križu smejal? se bogokletno sprašuje učeni pater Viljem, privrženec angleških predrenesančnih mislecev, predvsem Rogera Bacona, znanilca novega veka v sholastični filozofiji. Viljemov nasprotnik, fanatični slepi menih Jorge, varuh skrivnosti, pa mu odgovarja: »Naš Gospod ni potreboval teh norosti, da nam je pokazal pravo pot. Nič v njegovih parabolah ne sili k smehu ali k strahu.« (str. 95) Viljem z ‚Ockhamovo britvijo‘ razuma analizira, razčlenjuje, razlaga, vse jemlje *cum grano salis*, postavlja hipoteze, ne pa dogmatske trditve. Njegovo vodilo je znana nominalistična sentenca: »Ni dobro pomnoževati razlag in vzrokov, če ni nujno potrebno.« (gl. str. 107) Viljema ne zaustavijo zvijačni misteriji labirinta, on je Odisej, rušilec mračnih mitov, glasnik znanosti in logike. Njegovo miselno izhodišče je semiotika: svet je velika knjiga znakov (*omnis mundi creatura, quasi liber et scriptura* ..., gl. str. 121), ki jih je treba dešifrirati, raz-ločiti, razumeti. – »Aeropagit uči.« je ponižno dejal Viljem, »da je Boga moč imenovati samo s pomočjo stvari, ki so kar najbolj različne. In kolikor bolj postaja podobnost različna, toliko bolj se nam razkriva resnica pod tančico groznih in zoprnih bitij in toliko manj se domišljija tolaži v mesenem uživanju in je primorana dojeti misterije, ki se skrivajo pod odurnostjo podob: tako nas opominja Hugo sv. Victorški.« (str. 94) Tako Viljem v javnosti argumentira svoje teze, saj inkvizicija nenehno oprežuje za heretiki, Adsonu pa govori precej bolj naravnost: »Nobene pošasti ni... Napol si povečal tisto, kar si videl v knjigi, napol pa so spregovorile tvoje želje in tvoji strahovi.« (str. 190) Viljem pravi, da »sprevržen um« vodi obrambo knjižnice; sprevrženost je v tem, da je znanje uporabljeno za prikrivanje, namesto za razsvetljevanje. To prav gotovo ni bil Kristusov namen, saj je učil, da se sveče ne postavlja pod mernik, marveč se jo postavi na mizo, da bi svetila ljudem. Inkviziciji kot skrajni perversiji tega »sprevrženega uma« se Viljem odreče, saj je odkril, da »so slabosti zločincev iste kot slabosti svetnikov«. – Adson sledi mislim svojega ljubljenega učitelja, vendar se jih hkrati tudi boji, za hip si celo zaželi, da bi se podredil enoznačnosti Resnice, ki jo inkvizicija vžiga v svet z ognjem in mečem. »Dobil sem vtis, da Viljema sploh ne zanima resnica, ki ni drugega kot izenačenje stvari in razuma; on pa se je zabaval tako, da si jih je izmišljal, kolikor

si jih je le mogel.« (str. 331) Mladega Adsona skrbi »za stvar« tudi v zvezi z učiteljevo metodo univerzalne semiotike: »Ampak potem lahko vedno govorim o nečem, kar mi govori o nečem drugem in tako naprej, tistega končnega, resničnega nečesa pa nikdar ni?« (str. 343) – V srednjeveškem sporu o univerzalijah je bil nominalizem, za katerega se zavzema Viljem, nekaj tako novega in osupljivega, nekaj, kar je daleč presegalo tradicionalno diskusijo med platonizmom in aristotelizmom, da se je misel spričo slutnje, da je vsak pojem (univerzalija) zgolj *flatus vocis*, »prazno« ime, dih glasu, in da ni nikakršnih idejnih realitet, – znašla pred breznom nič, praznine, breztemeljnosti. Poznejša novoveška znanstvena paradigma še ni bila trdno zasnovana, prav tako še niso delovali novoveški ideološki mehanizmi, stari svet pa je razpadal pred očmi sodobnikov tako *in concreto* kakor tudi *in abstracto*. Najpogumnejši so vpregli v sile razkroja svoj smeh, tisti smeh modrijana, ki ga je pol tisočletja pozneje povzel Nietzsche. Nevarnosti smeha se je Viljemov nasprotnik Jorge, slepi varuh knjižnice, dobro zavedal: »Če pa bi nekega dne večšina zasmehovanja – in ne več plebejska izjema, marveč kot askeza učenjaka, predana neuničljivemu pričevanju spisov – postala sprejemljiva in bila videti plemenita in svobodna in ne več mehanična, če bi nekega dne kdo mogel reči (in bi ga poslušali): smejim se Utelešenju . . . Potlej ne bi imeli orožja, da bi zaustavili kletev . . .« (str. 513) – In zato božjim otrokom na križevem potu ni dovoljen smeh, zato mora ostati skrit Viljemov »prepovedani tekst«, ki bi ljudi podprl in utrdil v prepričanju, da je prav, če se smejejo. »Morda je naloga tistega, ki ljubi ljudi, da jih nauči smejati se resnici, da nauči resnico smejati se, zakaj edino ene resnice se je treba naučiti: osvoboditi se brezumne strasti do resnice.« (str. 528) – Je to zmaga ali poraz? Osvoboditev ali pogubljenje?

Oba »teksta«, tako Adsonov kakor Viljemov (ki se dopolnjujeta), sta s »prepovedano knjigo« zgorela v požaru, v besnenju plamenov *dies irae*. Danes bi ju zaman iskali po katalogih sodobnih knjižnic. Pred nami pa je tretji tekst, izjemno zanimiv »pokrifni rokopis« *Ime rože* Umberta Eca, ki nam pravi: *de te fabula narratur*. Zgodba govori o meni, o nas, o našem času, pravzaprav o »skupnem času«, o brezčasju onstran konkretnih historičnih koordinat. Za navidez arhaično srednjeveško fresko se razteza »nikogaršnja dežela«, »prostrana puščava, popolnoma ravna in neizmerna«, kjer se stekajo preteklost, sedanost in prihodnost. Tam naj bi srečali Boga, toda vse bolj se zdi, da je tam zgolj »božanski mrak, nema tišina, neizrekljiva enost«. Na koncu svojega življenja Adson melanholično ugotavlja: »Ostane mi samo molk . . . Kmalu se bom združil s svojim začetkom in ne verjamem več, da je to Bog slave, o katerem so mi govorili opati mojega reda, ali radosti, kot so verjeli tedanji minoriti, morda niti usmiljenja. Gott ist ein lautes Nichts, ihn rührt kein Nun noch Hier . . .« (str. 534).

Stat rosa pristina nomīne, nomina nuda tenemus.

Pismo uredništvu

Lev Detela

Uredništvu revije Problemi

Lev Detela
A- 1220 Wien
Donaustadtstraße 30/16/16

Dunaj, 11. 11. 1984

Uredništvu revije PROBLEMI
YU - 61000 Ljubljana
Gosposka 10/I.

Spoštovani uredniki revije PROBLEMI,

v sestavku Marjana Rožanca »Esej o neobljudenosti Slovenije, o zalezovanju Edvarda Kocbeka in o evropskem Slovencu«, objavljenem v 8. številki XXII. letnika (1984) revije PROBLEMI, je več odločilnih nepravilnosti.

Naj navedem le tiste, ki so v neposredni zvezi z mojim literarnim delom in tržaško revijo MOST:

1. Marjan Rožanc Edvardu Kocbeku ni »zagodel nevšečnosti«, kot trdi na 58. strani navedene številke PROBLEMOV. V času, ko je izšel moj zanj inkriminirani spis o Edvardu Kocbeku (junij 1966), Marjan Rožanc namreč ni bil urednik te tržaške kulturne revije. V uredništvo je vstopil šele leta 1967 (glej MOST, št. 13-14, 1967).

2. Marjan Rožanc in Edvard Kocbek v MOSTU nista mogla prebrati mojega v »mladeniško moralistični prenapetosti« napisanega sestavka o dolomitski izjavi in krščanskem socializmu, ker ga v tej reviji nisem nikoli objavil.

3. Junija 1966 je tržaška revija MLADIKA v 6. številki na straneh 116 in 117 natisnila moj satirično zasukani spis »Razgovor s samim seboj«. Samo na ta spis se lahko nanašajo Rožančeve opombe o mojih očitkih Edvardu Kocbeku, čeprav jih je grdo in bržkone namerno priostril.

4. V mojem satiričnem sestavku poročam le o sebi, o tem, kaj bi v podobni situaciji, kot je bila Kocbekova v narodnoosvobodilnem boju, storil. Rožančevi stavki: »S tem, ko je s svojim podpisom prepustil politično in vojaško vodstvo osvobodilnega boja komunistom, je postal izdajalec slovenskih kristjanov. Če bi bil resničen kristjan, bi se moral temu podpisu upreti...« ne odgovarjajo mojim v MLADIKI objavljenim opombam o Kocbeku. Tudi se v omenjenem sestavku nikjer ne primerjam z zgledi »krščanskih fanatikov in bojevnikov, ki jim žrtev nikoli ni bila tuja...«. Omenjene trditve so zgolj Rožančeve fantazmagorije.

5. Naj priznam, da sta moja sourednika pri MOSTU, Aleš Lokar in Vladimir Vremec, leta 1966 v marsičem nasprotovala nekaterim mojim tedanjim trditvam. Delno nista razumela njihove samoironične osti, delno pa so bile res zelo subjektivno pretirane in iz današnjega zornega kota in izkušnje tu in tam nepravilne. V MOSTU sta objavila takoimenovani »Notranji dialog«, namreč kritiko mojih trditev in mnenj, objavljenih v MLADIKI in tržaškem tedniku NOVI LIST. Zaradi internih sporov v uredništvu MOSTA sem iz njega sredi leta 1966 sam izstopil, čeprav me je Aleš Lokar pismeno poprosil, da to ni potrebno, ker gre le za »demokratski dialog«.

6. Edvard Kocbek moje kritike njegovega medvojnega vedenja v MOSTU ni mogel prebrati. Kaj je torej bral o dolomitski izjavi, kot trdi v PROBLEMIH Rožanc? Mojo ironijo iz MLADIKE? Vremčevo in Lokarjevo polemiko z menoj, kot je bila objavljena v MOSTU, katerega Rožanc tedaj ni sourejeval?

7. Kocbek se je pozneje intenzivno ukvarjal s kritiko podpisa dolomitske izjave. Leta 1970 je na tržaški DRAGI predaval o »Zaprtoosti in odprtosti sodobne slovenske kulture«, jaz pa sem na isto temo pripravil h Kocbekovim izvajanjem poseben koreferat. Takrat je pristopil k meni s suvereno prisrčnostjo, ki mu je bila avtentično dana, in se razveselil, da sva nastopila z isto temo in s podobnim iskanjem duhovnih korenin, ki smo jim zapisani. Rekel mi je, da so ga moje mladostne teze vznemirile, da o njih veliko razmišlja. Pozneje je v tržaškem ZALIVU objavil svoje poglede na slovensko sedanjost in polpreteklost, pluralizem mnenj in problem humanega reševanja političnih vprašanj. Znano je, da so ta Kocbekova izvajanja naletela na večsmeren, večkrat tudi ostro neprizanesljiv odmev.

Čudim se, da je Marjan Rožanc, katerega avtentično in kritično literaturo cenim, tako popačil slovensko literarno polpreteklost. Vprašati se moram, kakšno vlogo je po hudih zapletih ob uprizoritvi igre »Topla greda« igral v zgodovini tržaške revije MOST? Upam, da ne želi, da bi mu pripisali vloge TROJANSKEGA KONJA na skromnih kolovozih zamejstva, kjer preredki konji pehajo slovenski literarni voz bolj ali manj srečno naprej, brez visokoletečih ambicij kakih prerokov in naslednikov revije DEJANJE, ki je enkratno in za vedno zaključeno literarnozgodovinsko dejstvo.

Z iskrenimi pozdravi!
Lev Detela, Dunaj.

V času, ko se tiskajo prve tri knjige zbirke ALEPH (Štefan Remič, Igor Zabel, Milan Kleč), **Književna mladina Slovenije**, spodbujena z odzivom in uspehom prvega natečaja, znova razpisuje

NATEČAJ ZA KNJIŽEVNO DELO.

Književno delo naj bo predloženo v dveh izvodih tipkopisa; avtor naj priloži polno ime in priimek, naslov, kratko biografijo ter morebitni seznam dosedanjih objav.

Delo je treba poslati do **1. maja 1985** na naslov RK ZSMS, Dalmatinova 4, 61000 Ljubljana, s pripisom Za književno mladino.

Natečaj je namenjen kvalitetnim besedilom ne glede na njihovo zvrstno, estetsko in generacijsko pripadnost.

Predvidoma tri dela (vsaj en prvenec) bodo izbrana za knjižni natis v pričetku leta 1986. Izidi natečaja bodo objavljeni letos jeseni.

VSEBINA

Pesmi	
Matjaž Kocbek: Zdaj zver – zdaj mavčasti možic	3
Alojz Ihan: Čas je	8
Mart Lenardič: Lirike	13
Jure Potokar: Samuraj	17
Jaša L. Zlobec: Ledene rože	20
Milan Kleč: Stari del	24
Proza	
Marjan Rožanc: Legenda o Anki Moščanki	28
Vlado Žabot: Stari Pil	35
Igor Zabel: Junaki	43
Jani Virk: Preskok	49
Franjo Frančič: Junak	52
Tadej Zupančič: Umor v nedeljo	57
Mart Lenardič: Moja ženska	62
Mate Dolene: Sestanek z Bukowskim	65
Radijska igra	
Milan Jesih: Večerja s pismom	76
Slovenski narod in kultura	
Boris Pahor: Narodne identitete ni mogoče rešiti z ideološkim ekskluzivizmom	88
Marjan Rožanc: Umreti lepo	94
Denis Poniž: Slovenska ura	102
Jaša L. Zlobec: Slovenski narod, kultura in neljuba gostja politika	108

Uredništvo: Andrej Blatnik, Miran Božovič, Aleš Debeljak, Mladen Dolar (glavni in odgovorni urednik), Branko Gradišnik, Milan Kleč, Peter Kolšek, Miha Kovač, Dušan Mandić, Tomaž Mastnak, Peter Mlakar, Rastko Močnik, Denis Poniž, Rado Riha, Iztok Saksida, Marcel Štefančič jr., Jaša Zlobec, Igor Žagar.

Svet revije: Miha Avanzo, Andrej Blatnik, Mladen Dolar, Miha Kovač, Peter Lovšin, Rastko Močnik, Braco Rotar, Marko Uršič, Jože Vogrinc, Jaša Zlobec, Slavoj Žižek (delegati sodelavcev); Jože Dežman, Marko Kerševan, Valentin Kalan, Marjan Kotar, Lev Kreft, Sonja Lokar, Tomaž Mastnak, Jože Osterman (predsednik), Marko Švabič, Jadranka Vesel (delegati širše družbene skupnosti).

Sekretar uredništva: Iztok Saksida

Uradne ure: torek od 17.-19. ure (Literatura) in četrtek od 13.-15. ure (Razprave).
Naslov uredništva: Gosposka 10/I, Ljubljana.

Revija denarno podpira Kulturna skupnost Slovenije.

Po sklepu Republiškega sekretariata za kulturo in prosveto št. 421-1/74 z dne 14. 3. 1974 je revija oproščena temeljnega davka od prometa proizvodov, Tekoči račun: 50101-678-47163 z oznako: za Probleme. Letna naročnina (za letnik 1984) 500 din, za tužno dvojno.

Oblikovanje in tehnična ureditev: Jure Kocbek.

Izdajatelj: RK ZSMS

Tisk: DDU Univerzum, Parmova 39, Ljubljana

Cena te številke je 300 din.

Nenaročenih rokopisov ne vračamo.

Prispeva	
Matjaž Kravanja: Logoristi v Arski Mohorci	25
Vlado Čadež: Štiri PG	33
Igor Žagar: Znanje	37
Jani Vardi: Prokla	43
Frano Zupančič: Znanje	51
Tarjaj Zupančič: Znanje - medija	57
Marko Kerševan: Miha Kovač	62
Marko Dolar: Znanje in družba	65
Razprava	
Miran Božič, Valentin Kalan: Znanje	76
Slavoj Žižek: Znanje in kultura	
Denis Poniž: Neizkušena razprava o izročilih znanja v slovenski kulturoznanosti	87
Marjan Kerševan: Znanje in kultura	94
Denis Poniž: Slovenski znanje	102
Janez K. Štefančič: Slovenski znanje, kultura in družba	108

Uredništvo: Andrej Blatnik, Miran Božovič, Aleš Debeljak, Mladen Dolar (glavni in odgovorni urednik), Branko Gradišnik, Milan Kleč, Peter Kolšek, Miha Kovač, Dušan Mandić, Tomaž Mastnak, Peter Mlakar, Rastko Močnik, Denis Poniž, Rado Riha, Iztok Saksida, Marcel Štefančič jr., Jaša Zlobec, Igor Žagar.

Svet revije: Miha Avanzo, Andrej Blatnik, Mladen Dolar, Miha Kovač, Peter Lovšin, Rastko Močnik, Braco Rotar, Marko Uršič, Jože Vogrinc, Jaša Zlobec, Slavoj Žižek (delegati sodelavcev); Jože Dežman, Marko Kerševan, Valentin Kalan, Marjan Kotar, Lev Kreft, Sonja Lokar, Tomaž Mastnak, Jože Osterman (predsednik), Marko Švabič, Jadranka Vesel (delegati širše družbene skupnosti).

Sekretar uredništva: Iztok Saksida

Uradne ure: torek od 17.-19. ure (Literatura) in četrtek od 13.-15. ure (Razprave).
Naslov uredništva: Gosposka 10/I, Ljubljana.

Revija denarno podpira Kulturna skupnost Slovenije.

Po sklepu Republiškega sekretariata za kulturo in prosveto št. 421-1/74 z dne 14. 3. 1974 je revija oproščena temeljnega davka od prometa proizvodov, Tekoči račun: 50101-678-47163 z oznako: za Probleme. Letna naročnina (za letnik 1984) 500 din, za tuji-
no dvojno.

Oblikovanje in tehnična ureditev: Jure Kocbek.

Izdajatelj: RK ZSMS

Tisk: DDU Univerzum, Parmova 39, Ljubljana

Cena te številke je 300 din.

Nenaročenih rokopisov ne vračamo.

**PROBLE
MI**